

İSTANBUL İNİVERSİTESİ YAYINLARINDAN
İKTİSAT FAKÜLTESİ
MALİYE ENSTİTÜSÜ

No. : 2067
No. : 356
No. : 53

MALİYE ENSTİTÜSÜ KONFERANSLARI

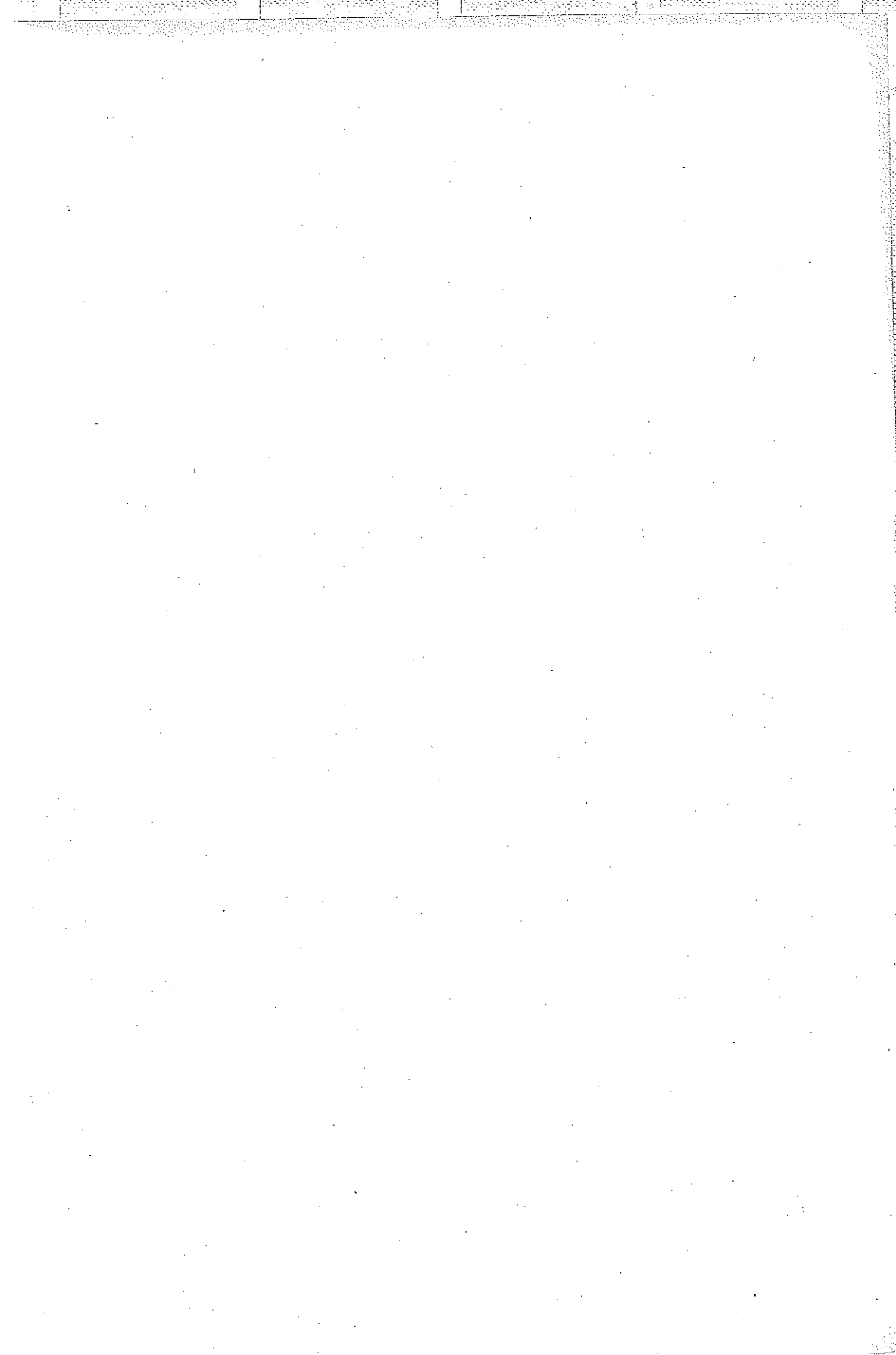
Yirmiüçüncü Seri - Sene 1974

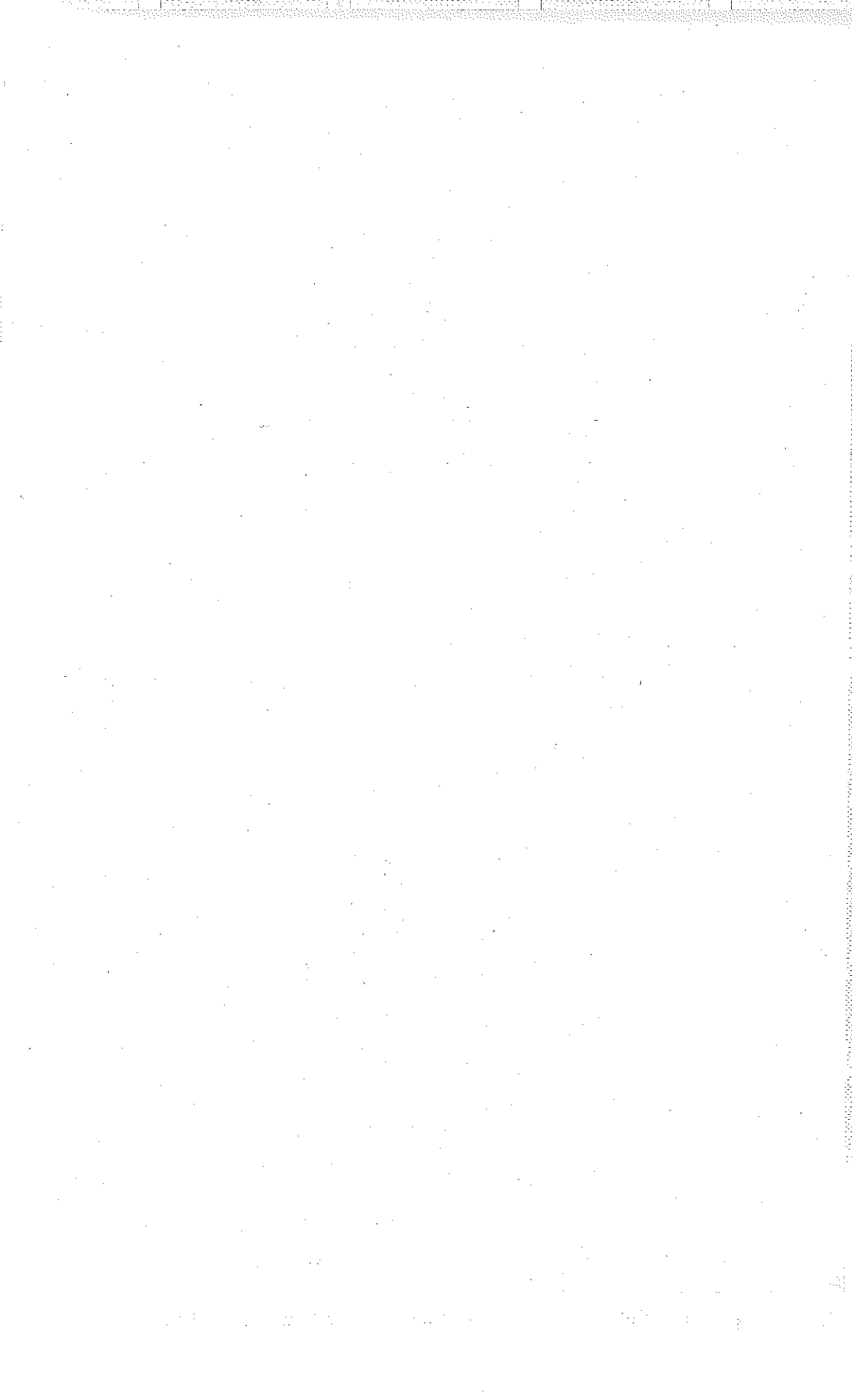

FAKÜLTELER MATBAASI
İSTANBUL — 1975

Bu Konferanslar Serisinde yayımlanan yazıların her türlü mes'uliyeti yazı sahiplerine aittir.

Responsibility for articles published in this periodical remains entirely with the authors concerned.

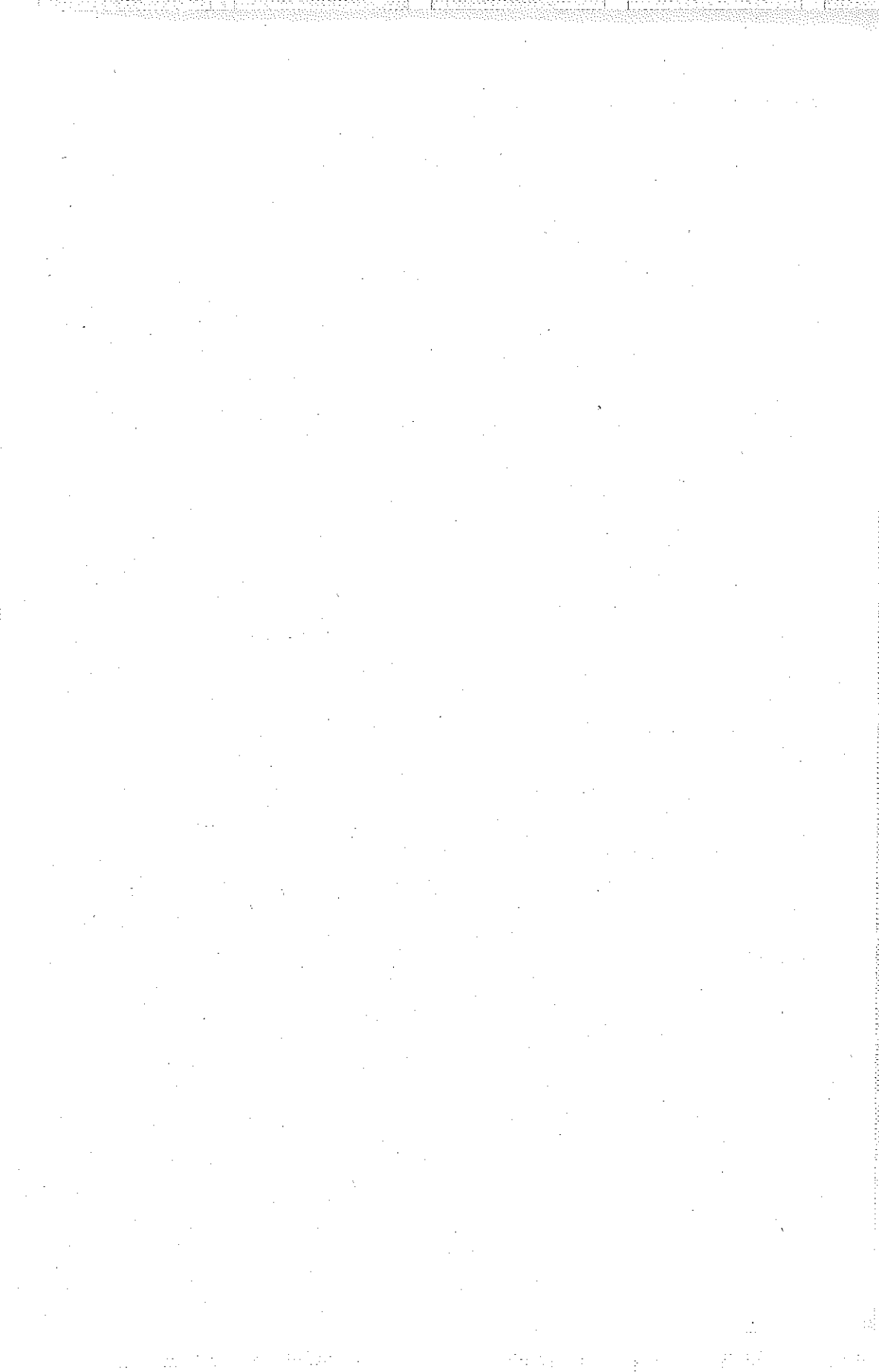

İÇİNDEKİLER

	<u>Sahife</u>
İzzettin ÖNDER : Pareto Dengeleri Açısından Bölün- mezlik ve Dışsallık Kavramları ...	1- 13
Hüsnü KIZILYALLI : Tasarruf ve Yatırımlar Konusunda Plânlı Dönemin Başarısının Ölçül- mesi ve Değerlendirilmesi	15- 36
Özer ERTUNA : Sermaye Piyasasında Yeni Gelişme- ler	37- 54
V. Rouquet La GARRIGUE: Energie, Croissance et Crise	55- 64
V. Rouquet La GARRIGUE: Enerji, Büyüme ve Kriz	65- 73
Turan YAZGAN : Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi	75- 98
Tarık KIVANÇ : Plânlı Dönemde Yatırımlar ve Ya- tırım Politikası	99-112
İ. Doğan KARGÜL : Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Tica- ret ve Maliye Politikası	113-142
Tuncer BULUTAY : Türkiye'nin 1923 - 1972 Dönemindeki İktisadî Büyümesi Üzerine Düşün- celer	143-208
Nihat FALAY : Plânlama - Programlama - Bütçele- me Sistemi (PPBS) nin Genel Eleştirisi	209-225
S. Yenal ÖNCEL : Katma Değer Vergisi ve Uygulama Esasları	227-247
Salih TURHAN : Vergileme ve İktisadî Büyüme	249-264
Salih TURHAN : Kamu Harcamaları ve Gelir Dağı- lımı	265-279

Ö N S Ö Z

Maliye Enstitüsü Konferanslar serisinin 23 üncü cildini yayınlamakla mutluyuz.

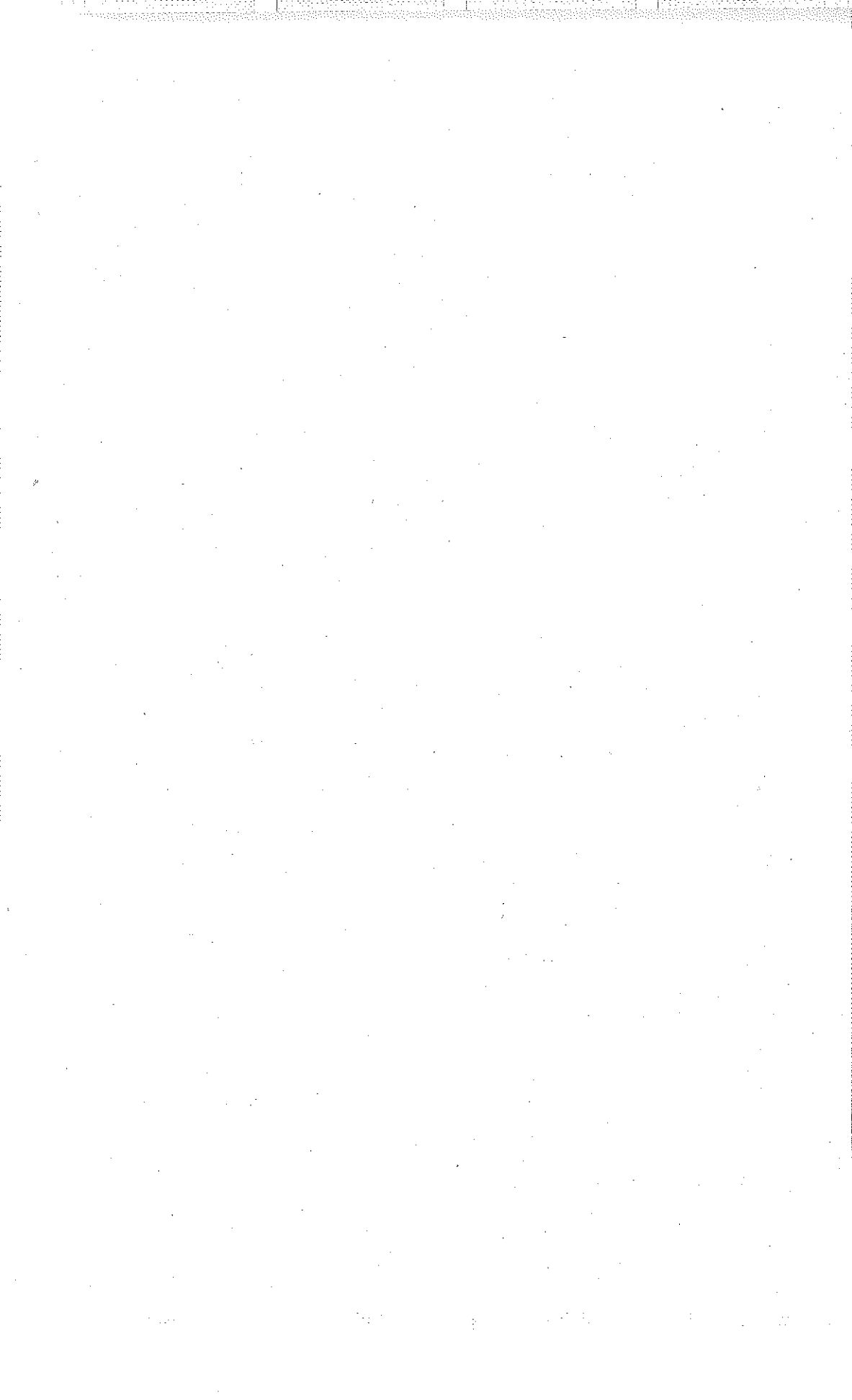
Bu yılki konferanslar serisinde vergi ve bütçe konuları kadar genel ekonomi ve sosyal siyaset konularına da yer verilmiştir. Konferansçılar arasında Paris Üniversitesinden bir Profesör de bulunmuş ve onun konferansı ilki dilde yayınlanmıştır.

Şimdiye kadar olduğu gibi, yerli ve yabancı meslekdaşların ilgilerinin bundan sonraki serilerde de devamını diler, Enstitümüzün bu yayınının da mali konulara yakınlık duyanlara yararlı olmasını temenni ederiz.

Enstitü Müdürü

Beyazıt, Temmuz 1975

Prof. Dr. Bedî N. FEYZİOĞLU

PARETO DENGELERİ AÇISINDAN BÖLÜNMEZLİK VE DIŞSALLIK KAVRAMLARI

Doç. Dr. İzzettin ÖNDER
İktisat Fakültesi

1. Giriş :

Bu makalede, piyasa ekonomisi modeli içinde, pareto dengeleri açısından bölünmezlik ve dışsallık kavramları ele alınacak ve bu kavramların ortaya çıkarttığı bazı problemler incelenecektir.

Pareto fonksiyonlarından üçü de (transformasyon fonksiyonu, fayda fonksiyonu ve genel denge fonksiyonu) incelemelerde kullanılacaktır. Bu fonksiyonlar incelenirken sadece "Pareto Kriteri" esas alınmayacak, aynı zamanda Hicks-Kaldor tipi telâfi kriteri de göz önünde bulundurulacaktır. Diğer bir deyişle, sistem içinde diğer fertlerin refahında bir değişiklik olmadan, bir kişinin refahının artması ile yetinilmeyecek, fakat bir kişinin refahında bir artış sağlanırken, diğer kişi veya kişilerin refahında bir azalışın görülmesine ve bu refah değişiklikleri arasında mukayeseye imkân verilecektir. Böylece pareto kriteri ilk yorumundakinden daha fazla uygulama olasılığı kazanmış olacaktır.

Eş-üretim ve fayda fonksiyonları muntazam ve eksenlere göre dışbükey kabul edilmektedir. Bu fonksiyonlarda kesiklik ve kırılmalar kabul edilmemektedir. Her iki fonksiyonun da orijine göre sabit aralıklarla açıldığı, diğer bir deyişle homotetik özellik gösterdiği varsayılmaktadır. Yani, Cobb-Douglass üretim fonksiyonunda, $Y = AK^aL^b$, $a + b = 1$ varsayılmaktadır.

Ekonomide tam istihdam varsayılmaktadır. Böylece, bir malın üretimi ancak diğer bir malın üretiminden vazgeçmekle mümkün olmaktadır.

Eş-zamanlı bir analiz söz konusudur. Tahmin edilen ve gerçekleştirilen refah düzeyinin aynı olduğu varsayılmaktadır.

Açıklamalar boyunca gelir dağılımı problemine girilmemektedir. Bölünmezlik ve dışsallıkların, ekonomide gelir dağılımı ile ilgili çok önemli sonuçları vardır. Özellikle bu nitelikleri olan mal ve hizmetlerin çeşitli finansman şekilleri gelir dağılımı üzerinde etkili olabilmektedir. Ancak bu problemlere burada girilmemekte ve ekonomideki gelir dağılımının âdil olduğu veri olarak kabul edilmektedir.

Bu varsayımlarla, aşağıdaki bölümlerde sırası ile bölünmezlik ve dışsallık kavramları üzerinde durulacaktır.

2. Bölünmezlik :

Kamu mallarının tipik özelliklerinden olan bölünmezlik, bu malları, özel mallardan ayıran en önemli faktördür. Zira, özel mallar bölünüp, ayrı ayrı tüketicilere arz edildiği halde, kamu malları bölünmeden, topluca bütün tüketicilere aynı anda arz edilir.

Eğer iki kişilik bir ekonomi düşünülürse, bunların tükettiği özel mal tutarı her bir tüketicinin tükettikleri miktarların toplamına eşit olur.

Şöyle ki,

$$x_1 + x_2 = X \quad \text{veya} \quad X = \sum_{j=1}^n x_j$$

Bu durumda tüketiciler birbirine rakip olur; bir tüketicinin tükettiği malı diğeri tüketemez, yeter ki ikincisi için de ayrıca üretim yapılmış olmasın.

Tüketicilerin birbirine rakip olduğu böyle bir modelde pareto dengesine, her bir tüketici için tüketim malın marjinal ikame haddinin üretimde teknik marjinal ikame haddine eşit olduğu noktada varılır. Piyasada rekabetin varsayıldığı durumda bütün tüketiciler aynı nisbi fiyatlarla karşı karşıya kalacağından, etkinlik sağlanmış olacaktır. Şöyle ki, bütün tüketiciler kendi dengelerini, nisbi fiyat oranı karşısında mallar arasında marjinal faydaları eşitleyerek kuracaklarından, bütün tüketiciler arasında marjinal fayda eşitlemesi sağlanmış olacaktır.

Hiç şüphesiz, böyle bir modelde etkinlik sağlanmış ancak adalet sorunu ihmal edilmiş olacaktır. Zira, böyle bir durumda Edgewort-Bowley kutu diyagramında bağıt eğrisi üzerinde bulunulacak, ancak kaynakların daha çok hangi tüketiciyi tatmine yöneldiği problemine değinilmemiş olacaktır. Adalet sorununun çözümü, bağıt eğrisi üzerinde, ilk dağılımda nisbeten az pay alan tüketici yönünde hareketi gerektirir. Böyle bir politika, kayıtsızlık eğrilerinin homotetik olduğu varsayımı altında, nisbi fiyatlarda değişikliği gerektirir. Tabiiyle, nisbi fiyatlar değiştiğinde üretim bileşiminde de yeni dengelerin kurulması gerekli olur.

Bölünmez mallarda ise, durum yukarıdakinden farklıdır. Şöyleki, bölünmezlik halinde bütün tüketiciler aynı malı, aynı anda tüketmektedir:

$$K_1 = K_2 = K$$

Söz konusu bölünmezlik ve tüketim özdeşliği fiziki ünitelerle ilgilidir, yoksa bu ifade ve denklemden her bir tüketicinin aynı miktar maldan sağladığı faydanın aynı olduğu sonucuna gidilemez. Her bir tüketici aynı miktarı tüketmekte, fakat ondan farklı fayda elde etmektedir. Tüketicilerin bütçe doğruları ve tükettikleri mallardan sağladıkları fayda verisi olarak, kamu mallarının da bulunduğu bir model içinde dengeye gelmek mümkündür. Şöyle ki, tüketici harcamalarını her bir malın fiyatının, o malın marjinal faydasına eşit olacak şekilde mallar arasında dağıtırsa, optimum denge sağlanmış olur. Diğer bir deyişle, tüketilen malın faydasının, paramın faydasına eşitlenmesi, tüketiciyi dengeye getirecektir.

Şöyleki,

$$\frac{U_A}{F_A} = \frac{U_B}{F_B} = \dots = \frac{U_N}{F_N} = U_M$$

Bu denklemde, U faydayı, F fiyatı göstermektedir.

Bölünebilir malların söz konusu olduğu durumda geçerli olan bu formül, bölünmez malın modele ithali halinde geçerliliğini yitir

melidir. Zira, kamu malı bir defa üretildimi, ondan herkes aynı miktarda yararlanacağı için, toplumda bir tüketicinin kamu malına olan talebi, diğerinin kurmuş olduğu dengeyi değiştirecektir. Çünkü, birinci tüketicinin kamu malına talep göstermesi ve buna karşılık bir arzın meydana gelmesi, ikinci tüketicinin tükettiği kamu malı miktarını arttırarak, faydasını değiştirir ve böylece ikinci tüketicinin parasının marjinal faydasına göre kurmuş olduğu ilk dengeyi saptırır.

Görülüyor ki, bölünmezliğin söz konusu olduğu durumlarda, tüketicilerin marjinal ikame hadlerini üretimde marjinal transformasyon oranına eşitlemesi mümkün değildir. Kökleri önceleri İtalyan, daha sonraları İskandinav ve bazı kıt'a Avrupası ülkelere kadar uzanan kamu malı teorisi, özellikle Samuelson'un katgıları ile, bölünmezlik şartı altında pareto dengesinin nasıl sağlanacağını ortaya koymaktadır. Samuelson'un geliştirdiği şekli ile bölünmezlik şartı altında pareto dengesi, kamu malından yararlananların marjinal ikame hadleri toplamı ile üretim fonksiyonu üzerindeki teknik marjinal ikame haddinin birbirine eşitlenmesi durumunda sağlanmış olmaktadır¹.

Şöyleki,

$$\sum_{j=1}^n M_i H_{j,k}^i = T M_i H_{j,k} \quad \begin{array}{l} k = \text{kamu malı sembolü} \\ \bar{o} = \text{özel mal sembolü} \end{array}$$

Burada fertler, özel ekonomi kesiminde olduğu gibi bireysel olarak mallar arasında denge kuramamakta, fakat kamu malının topluma sağladığı fayda ile, kamu ve özel malların teknik ikame hadleri arasında bir denge söz konusu olmaktadır. Kamu malının topluma sağladığı fayda ise, bu malın tüketicilere sağladığı faydaların toplanması ile elde edilir.

1) Samuelson'un şu üç makalesine bakılmalıdır. "The Pure Theory of Public Expenditures", *The Review of Economics and Statistics*, 1954, S. 387 - 389; "Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditures", *The Review of Economics and Statistics*, 1955, S. 350 - 356; "Aspects of Public Expenditure Theories", *The Review of Economics and Statistics*, 1958, S. 332 - 338.

Samuelson'un matematik modeller ve ayrıca şekiller yardımı ile ortaya koyduğu bu sonuç, Bowen ve Musgrave anlayışına da uygun düşmektedir. Şöyleki, her ikisinde de kamu malı talep toplamalarında miktarlar sabit varsayıp, bunların tüketicilere sağladığı faydalar toplanmaktadır. Aslında, bu teorik sonuç da, kamu malının temel niteliği olan bölünmezlikten ileri gelmektedir. Samuelson modelinde, tüketicilerden birinin belirli bir refah düzeyi veri alınarak, dengeye ulaşılmaktadır.

Bu modelde varılan dengede, tüketicilerin bireysel olarak kamu malı-özel mal marjinal ikame haddi, toplumun kamu malı-özel mal marjinal ikame haddine eşit değildir. Ancak, toplumun kamu malı-özel mal teknik marjinal ikame haddi, tüketicilerin kamu malı-özel mal marjinal ikame hadleri toplamına eşittir.

Samuelson analizinden yararlanarak, kamu malı-özel mal dengesini kutu analizi modeli içinde geliştiren McLure'dur². McLure, tam kamu malı ve özel mal ihtiva eden bir modelde Samuelson'dan farklı olarak kutu analizi yapmış ve bu analiz içinde pareto denge şartlarını araştırmıştır. McLure'un vardığı sonuç da Samuelson'unki ile aynıdır; şöyleki, toplum için kamu malı-özel mal teknik marjinal ikame haddi, bireylerin kamu malı-özel mal marjinal ikame hadlerinin toplamına eşitlendiği noktada denge sağlanmış olmaktadır.

McLure tipi kutu analizinde, üretim imkânları eğrisi üzerinde toplumca belirlenen denge noktasında üretilen kamu malı miktarı doğrusu, bireyler arasındaki ihtilâf doğrusunu belirler. Şöyle ki, kamu malı bütün toplum için arzedildiğinden, herkes aynı miktar tüketmektedir, ancak bölüşüm özel mallarda söz konusu olmaktadır. Bütün tüketicilerin aynı miktarda kamu malı tüketmelerine karşılık, bir tüketici daha fazla özel mal tüketirken, diğeri daha az özel mala sahip olabilmektedir. Ancak, gerek Samuelson analizinde gerek McLure analizinde bütün tüketicilerin aynı miktar kamu malı tüketmeleri, bunların eş fayda sağladığı anlamına gelmez. Çünkü, bireysel talep eğrisinin durumuna bağlı olarak, aynı miktar mal,

2) McLure, C.E.: "Welfare Maximization: The Simple Analitics with Public Goods", *Canadian Journal of Economics*, Ağustos 1968, S. 633 - 639.

farklı tüketicilerde farklı fayda sağlamaktadır. Zaten, bu nokta kamu malları ile özel mallar arasındaki teknik farklılardan birini oluşturmaktadır; özel mallar söz konusu olduğunda tüketiciler tatminlerini belirli şartlar altında en yüksek düzeye çıkartabilmek için miktar ayarlaması yapabilirken, kamu malları söz konusu olduğunda bu tür ayarlama yapılamamaktadır.

McLure analizi, refahı en yüksek düzeye çıkartma yaklaşımında Bator modeli olarak kabul edilebilir. Zira, McLure sisteminde toplumun transformasyon fonksiyonunda bir nokta etkin olarak alınmakta ve bu nokta veri olarak, Edgeworth-Bowley kutu diyagramında özel mal ile kamu malı tüketen iki tüketici arasındaki bağıt doğrusu elde edilmektedir. Bu yaklaşım metodu ile McLure, Samuelson analiz tekniğinden uzaklaşmaktadır. Zira, Samuelson modelinde tüketicilerden birinin refahı veri bir düzeyde varsayılmaktadır ve buna göre diğer tüketicinin refahının en yüksek düzeye çıkartma koşulları araştırılmaktadır. Görülüyorki, her iki araştırmacının da vardıkları sonuç aynı olmakla beraber, kullandıkları metod farklıdır.

Analizlerin ortaya koyduğu sonuçların pratikte geçerliliği meselesine gelince, Samuelson modelinde zaten belirli bir varsayım (bir tüketicinin belirli bir kayıtsızlık eğrisi üzerinde olması) kabul edildiğinden, fazla bir problemle karşılaşılmaktadır. McLure modelinde ise, transformasyon fonksiyonu üzerinde belirli bir nokta varsayılmaktadır. Ondan sonra bu noktaya uygun gelen çözüm özel malın iki tüketici arasında paylaşımını gerçekleştirmektedir. Bu iki mesele, yâni tüketicilerin kayıtsızlık eğrilerinden elde edilen etkinlik noktası ile transformasyon fonksiyonu üzerindeki etkinlik noktası biri birine bağlı olarak ve eş anda çözümlenecek hususlardır. Aksi takdirde, sistemin çözümü mümkün olamaz. Ancak, McLure, transformasyon fonksiyonu üzerinde bir noktayı kabul etmekle bu zorluğu bertaraf etmiştir. Aslında aynı problem kısmen de olsa, Samuelson'da da mevcuttur. Şöyleki, Samuelson modelinde de bir tüketicinin refah düzeyi veri kabul edildikten sonra, ikinci tüketiciye tahsis edilen özel mal miktarı araştırılmaktadır³.

3) von Furstenberg, George M.: "Welfare Maximization: Samuelson's Analysis with Public and Private Good", **Public Finance Quarterly**, Cilt 1, No. 4, 1973, S. 426 - 436.

3. Dışsallık :

Bir üretim ve/veya tüketim faaliyeti ile üçüncü şahısların fayda ve/veya maliyet fonksiyonları etkileniyorsa, dışsallık söz konusudur⁴.

Şöyleki,

$$F_A = F_A (X_1, X_2, \dots, X_n)$$

$$F_B = F_B (Y_1, Y_2, \dots, Y_n)$$

fonksiyonlarında tüketicilerden A ve B sırası ile X ve Y mallarını tüketmekte ve bunlardan fayda sağlamaktadır. Ancak, bir tüketicinin yaptığı tüketim, diğer tüketicinin refah fonksiyonuna girmektedir.

Eğer fonksiyon,

$$F_A = F_A (X_1, X_2, \dots, Y_1)$$

şeklinde yazılırsa, o zaman dışsallık söz konusudur ve Y_1 malı (tüketici B'nin tükettiği mal) tüketici A'nın da refahını etkilemektedir.

Diğer bir ifade ile,

$$f_{Y_1}^A = 0$$

ise dışsallık yoktur. (f) ifadesini birinci türev olarak alırsak, eğer Y_1 malı tüketimi A şahsın faydasını etkilemezse, dışsallık yoktur.

Buna mukabil, eğer,

$$f_{Y_1}^A \neq 0$$

ise dışsallık vardır. Zira Y_1 malının tüketilmesi A şahsının refahını etkilemektedir.

4) Genel kavramlar ve formül ifadelerine Buchanan - Stubblebine yaklaşımı esas alınmıştır. Bakınız, Buchanan, James M. ve Stubblebine, William Craig: "Externality", *Economica*, Kasım 1962, S. 371 - 384.

Dışsallıklar fayda ve maliyet şeklinde olabilir. Birinci durumda, üçüncü şahıslara fayda sağlandığı halde, ikinci durumda maliyet yüklenmektedir. Her iki halde de tüketim ve/veya üretimin özel dengelerde gerçekleştirilmesi pareto dengesini bozar.

Dışsal fayda söz konusu olduğunda, genellikle ekonomide oluşan sosyal fayda fonksiyonu piyasada oluşan özel fayda fonksiyonundan yüksektir. Dolayısıyla, söz konusu mal için oluşan piyasa fiyatı, üreticiler açısından sosyal optimumu gerçekleştirecek fiyattan düşük, tüketiciler için ise bu fiyattan yüksek olacaktır. Dışsal maliyet söz konusu olduğu durumda ise, ekonomide oluşan sosyal maliyet fonksiyonu, piyasada oluşan özel maliyet fonksiyonundan yüksektir. Diğer bir deyişle, bu durumda piyasada fiyatlarla ölçülen maliyetler, ekonominin yüklendiği gerçek maliyetleri yansıtamamaktadır. Bu mal için piyasada oluşan fiyat, üreticiler açısından sosyal optimumu gerçekleştirecek olan fiyattan yüksek, tüketiciler için ise bu fiyattan düşük olmaktadır⁵.

Görülüyor ki, ister maliyet ister fayda şeklinde olsun, dışsallık söz konusu olduğunda üreticiler ve tüketiciler sosyal optimum noktasında gerçekleşmesi gerekli denge fiyatlarından saptırılmış, farklı nisbi fiyatlarla karşı karşıya kalmakta ve dışsal maliyet halinde sosyal optimumdan fazla, dışsal fayda halinde ise sosyal optimum altında üretim ve tüketim faaliyeti sürdürülmektedir.

Dışsallıkların her zaman dikkate alınması söz konusu olmayabilir; diğer bir deyişle dışsallıkların, bazı hallerde, tarafların davranışlarını etkilemeyecek kadar hafif olması mümkündür. Böyle durumlarda özel arz ve talep fonksiyonları ile ulaşılan özel dengeler optimum olarak kabul edilebilir.

Dışsallığın bulunduğu bir modelde taraflar arasındaki değişim ve tüketim fonksiyonları eşitsizliği şu şekilde gösterebilir⁶.

5) Bu sonuçlar, negatif eğimli talep ve pozitif eğimli arz fonksiyonları varsayımına dayandırılmaktadır.

6) Buchanan, James M. ve Stubblebine, William Craig, op. cit..

$$\frac{\Delta U^A}{\Delta Y_1} \Bigg| \frac{\Delta U^A}{\Delta X_j} \neq \left[\frac{\Delta U^B}{\Delta Y_1} \Bigg| \frac{\Delta U^B}{\Delta Y_j} - \frac{\Delta f^B}{\Delta Y_1} \Bigg| \frac{\Delta f^B}{\Delta Y_j} \right]$$

Bu eşitsizlikte X_j ve Y_1 , sırası ile, B ve A şahısların tükettikleri temsili malları belirler. U ve f harfleri ise, yine sırası ile, fayda ve transformasyon fonksiyonlarını belirler. Eşitsizlikten de açıkça görülmektedir ki, B şahsı değişim ve fayda fonksiyonlarında pareto denge noktasında olursa, parantez içindeki ifade sıfır olacaktır. Şu halde, yukarıdaki ifadeyi daha kısa olarak,

$$\frac{\Delta U^A}{\Delta Y_1} \Bigg| \frac{\Delta U^A}{\Delta X_j} \neq 0$$

şeklinde yazabiliriz⁷. Eğer B şahsın Y_1 tüketimi A şahsın faydasını hiç bir şekilde etkilemiyorsa, yukarıdaki kısaltılmış ifade sıfıra eşit oluyor ki, bunun anlamı da pareto dengesinin sağlanmış olmasıdır.

Yukarıdaki denklemin sıfıra eşit olmaması, onun, teorik olarak, artı veya eksi bir değer almış olduğunu ortaya koymaktadır. İfade nin artı bir değer almış olması, A şahsın, B şahsın faaliyetinden bir fayda elde ettiği, eksi değer alması ise bir fayda kaybına uğradığı anlamını taşımaktadır. Şu halde, eğer denklem artı bir değer verirse, bu fazla değeri A'dan alarak ortadan kaldırmak, eksi değer verirse eksikliği telâfi ederek dengeyi sağlamak pareto optimumunu gerçekleştirecektir⁸.

Bu tür bir yaklaşımın iki önemli yönü söz konusudur. Bunlardan birincisi ve fevkalade önemlisi, pareto dengesinin sağlandığı

7) Buchanan ve Stubblebine, eşitsizlik işareti yerine, dışsallığın artı veya eksi olmasına göre, denklemlerinde büyüktür (>) ve küçüktür (<) işareti kullanmıştır.

8) İlk kaynağını A.C.G. Pigou'da bulan bu tür vergi - sübvansiyon çözümüne bazı teorik tekitler yöneltilmiştir. Bakınız, Coase, R.H.: "The Problem of Social Cost", *Journal of Law and Economics*, cilt 3, 1960, S. 1-44. Ancak, bumakalede dışsallıkların alternatif çözüm yolları üzerinde durulmadığı için bu konulara değinilmemiştir.

durumda da dışsallıkların süregeldiğidir. Zira, gerek artı gerek ek-si değerlerin zorunlu yön ve metodlarla telâfisi ($\Delta U^A / \Delta Y_j$) ilişki-sini ortadan kaldırmamaktadır. Bu ilişkinin ortadan kaldırılmaması ise, yukarıda değinilen ikinci önemli yönü ortaya çıkartmaktadır. Şöyleki, söz konusu ayarlamalar yapılırken ilk ve geniş hali ile yazı-lan eşitsizliğin sağ tarafı da etkilenmektedir. Diğer bir deyişle Y_1 tüketimi ilk anda A'nın fayda fonksiyonunu etkisi altında bulundururken, yapılan ayarlamalar da zorunlu olarak B'nin fayda ve ona bağlı olarak transformasyon fonksiyonunu etkilemektedir. Bundan dolaydır ki, yukarıda ikinci ve kısaltılmış eşitsizlikte sağ tarafı tem-silen kullanılan sıfır ifadesinin anlamı dışsallık ortaya çıkartan ta-rafın marjinal fayda ve marjinal transformasyon fonksiyonlarının eşitlenmiş olmasıdır.

Görülmektedir ki, dışsallıktan tarafların fayda ve/veya mali-yet fonksiyonları birbirinden ayrı olarak alınmamaktadır. Zira, bu fonksiyonlar devamlı olarak karşılıklı etkileşim içinde bulunmakta-dır. Ne var ki, bu etkileşim arz ve talep fonksiyonlarının piyasa mekanizması içinde değişimleri ile meydana gelmemekte, fakat pi-yasa dışında oluşmaktadır. Bununla beraber, pareto dengesinde aranan koşul, piyasa dengesi koşuludur. Şöyleki, dışsallıkların bu-lunduğu bir modelde varılan pareto dengesinde de tarafların mar-jinal ikame hadleri, teknik marjinal ikame haddine eşitlenmektedir. Yukarıdaki formülden de anlaşılacağı üzere, denge noktasında A'nın B'den etkileşimi ortadan kalkmamakta, ancak teknik marjinal ikame haddi A ve B'nin marjinal ikame haddi toplamlarına eşitlen-mektedir. Böyle bir eşitleme vetiresi meydana gelirken tabiatıyla B'nin teknik marjinal ikame haddi de, üretimin maliyet şartına bağ-lı olarak değişir. Diğer bir ifade ile, böyle bir süreç sonunda üre-timin miktarında ve tarafların maliyet bölüşümünde değişim mey-dana gelirken, kendi talep fonksiyonu değişmeyen B'de talep etti-ği miktarı yeniden belirlemektedir.

Şu halde, dışsallık çift yönlü bir mekanizmayı harekete getir-mektedir. Bu çift yönlü hareket aynı anda oluşmakta ve kamu müdahalesini gerektirmektedir. Zira, taraflardan biri iradesi dışı etkilenmektedir. Bu etkilenme, tabiatıyla, ekonomide gelir ve kay-nak dağılımını optimumdan saptırmakta, diğer bir ifade ile global olarak refah kısıcı yönde olmaktadır. Kamu müdahalesi gereklili-

ğinin birinci sebebi budur. Bundan başka, dışsallıkların piyasa içinde taraflarca çözümlenmesi de mümkün olmakla beraber, bazı problemler yaratmaktadır. Bu bakımdan da kamu otoritesi gerekli olabilir. Ancak dışsallıkların alternatif çözümleri burada konu dışı olduğundan, alternatif metodlara değinilmeyecektir.

4. Sonuç :

Bu çalışmada gerek tam bölünmezlik kavramı, gerek dışsallık kavramı, malların tüketim açısından ortaya koyduğu özellikler olarak ele alındı. Şöyle ki, hem kamu malında hem de dışsallık yaratan mal ve hizmetlerde tüketicilerin fayda fonksiyonlarının birbirine piyasa dışı mekanizmalarla bağımlı olduğu belirtildi; yani, bir tüketici kamu malı veya dışsallık yaratan bir mal veya hizmet tüketse, üçüncü şahısların fayda fonksiyonlarını da etkilemektedir. Şu farkla ki, kamu malı halinde üçüncü şahsın elde ettiği fayda, esas tüketicinin elde ettiği hizmet türünün aynısından ileri gelmektedir. Diğer bir ifade ile, ilk şahıs ne tür mal veya hizmet tüketiyorsa, diğer şahıslar da aynı tür mal veya hizmetten yararlanmaktadır⁹.

Dışsallık halinde ise durum kamu malları, yani tam bölünmezlik halinden bu noktada ayrılmaktadır. Zira, tam bölünmezlik durumunda esas tüketici ve diğerlerinin fayda fonksiyonu aynı tür hizmetten etkilendiği halde, dışsallık durumunda esas tüketici ve diğerlerinin fayda fonksiyonları farklı tür hizmetten etkilenmektedir. Bundan dolayı, tam bölünmezlik halinde yapılan talep toplamasında, toplanan faydalar aynı tür mal veya hizmetin ortaya çıkarttığı müşterek faydadır. Dışsallık halinde yapılan talep toplamamasında ise, aşlında farklı tip faydalar bir arada toplanmaktadır. Farklı tip faydaların müşterek bir düzeyde toplanması, söz konusu mal veya hizmetin optimal üretiminin ve maliyetinin optimal bölüşümünün sağlanması için gereklidir.

9) Tabiiyle burada tüm tüketicilerin fayda fonksiyonunun aynı yönde etkilendiği varsayılmaktadır. Oysa, istisnai bazı hallerde bir grup için yarar sağlayan belirli bir mal veya hizmet diğer bir grup için aynı anda zarar ifade edebilir. Ancak, bu tür zıt ekleşim halleri bu makalede ele alınmadı.

Görülüyor ki, tam bölünmezlik ile dışsallık arasındaki fark, sadece derece farkı değil, aynı zamanda bir hizmet türü farkı da söz konusudur. Ancak, metodolojik açıdan girilen bu ayırım uç haller için doğru olmakla beraber, orta kategoriye giren mallar için aynı derecede geçerli değildir. Orta kategoriye giren hallerde dışsallık ile bölünmezlik aynı nitelikteki bir olgunun farklı derecede ortaya çıkması şeklinde görülebilir¹⁰.

Tam bölünmezlik ile dışsallık arasında yapılan bu uç ayırım bir yana bırakılırsa, her iki özelliğe de müşterek yönün, tarafların fayda ve/veya maliyet fonksiyonlarının birbirine bağımlı olmasıdır. Bu açıdan bakılınca, özellikle üretim kapasitesine varılıncaya kadar, tam bölünmezlik "tabii tekel" hali gibi karşımıza çıkar. Şu farkla ki, tabii tekelde üretilen mal kamu malı olmamakla beraber, üretimin genişletilmesi ünite üretim maliyetini düşürdüğü halde, tam bölünmezlikte yeni tüketicilerin modele ithal edilmesi tüketici başına üretim maliyetini azaltmaktadır. Tabii tekel halinde, marjinal maliyetin sıfır olmaması, tam bölünmezlik ile aralarındaki en önemli teknik farklardan birini oluşturur.

Benzer tür zorlama metodları ile, dışsallık ile tabii tekel halleri arasında da yakınlıklar bulunmaya çalışılabilir. Meselâ, tabii tekel halinde, zarara rağmen, marjinal fiyatlama yoluna gidilmesinin gerekçesi, üretim artışının genellikle düşük maliyetli girdilerin arzına olanak sağlamasıdır. Tabiiyle, bu ifade, tabii tekel koşulları altında elde edilen üretimin ara mallar niteliğinde olduğu varsayımına dayanmaktadır.

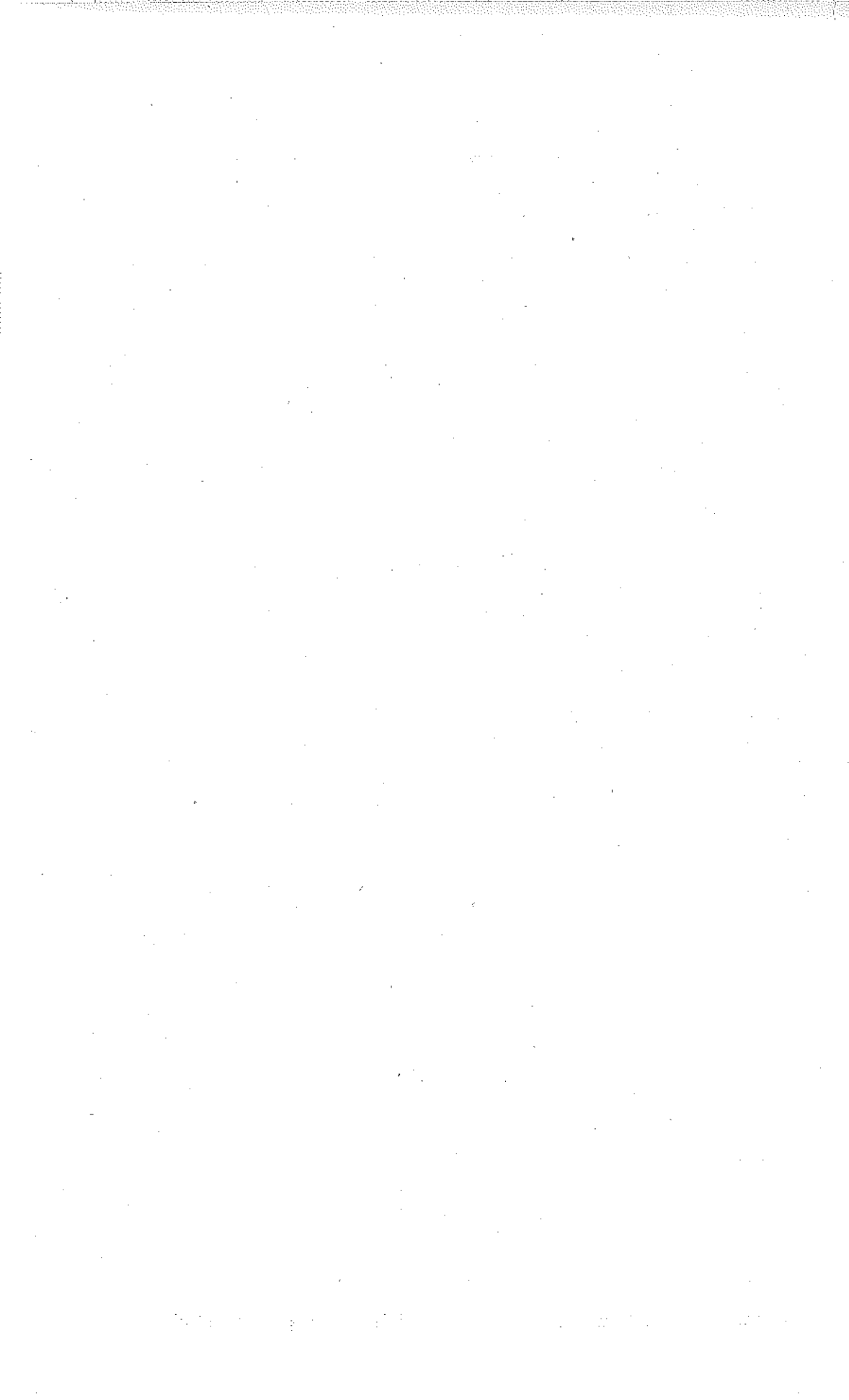
Ancak, açıkça görülmektedir ki, tam bölünmezlik ve dışsallık sadece birbirinden ayrı nitelikte özellikler değil, aynı zamanda tabii tekel halinden de teknik olarak çok farklıdır.

Makalede, tam bölünmezlik halinin Samuelson ve McLure yaklaşımlarına yer verildi. Samuelson modeli bir tüketicinin refah düzeyini veri alıp, diğerinin refahını en yüksek düzeye çıkartmayı amaçlarken, McLure modeli kutu analizine, diğer bir ifade ile iki tüketicinin bir arada ele alınmasına olanak sağlamakta ve böylece

10) Peston, Maurice : **Public Goods and Public Sector Economics**, Macmillan, 1972.

sorunun Bator tipi bir analiz çerçevesi içinde incelenmesini kolaylaştırmaktadır. Böyle bir yaklaşımda, Pareto dengesi açısından bölünebilir ve bölünemez mallar arasındaki fark açıklığa kavuşturulabilmektedir. Samuelson ile aynı sonuca gitmekle beraber, McLure analizinin önemi bu bakımdan inkâr edilemez.

TASARRUF VE YATIRIMLAR KONUSUNDA PLANLI DÖNEMİN BAŞARISININ ÖLÇÜLMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hüsnü KIZILYALLI
Müsteşarlık Müşaviri
Devlet Planlama Teşkilâtı

1. Giriş :

Türkiye beş - yıllık plânlar yaparak bilindiği üzere ekonomik ve sosyal kalkınmasını bir yandan dengeli ve devamlı kılmak, diğer yandan da hızlandırmak istemektedir. Kalkınmayı sağlayan en önemli iki araç olarak teknoloji ve yatırım sayılabilir. Bir ülkenin kalkınma hamle ve programlarının başarısını, bu iki araçtan biri olan yatırım ve ona olanak sağlayan iç tasarruflar konusunda elde edilen gelişmelerle ölçmek, bu nedenle mümkündür. Kalkınma hamlesinin başarısını bizzat elde edilen sonuçlarla (elde edilen kalkınmayla) da ölçmek mümkündür. Fakat bu halde ölçüler daha sübjektif olmak durumundadır ve sonuçlar (performans) arızî ve tesadüfi bazı faktörlerin olumlu veya olumsuz etkisinde kalmış olabilir. Örneğin ekonomik kalkınmayı gayri safî milli hâsıla (GSMH) artış hızı veya sanayileşme derecesi ile ölçmek değer yargısı gerektirir; sanayileşme derecesini tesbit için ise çeşitli ölçüler (kriterler) önerilebilir (bunlar arasında seçim sübjektif kalmaya mahkûmdur); başarı ölçüsü olarak alınabilecek GSMH artış hızı Türkiye örneğinde dış âlem geliri (işçi dövizleri) ile tarım gelirinde olan dalgalanmaların etkisinde kahr.

Kalkınma gayretinin ölçüsü olarak yatırımı alma halinde elimizde üç önemli kriter mevcut olur : İç tasarruf düzeyi, yatırımların sektörel dağılımı ve sektörel sermaye-hâsıla oranları burada mevcut ölçülerdir. İç tasarruf düzeyinin ve bu çerçevede ortalama

ve marjinal tasarruf eğilimlerinin kalkınma çabasının derecesini gösterdikleri açıktır. Yatırımların sektörel dağılımında ise üretken olan alanlara (tarım ve sanayi) yatırım ile alt yapı yatırımları arasındaki bölünüm önemlidir. Bir ekonomide özellikle ekonomik alt yapı yatırımlarının payı, üretken yatırımlara kıyasla ne kadar düşük tutulursa, ekonomik kalkınma hızı da o kadar büyük olacaktır. Sermaye-hasıla oranı ise, bilindiği üzere bir birim hasıla (GSMH da artış, katma değer) elde etmek için kaç birim yatırım yapmanın gerekli olduğunu gösterir. Diğer bir deyişle sermaye-hasıla oranı yatırımların verimliliğinin ölçüsüdür.

Sermaye-hasıla oranı kriteri bazı kritik önemi olan yatırım alan ve projeleri için (örneğin ekonomik veya politik açıdan stratejik önemi olan projeler için) veya bir darboğaz teşkil eden projeler için bir ölçü olamaz. Bu gibi durumlarda oran ne olursa olsun yatırımın yapılması gerekir. Bu istisnalar dışında sermaye-hasıla oranını gerek yatırım projeleri arasında seçim yaparken ve gerekse yapılmış yatırımların verimliliğini ölçmek amacıyla kullanmak uygundur. Sermaye-hasıla oranını yatırım projeleri veya sektörler itibarıyla hesaplamak mümkündür. Türkiye'de bu oran her bir yatırım, fabrika ve işletme için proje safhasında tahmini bilgilere dayanarak *ex ante* olarak hesaplanmakla beraber; bu tahmine dayalı hesapların ilgili yatırım işletme safhasına geçince teşebbüsün bilanço ve kâr ve zarar cetvellerine dayanarak kontrolü yapılmamakta, yani *ex post* olarak sermaye-hasıla oranları yatırım projeleri itibarıyla hesaplanmamaktadır. Sektörlere ait sermaye-hasıla oranları ise hesaplanmamaktadır ve kalkınma plânları ekonominin tümü için tahmin yoluyla bulunmuş sermaye - hasıla oranlarına dayandırılmışlardır. Burada ekonominin tamamı için tahmin edilmiş global sermaye - hasıla oranlarının fiiliyatta nasıl gerçekleştirildikleri araştırılacağı gibi, sektörel sermaye - hasıla oranları da gerçekleşme olarak hesaplanacaklardır.

2. Kalkınma Plânlarında Tasarruf ve Yatırım Hedefleri ve Gerçekleşme :

Kalkınma plânlarında tasarruf, onun karşısı tüketim ve yatırımlarla ilgili çeşitli hedefler verilmiştir. Bu hedefler yıllık artış

hızları, ortalama ve marjinal eğilimler biçiminde ifade edilmişlerdir. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plânlarda bu konularda verilmiş hedefler Tablo : 1 ve 2 de görülmektedir. Gerçekleşmeleri gösteren esneklik ve marjinal eğilimler istatistik metodlarla değil matematik yolla hesaplanmışlardır. Bu hesapların ayrıntısı ve varılan sonuçlar S. Togan ile yapılmış bir çalışmada¹ verilmiştir. Bu hesaplamalarda esneklikler ilgili devreye ait geometrik artış hızlarının oranı olarak; marjinal eğilimler ise esneklik ile ortalama eğilimin çarpılması suretiyle bulunmuşlardır. Örneğin tasarruf esnekliği, reel tasarrufların (S), söz gelimi Birinci Plân devresindeki yıllık artış hızının, gayri safi millî hasılânın (GSMH = Y) artış hızına oranı olarak hesaplanmıştır. Marjinal tasarruf eğilimi ise bu esnekliğin ortalama tasarruf eğilimi ile çarpılması suretiyle bulunmuştur :

$$\left(\frac{\Delta S / S}{\Delta Y / Y} \right) \left(\frac{S}{Y} \right) = \frac{\Delta S}{\Delta Y}$$

Bu hesaplamalar Birinci ve İkinci Plân devreleri ile 1970 ler için yapılmışlardır. 1973 yılı rakamları ancak ön tahmin niteliğinde olduğu için, 1970 ler için yapılan hesaplama dahil edilmemişlerdir. (1970 leri 1970-72 devresi temsil etmektedir). Tebliğin bu bölümünün amacı, plân dönemlerinde tasarruf ve yatırım gayreti ve düzeyi konusunda ulaşılan başarının (performance) ölçüsünü ortaya koymak olduğu için, kullanılan metod da buna göre tesbit edilmiştir. Diğer bir deyişle, esneklik ve marjinal eğilimleri istatistik metodlarla araştırmak özellikle ilgili katsayıları regresyon analizi ile hesaplamak mümkündür ve bu takdirde katsayılar daha sıhhatli ve dakik olarak tesbit edilebilirler. Fakat bu takdirde elde bilgi bulunan 1962-1972 devresi için tek bir katsayı hesaplamak durumunda kalmacağı için, bu katsayıların ve eğilimlerin zaman içinde gelişmesini görmek mümkün olamaz. Elde bilgi bulunan devre kısa olduğu için, bu devreyi plân dönemlerine bölerek 3-5 yıllık dönemler için regresyon analizi ile ayrı ayrı katsayılar tah-

1) S. Togan ve H. Kızılyalı, "Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı", Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, Ocak 1974.

mine çalışmak bilindiği üzere, istatistik tekniği açısından uygun değildir. Burada yine akla gelen bir olanak, eğilim ve katsayıları her bir yıl için ya doğrudan doğruya veya hareketli ortalamalarla (moving averages) hesaplamaktır. Bu takdirde de katsayılar arızî faktörlerin etkisiyle yıldan yıla değişme gösterecekler ve bunun sonucunda da dönemler itibariyle eğilimleri tesbit etmek güçleşecektir. Hesaplamaların yukarıda belirtildiği üzere dönemler itibariyle matematik yoldan yapılması bu sakıncaları gidermektedir.

1963-1972 döneminde gerçekleştirmelerin I. ve II. Plân hedefleri ile karşılaştırılması halinde aşağıdaki gözlemler yapılabilir: Plânlarda %7 olarak hedef alınan GSMH artış hızı, I. Plân döneminde %6.6 ve II. Plân döneminde %7.2 olarak gerçekleşmiştir. I. Plân döneminde gerek kamu tüketimi ve gerekse özel tüketim plânlananın altında kalmışlardır. II. Plân döneminde ise gerek kamu tüketimi ve gerekse özel tüketim plânlananın üzerine çıkmışlardır. Örneğin II. Plânda %5.1 olarak tesbit edilen özel tüketim artış hızı fiilen %6.6 olmuştur. Tüketimdeki bu durum sonucu, yatırım ve tasarruflarda doğal olarak ters yönde gelişmeler olmuştur.

I. Plân döneminde kamu yatırımları plânlanan hızı aşarak yılda %13 artış gösterirken, özel yatırımlar plânlanan %11 yıllık artış yerine %9 artış göstermişlerdir. II. Plan döneminde ise özel yatırımlar yılda %9.3 artarak yine plan hedefi gerisinde kalırlarken, kamu yatırımları ise yılda sadece % 6.1 artarak gerek II. Plâna ve gerekse I. Plan gerçekleşmesine kıyasla büyük geri kalma göstermişlerdir. Bu nedenle yatırımların GSMH ya oranı planlanan hedeflere nazaran önemli ölçüde geri kalmıştır. Stok değişimleri dahil toplam yatırımların GSMH ya oranı I. Plân dönemi sonunda, 1967 de %19.4 olacak iken %18.4 olurken; II. Plân dönemi sonunda 1972 de bu oran planlanan %24.3 e çıkacak yerde 1967 düzeyi olan %18.4 de kalmıştır. Bu oran aslında 1967 den sonra artarak 1969 ve 1970 de %20 olduktan sonra 1971 ve 1972 de tekrar 1967 düzeyine inmiştir². Yatırım - GSMH oranını bu şekilde stok değişimleri dahil toplam yatırımlar için değil de, sadece sabit sermaye yatırımları için hesaplasak da, plana nazaran geri kalmaların yine benzer büyüklükte olduğunu tesbit ederiz.

2) Bakınız: a.g.e., Tablo II., s. 5.

Yatırım gayretinin bir ölçüsü olarak yatırım esnekliği ve marjinal yatırım eğilimi hesaplanmıştır. Sonucu katsayı ilâve, sözgeli mi 100 liralık gelir artışının ne kadar yatırım artışına yol açtığını gösterir. Bu katsayı bir anlamda hızlandırıcı (acceleration) prensibine dayanır. Tablo : 2 den görüleceği üzere I. Plân döneminde sabit sermaye yatırımları için 1.7 olan yatırım esnekliği, II. Plân döneminde 1.1 e düşerken, marjinal yatırım eğilimi % 26 dan % 19 a düşmüştür. Son yılların eğilimini gösteren 1970 - 72 döneminde ise yatırım gayretindeki düşmenin daha da hızlandığı görülmektedir. Nitekim 1970 lerde yatırım esnekliği 0.5 olmuş, marjinal yatırım eğilimi ise % 9 dan küçük kalmıştır.

Kalkınma gayretinin ve bunun için yapılan fedakârlıkların iyi bir ölçüsü olan iç tasarruf gayreti ile ilgili gerçekleştirmeler, yatırımlardakine benzerlik gösterir. I. Plân döneminde iç tasarruflar hedeflerin üstünde gerçekleşmişlerdir. Nitekim Tablo : 1 ve 2 den çıkarılabileceği üzere, iç tasarruflar gerek yıllık artış hızı ve gerekse marjinal eğilim ve esneklik açısından, plânlananın üstünde gerçekleşmişlerdir. II. Plân döneminde ise hedeflerden önemli geri kalmalar olmuştur. Bu konuda bazı rakamlar verelim:

İç Tasarruflarla İlgili Eğilimler

	Artış Hızı (%)		Marjinal Tasarruf			
			Gelir Esnekliği		Eğilimi (%)	
	Plân.	Gerçek.	Plân.	Gerçek.	Plân.	Gerçek.
I. Plân	13.4	14.9	1.9	2.3	29	37
II. Plân	12.2	8.3	1.7	1.2	36	21

Görüldüğü ki, tasarrufların gelir esnekliği II. Plân döneminde, I. Plân dönemindekine hemen yarısına düşmüş ve birim esnekliğe yaklaşmıştır. Marjinal tasarruf eğilimi ise % 37 den % 21 e düşmüştür.

G.S.M.H. nin oranı olarak iç tasarruflar I. Plân dönemi sonunda, yani 1967 yılında plân hedefini (% 16.6) aşarak % 17.5 olurken, II. Plân dönemi sonunda 1972 yılında plânlanan % 22.6 yerine ancak % 18.4 olmuşlardır.

II. Plân döneminde plânlanan hedeflerden geri kalmalar bilhassa bu dönemin son üç yılında (1970 - 72 döneminde) daha belirli hale gelmiştir. Sabit sermaye yatırımlarının artış hızı bu dönemde % 3.9 dan ibaret kalmıştır. (Bu hız özel sektör yatırımları için % 7.1 olurken, kamu sektörü yatırımları için % 1.1 den ibaret kalmıştır.) Bu dönemde yatırım esnekliği ancak 0.6, marjinal eğilimi ise % 11.2 olmuştur. Bu katsayılar stok dahil toplam yatırımlar içindir; sadece sabit sermaye yatırımlarına ait oranlar daha da düşüktür. (Tablo : 2)

1970'lerde tüketim plânda öngörülen sınırları aşarken tasarruflar konulan hedeflerin gerisinde kalmıştır. Bu dönemde kamu tüketimi plân hedefi % 8.8 i aşarak % 10 a çıkmış, özel tüketim ise plân hedefi % 5.1 yerine % 7.7 artış göstermiştir. Plânda özel tüketimin GSMH ya oranının 1972 de % 62 olacağı öngörülmüş iken bu oran fiilen % 69 olmuştur. Tasarruflar ise plân hedefinin gerisinde kalmıştır. Plânlanan tasarruf artış hızı % 12.2 yerine gerçekte % 7.5'e ulaşmış; marjinal tasarruf eğilimi % 15'e, tasarruf esnekliği ise 0.9'a düşmüştür.

Bütün bu karşılaştırmalar tasarruf ve yatırım gayret ve çabasının derecesini ölçmeye, diğer bir deyişle kaynakların ne ölçüde seferber edilebildiğini (resource mobilization) tayine matuftur. Bu karşılaştırmalar bize kaynakların seferberliği açısından I. Plânın amaçlarına esas itibarıyla ulaştığı, hatta bazı hedeflerin aşıldığı sonuçlarını verirken; II. Plân döneminde hedeflerden büyük ölçüde geri kalmalar olduğu, reel yatırım ve tasarruf eğilimlerinde büyük azalmalar olurken tüketimin hızla artmaya başladığı ortaya çıkmaktadır. Tüketimdeki hızlı artışa kamu sektöründen örnek verilebilir. Büyük vergi gayreti gösterilirken, kamu cari ve transfer harcamalarının devamlı frenlendiği 1963-1967 döneminde kamu geliri yılda % 11.2 artarken, kamu cari ve transfer harcamaları yılda sırasıyla % 7.3 ve % 9.35 artmış, kamu yatırımları ise % 13.0 artış göstermiştir. 1970 - 72 döneminde ise kamu gelirleri yılda % 4.2 artış gösterirken cari harcamalar % 10, transfer harcamaları % 21 yıllık artış göstermiş, kamu yatırımları yıllık artış hızı ise % 1 den ibaret kalmıştır³. Sözü edilen bütün rakamların sabit fiyatlarla olduğunu belirtelim.

3) a.g.e., s. 11.

3. Kaynakların Etkin Dağılımı Açısından Plânlı Dönemin Başarısı :

Kaynakların etkin dağılımı (efficient allocation of resources) açısından başarının (performance) ölçülmesi için elimizde bulunan kriterler yatırımların ve yurt içi gelirin sektörel dağılımı ile sektörel marjinal sermaye-hasıla oranlarıdır. Bu konuda yapılmış olan ve 1970 e kadar olan devreyi kapsayan bir çalışma Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Maliye ve Vergi Hukuku Enstitüsü 1971 - 72 Konferansları çerçevesinde anlatılmış ve bilâhare yayınlanmıştır.⁴ Burada yapılan, sözü edilen çalışmanın İkinci Plân devresini tüm olarak kapsayacak şekilde uzatılmasıdır. Ayrıca bu arada millî gelir hesapları konusunda Devlet Plânlama Teşkilâtı ile Devlet İstatistik Enstitüsü görüş ve rakamları arasındaki farklar giderilmiş bulunduğu için, eski çalışmanın plânlı döneme ait rakamlarını tüm olarak yeni serilere göre düzeltmek zarureti ortaya çıkmıştır; bu düzeltme de yapılmıştır. Burada uygulanan metodun ayrıntısı ve ileri sürülebilecek çeşitli fikirlerin tartışması adı geçen makalede verilmiştir.

Sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımında plân öncesi devre (1950-58) ile I. Plân (1963-67) ve II. Plân (1968-72) dönemlerinin karşılaştırılması halinde Tablo 4), (i) tarım yatırımlarının payının zaman içinde çok azaldığı, (ii) hizmet yatırımlarının payının zaman içinde arttığı görülür, ki bunları sıhhatli gelişme olarak müतालâa etmeye imkân yoktur. Öte yandan (iii) imalât sanayiinin payında II. Plân döneminde olan artma dikkati çekmektedir. Kaynakların prodüktif sektörlerde kaydırılmasında ulaşılan sonuç ise yetersizdir. Enerji dahil prodüktif sektörlerde I. Plân döneminde yatırımların % 46 sı yönelmiş iken, bu pay II. Plân döneminde ancak % 50 olmuştur. Diğer bir deyişle halen yatırımların yarısı prodüktif değildir.

Yurt içi gayrisafi hasıla içinde tarım ve sanayiinin payında zaman içinde olan değişmeye sanayileşmenin bir ölçüsü olarak bakılabilir. 1963 den beri 10 yıl içinde tarımın payı 10 puan inerken,

4) Hüsnü Kızılyalç, "Plânlı Dönemde Yatırımların Dağılımı ve Verimliliğinde Sağlanan Gelişmeler", (Konferanslar 3, A.İ.T.İ.A. yayını, Ankara 1973 içinde, ss. 29 - 61.

sanayinin payı ancak 6 puan artmıştır. 1972 yılında Türkiye ekonomisinde hizmetlerin payı % 50 dir (Tablo : 5). Ekonomik kalkınmanın ileri safhalarında, sanayileşme ötesindeki kitle tüketim (mass consumption) aşamasında ekonomide hizmetlerin payının artma eğilimi göstermesi normalse de; az gelişmiş ve hele sanayileşme süreci içinde olan bir ekonomide hizmetlerin payının artma eğilimi göstermesini ve hele yurtiçi gelirden hizmet payının % 50 olmasını sıhhatli telâkki etmeye imkân yoktur⁵.

Sektörel gelir (katma değer) artışlarının karşılaştırılmaları da benzer sonuçları vermektedir. Önce tarım gelirinde hava şartlarına bağlı olarak vukubulan dalgalanmalar nedeniyle, bir trend değeri çıkarmanın imkânsızlığından bahsedelim. En büyük sektörel artış gösteren sanayi ise de, bu hız I. Plân döneminde % 11 iken II. Plân döneminde % 10 a ve hatta 1970'lerde % 8 e düşmüştür. Sanayi sektörünün bu artış hızları II. Plân döneminde hizmet sektörünün (inşaat hariç) % 8 lik artış hızı ile mukayese edilmelidir (Tablo : 6). Diğer yandan hızlı kalkınan az gelişmiş ülkelerde sanayi geliri artış hızının % 15 civarında olduğu da kaydedilmelidir.

En nihayet *marjinal sermaye-hasıla oranları* sektörler ve plân dönemleri itibarıyla hesaplanmıştır. (Tablo : 3) Toplam yatırımı I , toplam yurt içi gayrisafi hasılayı Y , i sektörünün yatırımı I_i ve katma değerini Y_i ile gösterirsek; i sektörünün marjinal sermaye-hasıla oranı

$$\frac{I_i}{\Delta Y_i} = \frac{I_i / Y_i}{\Delta Y_i / Y_i}$$

eşitliğine göre hesaplanabilir. Burada $\Delta Y_i / Y_i$ yıllık sektörel katma değer artış hızını gösterir ki, sektör gelirinin geometrik artış hızı olarak hesaplanmıştır. Bu eşitliğin payı ise

5) Hizmet sektör'lerinin teknoloji düzeyini yükseltme gibi bir katkısı olmadığı gibi bu sektörlerin tasarruf ve yatırım eğilimleri de düşüktür. Sanayi - tarım arasında tercihte lehe aleyhe çok şey söylenebilir; fakat konu tarım - hizmet sektörleri arasında tercih ise kesin olarak tarımı tercih gerekir.

$$\frac{I_1}{Y_1} = \frac{I_1/I}{Y_1/Y} \cdot \frac{I}{Y}$$

eşitliğinden yararlanılarak hesaplanmıştır. Burada (I_1/I) nin i sektörünün sabit sermaye yatırımlarından aldığı payı, (I/Y) nin yatırımların yurt içi gayrisafi hasılaya oranını ve (Y_1/Y) nin i sektörünün yurt içi gayrisafi hasılaya oran olarak katkısını gösterdiğini belirtelim.

Hesaplanan marjinal sermaye-hasıla oranlarının (Tablo: 3) zaman içindeki seyrinin gözden geçirilmesi halinde oranın yükselme eğilimi gösterdiği tesbit edilmiştir. I. Plân döneminden II. Plân dönemine geçerken hem global sermaye-hasıla oranı artarak 3.1 olmuş, hem de imalât sanayi katsayısı 2.25 ten 2.94 e çıkmış, enerji katsayısı ise 10 dan 15 e çıkmıştır. İmalât sanayiinin II. Plân döneminde 4 e yaklaşan sermaye - hasıla oranını Batı Almanya'nın bu sektör için 1950'lere ait 1.5 olan katsayısı ile karşılaştırmak gerekir. Enerji için II. Plân döneminde 15 olan katsayıyı Avrupa ülkelerinin (Almanya, İtalya, Yunanistan) 10 civarında olan katsayıları ile karşılaştırmak gerekir. Bütün bu karşılaştırmalar sermaye-hasıla oranlarının Türkiye'de yüksek olduğunu ve zamanla da yükselme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

I. ve II. Plân dönemlerinin karşılaştırılmasında göze çarpan tek önemli olumlu gelişme, tarım sektörü katsayısının düşmesidir. Tarım sektörü sermaye-hasıla oranının hava koşullarına bağlı olarak dalgalanması beklenir. Söz konusu düşmenin bir nedeni de budur. Nitekim bu sektör için 1970-72 döneminde hesaplanan fevkalâde düşük katsayının ana nedeni muhtemelen iyi hava koşullarıdır. 1970'lerde asıl dikkati çeken gelişme, I. Plân döneminde 3, II. Plân döneminde 4 olan toplam sanayi katsayısının, son üç yılda 5 e yaklaşmış olmasıdır. Yatırım maliyeti bu kadar büyüyen sanayiye Türkiye'nin nasıl kaynak bulacağı cevap bekleyen bir sorudur. Sanayide verimi yükselterek ve israfı önleyerek sermaye - hasıla oranını düşürme halinde sanayileşme hızının giderek azalması mutlakır.

Burada tasarruf eksikliği ve enerji sorununa bir an döneelim. Enerji için 15 olan sermaye - hasıla oranı bu sektörün yatırım maliyetinin Türkiye'de çok büyük olduğunu gösterir. Sermaye-hasıla

la oranı düşük olan termik santrallardan "fuel oil" kullananların elektrik üretim maliyeti ise son petrol zamlarından sonra çok artmıştır. Bu nedenle üretim maliyeti açısından Türkiye elektrik üretiminde su ve kömüre dayalı santrallara ağırlık vermek durumundadır. Bu halde ise büyük yatırım harcamaları (kömür santrali halinde kömür madenlerini geliştirmek için gerekli yatırımlar da hesaba dahil olacaktır) gerekecektir. Tasarruf eğiliminin son yıllarda takip ettiği seyir, bu ilâve yatırım harcamalarını iç kaynaklarla karşılamamın olanaksızlığına işaret etmektedir. Bu açığı dış kaynaklardan kapatma olasılığı da son yıllarda giderek azalmıştır. Enerji olmayınca sanayi olmayacağına göre, sanayileşme sürecinin devamı için enerji açmazını (impasse) çözmek şarttır. Bunun da yolu bir yandan iç tasarruf düzeyini yükseltmek, diğer yandan da enerjide sermaye - hasıla oranını düşürmeye çalışmaktır. Enerji sektöründe sermaye - hasıla oranını düşürmek için, aşağıda bu oranı yükselten faktörler arasında sayılanları ortadan kaldırmak düşünülebilir. Örneğin, bir nehir üzerindeki barajı mümkün olan yerlerden en iyisinde yaparak (baraj yatırım maliyeti / üretilen elektrik miktarı) oranını minimuma indirmek bir yoldur. Ayrıca, yapılan bir barajın sadece elektrik üretimi için değil, aynı zamanda sulama için de kullanılması halinde sermaye - hasıla oranı düşecektir.

İstisnalar hariç, gelişmekte olan bir ülkenin kıt olan sermayeyi iktisatlı kullanarak yatırımlarda sermaye - hasıla oranını düşürmeye çalışması beklenir. Gelişmiş ülkelerde ise yeni yatırımların büyük olması ve işgücünden tasarruf sağlayan teknolojilere önem verilmesi nedeniyle sermaye - hasıla oranının büyümesi beklenir. Bununla beraber gelişmiş ülkelerde en önemli üretim faktörü haline gelen teknoloji, işgücü ile birlikte sermayeden de tasarruf edilmesine ve her türlü kıt kaynağın iktisatlı olarak ve en büyük verimle kullanılmasına olanak sağlamakta ve bu suretle sermaye - hasıla oranının düşmesine yol açmaktadır. Denebilir ki teknolojik gelişme verimlilikte yol açtığı artış nedeniyle, sermaye - hasıla oranının her sektörde düşmesine sebep olur.

Teknolojik gerilik ve bazı sektörlerde başka alternatif olmadığı için sermaye - yoğun tekniklerin seçilmesi zarureti dışında, sermaye - hasıla oranını yükselten pek çok faktör vardır. Uzun vadeli ekonomi ve kalkınma politikaları ile ilgili faktörler dışında,

kısa vadeli para, kredi, maliye ve ticaret politikalarının da sermaye hasıla oranı üzerine dolaylı etkileri olabilir. Örneğin takip edilen iç ticaret politikası ile kârların üretici-imalciler yerine aracı - hizmet sektöründe oluşmasına olanak sağlanıyorsa, sermaye - hasıla oranı üretici sektörlerde yüksek, hizmet sektöründe düşük olur. Sermaye - hasıla oranını yükselten faktörlerden, onu dolaysız olarak etkileyenlerin önemlileri aşağıda sıralanmışlardır:

(i) Bir gereği olmadığı halde, bilgisizlik veya ihmal nedeniyle ana ve yardımcı faaliyetlerde sermaye-yoğun tekniklerin seçilmesi bu konuda çok rastlanan bir hatadır. Fabrikaların anahtar-teslimi şeklinde gelişmiş ülkelere ihalesi veya yatırım projelerinin teknik ve ekonomik fizibilite raporlarının ve teknik plânlarının gelişmiş ülke mühendislik firmalarına hazırlanması böyle bir durumun en önemli nedenidir. Çünkü gelişmiş ülke mühendislik firmaları, gelişmiş ülkenin sermaye - yoğun teknikleri haklı kılan şartlarına göre fabrikayı dizayn (design) edecekler ve orada kullanılan makina ve teçhizatı bir değişiklik yapmadan projeye dahil etme eğiliminde olacaklardır.

(ii) Yatırımların çok büyük gecikmelerle tamamlanması hem yatırım maliyetini büyütür, hem de yatırımın verimsiz süresini uzatarak sermaye - hasıla oranının artmasına yol açar. Yatırımların icrasını hızlandırarak ve gecikmeleri önleyerek, yatırımların olgunlaşma süresini (gestation period) kısaltmak ve o suretle sermaye - hasıla oranını düşürmek mümkündür. Bu konuda Türkiye'nin tecrübesi (record) maalesef iyi değildir; büyük yatırım projelerini 10 yıla yakın bir sürede gerçekleştirerek Türkiye bu konuda dünya rekoru kırmaktadır. Yatırımların gecikmesinde ve sürüncemede kalmasında önemli bir neden, yatırımların genellikle ciddi bir araştırma, sondaj, fizibilite raporları, proje ve hazırlık olmadan, yangından mal kaçırır gibi alel acele icrasına geçilmesidir; bu noksanların bilâhare telâfisine çalışılırken ve iyi plân - proje yapılmadığı için sonradan beliren beklenmedik güçlüklerle uğraşılırken büyük zaman kayıpları olmakta ve bu arada yatırılmış olan sermaye fonları bir nema vermeden bağlı kalmaktadır. Böyle alel acele eyleme geçmek yerine proje - plân safhasına bol vakit ayırarak, her ihtimali derpiş eylemek, araştırma ve incelemeleri derinliğine yapmak, eyleme geçince işi en kısa sürede bitirecek şekilde ayrıntılı plânları

önceden hazırlamak, yatırımları kısa sürede bitirebilmek için ön şarttır.

(iii) İşgücünün eğitimi, sevki idarenin ıslahı ve organizasyon bozukluklarının giderilmesi yollarıyla verimin arttırılması halinde sermaye - hasıla oranı düşecektir. Kamu iktisadi teşebbüslerinde, bunlara ilâve olarak, pahalı alıp ucuz satma politikası kârm üretici sektör yerine aracı - hizmet sektöründe teşekkülüne yol açar ki; bu hem üretici sektörün sermaye - hasıla oranını düşürür ve onu verimsiz gibi gösterir hem de aracı - hizmet sektörünün tasarruf ve yeniden yatırım (re - investment) eğilimi imalât sektörüne göre düşük olduğu için tasarruf ve yatırımların azalmasına yol açar. Burada bir noktayı belirtelim: Kamu iktisadî teşebbüsleri (KİT) kârlarında sağlanacak bir artış hiç olmazsa kısa vadede kamu tasarruflarının da aynı miktarda artmasına yol açar. Bu mahiyetleriyle KİT tasarrufları gereğinde enflasyonu önlemede, gereğinde de yatırımları artırarak kalkınmayı hızlandırmada kullanılabilir çok önemli bir araçtır. KİT nin kârlarının tasarruf kılığında oynadıkları bu önemli rol nedeniyle, kamu sektöründe sosyal kârlılık kadar önemli bir kriter ticarî kârlılık olmaktadır. Ölçülmesi mümkün olmayan bir takım mevhum sosyal faydaları bahane ederek kamu kesimini müflis bir takım teşebbüslerle doldurmak rasyonel bir tutum olmadığı gibi, kendi içinde tutarlı olmayan, amaç ile ters düşen bir süreç (self-defeating process) niteliğindedir; çünkü bu müflis teşebbüsler yatırılabılır fon yaratmayacakları için kendileri gibi sosyal kârlılığı yüksek yeni müflis teşebbüslerin yaratılmasına olanak vermezler.

(iv) Yeni yatırımların seçiminde uygulanacak kârlılık kriterinin önemini şimdi belirttik. Biraz önce de yatırım projeleri ve üretim teknikleri arasında seçimde esas olarak emek-yoğun, sermaye-hasıla oranı düşük olanların tercih edilmesi gerektiğini belirtmiştik. Burada bilhassa ekonominin tümü için ve sektörler itibarıyla yatırım programını yaparken sermaye-hasıla oranı düşük projeleri esas itibarıyla tercih etmemiz gerektiği sonucunu çıkarırız. Bunun karşısı olan her halde en modern, sermaye-yoğun tekniği ve bu tip teknikleri kullanan yatırım alanlarını tercih, istihdam sorunu üzerine olan olumsuz etkilerini de nazara almaktır. İstihdam ve dış ödemeler dengesi sorunlarını yerli üretim yerine, yurt dışına işçi

ihracı ve turizm suretiyle çözümlenmenin önemli bir sakıncası ekonomiyi dışa bağımlı ve dış ekonomik dalgalanmalara karşı hassas hale getirmesidir. Bu söylediklerimizi özetleyecek olursak yatırım projeleri arasından seçim yaparken sermaye-hasıla oranını başlıca kriter haline getirmenin yararlı olacağını belirtmek gerekir. Bilindiği üzere yatırım projeleri arasından bu seçimi Devlet Plânlama Teşkilâtı (DPT) yapmaktadır. Bu seçimin doğru bir şekilde yapılabilmesi için ise, seçime giren her bir proje için ekonomik ve teknik fizibilite raporlarının iyi bir şekilde hazırlanmış olarak DPT'nin elinde bulunması gerekmektedir.

(v) Türkiye'de işte bu konuda da bir terslik vardır. Kamu sektörüne giren yatırım projelerinin ekonomik ve teknik fizibilite raporları konunun Devlet Yatırım Bankası (DYB) tarafından incelenmesi sırasında tamamlanmakta ve projenin münferit değerlemesi (individual project appraisal) yapılmaktadır. Proje hakkında nihai karar (yatırma geçme kararı) ise çok daha önce icabında ön proje niteliğindeki bilgilere dayanılarak DPT tarafından verilmektedir. Diğer bir deyişle yatırım daha bir proje olarak ortaya çıkmadan, teknik ve ekonomik fizibilitesi münferid değerlendirilmeden nihai karar verilir, icraya geçilmektedir. Bu durum arabayı öküzün önüne koymaya benzer. Yatırım programının doğru bir şekilde yapılabilmesi için, projelerin önce nihai şekli almak ve münferid değerlemesi yapılmak üzere DYB'na gönderilmesi, fizibilitesi tahakkuk eden projelerin de aralarından seçim yapılmak üzere daha sonra DPT'na gönderilmesi gerekir.

(vi) Böyle bir prosedürün esas alınması halinde yatırım konusu, kapasite, kuruluş yeri ve üretim tekniği konularında isabetli seçim yapmak mümkün olacaktır. Burada bir hususu belirtmekte yarar vardır, projenin önce DYB'na gelmiş olması bu konularda seçimi DYB'nın yapacağı anlamına gelmez. DYB'nın burada görevi derinleşen veya düşünülebilen alternatifleri ortaya koyup, herbirinin fayda ve zararını tahmin etmek ve bu suretle bilâhare politik nedenlerle, ekonomik açıdan en uygun olmayan alternatiflerin tercihi halinde uğraman kaybı (siyasi tercihin ilâve maliyetini) görebilme olanağını vermektir. Yatırım kararını yine DPT'nin teklifi ve Yüksek Plânlama Kurulunun tasvibini müteakip Bakanlar

Kurulu verecektir. Yalnız bu şekilde karar organı alternatifler arasında maliyetlerini bilerek seçim yapma olanağına kavuşacaktır.

4. Sonuç :

II. Plân döneminde Türkiye'nin tasarruf ve yatırım gayretinde azalma olduğu görülmektedir. Kalkınma ve istihdam sorununu çözmek için tasarruf eğiliminin yükseltilmesi şarttır. Dış dünyada faiz haddinin çok yükselmiş olması, giderek büyüyen tasarruf açığını dış borçlanma ile kapatmanın maliyetini arttırmaktadır. Ayrıca petrol krizi geleneksel dış borç kaynaklarını kurutma eğilimindedir.

Bu şekilde kaynakların seferber edilmesi dışında, kaynakların daha iyi kullanılması konusunda yapılacak çok şey olduğunu Bölüm 3 ortaya koymuştur. Plân-proje faaliyetini daha etken kılmak için sarfedilecek emek ve para aynı kaynaklarla daha hızlı bir kalkınma biçiminde çok kısa sürede kendini fazlasıyla geri ödeyecektir. Bu faaliyetlerin etken bir şekilde yapılabilmesi, bilhassa proje hazırlayan yerlerde çok sayıda iktisadçının istihdamına ve iş başında eğitimine olanak sağlayacaktır.

TABLO : 1

Plânlanan ve Gerçekleşen
(Sabit Fiyatlarla Artış Hızları %)

	1963 - 1967		1968 - 1972		1970 - 1972
	Plân.	Gerçek.	Plân.	Gerçek.	Gerçek.
1.1 GSMH (Y)	7.0	6.6	7.0	7.2	7.9
1.2 Toplam Tüketim	6.0	5.2	5.8	6.9	8.0
1.3 Kamu Tüketimi	8.7	7.3	8.8	9.1	10.1
1.4 Özel Tüketim	5.4	4.9	5.1	6.6	7.7
1.5 Toplam Yatırım (I)	10.7	11.3	11.4	7.2	4.7
1.6 Sabit Sermaye Yatırımları	—	11.0	11.2	7.6	3.9
1.7 Kamu Yatırımları	10.6	13.0	10.3	6.2	1.1
1.8 Özel Yatırımlar	11.0	9.0	12.6	9.3	7.1
1.9 İç Tasarruflar (S)	13.4	14.9	12.2	8.3	7.5
1.10 Sabit Sermaye Yatırımlarına Yönelen İç tasarruf	—	15.1	12.0	8.9	7.0
1.11 Dış tasarruflar	0	-16.5	3.3	-54.9	-59.9

Kaynak. H. Yızıyallı ve S. Togan, "Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığı", Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, Ocak 1974 (teksir).

TABLO : 2
Tasarruf ve Yatırım Eğilimleri Hesabı

	1963 - 1967		1968 - 1972		1970-72
	Plân.	Gerçek.	Plân.	Gerçek.	Gerçek.
Tasarruf Eğilimi Hesabı					
2.1 Tasarruf Esnekliği ($\frac{\Delta S/S}{\Delta Y/Y}$)					
2.11 (1.9/1.1)	1.92	2.27	1.74	1.16	0.95
2.12 (1.10/1.1)	—	2.30	1.71	1.24	0.88
2.2 Ortalama Tasarruf Eğilimi (S/Y)					
2.21 Toplam iç tasarruf için	1.49	16.14	20.83	18.41	18.42
2.22 Sabit sermayeye yatırılan iç tasarruf için	—	13.82	19.40	16.79	16.79
2.3 Marjinal Tasarruf Eğilimi ($\Delta S / \Delta Y$) (Yüzde)*					
2.31 (2.11 x 2.21)	28.61	36.71	36.24	21.28	17.50
2.32 (2.12 x 2.22)	—	31.75	33.17	20.82	14.72
Yatırım Eğilimi Hesabı					
2.4 Yatırım Esnekliği ($\frac{\Delta I/I}{\Delta Y/Y}$)					
2.41 (1.5/1.1)	1.53	1.72	1.63	1.00	0.59
2.42 (1.6/1.1)	—	1.68	1.60	1.06	0.49
2.5 Ortalama Yatırım Eğilimi (I/Y)					
2.51 Toplam yatırım	18.39	17.64	22.72	19.42	19.04
2.52 Sabit sermaye yatırımı	—	15.32	22.05	17.81	17.42
2.6 Marjinal Yatırım Eğilimi ($\Delta I / \Delta Y$) (Yüzde)*					
2.61 (2.41 x 2.51)	28.14	30.35	37.03	19.42	11.20
2.62 (2.42 x 2.52)	—	25.69	35.28	18.89	8.56

	1963 - 1967		1968 - 1972		1970-72
	Plân.	Gerçek.	Plân.	Gerçek.	Gerçek.
2.7 Marjinal Sermaye Hasıla					
Oranı (I/ΔY)**					
2.71 Toplam yatırım için	2.63	2.69	3.25	2.70	2.41
2.72 Sabit sermaye yatırımları için	—	2.34	3.15	2.48	2.21

*) (2.3) aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır :

$$\frac{\Delta S/S}{\Delta Y/Y} \times \frac{S}{Y} = \frac{\Delta S}{\Delta Y}$$

(2.6) da benzer şekilde hesaplanmıştır :

$$\frac{\Delta I/I}{\Delta Y/Y} \times \frac{I}{Y} = \frac{\Delta I}{\Delta Y}$$

**) Hesaplama $\frac{I}{Y} : \frac{\Delta Y}{Y} = \frac{I}{\Delta Y}$ eşitliğine dayanır :

Yani (2.5/1.1) hesaplanmıştır.

Kaynak : H. Kızılyalı ve S. Togan, a.g.e.

TABLO : 3
Marjinal Sermaye - Hasıla Oranı Hesabı

A — 1963 - 1967 Dönemi

	I_t/I	Y_t/Y	$\frac{I_t/I}{Y_t/Y}$	I_t/Y_t^1	$\Delta Y_t/Y_t^2$	$I_t/\Delta Y_t^3$
TOPLAM	100.0	100.0	—	19.0 ⁴	6.4	2.97
Tarım	15.3	35.0	0.437	8.303	3.0	2.77
Sanayi	31.1	17.5	1.777	33.763	10.9	3.10
— Madencilik	(5.4)	(1.8)	(3.000)	(57.000)	(7.5)	(7.60)
— İmalât	(19.7)	(14.5)	(1.359)	(25.821)	(11.5)	(2.25)
— Enerji	(6.0)	(1.2)	(5.000)	(95.000)	(9.5)	(10.00)
Ulaştırma	15.5	7.6	2.039	38.741	8.4	4.61
Konut	22.5	5.4	4.167	79.173	3.5	22.82
Hizmetler ⁵	15.6	34.5	0.452	8.588	7.6	1.13

B — 1968 - 1972 Dönemi

	I_t/I	Y_t/Y	$\frac{I_t/I}{Y_t/Y}$	I_t/Y_t^1	$\Delta Y_t/Y_t^2$	$I_t/\Delta Y_t^3$
TOPLAM	100.0	100.0	—	21.0 ⁴	6.7	3.13
Tarım	12.1	29.5	0.410	8.610	3.8	2.27
Sanayi	36.9	20.8	1.774	37.254	9.7	3.84
— Madencilik	(3.2)	(1.7)	(1.882)	(39.522)	(5.5)	(7.19)
— İmalât	(25.4)	(17.8)	(1.426)	(29.946)	(10.2)	(2.94)
— Enerji	(8.3)	(1.3)	(6.385)	(134.085)	(8.9)	(15.06)
Ulaştırma	17.0	8.7	1.954	41.034	9.0	4.56
Konut	20.1	5.0	4.020	84.420	5.7	14.81
Hizmetler ⁵	13.9	36.0	0.386	8.106	7.3	1.11

C — 1970 - 1972 Dönemi

	I_i/I	Y_i/Y	$\frac{I_i/I}{Y_i/Y}$	I_i/Y_i^1	$\Delta Y_i/Y_i^2$	$I_i/\Delta Y_i^3$
TOPLAM	100.0	100.0	—	20.8 ⁴	6.9	3.01
Tarım	10.7	29.1	0.368	7.654	5.5	1.39
Sanayi	38.9	21.0	1.852	38.522	8.2	4.70
— Madencilik	(3.3)	(1.7)	(1.941)	(40.373)	(3.0)	(13.46)
— İmalât	(27.5)	(18.0)	(1.528)	(31.782)	(8.7)	(3.65)
— Enerji	(8.1)	(1.3)	(6.231)	(129.605)	(8.4)	(15.43)
Ulaştırma	17.4	8.8	1.977	41.122	7.3	5.63
Konut	20.5	5.0	4.100	85.280	6.0	14.21
Hizmetler ⁵	12.5	36.1	0.346	7.197	7.1	1.01

1) $\frac{I_i}{Y_i} = \frac{I_i/I}{Y_i/Y} \cdot \frac{I}{Y}$ olarak hesaplanmıştır.

2) Geometrik artış hızı olarak hesaplanmıştır.

3) $\frac{I_i}{Y_i} : \frac{\Delta Y_i}{Y_i} = \frac{I_i}{\Delta Y_i}$ esas alınmıştır.

4) I/Y 'dir.

5) İnşaat dahildir.

TABLO : 4
Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

	1950-58	1963-67	1968	1969	1970	1971	1972	1968-72	1970-72
Tarım	21.6	15.3	15.2	13.3	11.4	10.3	10.4	12.1	10.7
Madencilik	1.1	5.4	3.1	2.9	3.3	3.3	3.3	3.2	3.3
İmalât	21.7	19.7	21.5	23.2	24.7	26.5	31.2	25.4	27.5
Enerji	6.7	6.0	8.3	9.0	9.6	7.6	7.1	8.3	8.1
Ulaştırma	21.3	15.5	16.3	16.6	16.5	17.4	18.2	17.0	17.4
Konut	18.6	22.5	19.1	19.7	21.2	21.7	18.7	20.1	20.5
Hizmetler	9.0	15.6	16.5	15.3	13.3	13.3	11.0	13.9	12.5
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Sabit yatırımların GSYİH ¹ ya oranı ²	15.5	19.0	20.7	21.9	22.1	20.4	19.9	21.0	20.8

1) GSYİH = gayri safi yurtiçi hasıla faktör fiyatları ile dir. Çünkü GSYİH piyasa fiyatları ile Türkiye'de hesaplanmamaktadır.

2) Baz rakamlar cari fiyatlarıdır.

Kaynak : (1) Hüsnü Kızılyalı, 'Planlı Dönemde Yatırımların Dağılımı ve Verimliliğinde Sağlanan Gelişmeler' (Konferanslar 3, A.I.T.I.A. yayını, Ankara 1973) içinde, Tablo : 1, s. 50.

(2) III. Beş Yıllık Plan, s. 38.

TABLO : 6
1968 Faktör Fiyatları (FF) ile Gayri Safi
Yurtiçi Hasıla (GSYİH)

	Geometrik Artış Hızları						
	1962	1967	1969	1972	1963-1967	1968-1972	1970-72
Tarım	26.285	30.506	31.288	36.745	3.0	3.8	5.5
Sanayi	10.632	17.860	22.368	28.355	10.9	9.7	8.2
— Madencilik	(1.165)	(1.674)	(2.003)	(2.188)	(7.5)	(5.5)	(3.0)
— İmalât	(8.732)	(15.029)	(18.974)	(24.396)	(11.5)	(10.2)	(8.7)
— Enerji	(735)	(1.157)	(1.391)	(1.775)	(9.5)	(8.9)	(8.4)
İnşaat	4.471	6.592	7.528	8.344	8.1	4.8	3.5
Ulaştırma	4.957	7.415	9.236	11.402	8.4	9.0	7.3
Konut	4.091	4.855	5.379	6.412	3.5	5.7	6.0
Hizmetler	18.528	26.599	30.826	38.826	7.5	7.9	8.0
GSYİH (FF)	69.964	93.827	106.625	130.084	6.4	6.7	6.9
İmalât + İnşaat	13.203	21.621	26.502	32.740	10.4	8.7	7.3
Hizmetler (İnşaat, Ulaştırma, Konut v.s.)	32.047	45.461	52.969	64.984	7.2	7.4	7.1
Hizmetler (İnşaat hariç)	27.576	38.869	45.441	56.640	7.1	7.8	7.6
Hizmet + İnşaat	22.999	33.191	38.354	47.170	7.6	7.3	7.1

Hüsnü Kızılyalı

SERMAYE PİYASASINDA YENİ GELİŞMELER

Dr. Özer ERTUNA
Boğaziçi Üniversitesi

Fon Pazarlarının Genel Görünümü :

Satılma gücünü üretildikleri yerlerden bu gücü kullanacak olan yerlere aktarmayı kolaylaştıran pazarlara fon pazarları diyoruz. Tasarrufların yarattığı satılma gücü fon pazarları tarafından ya üretici işletmelere ya da tüketici bireylere aktarılır. Fon pazarları kurumlar, araçlar ve kurallardan oluşur.

Türkiye’de fon pazarları satılma gücünü üretici işletmelere aktaracak şekilde gelişmiştir. Tüketicilere kredi sağlayan kurumlar gelişmemiştir. Fon pazarları içinde birkaç banka, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Ordu Yardımlaşma Kurumu tüketicilere konut kredisi vermektedir. Tüketicilerin diğer kredi ihtiyaçları üretici işletmelerce karşılanmaktadır. Türkiye’de satış finansman şirketleri ve tüketici finansman şirketleri kurulmamıştır.

Türkiye’de üretici işletmeler iki gruba ayrılabilir : İktisadî devlet teşekkülleri ve özel sektör. Türkiye’de iktisadî devlet teşekkülleri ve özel sektör için ayrı ayrı iki fon pazarı bulunmaktadır. Bu iki pazar kurumlar, araçlar ve kurallar açısından çok farklıdır. İktisadî devlet teşekkülleri fon ihtiyaçlarını devlet bütçesinden, resmî bankalardan veya devlet yatırım bankasından karşılarlar. Fonlar tahsislerle, kanunlarla belirli amaçlara ayrılır. Örneğin, kanun gereği bireylerin sosyal sigorta ve emekli sandığına ödediği paralar gene kanun gereği devlet yatırım bankasına aktarılmakta, buradan da iktisadî devlet teşekküllerine aktarılmaktadır. İktisadî devlet teşekkülleri kısa, orta ve uzun vadeli fon ihtiyaçlarını kendi fon pazarından kolaylıkla karşılamaktadır.

Özel sektörün fon ihtiyaçlarını karşılamak için gelişmekte olan fon pazarı, kurumları, araçları ve kuralları açısından çok kısırdır. Yalnızca kısa vadeli ticarî kredi veren ticarî bankalar, orta ve uzun vadeli yatırım ve işletme sermayesi kredisi veren Sınâî Kalkınma Bankası ve Sınâî Yatırım Bankası bu pazarın gelişmiş kurumlarıdır. Canlı bir menkul kıymet borsası, yatırım fonları, yatırım ortaklıkları, yatırım müşavirliği ve dış denetim kurumları henüz bulunmamaktadır. Araçlar açısından ele alacak olursak, pay senedine dönüşebilir veya endekse bağlı tahviller, sabit gelirli ve değişik anlamlarda garantili hisse senetleri, oy hakkı olmayan hisse senetleri kullanılmamakta, ya da kullanılmamaktadır. Kurallara gelince bazı kuralların gereksiz, bazı kuralların yetersiz olduğu; gerekli birçok kuralın ise bulunmadığı göze çarpmaktadır. Gereksiz diye adlandırdığımız kurallar fon pazarlarında faizin serbestçe oluşmasını engelleyici kurallardır. Bu kurallar değişik vadeli, değişik riskli ve değişik hacimli fonlar için serbestçe farklı faiz oluşmasını önlediği için fon pazarları kısırlaşmakta vade, risk ve hacim açısından değişiklik gösteren talepleri karşılayamamaktadır. Yetersiz kurallara pek çok örnek verilebilir. Bizim konumuzla doğrudan doğruya ilgili bir örnek küçük hissedarların bilgi edinme, denetim ve yönetim haklarının kanunlarla yeterince korunmamasıdır. Yatırım şirketlerinin kuruluş ve çalışmalarını düzenleyecek kanunların bulunmaması da bulunmayan kurallara örnek gösterilebilir.

Özel sektörün fon ihtiyaçlarının karşılanış şeklini inceleyelim. Bir genelleme yapacak olursak, özel sektör içinde zincirleme bir fon ilişkisi bulunmaktadır. Tasarrufçu bireyler vadesiz ve vadeli tasarruf mevduatı araçları ile fonlarını bankalara yatırmakta, bankalar bu fonları imalâtçı işletmelere aktarmakta, imalâtçı işletmeler bu fonların bir kısmı ile toptancıları finanse etmekte, toptancılar perakendecileri finanse etmekte ve nihayet perakendeci bu fonların bir kısmı ile tüketici bireyleri finanse etmektedir. Bu zincir içinde iki ilginç nokta bulunmaktadır: Bu zincir fon maliyetini yükseltmektedir. Bireylerin % 2.5 - 9 faiz ile bankalara sağladığı fonlar, bankalardan işletmelere % 18-20 ye aktarılmakta ve en sonunda tüketicilere % 36 - 50 ye malolmaktadır. İkinci nokta, tasarrufçu bireylerle fon kullananlar arasında direkt ilişkilerin gelişmemiş olduğudur. Bu ilişkiler tasarrufçu ve işletmeler arasındaki ilişkiler ve tasarrufçu

ile tüketici bireyler arasındaki ilişkileridir. Tasarrufçu ve işletmeler arasındaki ilişkilerin gelişmesi sermaye piyasasının gelişmesine bağlıdır. Tasarrufçu ve tüketici bireyler arasındaki ilişki ise tüketici finansman şirketleri ve satış finansman şirketlerinin gelişmesi ile gelişir. Biz aşağıda sermaye piyasasındaki gelişmeleri inceleyeceğiz.

Sermaye Piyasasının Genel Görünümü :

Bugün için Türkiye'de sermaye piyasası gelişmiş olmaktan çok uzaktır. Kurumları, kuralları ve araçları açısından sermaye piyasasında önemli eksiklikler bulunmaktadır.

Sermaye piyasası kurumlarını ele alalım. Bugün için Türkiye'de şirketlerin pay senetlerini tasarrufçu bireylere satmada yardımcı olacak ara kuruluşlar yoktur. Genellikle tasarrufçu bireylere pay senedi satan şirketler bu pay senetlerini doğrudan doğruya satarlar. Birinci piyasa (primary market) diye adlandırılan bu piyasada faaliyet gösteren tek kurum Sınai Kalkınma Bankasıdır. Sınai Kalkınma Bankası, Türkiye'de sermaye piyasasının kurulmasına yardımcı olmayı kuruluş amaçlarından biri olarak benimsemiştir. Sınai Kalkınma Bankası portföyündeki pay senetlerini zaman zaman tasarrufçu bireylere satmaktadır. Bu banka güçlü şirketlerin pay senetlerinin halka satılmasında aracı olarak da görev yapmaktadır. Bu aracılık görevinde "Banka", tasarrufçu bireylerin çıkarlarını korumak için pay senetleri satılacak şirketleri incelemekte, satılacak pay senetlerine değer biçmektedir. Sınai Kalkınma Bankasının faaliyetleri pay senedi satın almada gerekli olan güven unsurunu yaratmaktadır.

İkinci piyasa (secondary market) diye adlandırılan, kurum ve bireylerin kendi aralarında pay senedi alım satımlarına yardımcı olan piyasa da Türkiye'de yavaş bir gelişme göstermektedir. Bu piyasada canlılık göstermeyen bir menkul kıymetler borsası ve daha süratle gelişen bir bankerler piyasası bulunmaktadır¹. İkinci piya-

1) 22 Kasım 1969 tarihli günlük gazetelerde bankerler 7 şirkete ait pay senetlerini satışa arz etmekte ve 18 şirketin pay senetlerini almaya hazır olduklarını ilân etmekteydi. 6 Mart 1974 tarihinde ise bankerlerin pay senetlerini satışa arz ettiği şirket sayısı 43, pay senetlerini satın almaya hazır oldukları şirket sayısı 53 tür.

sanın gelişmesi pay senetlerine likidite kazandıracığından sermaye piyasasının gelişmesindeki önemi büyüktür. Türkiye'de menkul kıymetler borsasının gelişmemesi pay senetlerinin likiditesi açısından önemli bir eksikliklerdir.

Türkiye'de sağlıklı bir sermaye piyasasının gerektirdiği kurallar benimsenmemekte ve bu piyasayı düzenleyici kanunlar bulunmamaktadır. Pay senetlerinin şirketlerce bireylere satışında gerekli bilgiler verilmemekte genellikle yanıltıcı beyanlarda bulunmaktadır. Türkiye'de halka açılmaların (bireylere pay senedi satmanın) kısa tarihçesi çok çeşitli yanlış beyan örnekleriyle doludur. Pay senetlerinin kâr payı garantisi taşıdığı şeklindeki beyanlar, önemsiz hisse senedi yatırımlarının iştirak olarak ilân edilmesi, kâr etmeden kâr dağıtma vadeleri hatırlatma bakımından sıralanabilir. Halka açılma anında şirketlerin belirli bilgileri derleyip halka bir "izahname" şeklinde sunmaları zorunludur. Bu izahnamenin kapsamı Türk Ticaret Kanunu'nun 393'cü maddesinde belirtilen hususlardan geniş olmalıdır. Bugün için halka açılmalarda Türk Ticaret Kanunu'nun 393'cü maddesine uygun bir izahname bile yayınlanmamaktadır².

Türkiye'de sermaye piyasasını düzenleyici kanunların çıkarılmasına ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmış, iki defa kanun tasarısı hazırlanmış fakat bu tasarılar kanunlaşmamıştır³. Bu tasarılar sermaye piyasasını düzenleyici yasalar, yeni kurumlar ve araçlar getirmekteydi.

Türkiye'de Sermaye Piyasasının Canlanmasını Zorlayan Etkenler :

Türkiye'de işletmelerin finansal bünyeleri ve büyüme gerekleri işletmeleri tasarrufçu bireylerin fonlarına dolaysız olarak başvurmaya zorlamaktadır. Bu kanunumu Sınai Kalkınma Bankası "Genel End - Use" raporlarından yararlanarak açıklayacağız⁴.

- 2) İzahnamede bulunması gerekli hususlar için bak.: Aysan, Mustafa A. "Halka Açılmanın Sorumluluğu". **Ekonomik Yorumlar**, Şubat 1974, Cilt II, Sayı 2.
- 3) Bu iki tasarının ilkelerinin güzel bir incelemesi için bak.: Tekinalp, Ünal. **Sermaye Piyasasının Hukukî Yönü ve Sorunları**, İktisadî Araştırmalar Vakfı, Açık Oturum, 4 Şubat 1972.
- 4) Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A. Ş. Yatırım Murakabesi Mü-

İşletmelerin Finansal Bünyelerindeki Gelişmeler :

Önce işletmelerin finansal bünyelerini ele alalım.

Tablo 1 de incelememiz kapsamına giren işletmelerde kullanılan fonların aktif ve pasif hesaplara dağılımı yüzdelerle belirtiyoruz. Aktif hesaplar fonların kullanıldığı yerleri; pasif hesaplar ise fonların nerelerden sağlandığını göstermektedir. Tablo 1, Ek 1 den yararlanarak hazırlanmıştır.

TABLO 1

İncelememiz Kapsamına Giren İşletmelerde Aktif ve Pasiflerin Yüzdeleri

	1967	1968	1969	1970	1971
Aktifler					
Carî Aktifler	57.98	57.56	58.15	56.94	57.21
Net Sabit Kıymetler	32.26	32.83	33.07	32.52	32.33
Sair Aktifler	9.76	9.60	8.78	10.55	10.45
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Pasifler					
Carî Pasifler	41.00	42.04	43.45	42.24	43.66
Uzun Vadeli Krediler	13.34	13.41	12.70	15.32	15.40
Öz Sermaye	45.66	44.55	43.84	42.45	40.94
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak : Ek - 1.

Tablo 1 de görüleceği gibi fonların işletmelere yatırılmasında göze çarpan önemli bir değişiklik olmamıştır. Değişik yıllarda fonların % 57,5'u carî aktiflere; % 32,5'u sabit kıymetlere, % 10'u da sair aktiflere yatırılmıştır. Fon kaynakları açısından ele alındığında

dürlüğü Genel End - Use raporları 1967 yılında 188, 1968 yılında 222, 1969 yılında 233, 1970 yılında 225 ve 1971 yılında 245 firmayı kapsamaktadır. Sermaye piyasası etütleri için bu kapsam güvenilir sonuçlar verir.

belirli gelişmeler sezilmektedir. Yıldan yıla cari pasiflerde ve uzun vadeli kredilerde artma, öz sermayede ise düşme görülmektedir. Dikkat edeceğimiz noktalar şunlardır :

— Sınai işletmelerin işletme sermayesi ihtiyaçları çok yüksektir. Kullanılan fonların % 57.5'ü müşteriler, stoklar ve peşin ödenen giderlerden oluşan cari aktifleri finanse etmektedir

— Sınai işletmelerde kullanılan işletme sermayesi çok düşüktür. Genellikle cari aktiflerin yarısının işletme sermayesi ile karşılanması gerekir. Oysa cari aktiflerin büyük bir kısmı cari pasiflerle karşılanmaktadır. Genellikle 2.00 olması umulan cari oran (cari aktiflerin cari pasiflere oranı) incelediğimiz sınai işletmelerde yıllara göre Tablo 2 de sunulduğu gibidir.

TABLO 2
İşletme Sermayesi ve Cari Oran
(Milyon T.L.)

	1967	1968	1969	1970	1971
Cari Aktif	4209.7	5197.8	6537.5	7114.1	8652.0
Cari Pasif	2977.0	3795.9	4885.7	5277.5	6602.2
İşletme Sermayesi	1232.7	1401.9	1651.8	1836.6	2049.8
Cari Oran	1.41	1.37	1.34	1.35	1.31

Kaynak : Ek - 1.

Tablo 2 de görüldüğü gibi 1967 de zaten çok düşük olan cari oran yıldan yıla düşme göstermektedir. Sınai işletmelerin işletme sermayelerini arttırma zorunluğu vardır. Bu arttırma uzun vadeli borçlanma veya öz sermaye artımı şeklinde olabilir.

— İncelediğimiz işletmelerde toplam borç - öz sermaye oranı yıldan yıla yükselme göstermektedir. Bankalarca sağlıklı bir finansal bünyede borç - özsermaye oranı 1.00 olmalıdır. Oysa incelediğimiz işletmelerde bu oran 1.00 den yüksektir ve yıldan yıla artmaktadır (Bak. Tablo 3).

TABLO 3

Borç - Özsermaye Oranı
(Milyon T.L.)

	1967	1968	1969	1970	1971
Borç	3945.5	5006.7	6314.0	7190.9	8930.3
Öz Sermaye	3315.3	4022.9	4929.4	5303.7	6191.7
Oran	1.19	1.24	1.28	1.36	1.44

Kaynak : Ek - 1.

Tablo 3 ten de görüleceği gibi işletmelerin daha sağlıklı bir finansal bünyeye erişmeleri için öz sermayelerini arttırmaları gerekmektedir⁵.

İşletmelerin Büyüme İhtiyaçları :

İşletmelerin büyüme ihtiyaçlarını; yeni yatırımlara girme ihtiyaçlarını da burada incelememiz gerekmektedir. Yeni yatırımlar öz sermaye ve kredi gerektirmektedir. Türkiye'de toplam krediler içinde yatırım kredileri % 5 civarında seyretmektedir. Türkiye'de bankalar yatırımları finanse edecek şekilde gelişmemiştir. 1966 - 1973 yılları arasında banka kredilerinin dağılımında kısa vadeli ticari kredilerin payının yıldan yıla arttığını görmekteyiz. (Bak. Ek - 2). Banka sistemindeki bu durum gözönünde tutulursa yeni yatırımların artan miktarlarda öz sermaye gerektirdiği anlaşılır. Öz sermaye birikimi ise otofinansman veya yeni sermaye ile elde edilebilir.

Türkiye'de otofinansman yolu ile işletmeler önemli ölçülerde büyümüş, çeşitli yeni işletmeler otofinansman yoluyla kurulmuştur. Kalkınma ve sanayileşme sürecinde otofinansmana büyük ağırlık verenler olmuş, kâr seviyelerinin yüksekliği otofinansman sağladığı için özürlü sayılmıştır. Bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu kalkınma hızı otofinansman olanaklarının çok üzerinde yatırımlar gerek-

5) Şirketler toplam fonlarla vergiden sonra — borç — maliyetinden (faiz X [1 - vergi oranı]) daha fazla kâr sağlıyorsa öz sermaye arttırımı şirket kârlılığını düşürebilir.

tirmektedir. Ayrıca Türkiye'de ofinansman olanakları iki nedenle azalmıştır :

— Türkiye'de işletmelerin kullandığı fonlara karşı sağladıkları kâr yavaş yavaş düşmektedir. Tablo 4 bu durumu göstermektedir.

TABLO 4
Öz Sermaye Kârlılığı
(Milyon T.L.)

	1967	1968	1969	1970	1971
Öz Sermaye	3315.3	4022.9	4929.4	5303.7	6191.7
Net Kâr	526.1	547.2	714.8	649.7	870.3
Net Kâr/ Öz Sermaye	% 15.87	% 13.50	% 14.50	% 12.25	% 14.05

— Aile şirketleri halka açıldıkça ofinansman olanakları daralmaktadır. Aile şirketlerinin kâr dağıtması gerekmemektedir. Oysa halka açılan şirketler kâr dağıtmak mecburiyetini hissetmektedirler. Son on yıldır az da olsa gerçekleştirilen halka açılmalar ofinansman olanaklarını hissedilir derecede kısmıştır.

Yukarıda açıkladığımız nedenlerden işletmeler tasarrufçu bireylerin fonlarına dolaysız olarak başvurmaya zorlanmaktadır. Diğer bir deyimle, sermaye piyasasının canlanması için talep bulunmaktadır. Şimdi de sermaye piyasasına akabilecek fonların bulunup bulunmamasını inceleyelim.

Fon Pazarlarına Akan Fonlar :

Türkiye'de tasarrufçu bireylerin sermaye piyasasında değerlendirebilecekleri tasarrufları yıldan yıla süratle artmaktadır. Bankalardaki tasarruf mevduatını incelersek iki nokta dikkatimizi çekecektir (Bak. Tablo 5).

— Tasarruf mevduatı toplam olarak artan bir süratle artmaktadır. 1966-1970 yılları arasında 4 yıl içinde iki misline çıkan tasarruf mevduatı, 1970-1973 yıllarında 3 senede iki misline çıkmış-

tır. 1966-1973 yılları arasında vadesiz mevduat 2.98 misli artmış olmasına karşılık, aynı devrede vadeli mevduat 5.83 misli artmıştır. Bu, bireylerin tasarruf gücünün arttığını, arsa bina spekülasyonu dışında fon pazarlarında değerlendirilecek tasarrufların arttığını göstermektedir.

— Vadeli tasarruf mevduatı toplam tasarruf mevduatı içinde 1966 yılında %25 bir pay alırken 1973 Kasımında %40 pay almaktadır. Kanımızca vadeli tasarruf mevduatı kolaylıkla sermaye piyasasına kayabilir. Bugün için vadeli tasarruf mevduatına çok düşük faiz ödenmektedir. Sermaye piyasasında hisse senedi alma ve satma da, bir hesap açtırma veya kapama kadar kolay olsa tasarruf sahibi kolaylıkla sermaye piyasasına kayabilir.

TABLO 5

Tasarruf Mevduatı Dağılımı
Yıl sonlarına göre (%)

	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973*
Vadesiz	74.61	72.43	72.26	71.97	67.16	62.95	59,21	60,05
Vadeli	25.39	27.57	27.74	28.03	32.84	37.05	40,79	39,95
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

(*) Kasım Sonu.

Kaynak : Ek - 3.

Tasarrufçu bireylerin tasarruf gücünün artması ve fon kârlılığına göre hareket etmeleri sermaye piyasasının canlanması için arzda bulunduğunu göstermektedir.

Fon Pazarlarındaki Son Gelişmeler :

Bütün dünyayı ve Türkiye'yi etkileyen enflasyon çeşitli şekillerde fon pazarlarını ve bu yüzden sermaye piyasalarını da etkilemiştir.

Türkiye'de enflasyonun para arzındaki artışlardan doğduğu kanısına varılmış ve enflasyonu durdurmak için özellikle parasal ted-

birliere başvurulmuştur. İlk tedbir olarak bankaların Merkez Bankası'ndaki mevduat karşılıkları arttırılmıştır. Bu yüzden özel işletmelerin bankalardan kredi temini güçleşmiştir. İşletmeler başka fon kaynakları aramaya mecbur kalmışlardır. Bu arada fiyat artışlarının dış etkenlere bağlı olduğu kanısı kuvvet kazanmış yeni kurulan hükümet Merkez Bankası'nda biriken karşılıkların % 50 sini iktisadî devlet teşekküllerine aktarmak için yetki almıştır. Yapılan işlem fonların özel sektörden iktisadî devlet teşekküllerine aktarılmasıyla sonuçlanmıştır.

Enflasyonun diğer etkisi tahviller üzerinde olmuştur. Enflasyon tahvilleri cazip bir fon aracı olmaktan çıkarmıştır. Enflasyonun % 25-30 civarında olduğu bir devrede tasarrufçu birey tahvile para yatırdığında esasında para kaybettiğini bilmektedir⁶. Bu nedenle tasarrufçu da parasının değerini koruyabilecek yeni alternatifler aramaktadır. Bu alternatiflerden biri hisse senedi alımı olabilir. Gerçekten hisse senetleri yatırımları, enflasyona karşı oldukça garantili yatırımlardır.

Sermaye Piyasasında Yeni Gelişmeler :

1974 yılı sermaye piyasasında yeni patlamalara tanık olmuştur. Birçok şirketin yakın tarihlerde halka açılmaları büyük yankılar yaratmıştır. Bu olay kısmen övgü, kısmen şüphe, kısmen de suçlamalarla karşılaşmıştır. Türkiye gerçekleri altında gecikmiş kabul edilebilecek bu finansal olaydan sosyal adaleti gerçekleştirme, fabrikaların yurt çapında yayılması gibi büyük sosyal ve ekonomik sonuçlar bekleyenler olduğu gibi, doğması mukadder bir halk sektörünü baltalamak için atılmış bir adım olarak görenler de olmuştur. Kanımızca olay ekonomik ve finansal açıdan değerlendirilmelidir. Bu açıdan bakıldığında da olay çok önemli yenilikleri getiren bir olay değildir. Ekonomik ve finansal açıdan yeni gelişmelerin ilginç yönleri bulunmaktadır. Bu ilginç yönleri şöyle özetleyebiliriz :

Genellikle halka açılmalarda holding pay senetleri satılmaktadır. Halka pay senedi satan holdingler *ana holding*, *ara holding* ve-

6) Son zamanlarda tahvillerin gerçek faizleri % 15 in üzerine çıkmıştır. Tasarrufcu 1000 TL. lık % 15 banka garantili tahvili bankerlerden 970 TL. na alabilmektedir.

ya zorlama holding niteliğindedirler. Küçük tasarrufçu bu tip şirketler ve örgütler hakkında yeterince bilgi sahibi değildir. Fakat, son gelişmelerde halka açılan holdingler Türkiye'de iyi tanınmış şirketler veya isimlerle ilişkili bulunmaktadır. Küçük tasarrufçu bu şirketler veya isimlere güvenerek bu holdinglerden pay senetleri almıştır. Daha önceki halka açılmalarda olduğu gibi son pay senedi satışlarında da halka yeterli bir izahname sunulmamıştır. Aşağıda son zamanlarda halka açılan holding tiplerini inceleyeceğiz.

Holdingleşme ve Holdinglerin Halka Açılması :

İştirak ettiği şirketlerin yönetimine katılma amacını güden ve kendi hedeflerine bu şirketlerin faaliyetleri ile ulaşmaya çalışan şirketler holding şirketleridir⁷.

Holdingleşme ve holdinglerin halka pay senedi satışı Türkiye'de yeni bir olay değildir. Holdingleşmenin bir şirketler grubunu kontrol eden ortaklar açısından çeşitli yararları olduğu gibi, tasarrufçu bireyler için de holding hisse senedi almanın yararları bulunmaktadır. Bu yararları, hatırlatma bakımından, kısaca özetleyelim.

Holdingleşmenin yönetim yararları : Bugün iktisadî faaliyetlerin yönetiminde çok önemli bir sorun doğmaktadır. İktisadî faaliyetlerin merkezden koordinasyonu gereği gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Buna karşılık çeşitli kararların merkezden ayrı ünitelerde bilfiil iş başındaki yöneticiler tarafından alınmasının çeşitli yararları vardır. Yönetimde karşılaşılan önemli sorun merkeziyetçi bir yönetim ve merkezden ayrı kararlar arasında uygun bir denge'nin kurulması sorunudur. Holding tipi örgütler bu sorunu çözümlenmede en etken araçlardan biridir. Holdinglerde ana siyasetlerin holding bünyesinde saptanması ile yavru şirket faaliyetleri koordine edilir. Yavru şirketler bu siyasetler ışığı altında kendi işletmeleriyle ilgili kararları alırlar.

Holdingler yavru şirketlere yönetimde başka şekillerde de yardımcı olur. Yavru şirketlerin tek başlarına sahip olamayacağı uz-

7) Türk Ticaret Kanununun 466 ncı maddesi holdingleri "gayesi esas itibariyle başka işletmelere iştiraktan ibaret olan" şirketler olarak tanımlar.

man kadroları holding bünyesine alınabilir. Bu uzmanlardan holding örgütüne bağlı tüm şirketler yararlanabilir.

Holdingleşmenin vergi tasarrufları: Holdingleşme çeşitli vergi tasarrufları sağlayabilir. Gelir vergisi stopajı ertelemesi, ek vergi ödemedir sermaye arttırımı en yaygın örneklerdendir. Holding örgütünün yarattığı vergi avantajları örgütün kuruluş şekline bağlı olacaktır.

Holdingleşmede risk azaltma: Holding pay senetleri yatırımcı ortaklar için direkt şirket pay senetlerine oranla daha emin bir yatırım olabilir. Holding örgütünün yatay veya dikey ihtisaslaşmasına bağlı olarak risk dağıtması, risk azaltması mümkündür. Holdingler yatırım ortaklıkları kadar olmasa da bir derece risk ayarlaması yapabilir. Bu durum küçük yatırımcı için önemlidir.

Küçük bir grup egemenliği: Holding örgütünde Holding'i kontrol altında tutan bir ortak grubu büyük bir sermaye üzerinde egemenlik kurabilir⁸. Bir ortak grubunun halktan topladıkları büyük sermayeler üzerinde egemenlik kurmasının iyi ve kötü tarafları bulunmaktadır. Önce iyi taraflarını belirtelim: Küçük tasarrufçu tasarruflarını pay senetlerine yatırdığında bir şirketi yönetmeyi aklından geçirmez. Şirketi güvendiği kimselerin yönetmesini bekler. Bu güvenini ise pay senetlerini aldığı anda belirtmiş olur. Holding örgütü bir yönetici kadronun egemenliğini sürdürmesini sağlar. Küçük tasarrufçu için güvendiği bir yönetici kadroya sahip olmak çok önemlidir. Yönetimi belirli ellerde toplayan yatırım ortaklıklarının sermaye piyasası gelişmiş ülkelerde en yaygın halka açık şirket tipi olmasının nedenlerinden biri budur.

Küçük tasarrufçuya sağladığı bu yarara karşılık küçük bir grubun egemenliğinin önemli sakıncaları da olabilir. Bu ortak grubu şirket faaliyetlerini tüm ortaklar çıkarlarına değil de kendi çıkarlarına göre yönetebilirler. Bu durumda denetim çok önemlidir. Ge-

8) Örneğin, kredi kullanmayan bir şirket grubunda belirli bir sermayeye sahip olan holding egemen hissedarları 2ⁿ misli sermaye üzerinde egemenlik kurabilir. Burada "n" ona şirket de dahil olmak üzere holding zincirindeki kademe sayısıdır. Kredi kullanımı ile bu egemenlik artar.

rekli denetim Ticaret Kanunu'muzda yer alan denetim fonksiyonundan ileri bir denetimdir. Sermaye piyasaları gelişmiş ülkelerde bu denetim kurumlaşmıştır. Sermaye piyasası denetleme komisyonu ve bağımsız denetçilik gelişmiş sermaye piyasalarının önemli kurumlarından⁹.

Holdingleşmenin yararlarından ve sakıncalarından genel olarak söz ettikten sonra bugün için halka açılmakta olan holdinglerin niteliklerini inceleyelim. Yukarıda belirttiğimiz gibi son zamanlarda halka açılan holdingler ana holding, ara holding ve zorlama holding biçimindedir.

Ana holdingler : Halka satışa arzedilen pay senetlerinin bir bölümü ana holding pay senetleridir. Küçük tasarruflular ana şirket pay senetlerini satın aldıklarında kâr payı dağıtımını açısından çıkarları, ana şirketin büyük ve egemen ortaklarının çıkarlarına ters düşebilir. Genellikle küçük tasarruflular pay senetlerine karşı şirketten kâr payı almayı beklerler. Bu nokta halka açılan şirketlerin yaptığı reklâmlardan da anlaşılmaktadır. Küçük ortaklar için pay senetlerinden sağlayacakları kazancı pay senedi değer artışı şeklinde değil de kâr payı olarak almanın hiç bir sakıncası yoktur. Genellikle bu ortaklar menkul kıymet iradı muafiyetinden yararlanırlar¹⁰. Bu ortaklar dilediklerinde kâr paylarını vergi kaybına uğramadan tekrar yatırabilirler. Oysa büyük ortaklar (egemen ortaklar) için durum çok değişiktir. Büyük ortaklar pay senetleri kazançlarını kâr payı şeklinde almayı istemezler. Çünkü, kâr payı üzerinden yüksek vergi dilimlerinden vergi öderler. Kârın dağıtılmayıp şirket bünyesinde bırakılması ve bu şekilde pay senetlerinin değerinin artması onlar için daha geçerlidir. Bu şekilde vergi kaybına uğramadan kazançları tekrar şirkete yatırılmış olur, ve ayrıca gerektiğinde pay senetleri satılarak vergi ödenmeden kârlar paraya çevrilebilir. Ana holding bünyesinde çıkarları çatışan iki ortak grubunun bulunması kanımızca istikrarlı bir durum değildir. Ana holding yeni

9) 1963 yılından beri kanunlaşmayan sermaye piyasası kanunu tasarılarında bu kurumlar getirilmekteydi.

10) Menkul kıymet iradının ilk 5000 TL. lık kısmı gelir vergisinden muaftır.

kurulacak bir şirkete bağlanarak iki kademeli holding şekline çevrilmesi ile istikrarlı bir bünyeye dönüşülebilir.

Ara holdingler: Daha önce holding şeklinde örgütlenmiş bulunan ve bünyelerinde bir ana holding bulunan bazı şirketler son gelişmeler sırasında yeni isimlerle ara kademe holding şirketleri kurarak, kurulan şirketin pay senetlerini tasarrufçu bireylere satmışlardır. Ara holding yoluyla halka açılma şöyle gerçekleştirilmiştir: Önce bir ana holding ve kontrolü altında yavru şirketler bulunmaktadır. Ana holding elindeki yavru şirket pay senetlerinden bir kısmını yeni kurulan ara holdinge devrederek bu pay senetleri karşılığı ara holdingin kontrolü için gerekli pay senetlerini almıştır. Arta kalan pay senetleri ise halka satılmıştır. Böylece holding bünyesinden dışarı hiç bir kıymet (pay senedi) çıkmadan tasarrufçu bireylerden yeni fonlar sağlanmıştır. Tasarrufçu bireylerden sağlanan fonlar, kurulan ara holdingin sermayesinin yarısı, ya da üçte - ikisi oranındadır. Ara holding kurulmasıyla ana holdingin yavru şirketler üzerindeki egemenliği (kontrol yetkisi) de zedelenmemiştir. Çünkü ana holding ile yavru şirketler arasında iki tip sermaye ilişkisi yaratılmıştır. Biri doğrudan ilişki, ikincisi ise ara holding yoluyla dolaylı ilişkidir. Kontrol bu iki ilişki ile sürdürülmektedir. Özetleyecek olursak kurulan ara holding ile holding örgütü mali gücü ve kontrol gücünden hiçbirşey kaybetmeden yeni fon kaynakları sağlamıştır. Kanımızca ara holding kuruluşu iki kademeli holding kuruluşunun ilk basamağıdır. Önümüzdeki devrelerde ana holding elindeki yavru şirket pay senetleri yeni kurulacak ara holdinglere devredilerek iki kademeli holding örgütü tamamlanacaktır.

Ara holdinglerin kurulmasıyla kâr payı dağıtma konusunda çıkarları çatışan büyük ve küçük ortaklara aynı anda hizmet edilmektedir. Küçük tasarrufçulara ara holding hissesi satılmıştır. Ara holdingin diğer hisseleri ana holdingde, ana holding hisseleri ise büyük ortaklardadır. Kurulan ara holding ihtiyat biriktirmeyerek kâr payı dağıtacak, küçük ortakları memnun edecektir. Dağıtılan kârın ana holdinge düşen kısmından ana holding ek vergi ödemeyecek¹¹, büyük ortaklara kâr payı dağıtmayarak bu kârı ihtiyatlarına aktaracaktır. Bu durumda büyük ortakları tatmin edecektir.

11) Kurumlar vergisi muafiyetinden yararlandığını varsayıyoruz.

Ara holdinglere ilişkin ilginç bir nokta da bu holdinglerin adlarında "yatırım ortaklığı" veya "yatırım şirketi" terimlerinin kullanılmış olmasıdır. Yatırım ortaklıkları sermaye piyasasının en önemli kurumlarından biridir ve Türkiye'de yatırım ortaklığı yoktur. Kanunlarımız gerçek bir yatırım ortaklığı kurulmasına müsait değildir¹². Yatırım ortaklıkları kendi pay senetlerini veya portföy senetlerini küçük tasarruflulara satar ve elde ettiği fonlarla çeşitli menkul kıymetlere yatırım yapar. Küçük tasarruflular için yatırım ortaklıklarından senet almanın yararları vardır. a) Yatırım ortaklıkları sermaye piyasası üzerinde ihtisaslaşmış yönetici kadroya sahiptir. Elindeki fonları kârlı olarak sermaye piyasasında kullanmayı bilir. b) Yatırım ortaklıkları portföyünde risk ve kârlılık ayarlaması yapar. c) Yatırım ortaklıklarının pay senetleri kolaylıkla alınıp satılabilir. Bu yararları nedeniyle yatırım ortaklıkları gelişmiş sermaye piyasalarının en önemli kurumlarından, Yatırım ortaklıkları ve holdingler farklı kurumlardır. Holdingler pay senedini aldıkları şirketleri kontrol etmeyi amaçlar; onların yönetimine katılır. Holding bir yönetici kuruluştur. Oysa yatırım ortaklıkları çeşitli menkul kıymetlere yatırım yaparlar ve paralarını sermaye piyasasında değerlendirirler. Yatırım ortaklığı sermaye piyasasında bir aracı kuruluştur. Ara holding niteliğindeki şirketlerin adlarında yatırım ortaklığı teriminin geçmesinin bir rastlantı olup olmadığını bilmiyoruz. Holding niteliğinde olan bu şirketler ileride gerçek bir yatırım ortaklığı şekline dönüşmeyi amaçlıyor olabilir.

Zorlama holdingler: Halka açılan holdinglerden bir kısmı ise kontrolleri altında bulunmayan, önemsiz bir miktar pay senedine sahip oldukları şirketleri de yavru şirketleri arasında göstermektedir. Diğer bir deyimle bu şirketleri iştirakleri arasında göstermektedirler. Bu tip pay senetleri iştirak değil yatırımdır. Bir holdingin yönetimine katılmadığı şirketleri iştirakleri arasında göstermesi ortaklığını yanıltıcı bir tutumdur.

Yeni Gelişmeler Neler Gösterdi :

Sermaye piyasasındaki 1974 yılı başındaki yeni gelişmeler sermaye piyasasının Türkiye'de gelişmesi konusunda bazı önemli noktaları açığa çıkarmıştır.

12) Sermaye piyasası kanun tasarıları bu ortaklıkları içermekteydi.

Sermaye piyasasının oluşmasında en önemli husus "güven" hususudur. Halk güvendiği şirketlere düşünmeden parasını yatırmaktadır. Halk güvendiği iş adamlarının kurduğu şirketlerden pay senedi almak için yarışmıştır. Bu durum gelecekle ilgili bir soru doğurmaktadır. Halka açılmalar artan bir hızla devam edecektir; potansiyel mevcuttur. Fakat yeni şirketlerin halka açılmalarında "güven" sağlamak kolay olabilecek midir? Kanımızca güven unsuru kurumlaştırılırsa sermaye piyasasının geleceği daha parlak olur. Sermaye piyasasında güven yaratmak için kötü tecrübelerden kaçınmalı, halkı yanıltıcı beyanlardan kaçınmalı, halka yeterince gerekli bilgi vermeli ve bu bilginin doğruluğu bazı kurumlarca onaylanmalıdır (Sermaye piyasası denetleme komisyonu ve bağımsız denetçiler gibi kurumlar).

Son gelişmeler bir dış denetim bulunmadığında halka açılmalarda yanlış ve yanıltıcı beyanlarda bulunulduğunu veya bazı hoş olmayan bilgilerin halka sunulmadığını da göstermiştir. Bir dış denetim yokluğunda sermaye piyasasına girenler kendi kendilerini denetleyememektedir. Bir an önce sermaye piyasasının kanun yoluyla düzenlenmesi gerekmektedir. Bu konudaki gecikmeler çok pahalıya malolabilir.

Son gelişmeler halkımızın sermaye piyasasındaki yeniliklere karşı yabancılık çekmediğini de ortaya koymuştur. Son gelişmelerle ilgili çeşitli olumsuz yazılar ve beyanlar yayımlanmış olmasına rağmen halkımız halka açılan şirketlerden pay senetleri almıştır. Kanımızca halkımız sermaye piyasasında yeni kurumlara ve kullanılacak yeni araçlara karşı da yabancılık çekmeyecektir. Yeni kurumların doğması ve yeni araçların kullanılması sermaye piyasasını düzenleyen yasaların gerçekleşmesine bağlıdır. Bu konuda gereksiz gecikmeler olmuştur. Devletin bu konuya bir an önce eğilmesi gereklidir.

Sermaye piyasasının gelişmesini bankalarımızın olumsuz karşıladığı kanısı oldukça yaygındır. Oysa, sermaye piyasalarının gelişmesinde bankalara önemli görevler düşmektedir. Bunun en güzel örnekleri bankaların hisse senedi satışlarındaki aracılık görevleri ve bankalar bünyesinde kurulacak yatırım fonlarıdır. Bankaların sermaye piyasalarında faaliyet göstermeleri bankacılığımızda da önem-

li gelişmelere yol açacaktır. Bankalarımızın bugünden bu görevleri yüklenecek şekilde örgütlenmeleri gerekmektedir.

EK — 1

**İncelememiz Kapsamına Giren İşletmelerde Aktif ve Pasifler
(Milyon T.L.)**

Aktifler	1967	1968	1969	1970	1971
Cari Aktifler	4209.7	5197.8	6537.5	7114.1	8652.0
Net Sabit Kıymetler	2342.2	2964.7	3718.4	4062.7	4889.2
Sair Aktifler	708.9	867.1	987.5	1317.8	1580.8
Toplam	7260.8	9029.6	11243.4	12494.6	15122.0
Pasifler					
Cari Pasifler	2977.0	3795.9	4885.7	5377.5	6602.2
Uzun Vadeli Krediler	968.5	1210.8	1428.3	1913.4	2328.1
Öz Sermaye	3315.3	4022.9	4929.4	5303.7	6191.7
Toplam	7260.8	9029.6	11243.4	12494.6	15122.0

Kaynak : Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. End Use raporlarından derlenmiştir.

EK — 2

Banka Kredilerinin Dağılımı
Yıl Sonlarına Göre (Milyon TL.)

	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973*
Muhtelif Krediler ¹	12.469	14.138	15.196	19.864	22.067	27.385	38.669	47.394
Sanayi Bankaları ²	817	1.043	1.248	1.498	2.132	2.389	2.788	3.484
Diğer Krediler ³	6.905	8.187	11.131	11.820	12.806	13.060	14.536	16.634
Toplam	20.191	23.368	27.575	33.182	37.005	42.834	55.993	67.512
Yüzdeler								
Muhtelif Krediler	61.76	60.50	55.11	59.86	59.63	63.93	69.06	70.20
Sanayi Bankaları	4.05	4.46	4.53	4.52	5.76	5.58	4.98	5.16
Diğer Krediler	34.19	35.04	40.36	35.62	34.61	30.49	25.96	24.64
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak : T.C. Merkez Bankası, Para - Kredi İstatistikleri Özetleri, Çeşitli aylar.

(*) Eylül sonu.

(1) Senetler cüzdanı, avanslar, açık ve teminat karşılığı krediler toplamı.

(2) Sınai Kalkınma ve Sınai Yatırım Bankaları kredileri.

(3) Küçük san'at, esnaf kredileri, ziraî krediler ve ipotek karşılığı krediler toplamı.

EK — 3

Tasarruf Mevduatı Dağılımı
Yıl Sonlarına Göre (Milyon TL.)

	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973*
Vadesiz	9.410	10.390	12.800	15.018	16.819	20.916	24.929	28.059
Vadeli	3.203	3.954	4.913	5.848	8.224	12.313	17.174	18.668
Toplam	12.613	14.344	17.713	20.866	25.043	33.229	42.103	46.727

Kaynak : T.C. Merkez Bankası Para - Kredi İstatistikleri Özetleri.

ENERGIE, CROISSANCE ET CRISE

Par V. Rouquet la GARRIGUE

Professeur à l'Université de Paris X
Directeur d'Etudes à l'Ecole Prati-
que des Hautes Etudes à la
Sorbonne

L'Histoire des Civilisations est scandée par les 7 Révolutions énergétiques successives que l'homme a connues:

1. Le feu à l'air libre : les premiers "foyers" ont été créés vers 70.000 avant J.C.;

2. L'invention de l'agriculture, vers le 6e ou le 7e millénaire av. J.C.;

3. La naissance de la métallurgie probablement issue de la fabrication des pots de terre destinés à la conservation des grains et des huils;

4. La poudre : première source d'énergie artificielle, connue en Chine dès le 9. siècle;

5. La Houille;

6. Avec le Chemin de fer et surtout avec l'automobile —c'est-à-dire le pétrole— la sixième révolution énergétique envahit l'ensemble du territoire européen;

7. La bombe d'Hiroshima qui ouvre la septième révolution énergétique.

Aujourd'hui, 25 années avant la fin du XXe siècle, nous assistons à la fois à une crise profonde et à une croissance économique sans limite.

Crise de pétrole, crise de l'énergie, crise de civilisation!

L'air résonne depuis quelques mois d'exclamations, de lamentations, de questions angoissées et de réponses inquiètes. Commissions ministérielles et commissions interministérielles se succèdent et éditent de volumineux rapports.

La presse est remplie chaque jour d'opinions et de jugements contradictoires. Les Gouvernements interviennent, expliquent, décrètent. Nous éviterons toute cette agitation, car nous ne chercherons pas, par nos réflexions à long terme, à définir l'avenir de manière précise. Nous nous bornerons à examiner les grands axes de nos connaissances actuelles pour caractériser la situation en l'an 2.000; mais mes conclusions resteront valables pour des situations énergétiques très différentes à cette époque les unes des autres.

Il n'y a pas là contradiction avec les difficultés que les futurologues mettent en évidence dans leurs prévisions pour l'an 2 000. Mon point de vue est différent et tient compte de la grande inertie des décisions et de la durée exceptionnellement longue des recherches scientifiques ou techniques quand il s'agit d'énergie.

*

**

I. Le choix de l'an 2 000 me paraît bon pour permettre une réflexion sereine et ne vaut pas seulement par l'attrait d'un nombre rond traditionnellement chargé de mystère — En voici cinq raisons:

1) D'ici l'an 2 000 aucune source nouvelle d'énergie ne pourra intervenir de façon significative; mais le quart de siècle qui nous en sépare, sous condition de faire l'effort nécessaire intellectuel et financier et de préparer des structures d'accueil appropriées paraît, d'après l'expérience une durée convenable pour assurer à quelques-unes d'entre elles, avec une probabilité importants, une maturité technologique suffisante pour leur introduction industrielle;

2) Les deux grandes aventures techniques en cours de développement dans le domaine de l'énergie sont discutablement les surrégénérateurs et les réacteurs à haute température, dits HTR. Mais leurs succès ou leurs échecs n'auront pas une influence décisive sur le déroulement de la période qui nous sépare de l'an 2 000, car, les

diverses stratégies de réacteurs imaginables dans les divers cas, conduisent à une utilisation des réserves d'uranium du même ordre de grandeur.

3. L'importance numérique de la population mondiale est un très grand facteur du problème de l'énergie, mais l'évolution possible des mœurs et (ou) les mesures autoritaires qui seront peut-être prises par certaines Etats ne peuvent mathématiquement plus modifier sérieusement le niveau de la population du globe en l'an 2 000. Aucune incertitude grave n'est à redouter de ce chef et la population sera à cette époque, sauf : guerres, épidémies, révolutions, aux environs de 6 à 7 milliards d'habitants.

4. Dans le monde occidental, tout au moins, les ressources naturelles: charbon, gaz naturel, fuel oil,...), avec notre taux de croissance actuel, se rapprochent lentement de leur fin. Je n'en donnerai qu'un exemple: des études françaises très récentes montrent que, pour satisfaire aux besoins mondiaux du pétrole en fin de siècle en cas d'utilisation modérée de l'énergie nucléaire. Il faudrait découvrir, en moyenne, chaque année, en dehors des gisements actuels, 9 Milliards de tonnes, ce qui équivaut aux réserves réunies de l'Algérie et de la Lybie ou à 3 fois les réserves actuelles de la mer du Nord! De plus, les problèmes d'environnement rendent chaque jour leur utilisation de plus en plus difficile. Les hautes teneurs en soufre, surtout en combinaison avec l'ozone et les oxydes d'azote, apparaissent désormais insupportables. La pollution par les automobiles ou les avions fait l'objet de violentes attaques et il ne faut pas compter sur un retour en arrière important de l'opinion publique. Je crois également que l'on peut accuser le gaz carbonique et les poussières et leur influence sur le climat. Car le gaz carbonique peut, par une sorte d'"effet de serre" entraîner un accroissement de la température à la surface du globe, alors que les poussières provoquent un effet inverse en interceptant la radiation solaire.

*
**

On comprend donc pourquoi chacun s'accorde à sonner pour l'an 2 000, le glas des combustibles fossiles. Leur disparition totale

paraît peu probable. Par contre, une diminution considérable de leur rôle est très souhaitable.

5. 5ème raisons du choix de l'an 2000 pour permettre la réflexion objective. Depuis 1968, C.a.d. depuis 6 ans, nous connaissons ou nous constatons sur ces problèmes un extraordinaire bouillonnement d'idées:

- contestation de notre civilisation technique,
  - discussion sur le taux de croissance industrielle,
  - prise de conscience très vive des problèmes d'environnement et de qualité de la vie;
  - Industrialisation des pays en cours de développement.
- Grâce à la crise actuelle, les conséquences de tout cela commencent à apparaître plus clairement et il devient maintenant possible de se dégager un peu des positions passionnées initiales en imaginant pour le long terme un compromis raisonnable.

*
**

A titre de simple hypothèse moyenne, je propose les données suivantes pour caractériser l'approche de l'an 2000:

1) Un taux de croissance économique modéré, mais correspondant à un développement industriel important du tiers monde, d'où une consommation mondiale d'énergie en 2000, 3 à 5 fois plus forte que le niveau actuel.

2) Le respect de l'environnement par une recherche permanente des conditions de son amélioration. On parle de croissance zéro de la pollution; c'est désirable; ce n'est peut-être pas possible.

3) Une attention de plus en plus grande apportée à une bonne solution des problèmes d'autarcie, c'est-à-dire une certaine indépendance dans les ressources énergétiques d'un pays déterminé.

Vous voyez que ces hypothèses restent très larges et —qu'elles écartent toutes discussions de chiffres.

Au paramètre : ressources à prix convenables, seul, facteur autrefois en jeu, j'ajoute deux nouveaux aussi importants: environnement et autarcie et ceci me paraît suffire pour définir les grandes lignes du futur.

Comment se présentent les problèmes de l'énergie à partir de l'an 2 000?

On peut admettre que l'électricité pourra alors assurer 40 à 50 % des besoins d'énergie totale, le nucléaire prenant la plus grande part possible de la production d'électricité, 80 % par exemple.

Le phénomène extraordinaire de la surrégénération commencera à partir de 2 000 à peser de plus en plus, et, dans les premières décennies du XXIe siècle, la production nucléaire jouira d'une autarcie à peu près totale, le combustible nucléaire devenant un sous-produit de la production d'électricité. C'est un fait capital.

S'il en est bien ainsi les problèmes de ressources et d'autarcie seront reportés sur la partie de la consommation d'énergie couverte aujourd'hui par les hydrocarbures. L'électricité pourra en prendre une part progressivement mais un envahissement brutal et total est évidemment impossible.

Si nous écartons le retour au charbon, comme cela semble probable sauf aux U.S.A. et en URSS, la seule solution du problème est dans l'utilisation de la filière nucléaire des Réacteurs à haute température permettant une production en masse d'hydrogène à partir de l'eau.

Il faut savoir que de nombreux débouchés très difficilement accessibles à l'électricité, ressortiront directement du nucléaire à travers l'hydrogène.

Finalement, toute une structure énergétique nouvelle se créera ainsi grâce aux propriétés exceptionnelles de l'hydrogène en matière de transport en matière de Stockage et grâce à son absence totale et absolue de pollution : car sa combustion donne uniquement de l'eau.

Je pense qu'ainsi; la surrégénération et l'hydrogène seraient grâce aux Réacteurs nucléaires, les 2 NOTIONS-CLEFS capables de transformer les premières décennies du 21e siècle. En cas de réussite, les problèmes de ressources et d'autarcie seraient pratiquement résolus. Cette solution "Tout Nucléaire" paraît donc la mieux adaptée aux problèmes du siècle prochain.

Si nous avons le temps d'étudier les propriétés du "tout nucléaire", vis-à-vis de l'environnement, nous trouverions une limite à son extension, parce que la nature profonde de l'homme ne peut pas supporter les tentations trop fortes qu'elle lui apportera.

Pour cette raison et aussi parce que des échecs ou des retards sont possibles —(par ex. un grave incident nucléaire entraînerait probablement un effet de rejet temporaire du nucléaire par l'opinion publique), le recours à des sources nouvelles sera alors nécessaire très vite. : l'énergie solaire, l'énergie géothermique, la fusion nucléaire. A notre échelle, ces énergies seraient pratiquement illimitées et leurs propriétés autarciques seraient excellentes. Quelles que soient les solutions, celles-ci posent des problèmes climatologiques et cela fixe des limites à leur utilisation, donc à la production d'énergie, donc à la croissance industrielle. Le monde énergétique qui nous attend ne sera donc pas un prolongement de notre monde actuel.

Une mutation profonde est certaine et il n'est pas facile d'en évaluer les retombées, morales, sociales et politiques.

II. La vision ou la vue prospective à laquelle je vous ai convié appelle un certain nombre de remarques et pose de graves problèmes politiques et économiques.

Tous ces problèmes apparaissent dans le contenu d'un seul mot: CROISSANCE.

Je désirerais maintenant montrer ce que recèle de dangers et de risques la croissance, ce qu'elle implique, ce à quoi les sociétés doivent désormais tendre si elles veulent subsister.

Croissance démographique et croissance de la production :

Croissance démographique : Les alarmes à la surpopulation se multiplient. Déjà plus rapide dans le Tiers Monde qu'en Occident, la croissance démographique s'accélère encore dans le Tiers Monde alors qu'elle se ralentit ailleurs. La colonisation a secrété une prolifération qui apparaît de nos jours, comme une sorte d'étrange revanche biologique au regard des pays nantis. Cette revanche est d'autant plus redoutable que les inégalités économiques sont davantage la cause essentielle de la surpopulation qu'elles n'en sont

la conséquence. Elle est d'autant plus inquiétante que la nécessité d'une concentration des efforts sur le développement du Tiers Monde s'estompe lentement devant les espérances d'une politique malthusienne.

Ensuite, la croissance de la production :

La croissance est une idée neuve qui obnubile l'esprit de l'économiste. La floraison des modèles de tous genres n'a guère contribué à éclaircir une notion capitale en apparence simple.

L'Annuaire Statistique de l'ONU publié en 1970 fait ressortir une augmentation annuelle de 4,7 % de 1950 à 1969 pour l'ensemble des pays capitalistes développés et de 8 % pour l'ensemble des pays socialistes (produit intérieur brut, non compris les services).

Il est incontestable qu'une croissance aussi massive et continue de la production agricole et industrielle est un événement unique sans doute exceptionnel dans l'histoire de l'humanité et qu'elle correspond à une phase extensive de diffusion des techniques, des connaissances et de l'alphabétisation.

Et il me semble infiniment probable que cette phase extensive trouvera des limites dans l'exiguïté de la planète plus vite que dans les possibilités du génie créateur de l'homme.

La soif de la croissance finit par conférer une crédibilité de plus en plus forte à une sombre prophétie qu'on peut formuler en disant que, dans notre monde Occidental, gavé de richesses, la production anéantit plus de richesses qu'elle n'en rend disponibles.

Enfin, cette croissance examinée attentivement au cours du temps, au sein de chaque nation et au niveau mondial, accuse une tendance de plus en plus nette: elle entretient et renforce les inégalités économiques.

A mon sens, l'inégalité se généralise de plus en plus dans notre phase d'extension.

La croissance a ouvert les vannes d'une détérioration grandissante des conditions de vie au sein des groupes sociaux moyens au fur et à mesure que des éléments nouveaux formateurs du niveau de vie sont venus satisfaire aux exigences de ce qu'il est

convenu d'appeler la qualité de la vie. L'Economie contemporaine semble s'ingénier à multiplier les barreaux d'une échelle sociale dont l'ascension par chacun en concurrence avec les autres est le ressort fondamental de la fièvre dévorante de production de biens marchands.

La Croissance issue du développement des techniques modernes dont le coût est de plus en plus élevé, en une période marquée. Par une très sûre dégradation monétaire, ne peut qu'accentuer l'inégalité d'une population au détachement des couches moyennes et des classes originellement défavorisées dont le niveau de vie —apparemment maintenu— est en profondeur et en fait réduit.

Je suis absolument convaincu que le processus de croissance se nourrit d'inégalité et qu'il tend - par son droulement spontané - à perpétuer l'injustice.

L'innovation industrielle modernise la pauvreté et nécessite de la reproduire.

La multiplication d'instruments ultra-modernes (ordinateurs) restreint à une infime minorité la liberté d'en tirer profit pleinement.

Certes, l'évolution technologique peut opérer des corrections, et des substitutions pour pallier les difficultés inhérentes au rythme accéléré du processus de croissance et pour en réduire la nocivité.

Cependant, dans la meilleure hypothèse, la poursuite de la croissance requiert un allègement des modes de production et de consommation.

A l'échelle du globe, l'écart des revenus par tête entre pays riches et pays pauvres —tels que les mesurent les comptabilités nationales— ne cesse de s'aggraver depuis près de 30 ans.

Si vous extrapolez les tendances actuelles, on peut estimer qu'en l'an 2000, les 3/4 de l'humanité auront un revenu par tête 40 fois inférieur à celui du quart restant et que la part du Tiers Monde dans le commerce Mondial deviendra de plus en plus infime.

En 20 ans, de 1948 à 1968, cette part a diminué de moitié! (30 % et 16 %).

Si l'on veut renverser cette dangereuse vapeur on peut, envisager une migration des industries de base des pays européens vers les pays en voie de développement.

L'Europe pourrait devenir l'inspiratrice d'une rationalisation internationaux du travail favorable à une expansion équilibrée.

Elle conserverait elle-même les industries de transformation à haute technicité et forte valeur ajoutée laissant aux Nations sous-développées les industries lourdes exigeant une main-d'œuvre nombreuse, de vastes espaces et d'importantes quantités d'énergie.

Si nous cherchons maintenant à déceler les conséquences de la croissance dans le domaine de l'énergie, on peut dire ceci:

Au niveau mondial, le développement économique et social maintiendra —vraisemblablement jusqu'à la fin du 20.ème siècle— un rythme d'accroissement des besoins énergétiques proche du doublement en 15 ans.

En particulier, la consommation d'énergie électrique, dans les pays industriels, est soumise à la loi du doublement décennal, ce qui correspond à 7,2 % par an.

Tout se passe comme si les kilowatts-heures s'engendraient eux-mêmes à travers l'ensemble des autres biens, que l'énergie électrique contribue à produire et qui contribuent à produire l'énergie électrique, de sorte que la demande progresse d'époque en époque par multiplication et non par addition. Il est difficile, aujourd'hui, de prévoir avec assurance, la période au cours de laquelle cette ascension exponentielle sera inévitablement infléchie.

Si l'énergie nucléaire est appelée à une brillante destinée, il est présomptueux de prédire —nous l'avons vu— la destitution rapide des énergies classiques et même des énergies non commerciales.

Mais je voudrais préciser ma pensée sur le point précis du développement de la consommation d'électricité, jusqu'au jour imprévisible, aujourd'hui, où l'ascension de la demande sera infléchie.

Il est clair que les hommes préfèrent l'électricité à toute autre forme d'énergie.

Les mutations qu'accomplissent déjà les comportements individuels et sociaux au bénéfice de l'électricité cautionnent une tendance nettement perceptible:

La croissance de la consommation d'électricité vers la fin de notre siècle procédera beaucoup moins de la croissance de l'activité industrielle à laquelle elle demeure encore asservie que de l'héritage d'autres formes d'énergie devenues trop onéreuses, trop polluantes, ou trop inaccessibles.

Sans doute faut-il être prudent. Mais il n'y a pas d'autre choix; il n'y a pas d'autre issue.

Dans la période Conquête par la prévision l'an 2000 ou par une prospective raisonnable, il n'existe pas d'autre choix que la croissance de la croissance ou bien son essoufflement.

Il n'existe pas d'autre alternance que celle de la hausse et de la baisse de la croissance.

Les deux hypothèses inverses du ralentissement général de la croissance ou de son évolution libérée de toute maîtrise viennent finalement se concilier par l'infléchissement inexorable plus ou moins retardé du développement de la consommation d'électricité et par la certitude d'une saturation à une date plus ou moins lointaine.

Une croissance aveugle du P.N.B. déclencherait une demande d'électricité de plus en plus vive qui deviendrait rapidement gigantesque. Dans le cas contraire, si les sociétés se trouvaient fatalement engagées vers la recherche d'un développement différent de celui qu'elles subissent, les exigences nouvelles d'une vie plus humaine reporteraient sur l'électricité une part croissante des besoins d'énergie.

ENERJİ, BÜYÜME VE KRİZ

Prof. Victor Rcaquet la GARRIGUE
Paris Üniversitesi Profesörü

Medeniyet tarihinde insanlığınun bildiği, birbirini takip eden 7 devrim sıralanmıştır:

1. Ateşin bulunması; ilk "ocaklar" M.Ö. 70.000 yıllarına doğru ortaya çıkarılmıştır.
2. M.Ö. VI. ve VII. yüzyıla doğru tarımın bulunması;
3. Muhtemelen, tohum ve yağları muhafaza etmek için toprak kapların yapılması amacıyla madenlerin bulunması;
4. Barut : IX. yüzyıldan beri Çin'de bilinen ilk suni enerji kaynağı;
5. Maden kömürü;
6. Demir yolları ve bilhassa otomobilin icadıyla —yani petrol— enerjisiyle ilgili altıncı devrim Avrupa topraklarını tamamen sarmıştır.
7. Enerjiyle ilgili yedinci devrimi açan Hiroshima bombası.

Bugün XX. Yüzyılın son 25. yılında bulunan bizler, derin bir kriz ve aynı zamanda sınırsız bir ekonomik büyüme karşısında bulunuyoruz.

Petrol krizi, enerji krizi, medeniyet krizi!

Birkaç aydan beri etrafda şaşkınlıklar, feryatlar, sıkıntı verici sorular ve endişeli cevaplar yükselmektedir. Bakanlık komisyonları, bakanlıklararası komisyonlar birbirini takip ediyor ve geniş hacimli raporlar neşrediyor.

Basın hergün birbirleriyle çelişki içinde olan fikirler ve hükümlerle doluyor. Hükümetler müdahale ediyorlar, açıklamalarda bulunuyor, kararname çıkarıyorlar.

Biz, bütün bu tartışmalardan kaçınacağız, çünkü uzun dönemli düşüncelerimizle geleceği kesin bir şekilde tanımlamayı araştırmayacağız. 2.000 yılındaki durumu belirleyebilmek için halihazır bilgilerimizin genel çizgilerini incelemekle yetineceğiz: fakat vardığımız sonuçlar, bu devirde, birbirinden çok farklı olan enerjiyle ilgili durum için geçerli olacaktır.

2.000 yılına ait geleceği tahmin edenlerin, tahminlerinde ortaya koydukları güçlüklerle burada çelişki bulunmamaktadır. Görüş noktam farklıdır ve kararların büyük ölçüde sabit olduğunu, enerjiyle ilgili bilimsel ve teknik araştırmaların son derece uzun bir sürede olduğunu hesaba katmaktayım.

1) 2.000 yılının seçilmesi, geleneksel olarak sadece yuvarlak rakam olmasından değil açık bir fikir vermesi bakımından uygun görünür. Bunun beş sebebi vardır :

1. Günümüzden 2 000 yılına kadar herhangi bir yeni enerji kaynağı anlamlı bir şekilde diğerleri arasına karışmayacaktır, fakat 2 000 yılına kadar olan çeyrek asır; gerekli malî ve entellektüel çaba sarfedilerek ve büyük bir ihtimalle yeterli teknolojik değişimle, yeni bir kısım enerjinin endüstriye girmesini sağlamak için; uygun bir hale getirilen strüktürlerin hazırlanmasında uygun bir süre olarak görünmektedir.

2. Enerji alanında gelişme yolunda olan iki büyük macera; tartışılmaz bir şekilde sürrejeneratörler ve H.T.R. denilen yüksek ısılı reaktörlerdir. Fakat bunların başarısı veya başarısızlığı, 2 000 yılından bizi ayıran dönem üzerinde kesin bir etkiye sahip olamayacaktır zira farklı durumlarda, düşünülebilecek farklı reaktör stratejileri, büyüklüğüne göre uranyum rezervlerinin kullanılmasını gerektirecektir.

3. Dünya nüfusunun sayısal önemi, enerji sorununun en önemli sorunudur, fakat âdetlerde ve/veya bazı devletler tarafından alınabilecek sert tedbirlerdeki muhtemel evrim, matematik olarak 2 000 yılında dünya nüfusunun düzeyini ciddi bir şekilde pek de-

ğıştiremeyecektir. Hiç bir belirsiz tehlike bundan daha korkunç değildir, ve harpler, salgın hastalıklar, devrimler hariç nüfus o devirde takriben 6 milyardan 7 milyara yükselecektir.

4. Batı dünyasında hemen hemen tabii kaynaklar (kömür, tabii gaz, fuel oil v.b.) halihazır büyüme oranımızla yavaş yavaş sonuna yaklaşmaktadır. Buna bir örnek; çok kısa bir süre önce Fransızların yaptığı incelemeler göstermiştir ki, nükleer enerjinin makul bir şekilde kullanılması halinde, çağın sonunda dünyanın petrol ihtiyacını karşılamak için ortalama olarak her yıl, halihazır kuyuların dışında 9 milyar ton yeniden bulmak gerekecektir. Bu da Cezayir ve Libya'nın rezervlerinin toplamına veya halen Kuzey denizindeki rezervlerin üç misline eşittir. Ayrıca çevre sorunları bu kaynakların kullanımını her gün gittikçe güç bir hale sokmaktadır. Yüksek tenörlü kükürttten bilhassa ozon ve azot oksitleriyle bileşimi bundan böyle dayanılmaz hale gelmektedir.

Otomobil ve uçakların yaptığı kirlilik şiddetli hücumların konusu olmakta ve genel kanı, geriye dönüşün olamayacağıdır. Aynı şekilde karbonik gazın ve tozların ve de bunların iklim üzerindeki etkilerini kabul etmek gerektiği kanısındayım. Zira karbon gazı bir çeşit "basınç" etkisiyle yer kürenin yüzeyinde bir sıcaklık artışına sebep olabilmekte aynı şekilde tozlar güneş radyasyonunu tutarak zıt bir etkiye yol açmaktadırlar.

Şu halde herkezin niçin 2 000 yılı için yanıcı fosil yataklarının matem çanını çalmakta anlaşma halinde oldukları anlaşılmaktadır. Onların tamamen ortadan kalkması az ihtimal dahilindedir. Buna karşılık rollerinin önemli ölçüde azalması çok temenni edilir.

5. 2 000 yılının seçiminde beşinci sebep, tarafsız olmayı mümkün kılmak içindir. 1968 yılından, yani 6 yıldan beri şu meseleler üzerinde pek çok fikir kaynaşmalarının olduğunu biliyor veya tesbit ediyoruz:

- Teknik medeniyetimizin tartışması,
- Endüstriyel büyüme oranı üzerindeki tartışma,
- Hayat seviyesi ve çevre sorunlarının çok canlı bilincine varmak,
- Gelişme yolundaki ülkelerin endüstrileşmesi,

Halen mevcut kriz sayesinde, bütün bunların önemi çok açıklıkla belirmeye başlamıştır ve uzun dönemde makul bir çözüm şekli düşünerek şimdi, başlangıçtaki şiddetli durumlardan biraz kurtulmak mümkün olmuştur.

Basit bir hipotezle, 2000 yılının yaklaşımını belirlemek için aşağıdaki verileri ortaya koyuyorum:

1. Makul bir ekonomik büyüme oranı; fakat bu oranın üçüncü ülkelerin önemli olan endüstriyel gelişmesiyle bağıntılı olması gerekir, çünkü, 2000 yılında dünya enerji tüketiminin bugünkü seviyesinden 3,5 misli daha fazla olacağı dikkate alınmalıdır.

2. Çevre sorunlarının düzeltilmesine devamlı bir araştırma ile riayet etmek. Kirlenmenin sıfır olmasından bahsedilmektedir; bu mümkün değildir ama arzu edilmektedir.

3. Otarşi sorunlarına gittikçe daha iyi bir çözüm getirmeye dikkat etmek; yani belli bir ülkede, enerji kaynaklarında belli bir bağımsızlık.

Görüyoruz ki bu hipotezler çok geniştir, ve bütün sayısal tartışmaları bir kenara bırakmaktadır.

Parametre : Bundan önce meseledeki tek faktör, uygun değerlerle kaynaklardı. Buna önemli iki tanesini daha ekliyorum. Çevre ve otarşi ve bu bana geleceği ana hatlarıyla tanımlamak için yeterli görünüyor.

2000 yılından hareketle enerji sorunlarının görünümü nasıl olmalıdır?

Toplam enerji ihtiyacının, % 40, % 50 sinin elektrikle karşılanacağını kabul etmek gerekir. Elektrik üretiminde büyük bir kısmın, örneğin; % 80 inin nükleer kaynaklardan elde edilmesi mümkündür.

Olağanüstü *surrégénération* oluşumu 2000 yılından itibaren gittikçe daha fazla önem kazanmaya başlayacak ve XXI. asrın ilk on yıllarında nükleer üretim aşağı yukarı tam bir hâkimiyet kuracak bunun sebebi de nükleer yakıtın elektrik üretiminin bir ham maddesi haline gelmesi olacaktır. Bu önemli bir hadisedir.

Böylece, otarşi ve kaynak sorunları, bugün hidro-karbürlerle karşılanan enerji tüketimi kısmına doğru aktarılacaktır. Elektriğin gittikçe artan bir yeri olacak fakat şüphesizdir ki, kesin bir şekilde ve tamamen kaplaması imkânsızdır.

Şayet kömüre dönüşü bir tarafa bırakırsak, —A.B.D. ve Sovyetler Birliği dışında bu mümkün gibidir— sorunun tek çözümü sudan hareketle çok miktarda hidrojen üretimini sağlayarak yüksek ısıli reaktörlerde nükleer usullerin kullanılmasıyla olacaktır. Hidrojenden hareketle doğrudan doğruya nükleer yollardan çok güçlülkle elektrik elde etme usullerinin mümkün olduğunu bilmek gerekir.

Nihayet hidrojenin bu fevkalâde özellikleri sayesinde taşıma- da, stokajda, ve tamamen ve kesin olarak çevreyi kirletmediğinden —çünkü onun yanıcılığı sadece sudan geliyor— böylece tamamen yeni bir enerji yapısı ortaya çıkacaktır.

Böylece, aşırı canlanma ve hidrojenin; Nükleer Reaktörler sayesinde XXI. yüzyılın ilk on yılını değiştirmeye muktedir iki anahtar— kavram olduğunu düşünüyorum.

Başarı halinde, otarşi ve kaynaklar sorunu pratik olarak çözümlenmiş oluyor. Şu halde, “tamamen nükleer” çözüm yolu, gelecek yüzyılın sorunlarına daha iyi adapte olmuş görünüyor.

Şayet çevre sorunlarıyla karşı karşıya “tamamen nükleer” konuları incelemeye zamanımız olsaydı, onun genişlemesinin bir sınırını bulacaktık. Çünkü insan tabiatının derinliği, kaldırabileceğinden daha ağır denemelere tahammül edemez.

Bu sebepten dolayı ve de başarısızlıklar veya gecikmeler mümkündür. (örneğin: ciddi bir nükleer olay, genel kanıda, muhtemelen, geçici olarak nükleer kullanımın reddi sonucunu doğurabilecektir.) Şu halde, yeni kaynaklara başvurma derhal zorunlu olacaktır: güneş enerjisi, nükleer, fusion, Bizim taksimatımızda, bu enerjiler pratik olarak sınırsız olacaktırlar ve onların fevkalâde otarşik hakimiyeti olacaktır. Çözümleri ne olursa olsun, bunlar iklimsel sorunlar ortaya koymakta ve bunlardan yararlanmayı, gerek enerji üretiminde, gerek endüstriyel büyümede sınırlamaktadır.

Şu halde, bizi bekliyen enerji dünyası, günümüzün bir uzantısı olacaktır.

Büyük bir değişim kesindir ve yeniden oluşacak moral, sosyal, ve politik tahminlerde bulunmak kolay değildir.

II. Bazı hatırlatmalarla belirtmeye çalıştığım muhtemel görünüm veya görünüş, ciddi politik ve ekonomik sorunlar ortaya koyar.

Bütün bu sorunlar tek bir kelime içinde kendini göstermektedir: BÜYÜME

Ben burada, büyümenin kapsadığı tehlike ve zararları, büyümenin devam ettiğini, şayet toplumlar varlıklarını devam ettirmek istiyorlarsa bundan böyle neye yöneleceklerini göstermek istiyorum.

Nüfus artışı ve üretim artışı

Nüfus artışı : aşırı nüfus artışının alâmları her tarafda çalmaktadır. Şimdi, üçüncü dünya ülkelerinde nüfus artışı batı ülkelerinden daha hızlı olmakta ve bu artış yavaşlayacağına daha da hızlanmaktadır.

Kolonileşme günümüzde, hakim ülkelere nisbetle, garip bir biolojik karşılık olacak şekilde, aşıkâr bir doğurganlık ortaya çıkarmıştır. Bu karşılık, daha çok aşırı nüfus artışı sebebiyle meydana gelen ekonomik eşitsizlikten çok daha korkunçtur. Maltusien bir politika umutları karşısında, çok hafif yavaşlayan bu durum, üçüncü ülkelerin kalkınmasında sarfedilen yoğun gayretlerin gerekliliğinden daha endişe vericidir.

Bundan sonra, üretim artışı :

Büyüme, iktisatçının ruhunu karartan yeni bir düşüncedir. Ortaya çıkan her türlü model, görünüşde basit bir ana kavramı aydınlatmada çok az katkıda bulunmaktadır.

1970 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletler İstatistik Yıllığı; 1950 den 1969 a kadar yıllık artışın gelişmiş kapitalist ülkelerin bütünü için % 4,7, sosyalist ülkelerin bütünü için ise % 8 olarak saptamıştır (gayrisafi millî hasıla, hizmetler dahil değil).

Aşıkârdır ki, tarım ve sanayi ürünlerinin böylesine kesif ve devamlı olduğu ve teknolojinin, bilimin, okumanın ekstansif yayıldığı bir

aşamayla bağıntılı olduğu bir büyüme, insanlık tarihinde, tek ve şüphesiz istisnai bir olaydır.

Ve bu genişleme aşaması, insan dehasının yaratıcı imkânlarıyla, yeryüzünün küçüklüğü içinde sınırlarını daha çabuk bulacağı bana son derece muhtemel gelmektedir.

Büyüme susuzluğu; batı dünyamızda, zenginliğe doymuş, üretimin kullanılmayan zenginlik fazlasını yok ettiği söylenerek formüle edilebilecek, karanlık bir kehanete gittikçe gücü artan bir güven vermekle biter.

Böylece zamanın akışı içinde, dikkatle incelenen bu büyüme, her milletin bünyesinde ve dünya düzeyinde gittikçe daha netleşen bir eğilimi göstermektedir : Büyüme ekonomik eşitsizlikleri devam ettirmekte ve kuvvetlendirmektedir.

Görüşüme göre, eşitsizlik, içinde bulunduğumuz genişleme döneminde gittikçe artarak genelleşmektedir. Büyüme, yaşama kalitesi diyebileceğimiz, hayat seviyesinin yeni teşekkül eden unsurları gittikçe, ihtiyaçları tatmin etmede, sosyal orta sınıfların hayat şartlarında artan bir bozukluğun musluklarını açmaktadır. Çağdaş ekonomi, ticarî malların üretimindeki yırtıcı hırsın, herbirinin diğeriyle rekabetinden ortaya çıkan bir sosyal basamağın parmaklıklarının çoğalmasına karşı tedbir düşünmektedir.

Belirtilen dönemde, paranın fazla değer kaybetmesiyle, maliyeti gittikçe yükselen modern tekniklerin gelişmesinden ortaya çıkan büyüme; ancak orta tabakanın ve son derece güç durumda olan yaşam seviyesi düşmüş sınıfların zararına olarak bu halkın eşitsizliğini arttırabilir. Ben, büyümenin bu eşitsizlikten beslendiğine ve adaletsizliğin devam etmesine —kendi kendine yayılmasıyla— sebep olduğuna kesinlikle inanmaktayım.

Sınai yenileşme, fakirliği yenileştirmektedir ve yeniden üretimi durdurmamaktadır. Ültra-modern vasıtaların çoğaltılması (ordinatörler), hürriyeti tamamen ondan yararlanarak en aşağı bir düzeyde kısmaktadır.

Şüphesiz, teknolojik devrim; büyüme şeklini hızlandırdığı ritme sıkı sıkıya bağlı olan güçlüklerin kusurunu gidermek için ve onun

zararını azaltabilmek için değişiklikler ve düzeltmeler yapılmaktadır.

Bununla beraber, büyümede takip edilecek en iyi hipotez, üretim ve tüketim şekillerinde bir azaltmaya gerek görmektedir.

Yeryüzünde, fakir ve zengin ülkeler —millî muhasebeyle ölçülmesi gibi— arasında fert başına düşen gelir farkının 30 yıla yakın bir zamandan beri şiddetlenmesi durmamıştır.

Günümüzdeki eğilimden hareketle, 2000 yılında insanlığın 3/4 ünün fert başına geliri, yüzyılımızın geriye kalan dörtte birinden olduğundan kırk defa daha aşağı olacağı ve üçüncü ülkelerin dünya ticareti içindeki payının gittikçe azalacağı kabul edilebilir.

1948 den 1968 e kadar geçen 20 yıl içinde, bu pay yarı yarıya azalmıştır (% 30 ve % 16).

Şayet bu tehlikeli akım değiştirilmek istenirse, temel endüstrilerde, Avrupa ülkelerinden gelişme yolundaki ülkelere doğru bir yer değiştirme ele alınabilir.

Avrupa, dengeli bir genişlemede uluslararası başarılı bir çalışmanın rasyonelleşmesinde ilham verici olabilir.

Avrupa, büyük katma değerli çok sayıda el emeğini, geniş alan ve önemli miktarda enerji gerektiren endüstrileri az gelişmiş ülkelere bırakarak, kendisi bizzat yüksek teknikle değiştirilecek endüstrileri muhafaza etmiş olacaktır.

Şayet şimdi, enerji alanında büyümenin sonuçlarını bulmayı araştırıyorsak şu söylenebilir:

Dünya çapında ekonomik ve sosyal gelişmeyi —muhtemelen XX. yüzyılın sonuna kadar— 15 yıl içinde iki misline yaklaşan enerji ihtiyacındaki artış ritmi elinde tutacaktır.

Ayrıca, endüstrileşmiş ülkelerde, elektrik enerjisi tüketimi, *on yılda iki misline çıkacağı*, kanununa tabidir, bu da yılda % 7,2 eder.

Bütün bunlar, diğer mallarla beraber üretime katkıda bulunan elektrik enerjisi ve talebi her geçen gün katsayıyla artan elektrik enerjisi üretimine katkıda bulunan kilowat-saatlarla olmaktadır. Bu üslû artışın, kaçınılmaz bir şekilde eğileceği safhayı bugünden kesinlikle tahmin etmek çok güçtür.

Nükleer enerjinin parlak bir geleceğinin olduğunu söylemek, klâsik enerjilerin ve ticarî olmayan enerjilerin hemen devreden çıkartılması, çok kendini beğenmiş bir tahmine dayanarak geleceği söylemek olur.

Fakat ben, bugünden tahmin edilemiyen talep yükselişinin, eğileceği güne kadar, elektrik tüketimindeki gelişmenin belirli bir hususu hakkındaki düşüncemi, kesin bir şekilde belirtmek isterim.

Şu açıktırki, insanlar elektriği diğer her türlü enerjiye tercih etmektedirler.

Elektrikten faydalanmada, fertlerin ve toplumun davranışlarını tamamlayan değişiklikler açıkca hissedilen bir eyilime işaret etmektedir:

Çağımızın sonuna doğru, elektrik tüketimindeki artış; endüstriyel faaliyetlerdeki artıştan çok daha ileri gidecektir, enerjinin hakimiyeti daha artacak ve daha pahalı, daha kirletici veya elde edilmesi daha güç olan diğer enerji şekilleri kalacaktır.

Şüphesiz, ihtiyatlı olmak gerekecektir. Fakat, başka tercih imkânı, başka çıkar yol yoktur.

Ele alınan dönemde tahminler : 2 000 yılı veya makul bir dönemde büyümeden başka veya onun yok olmasından başka seçimin olmadığıdır.

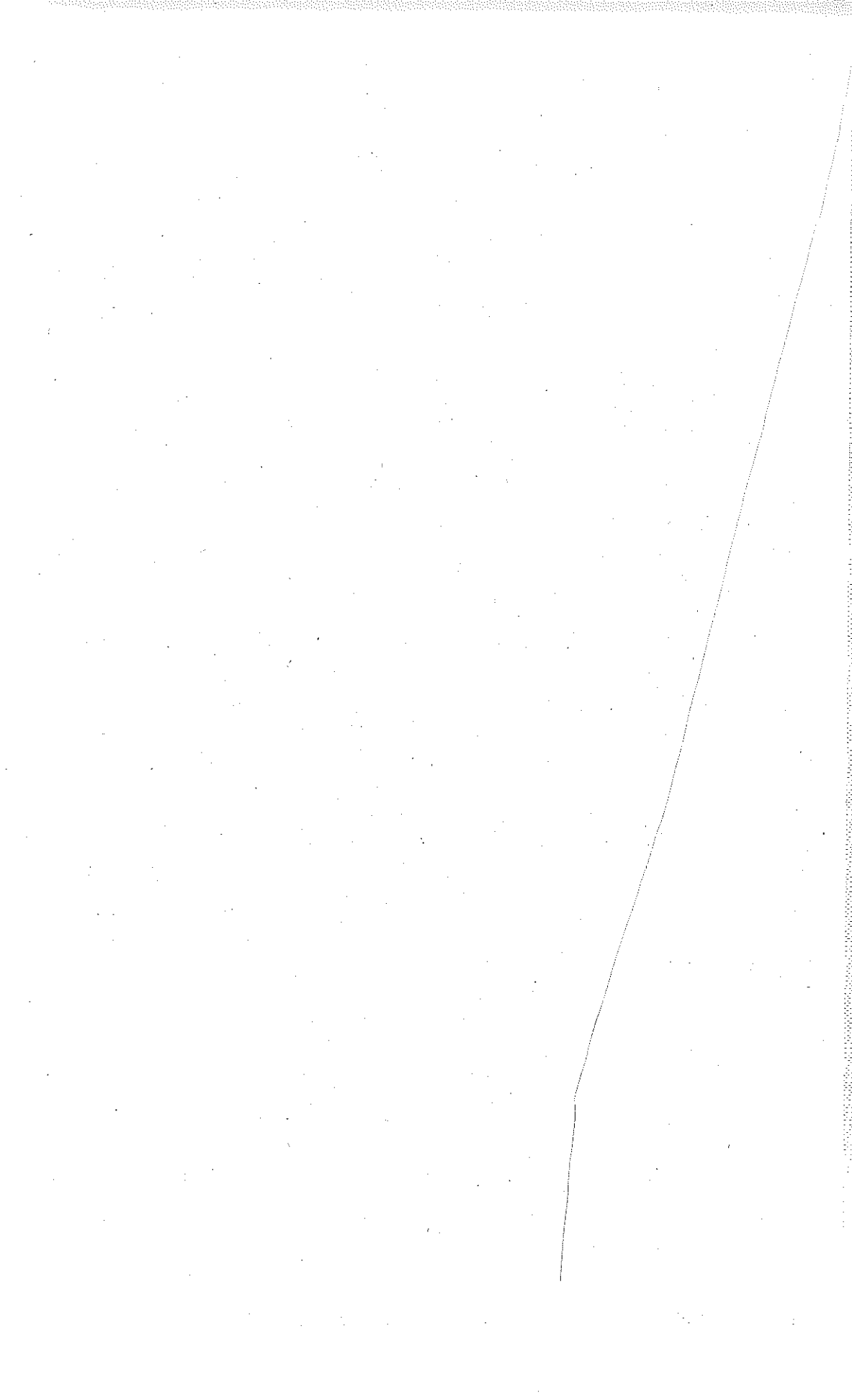
Büyümenin yükselmesi ve alçalmasının birbirini takip etmesinden başka çare yoktur.

Büyümenin genel yavaşlamasında tamamen veya onun serbestçe gelişmesinde birbirine zıt bu iki hipotez; sonuçta, elektrik tüketiminin gelişmeindeki az veya çok geciken katı eğilmelerle ve az veya çok uzak bir tarihte doyum halinin olmasıyla uzlaşmaktadır.

Gayrisafi millî hasılanın artışı, çok çabuk dev gibi büyüyen, gittikçe canlanın bir elektrik talebini tahrik edecektir.

Aksi durumda ise şayet toplumlar katlanabilecekleri farklı bir gelişmeyi araştırmaya doğru yönelirlerse, daha insanca hayatın yeni gerekleri, artan bir kısım enerji ihtiyacını elektrik üzerine aktaracaktır.

Çeviren : *Dr. Türkân ÖNCEL*

TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN YENİDEN GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ

Doç. Dr. Turan YAZGAN

İktisat Fakültesi

GİRİŞ

Türk sosyal güvenlik sisteminin yeniden gelir dağılımına etkisini inceleyebilmek için, önce "sosyal güvenlik" ve "gelirin yeniden dağılımı" gibi kavramlar üzerinde bir anlayış birliği sağlamamız gerekmektedir. Bu iki kavramdan bilhassa sosyal güvenlik kavramı üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Bu incelemede, bu kavramların açıklanmasından sonra Türk Sosyal Güvenlik Sistemi'nin kısaca müesseselerine ve muhtevalarına değinilecek, yeniden gelir dağıtan kanallar içinde bunların işgal ettiği yer ele alınacak ve sonra özellikle Türk Sosyal Sigortalarının geliri yeniden dağıtım yönü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Burada, incelemenin hemen başında, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin veya bu sisteme dahil bir müessesenin geliri şu veya bu yönde yeniden dağıttığı sonucuna varırken, bu sonucun matematik bir kesinlik taşımayacağını önceden belirtmemiz şarttır.

I — KAVRAMLAR

A — Sosyal Güvenlik Kavramı :

Sosyal güvenlik her fert ve toplum için mutlaka karşılanması gereken bir sosyal ihtiyaçtır. Bu ihtiyacı doğuran üniversal sebeblere *tehlike* diyoruz. Bunlar insan iradesi dışında insanın başına gelen ve başa gelince insanı çalışma gücünden ve kazançtan geçici veya sürekli olarak mahrum eden hadiselerdir. Güç ve kazancı sürekli

clarak ortadan kaldıranlara uzun vadeli tehlikeler deriz. Bunlar ihtiyarlık, malûiyet ve ölümdür. Geçici olarak ortadan kaldıranlara da kısa vadeli tehlikeler deriz : Hastalık, analık, kazalar, işsizlik gibi.

Bu tehlikeler demografik (yaş bünyesi, doğurganlık, nüfus artış hızı, ölüm oranları, cinsiyet...), sosyo - ekonomik (işgücünün sektörler, meslekteki mevki ve meslek bölünüşü), ekonomik (millî gelir, istihdam...), sosyolojik (örf ve âdetler, din...) ve kültürel (eğitim, sağlık) şartlarla çok yakından ilgilidir. Bu şartların farklılığı, bu tehlikelerin varlık veya yokluğuna değil, nisbî olarak azlık veya çokluğuna, etkilerinin uzun veya kısa süreli oluşuna, kısaca etkilerinin farklı oluşuna tesir eder.

İnsanlık tarihi boyunca, insanlar bu tehlikeleri ortadan kaldırma, bu tehlikelerden uzak kalma savaşı vermişlerdir ve vermektedirler. Bu savaş bir taraftan her ferdin kendisi tarafından yürütülürken diğer taraftan devletçe yürütülmektedir. Buna rağmen yukarıda saydığımız tehlikelerin etkinliklerinde farklar meydana gelmiş olsa bile, bazıları herkes için mukadder, bazıları da muhtemel olma vasıflarını sürdürmektedir. Herkes için mukadder ve muhtemel olduklarına göre ve insanın başına gelince güç ve kazanç kaybına sebep olduklarına onları güçsüz ve kazançsız "muhtaç" duruma düşürmesi de muhtemel olduğuna göre insanoğlunun, tehlikenin insana verdiği zararları ortadan kaldırma veya hafifletme mücadelesine tarihle yaşıt olarak girmiş olması tabiidir. İşte bu mücadelenin bütün vasıtalarına sosyal güvenlik vasıtaları diyoruz.

Bu vasıtalar iki gruba ayrılabilirler :

a) *Geleneksel Vasıtalar* : Ferdî tasarruflar, Sosyal Yardımlar (Dinî yardımlar, işletme içi, işletme dışı cemiyetlerce yapılan yardımlar, devletçe yapılan yardımlar.)

b) *Modern Vasıtalar* : Sosyal Sigortalar, Kamu Sosyal Güvenlik Harcamaları.

Eğer bir ülkede modern vasıtalar bütün nüfusu kapsamına almışsa, geleneksel vasıtalar munzam sosyal güvenlik vasıtaları haline gelir. Geniş anlamda sosyal güvenlik bahsettiğimiz zaman her iki gruptaki vasıtalar ,bütünüyle, aklımıza gelir. Günümüzde bu

husus belirtilmedikçe sosyal güvenlik vasıtaları olarak modern vasıtalar hatırlanır.

Bu vasıtaların, tehlikeye uğrayan fertleri aileleriyle birlikte tehlikenin verdiği zarardan kurtarma garantisine "sosyal güvenlik" denir. Meselâ hastalanan kimsenin tedavi edilmesi ve kaybolan çalışma gücünü kazanabilmesi ve gücünü kazanıncaya kadar kaybolan kazancını telâfi etmek üzere kendisine bir ödenek verilmesi onun bu tehlike karşısında sosyal güvenliğe sahip olması demektir. Günümüzde sosyal güvenlik bu anlamda bir *İnsan Hakkı* ve bir *Devlet Görevi* olarak kabul edilmiştir¹.

Türk sosyal güvenliğinin modern müesseseleri şunlardır :

a) *Sosyal Sigorta Niteliğindeki Müesseseler :*

- T.C. Emekli Sandığı
- S.S.K. (Sosyal Sigortalar Kurumu)
- Bağ - Kur
- Banka ve Sigorta Şirketlerinin sistemimize dahil edilmiş sandıkları.

b) *Kamu Sosyal Güvenlik Harcamaları :*

aa) Genel Bütçeden Yapılan Harcamalar :

- Vatan-i Hizmet tertibinden ödenen aylıklar
- İstiklâl Madalyası sahiplerine ödenen aylıklar (aynı tertipten)
- 168 Sayılı Kanuna göre Türk kültürüne hizmet eden öğretmenlere ödenen aylıklar
- Müstehikkin-i İlmiye'ye ödenen aylıklar
- Mahallî idarelere korunmaya muhtaç çocuklar için yapılan transferler
- Tedavi edici sağlık hizmetine dönüştürülen harcamalar.

1) Kavram için geniş bilgi, Sosyal Siyaset Konferansları içinde yayınlanmış şu makaleden temin edilebilir : Turan YAZGAN, "Sosyal Güvenlik Kavramı", Sosyal Siyaset Konferansları, Cilt 24, s. 191 - 207.

bb) Mahallî İdarelerin Harcamaları :

- Korunmaya Muhtaç Çocuklar için çocuk bakımevleri ve yetiştirme yurtları
- Âciz ihtiyarlar için huzur evleri hizmeti².

Bunların yanında bazı gruplar için munzam, bazı gruplar için geleneksel vasıfta olan dinî yardımlar, (sadaka, fitre, zekât) işletme içi sosyal ödemeler, yardımlaşma sandıkları, cemiyetler ve vakıflar ve teşkilâtsiz yardımları da geniş anlamda sosyal güvenlik kavramı içine dahil oldukları için saymamız gerekmektedir. Ancak bunların yeniden dağıtımına tâbi tuttıkları gelir hakkında bir fikre sahip olmadığımızı burada belirtmeliyiz.

B — Yeniden Gelir Dağılımı Kavramı :

Ferhlerin veya ailelerin toplam müstahsil gelirleriyle, müstehlik gelirleri birbirinden farklıdır. Nihâî olarak gelir, bir taraftan kamu maliyesi ve devlet müdahalesiyle, diğer taraftan özel bir takım müesseseler vasıtasıyla, bunların olmadığı haldeki muhtemel dağılışımdan daha değişik şekilde dağılmaktadır. İşte bu değişiklik "gelirin yeniden dağılımından" doğmaktadır.

Konuyu mikro seviyede ele alırsak, bir harcama birimi, faktör gelirine devletten ve özel kesimden sosyal transferler eklerken ve devletin mal ve hizmetleriyle sübvansiyonlarından bir yarar sağlarken diğer taraftan tüketim harcamaları yapmakta, vasıtasız ve vasıtalı vergiler ödemekte ve kendisi sosyal yardımlar yapıp artanı tasarruf etmektedir. Burada faktör gelirin devlet ve özel kesim tarafından ilâvelerle, kendisinden devlete akan transferler ve özel kesime giden sosyal yardımlar arasındaki fark pozitif veya negatif olabilir. Bütün harcama birimleri dikkate alındığı zaman ise bu fark "sıfır" olur. Çünkü müstahsil gelirleri toplamı müstehlik gelirleri toplamına bunlar da millî gelire eşittir. Yeniden dağıtım

2) Türk Sosyal güvenlik sistemine dahil müesseseler hakkında daha geniş bilgi için bk. Turan YAZGAN, "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi", İktisadî Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1968, s. 18 - 24.

tâbi tutulan gelir millî gelirden ayrılan bir paydır. Bu pay harcama birimlerinin millî gelir içindeki paylarının değişmesine sebep olmakta ve millî gelirin yaratacağı iktisadî tatmin derecesini muhtemelen artırmaktadır.

Cemiyeti muayyen gelir gruplarına ayırdığımız zaman, negatif ve pozitif transferler sonucunda, düşük gelir gruplarına gittikçe artan net pozitif transfer isabet ediyorsa, bu takdirde gelir "dikey" olarak yeniden dağılıma tâbi tutulmuş olur ve iktisadî açıdan gelirin yaratacağı "tatmin" artmış olur. Bunun karşılık aynı gelir grubu içinde fakat farklı statüdeki harcama birimlerine doğru net pozitif gelir akışı varsa buna "yatay" yeniden gelir dağılımı diyoruz. Aynı gelir grubu içine dahil harcama birimleri, statülerinin farklı olduğundan, bekâr veya çok çocuklu oluşlarından; sağlık durumları icabı, işleri icabı tehlikelerle karşılaşma nisbetlerinin farklı olduğundan dolayı farklı müstehlik gelirine ulaşmaları sadece gelirin yatay olarak yeniden dağılımı ile olamaz. Çünkü bütün gruplar dikkate alındığı zaman, her grup içindeki yatay dağılımın sonucu olarak, dikey bir yeniden gelir dağılımına da ulaşılmış olur. Cemiyetin toplamında eksilen gelirlerin toplamı artan gelirlerin toplamına eşittir. Ne kadar çok gelir yeniden dağıtımına tâbi tutulursa iktisadî tatmin derecesi o kadar değişmiş olacaktır. Ancak bu değişme bu gelirin dikey olarak yâni yüksek gelir gruplarından düşük gelir gruplarına doğru akıtılması halinde müsbet bir anlam kazanır. Aksi halde düşük gelir gruplarının cemiyet içinde işgal ettiği pay ve gelir bölüşümündeki adaletsizlik artar.

Türk sosyal güvenlik sistemini işte bu bakımdan ele alacağımız için, geliri yeniden dağıtıcı kanallara da kısaca değinerek bunlar içinde sosyal güvenliğin işgal ettiği yeri tesbit etmemiz gerekmektedir.

Geliri yeniden dağıtıcı kanalları özel ve kamu kanalları olarak ikiye ayırabiliriz.

a) *Özel kanallar :*

Özel kanallar içinde aile müessesesini özellikle saymamız gerekmektedir. Ancak aile küçüldükçe, aile içinde müstahsil olmadan müstehlik olanların sayısı azalmakta, ana - baba, dede ve nenelerin

yükü aile reislerinin omuzundan devlete kaymaktadır. Diğer taraftan, çocukların işgücüne dahil olmaları sanayi'in artan vasıf ve tahsil ihtiyacına bağlı olarak gecikmekte ve çocuk maliyeti artmaktadır. Kır sahalarda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çocuğun ailenin yegâne sosyal sigortası olma niteliği devam ettiğinden, çocuğun maliyeti düşük olmakta ve erken üretime katılmakta ve dolayısıyla çok ve bilhassa erkek çocuk tercih edilmektedir. Bizim ülkemizde, bütün bir tarım kesimi için ve şehirde pek çok aile için, bilhassa "erkek çocuğu" tehlikeye uğrayan ailelerde fertlere gelir transfer eden önemli bir özel kanal olarak saymak mecburiyetimiz vardır.

Aileden sonra özel kanallar içinde vasıtalı olarak geliri yeniden dağıtan, özel sigortalar, her çeşit müşterek bahisler, piyangolar, şans esaslı ikramiyeler gibi müesseseleri sayabiliriz. Bunlar içinde özel sigortalar tehlike ihtimali esasına dayanmakla birlikte candan çok malı, gelirden çok serveti esas aldıkları oranda sosyal güvenlik kavramının dışına çıkar. Sosyal güvenlik kavramının içine girdiği ahvalde de modern sosyal güvenlik kavramına aykırı düşerler. Şans esaslı olan diğerleri ise ülkemizde maalesef pek geniş bir alan işgal etmektedirler. "Ümit fakirin ekmeğidir" sözüne uygun olarak her gün radyo, televizyon ve gazetelerle halka spor toto kolonları, millî piyango biletleri, gazoz kapakları, banka keşide kuponları ... içinde ümit dağıtmaktadırlar. Bunları geniş anlamda sosyal güvenlik kavramının dahi dışında tutacağımız açıktır.

Özel kanalların diğer bölümü vasıtasız kanallardır. Bu kanalların içine müessese içi ödemeler, müessese içi kuruluşlar, işletme dışı cemiyetler ve vakıflar, her çeşit dinî yardımlar, merhamete dayalı teşkilâtsiz yardımlar ve hediyeler-bağışlar girmektedir. Bu kanallar esas itibarıyla geleneksel sosyal güvenlik müesseselerini teşkil eder. Bunlar, modern sosyal güvenlik kapsamının mahdut olduğu ülkelerde çok büyük önem arzederler. Türkiye'de toplu iş sözleşmelerine veya ferdî akitlere bağlı olarak ödenen, faktör fiyatını dikkate almadan herkese eşit olarak verilen çocuk, yiyecek, yakacak, tahsil... yardımları sosyal yardım adını almaktadır. İşveren sıfatıyla yapılan bu yardımlar devletçe de yapılmaktadır. İşverenler bazan müessese içi kuruluşlara da katkıda bulunmaktadır. Bu kuruluşlardan banka ve sigorta şirketleri nezdinde kurulmuş olan 27 kadar sandık sosyal güvenlik sistemimize dahil bulunmaktadır. Başka bir ifade ile bu san-

dıkların mensupları S.S.K. nun kapsamı dışında bırakılmışlardır. Sosyal yardımlar ve bu tip kuruluşların ivazları işverenler tarafından fiyat mekanizması yolu ile müstehliklere kısmen veya tamamen yansıtılabilirler. Böyle bir yansıtma halinde fakirden ve zenginden ücretlilere akan net transfer, istihsal edilen mal ve hizmetlerin muhtelif gelir grupları arasındaki fiili talep oranlarına bağlıdır. Genellikle müessese içi ödemeler ve kuruluşlar Türkiye'de munzam sosyal güvenlik vasıtası durumundadırlar. Çünkü zaten sosyal güvenliği devletçe sağlanmış kimselere hitap etmektedirler.

İşletme dışı yardım kurumlarından olan cemiyetlerle vakıflar da özel vasıtasız kanallardır. Bunların ülkemizde geliri yeniden hangi yönde dağıttığı şüphelidir. Çünkü bunlar hakkında rakamlara dayalı kesin bilgilerimiz yoktur. Özellikle cemiyetlerin pek çok sayıda oluşları ve kontrol edilemeyişleri, geliri nereden, ne kadar ve nasıl temin edip nereye, nasıl ve ne kadar harcadıkları sorusunu daima cevapsız bırakmamıza sebep olmaktadır. Spekülâtif olarak, halkın merhametine dayandıkları, merhametin ise zenginlerin inhisarında olmadığı, bu yüzden negatif olarak geliri tamamiyle dikey yönde dağıtmadıkları söylenebilir. Pozitif olarak özellikle şehirlerde muhtaçların bulunup çıkarılmasının güçlüğü de transferin dikeyliğini zedeler. Tehlikeye uğrayanlar yerine kötü niyetli yöneticilere kısmen de olsa aktığı, zaman zaman gazetelere de aksetmektedir. Bu kurumları tehlike sebebiyle kaybolan çalışma gücünü tedavi yoluyla yeniden kazandırmaya ve kaybolan kazancı telâfiye yöneldikleri oranda geniş anlamda sosyal güvenlik kavramı içine almaktayız. Bu vasıftaki bazı cemiyetlere devletçe de yardım yapıldığını biliyoruz.

Dini yardımlar, net pozitif bir transfer kanalı teşkil ederler. Geleneksel sosyal güvenliğin en önemli vasıtasıdır. Bunların büyük şehirlerde işleyişi ile küçük şehirlerde işleyişi arasında fark bulunduğunu iddia edebiliriz. Özellikle fitre ve zekât müesseseleri, doğrudan doğruya tehlikeye uğrayana yönelmiştir. Bunun için mutlaka tehlikeye uğrayanları bulup çıkarmak üzere önce akrabalara, sonra komşulara verilmesi gerekir. Oysa bugün büyük şehirlerde akrabalığın çok daraldığını, komşuluğun da zayıfladığını bilmekteyiz. Kim tarafından, ne zaman, ne kadar ve kime verileceği belli olan bu müesseseler bugün büyük şehirlerde dilenciye kaymaya başlamıştır.

Dilenenlerin ise mutlaka tehlikeye uğramış insanlar olması icap etmemektedir. Buna karşılık köylerde ve küçük şehirlerde herkes birbirinin akrabası ve komşusu veya tanıdığı olduğundan dinî gayeye, (ki bu gaye tam bir sosyal güvenlik gayesidir) uygun olarak işleyebilir. Her şeye rağmen bu konuda da bilmediğimiz taraf bu vasıtalarla yeniden dağıtılan gelirin hacmidir.

Dinî yardımlardan ayrılması çok güç olmakla beraber fertten ferde, teşkilâtsiz bir şekilde, akan bir gelir de vardır. Bu gelir dindardan veya merhametliden başkalarına akmaktadır. Başkaları dediğimiz kendilerine gelir transfer edilenler de gerçekten tehlikeye uğramış ve devletin korumadığı kimseler olabildiği gibi bu işin ticaretini yapan hattâ teşkilâtlı kimseler de olabilir. Birinci halde de ikinci halde de devlet bu konuda suçlu sayılır. Bu transferler hediye - bağış mahiyeti de taşıyabilir. Millî geleneklerin bir sonucu olarak yardımdan biraz farklı gayelere dayalı olan hediye ve bağışlar bu sebeble geliri yeniden dağıtmakla birlikte sosyal güvenlik müesseseleri içinde mütalâa edilmez.

Görüldüğü gibi özel kanalların çok büyük bir kısmı geniş anlamda sosyal güvenlik kavramı içine dahildir. Türkiye'de bunlar şehir sektörlerindeki memur ve işçiler için munzam, diğerleri için ise geleneksel ve esas sosyal güvenlik vasıtasıdır. Bu kanallardan yeniden dağıtılan gelirin hacmini kesin olarak bilmediğimiz gibi yönünü de kesin olarak tâyin edememekteyiz.

b) Kamu kanalları :

Bunların başında dolaysız kanallar gelir. Bunlar istihsal faktörlerinin veya mal ve hizmetlerin fiyatlarını devletin çıkardığı kanunlarla veya aldığı kararlarla, etkilemesi suretiyle gelir dağılımını değiştirir. Zira müdahale edilmeden ortaya çıkması muhtemel fiyatlarla müdahale sonunda meydana gelen fiyatlar arasındaki farka tekabül eden gelir böylece yeniden dağıtılmış gibi bir sonuç doğurur. Meselâ asgarî ücretin tesbiti, iş kanununun çıkarılması, şeker veya çelik fiyatının tesbiti böyledir. Bunlar yan tedbirlerle birlikte dikey veya tersine dikey bir yeniden dağılım sağlarlar. Bir sonuca varmak için yurt içi ve yurt dışı ekonomik şartlarla birlikte iktisat kanunlarını ve ülkenin sosyal yapısını da dikkate almak gerekir.

Kamu kanallarının ikincisi dolaysız kanallardır. Dolaysız kanallar vergi ve iştirakler gibi negatif yoldan, ivaz ve devlet hizmetleri gibi pozitif yoldan gelir dağılımını değiştiren kanallardır.

Vergiler gelir, servet ve harcamalar üzerinden vasıtalı ve vasıtasız olarak alınır. Dolayısıyla hemen herkes vergi mükellefidir, ancak herkesin vergi ödeme gücü farklıdır. Ayrıca vergiler yansıtılabilir. Nihai vergi yükü yüksek gelir gruplarına doğru gidildikçe artmakta ve bunların ilk gelir dağılımı içindeki payları vergileme sonucunda düşüyorsa gelir dikey olarak yeniden dağıtılmış olmaktadır. Ancak bunu tam olarak söyleyebilmek için devletin hizmetlerinden faydalanma ve ivazlar yoluyla bu oranın tekrar yükseltilmemesi lâzımdır. Bir devletin gelir dağılımını hiç değiştirmeyecek şekilde vergi tahsil etmesi ve harcama yapması, onun hükümetinin yok olması demektir. Muayyen bir hizmetin finansmanında, hizmeti kullananı ödettirilen, mahiyeti bazan fiat veya bedel, bazan vergi karakteri gösteren ödemelere iştirak denir. Sosyal sigorta primleri, hastahane muayene bedelleri gibi. Bizi burada asıl ilgilendiren bunlardır.

Pozitif transfer kanalları devletin harcamaları içinde yer alır. Devlet harcamalarından gelir gruplarının elde ettiği toplam fayda da eşit değildir. Devlet hizmetlerinden bazıları bölünmez fayda sağlarlar. Millî Savunma, Adalet, Emniyet ve Genel İdare hizmetleri böyledir. Bölünebilir ve ölçülebilir fayda sağlayan hizmetlerden bir kısmı direkt nakdi ivaz sağlar. Meselâ harp malûllerine, dul ve yetimlerine ödenen aylıklar böyledir. Sosyal sigorta ivazlarını da bu gruba sokabiliriz. Çünkü primle ivaz arasında münasebet gittikçe azalmakta diğer taraftan kapsam gittikçe genişleyerek primler vergi karakteri ağır basan ödemeler haline gelmektedir. Bölünebilir ve ölçülebilir fayda sağlayan diğer hizmetler eğitim, sağlık, mesken gibi klâsik hizmetlerle ziraat, tabii kaynaklar, çalışma, ticaret, sanayi, nakliyat v emuhaberat kollarında yapılan hizmetlerdir. Bütün bu hizmetlerden faydalanma maliyet bedelinin altında ise gelir yeniden dağıtımına tâbi tutulmuş olur. Öbür taraftan devletin üretim faaliyetine de giriştiği görülür. Bu faaliyetlerde maliyet istihdam politikası veya sevk ve idare yetersizliği sebebiyle yüksek olabilir. Bu takdirde fiyat maliyetten aşağı ise fuzulî faktör girdisi yoluyla bu faktörün sahiplerine ve öbür taraftan mal ve hizmeti satın alan-

lara bir transfer yapılmış olur. Maliyet düşük iken fiyat yüksek tutulursa, bunların satın alıcıları vergilendirilmiş olur. Maliyet fiyata eşit ise mal ve hizmetin tüketicilerine göre karar verilir. Meselâ devletin üretmemesi halinde düşük gelir gruplarının reel gelirleri düşecekse, bu yolla bir transferden gene bahsedilebilir.

Görülüyor ki, hem negatif kanallar içinde, hem de pozitif kanallar içinde sosyal güvenliği ilgilendiren hususlar bulunmaktadır. Bunların sadece kanal olarak önemli bir yer işgal ettiklerine şüphe yoktur.

II — GELİRİN YENİDEN DAĞILIMINDA SOSYAL GÜVENLİK

A — Önemi :

Sosyal güvenlik, hem kamu, hem özel yeniden gelir dağıtıcı kanalların pek çoğu ile sağlanmaktadır. Ancak bu kanalların şüphesiz esas gayesi yeniden gelir dağılımı yoluyla gelir bölüşümündeki adaletsizliği gidermek değil, tehlikeye uğrayan insanı tehlikenin zararlarına karşı asgarî bir güvenliğe kavuşturmadır. Tehlikeler yok olmayacağına göre sosyal güvenlik her zaman ve her devirde olduğu gibi daima bir sosyal ihtiyaç olarak kalacaktır. Bu sosyal ihtiyacı karşılarken aynı zamanda geliri yeniden dağıtmış oluyoruz. Burada önemli olan bu dağıtımın gelir bölüşümündeki adaletsizliği giderecek bir yönde yapılmasıdır. Sosyal güvenlik buna hem negatif yoldan, hem de pozitif yoldan imkân vermektedir. Sosyal güvenlik için vatandaşlara yüklenmiş olan yük daima vergilere nazaran daha kolay katlanılma özelliğine sahiptir. Sosyal güvenlik ivazları ise diğer devlet hizmetlerine nazaran doğrudan doğruya gelir eşitleyici etki yaratmaktadır.

Bunların yanında günümüzde sosyal güvenlik yoluyla yeniden dağıtımına tâbi tutulan gelir gerek millî gelir içinde, gerek devlet bütçeleri içinde gittikçe artmaktadır. Bu vasfı da sosyal güvenliği bu gaye ile kullanılacak tarzda başarmamızı gerektirmektedir. 1971 yılında aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi sosyal sigorta primleri vasıtasız vergilerin yarısından fazla, vasıtalı vergilerin de 1/3 ün-

den fazla bir transfer (özel kesimden kamu kesimine) sağlamıştır. Bu, toplam vergi gelirlerinin de aşağı yukarı % 20 si demektir.

Sosyal Sigorta Primleri ve Vergiler
(Milyon TL.)

	1962	1966	1970	1971
Vasıtalı Vergiler	5.178,2	9.088,5	15.735,6	19.143,2
Vasıtasız Vergiler	2.714,2	4.709,5	9.492,8	11.915,5
S. Sigorta Primleri	1.266,3	2.028,5	4.542,2	6.961,4

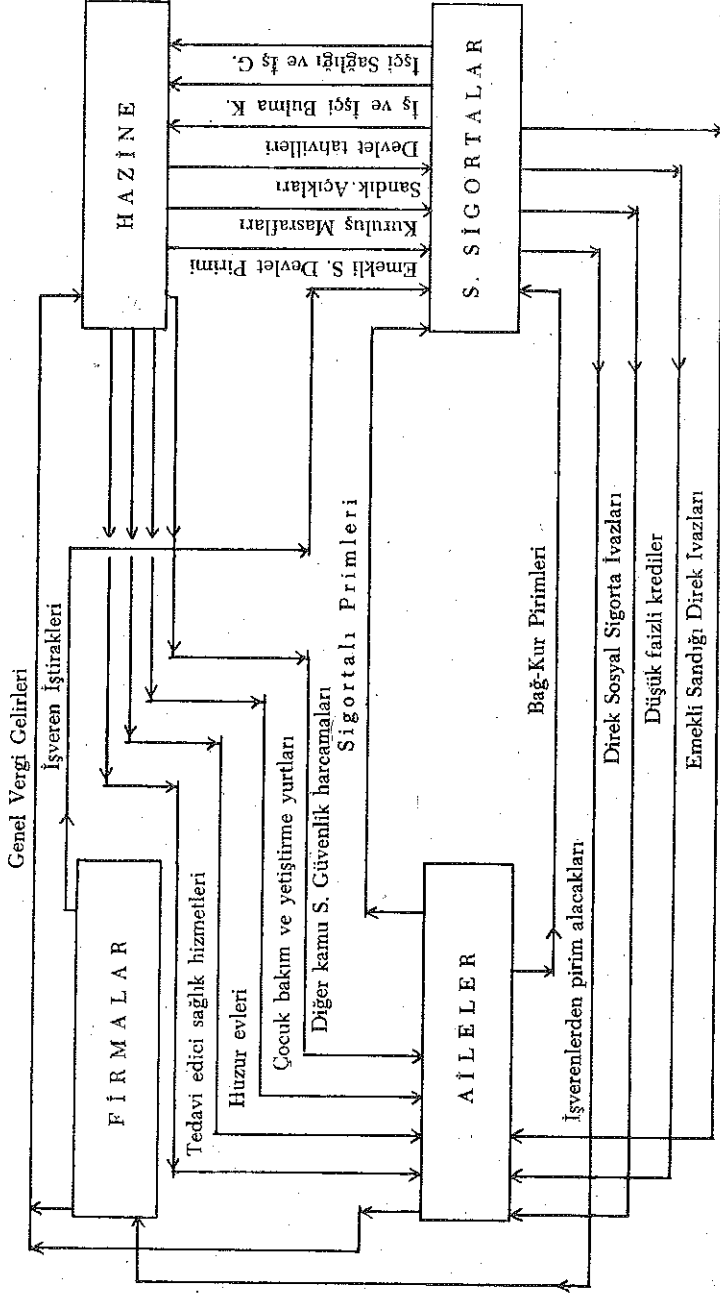
Kaynak : S.S.K. İstatistik Yıllıkları.
D.İ.E. Türkiye İstatistik Yılı, 1971.

B — Sosyal Güvenliğin Sağladığı Gelir Akımları :

Şekilde de görüldüğü gibi, sosyal güvenlik çeşitli gelir akımlarının sonucu olarak sağlanabilmektedir. Şeklin sol tarafında özel kesimi, yâni aileler ve firmaları görmekteyiz³. Sağ tarafta ise kamu kesimi yer almaktadır. Bu kesime bütün merkezi ve mahalli devlet otoriteleri dahil olduğundan "hazine" hepsinin toplam hazine fonksiyonunu gören genel bir kavramdır. Sosyal Sigortalar ise munzam müesseseler hariç sosyal güvenlik sistemimize dahil Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı, Bağ - Kur ve Banka ve Sigorta Şirketlerinin munzam karakterli olmayan sandıklarını ihtiva eder.

Makro seviyede bu akımlar, bir taraftan devletin (Hazine ve Sosyal Sigortalar) gelir ve giderlerini teşkil ederken, firma ve ailelerin müstahsil gelirleri ile müstehlik gelirleri arasında müspet veya menfi farklar meydana gelmesine yol açmaktadır. Bu akımların şekilden de görüldüğü gibi, aa — Özel kesimden kamu kesimine, bb — Kamu kesiminden özel kesime doğru olmak üzere iki yönü

3) Burada firma her çeşit işletmeyi kapsamına almaktadır. Özel kesim kavramına aykırı da olsa devlet iktisadi işletmeleri de bu bölümde yer almaktadır. Esas fonksiyonları veya kuruluş gayeleri ne olursa olsun vergi mükellefi olarak bunların diğer şahıs ve sermaye şirketlerinden farkları yoktur.

Türk Sosyal Güvenliğinin Sebebi Olduğu Gelir Akımları

vardır. Sosyal Sigortaları aktuarya esasına dayalı, teknik müesseseler olarak, hazineden ayrı tuttuğumuz zaman (bu sosyal sigortaların idaresinin mutlaka devletin dışında olmasını gerektirmez) hazine ile sosyal sigortalar arasında da gelir akımlarından bahsetmemiz mümkündür.

a) *Kamu Sosyal Güvenlik Harcamaları :*

Bu harcamalar genel devlet gelirleri ile finanse edilmektedirler. Bütün devlet harcamaları için firmalardan ve ailelerin müstahsil gelirlerinden hazineye vergi şeklinde bir gelir rakımı olmaktadır. Bunların negatif olarak gelir dağılımını daha âdil hâle getirebilmesi için müterakki olmaları gerekir. Bizim vergi gelirlerimiz içinde ise vasıtalı vergiler çok büyük bir pay işgal etmektedirler. Dolayısıyla bu tip vergilere konu olan bütün mal ve hizmetlerin tüketicileri olarak ve tükettikleri oranda, düşük gelirli grupları da bu vergileri ödemektedir. Bugün kabul edilen bir gerçek, tarım kesiminin büyük bir çoğunluğunun en düşük gelir grubuna dahil olduğudur. Diğer taraftan da bu grubun genel nüfus ve toplam işgücü içinde çok yüksek bir oran işgal ettiğini bilmekteyiz. Konumuz olmamakla beraber bu faraziyelere dayanarak bu akımların gelir dağılımını pek müspet yönde değiştirmediyi söyleyebiliriz.

Bu gelirler, bütçe yoluyla kamu sosyal güvenlik harcamaları olarak ailelere tekrar akıtılırken eğer daha çok düşük gelir gruplarına kaydırılabiliyorsa, bu müstehlik gelirlerinin artırılması yoluyla gelir dağılımının daha âdil hâle getirilmesini temin etmiş olur. Ancak burada önemli husus, bu harcamaların milli gelir içinde tuttuğu yerdir. Bu pay küçükse, bütünüyle düşük gelir gruplarına da aksa, gelir dağılımına önemli bir tesiri olamaz. Gerçekten bu pay da Türkiye'de çok küçüktür.

1971 yılı itibarıyla sosyal güvenlik harcaması sayılan tedavi edici sağlık hizmetlerine (koruyucu sağlık hizmetleri sosyal güvenliğe dahil değildir. Sosyal güvenlik daima KURTARICI'dır. Koruyucu hizmetleri ayrı ve önemli bir devlet görevi sayıyoruz.) 1.7 milyar lira harcanmıştır. Bu hizmetlerden yararlananlar evvelâ şehir kesiminde yaşayan ailelerdir. Tarım kesiminde tıbbın sosyaleştirildiği illelerimizde ancak 7,5 milyonluk bir köylü nüfus bu hizmetten yararlan-

nabilmektedir. Bu hizmet, müessiriyeti de oldukça düşük bir hizmet sayılmak icap eder. Çünkü hizmetin bölgelere yayılışında büyük terslikler vardır. (Meselâ Doğu da doktorlar içinde mütehasıslar oranı düşükken, doktor başına düşen nüfus da Batıya nazaran çok fazladır. Sağlık evleri, ocakları, hattâ hastahaneler doktor ve tehzizat bakımından daima tam kadrolu değildir.)

Kamu sosyal Güvenlik harcamalarımızın gelir transferi bakımından önemi çok küçük olmakla beraber, sosyal güvenlik ihtiyacı açısından çok önemli olan bir çeşidini, korunmaya muhtaç çocuklarla aciz ihtiyarlar için yapılan harcamalar teşkil eder. M. Eğitim Bakanlığı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçelerinden mahali idarelere transfer edilen ve onların ekledikleri fonlarla yapılan çocuk bakım ve yetiştirme hizmeti ile, aciz ihtiyarı geçindirme hizmeti, asıl ihtiyacın pek çok altında kalmaktadır. Meselâ bugün 20.000 kadar kimsesiz veya terkedilmiş veya kendi aile muhitleri içinde fuhşa, alkole, hırsızlığa teşvik edilen çocuk, çocuk bakım evleri ile yetiştirme yurtlarında bulunmaktadır. 20.000 kadar çocuk için de mahkemeler aynı durumda olduklarını tesbit edip koruma kararı verdiği halde yeterli hizmet sağlanamadığı için bunlar sıra beklemek zorundadırlar. Bu durumda olan çocukların sırayı beklerken ne yaptığını artık hepimizin düşünmeye başlaması ve bütçemizin bizi bu durumdan kurtaracak yüke, hacmi ne olursa olsun, katlanması gerekir.

Diğer kamu sosyal güvenlik harcamaları, burada ele almağa gerek göstermeyecek kadar, önemsiz ve küçüktür.

Sonuç, düşük gelir gruplarının da katlandığı vergi yükünden sosyal güvenlik yoluyla tekrar düşük gelir gruplarına doğru akan kamu sosyal güvenlik harcamalarımızın çok az olduğu ve asıl ihtiyacı olanların (korunmaya muhtaç çocuk, aciz ihtiyar, yaşlı ve desteksiz dul kadımlar, çalışması mümkün olmayan sakat ve malûller) çok büyük bir kısmını kendi kaderlerine terkettiğidir.

b. *İşverenlerden Sosyal Sigortalara Gelir Akışının Sebebi Olduğu Yeniden Dağılım :*

Sosyal sigorta niteliğindeki kurumlarımızın sebep olduğu gelir akımları daha karışıktır.

i — Sosyal Sigortalar Kurumu işçi ve işveren iştirakleriyle finanse edilmektedir. İşveren iştirakleri bordro üzerinden kesilen bir vergi niteliğindedir ve emek maliyetine dahil edilen unsurdur. Bu kanaldan 1972 de 2,5 milyar liralık bir transfer sağlanmıştır. Negatif bir transfer kanalı olarak bu meblağ, işverenlerin nisbî gelir paylarını değiştirmez. Çünkü oranlar sabittir. Ancak tehlikeli işyerlerinin işverenleri en tehlikesiz işyerlerine nazaran bordroları üzerinden % 5,5 oranında fazla işkazası ve meslek hastalığı primi ödemektedirler. Bu tip işyerleri daha çok yeraltı maden ocakları olup daha çok devlet elinde bulunmaktadır.

Bu primlerin Türkiye açısından en önemli tarafı emek - yoğun işletme sahipleriyle, sermaye - yoğun işletme sahipleri arasında fark yaratmasıdır. Meselâ 5 kişi çalıştırıp 10.000.000 lira faktör geliri elde eden bir tüccarla aynı miktar faktör gelirini 1000 kişi çalıştırarak elde eden bir sanayici arasında bu prim yükünün birlikte getirdiği güçlükler bakımından çok büyük fark vardır. Her ayın primini ertesi ayın sonuna kadar S. Sigortalar Kurumuna yatırmak mecburiyetinde olan sanayici en azından likit kaynak ihtiyacı artırılmış üreticidir. Ürettiği mal maliyetine ne kadar dahil olursa olsun bu yönü ile bir farklılıktan bahsedilebilir.

Genel olarak bu primler sermaye yoğun yatırımların teşvik edici mahiyetinde de görülebilir. Çünkü işverenlerin emek maliyeti bu primlerle birlikte en az % 12,5, en fazla % 18 oranında artmış olmaktadır. Bu primlerin başka bir biçimde alınması, meselâ kâr-dan, cirodan alınması halinde Türkiye'de emeğin nisbî maliyeti % 12,5 ilâ % 18 oranında düşürülmesi demektir. Bu da istihdam problemimize az çok yardımcı olabilir.

Bu primler her ne kadar işverenler tarafından ödeniyorsa da asıl yükünü fiyatlar yoluyla müstehlik taşımaktadır. Sanayi ve hizmet sektörlerinin ürettiği her çeşit mal ve hizmetin fiatı içinde —talep elâstikiyeti müsait olmak şartıyla— mutlaka bu primlerin payı vardır. Bundan dolayı mal ve hizmet arzının daima mecmu talebin altında kaldığı Türkiye'de bu primler bütün müstehlike yayılmaktadır. Müstehlikin büyük bir kısmı da düşük gelir grubuna dahil köylü nüfusla sendikasız işçiler ve alt kademe memurları olduğuna göre; 1,5 milyon sigortalı işçinin sosyal güvenliğinin sağlanmasında

bunların da önemli bir payı vardır. Sanayi ve hizmet sektörlerinin üretimini tüketicileri oranda düşük gelirli emekliler, dullar, yetimler, korunan ve korunmayan bütün korunmaya muhtaç çocuklar ve aciz ihtiyarlarla sadece geleneksel sosyal güvenlik müesseselerinin himayesine terkedilmiş olan bütün muhtaçlar da bu yüke katılmaktadırlar.

Diğer taraftan bu primler ücret bordrosunun gerçeği yansıtması ölçüsünde işverenler arasında adil rekabet sağlar. Bu da sendikalaşma oranı ile çok yakından ilgilidir. Bu tip işyerlerinin işverenleri eğer bu yükten kısmen kaçabiliyorlarsa, kendilerinden tüketici vasıtasıyla sigortaya akacak olan gelir, kaçış oranında kendilerine akmış olur. (Fiyatları aynı olmak şartıyla.) Bu ise tam tersine bir yenden gelir dağılımı demektir. Yani alt gelir gruplarından üst gelir grubuna doğru bir akış!

Türkiye'de primlerin tahakkuku ile tahsilatı arasında da büyük farklar bulunmaktadır. Gerçekten 1972 de işverenlerin ancak % 41'i bildirge vermiştir. 1968 de bu oran % 45 ti. 1972 de 5.5 milyarlık primin 1.5 milyara yakını tahsil edilememiş, işverenlerin üzerinde kalmıştır. Bu da tersine bir gelir dağılımı anlamı taşır. Çünkü aradan yılar geçse de işveren bu parayı en fazla toplam % 20 zamlı ödeyecektir. Oysa yıllık faiz oranı % 25 i bulan bir ülkede, bir kaç sene parayı % 20 (yılık değil, toplam) maliyetle kullanabilmek çok büyük bir avantaj teşkil eder.

Türkiye'de bu açıdan üzerinde durulması gerekli bir diğer husus da, devletin sanayici olarak, bu primlerin önemli bir kısmının ödeyicisi olduğudur. Devlet fazla işçi istihdam etmek suretiyle ve bunlara özel sektöre nazaran daha yüksek ortalama ücret ödemek suretiyle, hem gizli işsizlik yaratmakta ve hem de Sosyal Sigortalar Kurumu'nun tahsil ettiği işveren primlerinin önemli bir kısmının ödeyicisi olmaktadır. Bu işletmeler de çok düşük veya negatif bir kârlılık oranı ile çalışmak zorunda kalmaktadır. Devletin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatları yüksek tutulmadığı için, açıklar bütçeden karşılanmaktadır. Fiyatlar yüksek tutulsaydı primi tüketici ödemiş olurdu. Yüksek tutulmayınca bütün vergi mükellefleri ödemiş olmaktadır. Bu mükelleflerin hem vasıtalı hem vasıtasız vergi ödeyenlerinin pek çoğu da en azından orta gelir grubuna dahildir,

vasıtalı vergilerde ise köylü de mükelleftir ve vasıtalı vergilerin genel vergi gelirleri içindeki oranı çok yüksektir.

Sonuç olarak işveren iştiraklerinin işverenden çok müstehlik ve devlet tarafından taşınan bir yük olduğu ve hattâ işverenlerin bir kısmının bu iştiraklerden dolayı yük altına girmek şöyle dursun fayda sağladığı söylenebilir.

ii — T.C. Emekli Sandığında işveren iştiraki oranı, S. Sigortalar Kurumuna nazaran —sadece uzun vadeli sigorta kolları dikkate alındığı zaman— iki misli yüksektir. Bunun tamamının ödeyicisi devlettir. Ancak kısmen devlet işletmeleri içinde de Emekli Sandığına tâbi olan personel bulunduğu için şeklimizde özel kesimden de buraya akış olmaktadır. Başka bir ifade ile bu pirim kısmen hazine kısmen özel kesim arasında faaliyet gösteren devlet işletmeleri tarafından ödenmektedir.

Devlet işletmelerinin hem Emekli Sandığına, hem S. Sigortalar Kurumuna tâbi olan personel çalıştırması ve bunların hak ve yükümlülüklerinin farklı olması, son yıllarda işçinin daha büyük avantajlara sahip kılınması, memur - işçi ayırımı meselesini yaratmıştır. Aynı işi yapan iki kişiden birinin memur birinin işçi sayılması ve farklı statülere tâbi olması gerçekten önemli bir huzursuzluk kaynağıdır. Her iki halde de bu pirimin hazineden çıktığını, başka bir ifade ile vergi yükü dağılımındaki kompozisyona göre vatandaşa yüklenmiş bir yük olduğunu söylemek mümkündür. Vergi yükünün dağılımındaki adaletsizlik, memurun sosyal güvenliğinin de adaletsiz bir finansman metoduyla sağlandığını gösterir.

iii — Bağ-Kur, sosyal güvenlik sistemimize yeni dahil edilmiş bir müessese olarak, önemli bir özelliğe sahiptir. Bağımsız çalışanlar bunun piriminin tamamını öderler. Burada işçi işveren pirimi diye ikiye ayırma yoktur. Ancak ödenen pirim ödenecek vergiden düşülür. Oysa meselâ işçinin ödediği pirim kazançtan düşülür. İkisi arasında şüphesiz mâli açıdan mahiyet farkı vardır.

Pirimin vergiden düşülmesi demek, devletin vergi gelirinin Bağ-Kur'un toplam pirim tahsilatı oranında azalması demektir. Başka bir ifade ile vergi gelirlerinin bir kısmının bağımsız çalışanların sosyal güvenliğine tahsis edilmesi demektir. Oysa devlet doğrudan

doğruya genel vergi gelirlerinden dul, yetim, korunmaya muhtaç çocuk, aciz ihtiyar, şu veya bu sebeble çalışma gücü mevcut olmayan bir kitlenin çok azına çok az bir miktar tahsisat ayrabilmektedir. Durum böyle olunca sosyal güvenlik kavramı çok zedelenmekte ve anayasamıza göre devletin mâli gücü ölçüsünde sağlanması gereken bu hak, mâli güç kriterine göre değil grupların teşkilât gücüne göre sağlanmış olmaktadır. Bu yoldan gelir dağılımındaki adaletsizliğin biraz daha bozulacağı söylenebilir. Ne var ki Bağ-Kur şimdilik ivaz ödeyen bir müessese değildir. Biriken fonlar özellikle esnafla ilgili sosyal gayelere yatırılacaktır.

iii — Banka ve sigorta şirketlerinin sandıklarının sebep olduğu gelir akımlarından burada söz etmeğe lüzum görmüyoruz. Bu sandıkların sistemimize dahil olmakla birlikte, çok az sayıda bir gruba, diğer kurumlarımıza nazaran daha yüksek seviyede bir sosyal güvenlik sağladıklarını biliyoruz. Ancak sağlanan sosyal güvenliğin yüksek oluşu değil yaygın oluşu ve insanlar arasında asgari güvenlik bakımından fark gözetmemesi daha doğrudur. Bu asgari güvenlik için bunların üyelerinin S.S.K. na devri, üstü için sandıkların hayatının devamı daha doğrudur⁴.

c — Sigortalılardan Sosyal Sigortalara Doğru Gelir Akımı

Sigortalılardan Sosyal Sigortalara akan pirimler, de Türkiye'de gelirin yeniden daha adil dağılımını sağlayacak nitelikte değildir.

Sigortalıların ödedikleri pirimler müterakki değildir. Hangi kazanç grubuna girerse girsin herkes aynı oranda pirim ödemektedir. Üstelik S.S.K. da pirime esas kazancın bir de tavanı bulunmaktadır. Bu tavanı aşan (günde 165 TL.) kazanç sahipleri en fazla tavan üzerinden pirim ödemektedirler.

Bu pirimlerin bütün yüküne sigortalıların katlandığını söyleyebilmek için, sigortasız çalışan (kaçak çalıştırılan işçiler veya tarım işçileri) işçilerin ücretlerinin sigortalıların sigorta dahil gayri sâfi ücretlerine denk bir ücret almaları gerektiği düşünülebilir. Eğer bunlar daha az ahyorsa, sigortalıların ücretleri aynı oranda artırılmış

4) Bu konuda bk. Turan YAZGAN, Türkiye'de ... a.g.e., son bölüm.

demektir. Aslında Türkiye’de sigortalı kesimle, sigortasız kesim arasında sigortasızlar aleyhine büyük ücret farkı vardır. Sigortalıların çok büyük bir kısmı sendikalıdır ve toplu iş sözleşmelerinin nimetlerinden yararlanmaktadır. Spekülâtif bir iddia olmakla beraber, Türkiye’de sigortalı pirimlerinin emek maliyeti yoluyla işverenlere ve mal ve hizmet fiyatları yoluyla da işverenlerden müstehlike kaydırılabildiği söylenebilir.

Primler negatifyoldan gelir dağılımını pek değiştirmese de, tehlikelerin zararlarının meydana getireceği yükü, sigortalılar veya yansıtılabiliyorsa daha geniş bir kitle —bütün müstehlik— üzerine yaymaktadırlar.

*

**

Görüldüğü gibi firmalardan ve ailelerden hazineye ve sosyal sigortaya akan pirim ve vergilerin yükünü yalnız sosyal sigortalardan yararlananlar çekmemektedir. Türkiye’de vergiler bir tarafa, pirimler negatif yoldan gelirin yeniden daha adil olarak dağılımına imkân verecek biçimde değildir. Bu bir taraftan bunların müterakki olmayışlarından doğarken diğer taraftan ekonominin bünyesinden doğmaktadır. Çünkü enflasyonist bünyeli bir ekonomide pirim ve vergi yüklerinin müstehlike yansıtılabilmesi daha kolay olmaktadır. Ayrıca Türkiye’de herkes değil, sadece işgücünün bir kısmı pirim ödemektedir.

ç — *Sosyal Sigortalardan Ailelere ve Firmalara Doğru Gelir Akımları :*

Sosyal güvenlik yoluyla gelirin yeniden dağılımının, gelir dağılımındaki bozukluğu giderici bir etki yaratabilmesi için, finansman kaynağını teşkil eden pirim ve vergilerin yükünün yüksek gelir gruplarına daha yüksek oranda yansırken, sosyal güvenlik ivazlarının da daha yüksek oranda ve miktarda düşük gelir gruplarına doğru akması gerekir. Bu sebeple sosyal sigortalardan ailelere ve firmalara doğru olan gelir akımlarını da ele almamız icap etmektedir.

Bu akımların başında direk Sosyal Sigortalar Kurumu ve Emekli Sandığı ivaz ödemeleri gelmektedir.

Bu ivazlar arasında önemli farklılıklar vardır. Meselâ 25 yıl içinde sadece 5000 gün pirim ödeyen bir işçinin emekli aylığı alabilmesine karşılık, memurun her yılını tam olarak çalışma ile geçirmesi gerekir. Memurda sigortalılık yılı hizmet yılının aynıdır. Aylıklarının hesabında ve diğer bazı hususlarda da farklar vardır. Her ikisinin yükünü eğer bütün müstehlik çekmekte ise, aldıkları emekli aylıkları dolayısıyla sigortalılara daha fazla bir pay düşmektedir. Yüke katlananların ise pek büyük bir kısmının henüz sosyal güvenliklikten nasibi yoktur.

Memur ve sigortalı işçiler, eğer Türkiye'de kabaca orta gelir grubuna dahil edilirlerse, sosyal güvenlik üst ve alt gelir gruplarından bunlara doğru bir net transfer sağlamaktadır diyebiliriz.

Gerek memurun gerek sigortalıların uzun vadeli sigorta kollarından elde ettikleri ivazlar (emekli, malûliyet, dul ve yetim aylıkları) daima kazançla ilgili olmaktadır. Emekli Sandığı ve Bağ-Kur da son prime esas kazançla, S.S.K. da ise son beş yıllık kazançlarının en yüksek üç yılının ortalamasıyla orantılıdır. Bu da âdil gelir dağılımı bakımından sosyal sigortalıların müessiriyetini azaltmaktadır.

Yalnız sosyal sigortalı kurumunda mevzubahs olan kısa vadeli sigorta ivazları, yansımaların olmadığı faraziyesi altında, tehlikeye uğramıyandan uğrayana doğrubir gelir akışı sağlamaktadır. Tehlikeye daha çok uğrayanlar içinde düşük gelir gruplarına dahil sigortalıların bulunduğu iddia edilebildiği gibi, aynı statüye tâbi olmakla beraber yüksek gelir grupları içinde tehlikeye uğrayanların bilhassa hastalık, analık ve kaza tehlikelerinden daha iyi faydalandığı da söylenebilir. Ayrıca hasta olmadığı halde istirahat alabilenler, aldıkları ilaçları satabilenler veya başka şeyle değiştirebilenler de diğerlerine nazaran daha fazla net pozitif transfer elde etmiş olurlar.

Gerek kısa vadeli gerekse uzun vadeli sigorta kolları, sigortalıların kendi içinde dikey veya yatay olarak gelirin yeniden dağılımına sebep olur. Meselâ yıllık kazancı 10.000 lira olan bir bekârla, bir evlinin aynı tehlikeye aynı süre ile uğramaları halinde bekârdan evliye doğru yatay bir transfer söz konusu olur. Kazancı 10.000 lira alana nazaran 5000 lira olan nisbî olarak daha fazla ivaz elde ediyorsa bu da dikey bir transfer demektir. Şüphesiz S.S.K. kendi içinde her iki şekilde de transferlere sebep olmaktadır.

Uzun vadeli sigorta kolları, ferdin gençliğinden yaşlılığa doğru bir transfer sağlar. Yahut bugün çalışan nesilden bugünkü yaşlı nesle bir transfer sağlar. S.S.K. nun bu bakımdan durumunu aşağıdaki tablodan anlayabiliriz:

Yıl	Primlerin Baliği	İvaz	Prim ve ivaz baliğinin eşit olacağı yıl
5	7.03	8.90	0.79
10	20.16	14.20	1.42
15	44.06	22.95	1.92
16	50.65	25.30	2.01
20	85.55	36.88	2.32
25	156.32	59.43	2.63
30	275.63	95.70	2.88
35	495.16	154.25	3.21

Kaynak. Turan Yazgan, Sosyal Güvenliğin Gelir Dağılımına Etkisi; Doçentlik Tezi, (Basılmamış), 1971, s. 123. Tablo dan seçilmiş rakamlar.

Burada primlerin baliği sütunu birinci yıl 100 Kr. olarak yatırılan primin ertesi yıl ücret artışı veya enflasyon payını karşılamak üzere % 10 zamlı olarak yatırılması ve % 5 mürekkep faiz getirmesi esasından her hangi bir yıldaki değeri gösterir. Buna göre 1. yıl 1 lira, 2. yıl 1,10 TL., 3. yıl 1,21 TL. yatırılırsa ve bunların her yılki toplamı % 5 mürekkep faiz getirirse 5. yıl 7.03 Kr. birikmiş olur. Aynı yıl malîyet sigortasından veya ölüm sigortasından hak sahiplerine aylık bağlamak istersek yılda 8,90 TL. bağlamamız gerekir. 10 yıl prim ödeyen 20,16 Kr. birikim yapmış olduğu halde 14,20 TL. yıllık gelir alması icap eder. Son sütun ödenenlerin kaç yılda geri alınmış olacağını gösterir. Bu hesaplar 506. Sayılı Sosyal Sigortalar Kurumu mevzuatına göre yapılmıştır. Görülüyor 35 yıl prim ödeyen bir kimse 3,21 yılda bütün ödediklerini ve faizlerini geri alabilir, bundan sonra alacağı gelir, öldükten sonra eş ve çocuklarına bağlanacak gelir, tamamen çalışan nesilden bir transfer olacaktır.

Emekli Sandığının direk ivaz ödemelerine gelince, bu ödemeler S.S.K. nun ki kadar çalışan nesle yük teşkil etmemektedir. Çünkü orada ortalama ivaz oranı kazanca nazaran daha düşüktür ve S.S.K. da yılda 120 gün pirim ödemek kâfi iken, Emekli Sandığında her ay için muntazam pirim ödenir.

Sosyal sigortalardan ailelere doğru, müstehlik gelirini artırıcı yönde diğer bir gelir akışını, Emekli Sandığının memura verdiği kredi ile S.S.K. nun işçiye verdiği mesken kredisi teşkil eder. Emekli Sandığının faiz oranı piyasa faiz haddinden düşük olmakla birlikte, S.S.K. nun uzun vadeli mesken kredisine uyguladığı faiz haddinden çok yüksektir. Bu faiz hadleri ile piyasa faiz hadleri arasındaki fark, işçi ve memurun müstehlik gelirini artırıcı bir transferdir. Eğer bu kredileri alanlar düşük gelir grublarına dahil iseler, bu transferlerin gelir dağılımını düzeltici etkisinden bahsedilebilir. Ancak, 2.4 milyar (1972) tutarında dağıtılmış mesken kredilerinin büyük çoğunluğu, işçilerin tamamen üst gelir grubuna akmıştır⁵⁾. Bunlar sendika liderleri, avukatlar, mühendisler.. gibi meslek sahipleridirler. Şüphesiz bu fon akımı kooperatifler yoluyla yöneticiler ve müteahhitler için de bir faktör geliri teşkil etmektedir. Bunların bu faaliyetlerinden dolayı elde ettikleri faktör geliri, aynı faktör normal fiatının üstünde ise bu da onların müstehlik gelirini artırıcı bir yeniden gelir dağılımı anlamı taşır. Gerçekten S.S.K. nun mesken kredileri meselesi çeşitli yönleriyle çok önemli tartışmalara açık bir konu vasfını muhafaza etmektedir.

d — Hazine ile Sosyal Sigortalar Arasında Gelir Akımları :

Türkiye'de mevzuat gereğince hazineden sosyal sigortalara ve sosyal sigortalardan hazineye doğru da bir takım gelir akımları olmaktadır.

Bu akımlar içinde devletin işveren sıfatıyla ödediği pirimler üzerinde daha evvel durmuştuk. Devlet Sosyal Sigortalara işveren sıfatının dışında üçüncü bir taraf olarak da katkı da bulunabilir. Mesele İngiltere'de Millî Sigortanın pirimlerini işçi işveren ve devlet

5) S.S.K. 29. Genel Kurulu 1. Gün Zabıtları (Teksir), (Çalışma Bakanı Önder SAV'ın konuşması).

müştereken öderler. Son yıllarda bizde de böylebir ödemeye devletin zorlandığı görülmektedir. Ancak Devletin üçüncü bir taraf olması, sosyal sigorta kapsamının geniş olmasına bağlıdır. Türkiye'de ise durum böyle değildir.

Hazineden sosyal sigortaya yapılan transferlerin başında S. Sigorta niteliğindeki müesseselerin kuruluş masraflarını karşılamak üzere yapılan ödemeler gelir. S. Sigortalar Kurumuna devredilmiş bulunan iki sandığın(!) açıklarını kapamak üzere de Hazine S.S.K. na borçlu durumdadır ve bu açığı 15 yılda eşit taksitlerle kapayacaktır.

Hazine ile sosyal sigortalar arasında asıl gelir akışı, sosyal sigortalardan hazineye doğru olmaktadır. Banka ve Sigorta Şirketlerinin sandıkları hariç, diğer Sosyal Sigortalar kuruluş kanunlarıca fonlarının muayyen bir yüzdesini devlet tahvillerine ve devlet bankalarına yatırmak zorundadırlar. Bütçe kanunları bazen bu limitleri de yükseltir. Böylece müesseseleşmiş tasarrufların çok büyük bir kısmı hazineye akmaktadır. Bu akışın iki yönü bulunmaktadır. Birincisi yatırılan paranın enflasyonun etkisiyle değerini mü'ameleyen ve büyük çapta kaybetmesi, diğeri de buna ilâveten bu istikraza hazinenin çok düşük faiz ödemesidir.

Bu istikrazın yeniden gelir dağılımı açısından tesiri şüphesiz gizli bir vergileme mahiyetindedir. Ancak bu vergilemenin yükünü bugünkü nesiller değil gelecek nesiller çekecektir. Fon gelirlerinin düşüklüğü sebebiyle matematik ve teknik karşılıklar eksilince, ileride devlet sosyal sigortaların açıklarını hazineden kapayacaktır. Çünkü sosyal güvenlik anayasamıza göre devletin görevidir ve bundan evvel iflâs etmiş sandıkların açıklarını da borçlanmıştır.

Devlet ayrıca sosyal sigortalara başka görevler de yüklemiştir. Meselâ S.S.K. İş ve İşçi Bulma Kurumuna, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Teşkilâtına katkıda bulunmaktadır. 1972 de bu teşkilâtlara toplam 26 milyon lira ödemiştir. Bu ödemeler de devletin bugünkü nesil üzerindeki vergi yükünü hafif tutarak gelecek nesillere aktarma yaptığı şeklinde değerlendirilebilir.

SONUÇ

Sathi de olsa, Türk Sosyal Güvenliğinin sebep olduğu gelir akımlarının incelenmesi, gelirin yeniden dağılımı bakımından pek çok adaletsizlik yarattığını söylememize imkân vermektedir. Sosyal güvenlik aslı fonksiyonu itibariyle gelir dağılımındaki adaletsizliği giderici bir müessese değildir. Ancak ülkenin iktisadî ve sosyal şartlarına uygun bir finansman metodu ile finanse edildiği takdirde, ivaz ödemelerinde politik değil sosyal ihtiyaç faktörüne göre bir kapsam ve yol seçildiği takdirde, gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmada vergiden sonraki en iyi vasıta haline getirilebilir. Düşük gelir gruplarının omuzuna basarak sesi çıkan teşkilâthorta ve üst gelir gruplarını tehlikelerin zararlarından kurtaran, hattâ tehlike başlarına gelmeden (meselâ 39 yaşında emekli aylığı ödeme de olduğu gibi) adetâ ihsan dağıtan müesseseler sosyal güvenlik kavramına da aykırı düşmektedirler.

PLANLI DÖNEMDE YATIRIMLAR VE YATIRIM POLİTİKASI

Tarık Kıvanç
Devlet Yatırım Bankası

I. PLANLI DÖNEMDE YATIRIMLAR

Bir ülkenin ekonomik kalkınmasında, yatırımlar önemli bir rol oynamaktadır. Plân ve programlarda ülke için öngörülen gelişme hedeflerine ulaşmada, yatırımlar en etkin araçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkenin kalkınmasında, yatırımların mutlak değer olarak millî gelir içindeki payının büyük olması yanı sıra, bu yatırımların, ekonominin içinde bulunduğu gelişmişlik düzeyini dikkate almak suretiyle, çeşitli sektörler arasında dağılımı da önem taşımaktadır. Bu nedenle, bir yandan gayrisafi millî hasıla içindeki yatırımların payının yükseltilmesine çaba gösterilirken, diğer yandan da bu yatırımların, uygun bir politika ile ülke kalkınmasına en büyük katkıyı yapacak alanlara yöneltilmesi gerekmektedir.

Bilindiği gibi, Türkiye, Birinci (1963-1967) ve İkinci Beş Yıllık Plân dönemlerini (1968-1972) tamamlayarak Üçüncü Beş Yıllık Plân Dönemine (1973-1977) girmiş bulunmaktadır. Hazırlanan bu yazıda, plânlı dönemlerdeki yatırımlar ve bunlara ilişkin politikalar konusu ana hatları itibarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

1. Gayrisafi Millî Hasıla İçinde Yatırımlar :

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plânlarda, Türkiye'de gayrisafi millî hasılanın yıllık ortalama artış hızı yüzde 7, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında ise yüzde 7.9 olarak saptanmıştır. Gerçekleşen büyüme hızı ise, Birinci Plân döneminde yüzde 6,7, İkinci Plân Döneminde ise yüzde 7 olmuştur.

Sabit sermaye yatırımlarının gayrisafi millî hasıla içindeki payı incelenecek olursa şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır.

	Birinci Plân Dönemi		İkinci Plân Dönemi		Üçüncü Plân Dönemi
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme	Hedef
GSMH içinde sabit sermaye yatırımlarının yüzde payı	18,3	16,0	21,3	19,3	23,4

Gayrisafi millî hasıla içinde, sabit sermaye yatırımlarının payı olarak, Birinci Plân döneminin yüzde 18,3 ve İkinci Plân döneminin yüzde 21,3 lük hedefine karşılık, Üçüncü Plân döneminde, geçmiş plân dönemlerine kıyasla, GSMH'nin daha büyük bir payının (yüzde 23,4) sabit sermaye yatırımlarına ayrılması öngörülmüştür.

2. Yatırımların Kamu ve Özel Kesim Olarak Ayırımı :

Plânlı dönemlerde ele alınan sabit sermaye yatırımları içinde kamu ve özel sektörün payları hedef ve gerçekleşme olarak Tablo 1'de verilmiştir.

TABLO 1

Kamu ve Özel Kesim Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payları (Yüzde)

	Birinci Plân Dönemi		İkinci Plân Dönemi		Üçüncü Plân Dönemi
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme (a)	Hedef
Toplam Yatırım	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kamu Kesimi Yatırımları	59,9	52,4	52,6	53,1	56,3
Özel Kesim Yatırımları	40,1	47,6	47,6	46,9	43,7

Kaynak : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı

(a) 1968 - 1971 gerçekleşme ve 1972 ilk gerçekleşme tahmini toplamı olarak.

Tablo 1'den görüldüğü gibi, Birinci ve İkinci Plân döneminde toplam sabit sermaye yatırımlarının yarısından biraz fazlası, kamu kesimince gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü Plân döneminde toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 56.3 ünün kamu, yüzde 43.7 sinin ise özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi hedef alınmıştır.

3. Yatırımların Artış Hızları :

Plânlı dönemde, yatırımların yüzde artış hızları hedef ve gerçekleştirmeler olarak Tablo 2'de gösterilmiştir.

TABLO 2

Toplam Sabit Sermaye Yatırımlarının Yüzde Artış Hızları

	Birinci Plân Dönemi		İkinci Plân Dönemi		Üçüncü Plân Dönemi
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme (a)	Hedef
Toplam Yatırım	10.7	9.4	11.2	10.8	12.8
Kamu Kesimi Yatırımları	10.6	8.5	10.0	10.7	13.6
Özel Kesim Yatırımları	11.0	10.5	12.5	11.0	11.8

Kaynak : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı

(a) 1968 - 1971 gerçekleşme ve 1972 ilk gerçekleşme tahmini toplamı olarak.

Tablo 2'den görüldüğü gibi, Birinci ve İkinci Plân Dönemlerinde sabit sermaye yatırımlarının artış hızları plân hedeflerinin altında gerçekleşmiştir. Üçüncü Plân döneminde yatırımların artış hızı yüzde 12.8 olarak saptanmıştır. Bu dönemde, kamu kesimi yatırımlarının yüzde 13.6 ve özel kesim yatırımlarının ise yüzde 11.8 oranında bir artış göstermesi öngörülmektedir.

4. Yatırımların Sektörlere Göre Dağılımı :

Sabit sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı Tablo 3'de verilmiştir.

TABLO 3

Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde)

Sektörler	Birinci Plân Dönemi		İkinci Plân Dönemi		Üçüncü Plân Dönemi Hedefi
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme (a)	
Tarım	17.7	15.3	15.2	11.8	11.7
Madencilik	5.4	5.6	3.7	3.5	5.8
İmalât Sanayii	16.9	19.6	22.4	25.7	31.1
Enerji	8.6	6.1	8.0	8.5	8.5
Ulaştırma	13.7	15.6	16.1	16.4	14.5
Turizm	1.4	1.3	2.3	2.1	1.6
Konut	20.3	22.3	17.9	20.2	15.7
Eğitim	7.1	6.5	6.7	4.7	5.0
Sağlık	2.3	1.7	1.8	1.5	1.4
Diğer Hizmetler	6.6	6.0	5.5	5.5	4.7
Kalkınma Fonu	—	—	0.4	0.1	—
T O P L A M	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı

(a) 1968 - 1971 gerçekleşme ve 1972 ilk gerçekleşme tahmini toplamı olarak.

Tablo 3'ün incelenmesinden görüleceği gibi, Birinci ve İkinci Plân dönemlerinde özellikle imalât sanayi, konut ve ulaştırma sektörlerinde Plân'da öngörülen hedefler aşılmıştır. Her iki Plân döneminde de yatırımların sektörel dağılımında tarım, eğitim ve sağlık sektörlerinde Plân hedeflerinin altında kalmıştır.

1971 fiyatlarıyla, Üçüncü Beş Yıllık Plân döneminde 281,1 milyar TL. lik yatırım yapılması öngörülmektedir. Bu yatırımın 158,4 milyarının kamu, 122,7 milyarının ise özel kesimce ele alınması plânlanmıştır. Üçüncü Plân dönemi yatırımlarının, kamu ve özel kesim olarak, sektörlere göre dağılımı Tablo 4'de gösterilmiştir.

TABLO 4

Üçüncü Plân Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının
Sektörlere Dağılımı

(Kamu Kesimi Özel Kesim İtibariyle Değer Olarak)

(1971 Fiyatlarıyla, Milyar TL.)

Sektörler	Kamu	Özel	Toplam
Tarım	17.4	15.6	33.0
Madencilik	13.4	2.9	16.3
İmalât	43.0	44.7	87.7
Ulaştırma	31.9	8.7	40.6
Turizm	1.7	2.8	4.5
Konut	2.2	41.8	44.0
Enerji	22.1	1.9	24.0
Eğitim	13.3	0.7	14.0
Sağlık	3.8	0.2	4.0
Diğer Hizmetler	9.5	3.5	13.0
T O P L A M	158.4	122.7	281.1

Kaynak : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı

Üçüncü Plân döneminde imalât sanayiine 1971 fiyatlarıyla 87.7 milyar TL. lik sabit sermaye yatırımı yapılması plânlanmıştır. Bu miktar, toplam yatırımların içinde yüzde 31.1 gibi bir oranla en büyük payı teşkil etmektedir.

Sanayi sektörü; imalât sanayi + madencilik + enerji olarak ele alındığında, Üçüncü Plânda sanayi sektörüne yapılacak yatırımlar, toplam yatırımların (5,8 + 31,1 + 8,1) yüzde 45,5 ini oluşturmaktadır.

Özellikle İkinci plânda olduğu gibi, Yeni Strateji'de ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında hızlı sanayileşme bir hedef, amaç olarak kabul edilmiştir. Ekonomide istenen yapısal değişikliği sağlamak ve üretim kompozisyonunu, gelişmiş ülkelerin yapısına yaklaştırmak amacıyla geri ve ileri indirekt etkileri yüksek temel sanayilerin hızla kurulması öngörülmektedir.

5. Millî Gelir İçindeki Sektörlerin Payı :

Birinci ve İkinci Plân dönemlerinde gerçekleştirilen yatırımlar ile Üçüncü Plân döneminde öngörülen yatırımların sonucu olarak tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün, GSMH ve faktör fiyatlarıyla Gayrisafi Yurtiçi Hasıla içindeki payları yıllara göre Tablo 5'de gösterilmiştir.

TABLO 5

Sektörlerin Gayrisafi Millî Hasıla ve Yurtiçi Hasıla İçindeki Payı Gayrisafi Millî Hasıla İçindeki Payı (Yüzde)

	1963	1967	1972	1977
Tarım	35.7	30.2	24.6	19.9
Sanayi	14.6	16.7	19.0	22.8
Hizmetler	36.4	38.6	43.6	48.3

Faktör Fiyatlarıyla Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payı (Yüzde)

Tarım	41.2	35.4	28.2	23.4
Sanayi	16.8	19.5	21.8	26.8
Hizmetler	42.0	45.1	50.0	49.8

Görüldüğü gibi, Plânlı dönemde ele alınan yatırımlar ile ekonomide yapısal değişiklik sağlanmak istenmiş ve millî gelir içinde tarım sektörünün payı düşürülmüş ve sanayi sektörünün payı ise artırılmıştır.

Üçüncü Plân döneminde tarım sektörünün, faktör fiyatlarıyla gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payının yüzde 23,4'e düşürülmesi ve sanayi sektörü payının ise yüzde 26,8'e çıkarılması öngörülmektedir.

Öte yandan imalât sanayi içinde de üretim bileşimini değiştirerek uzun dönemli gelişme hedeflerine ulaşmaya yardımcı olmak üzere, yatırımların alt sektörlere dağılımında farklılaşmalar yapılmıştır. Tablo 6, her üç plân döneminde imalât sanayii yatırımlarının alt sektörlere göre ayrımını göstermektedir.

TABLO 6

İmalât Sanayii Yatırımlarının Dağılımı
(1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL.)

	Birinci Plân		İkinci Plân		Üçüncü Plân	
	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde
İmalât Sanayii Toplamı	18.764	100.0	40.614	100.0	87.700	100.0
Tüketim Malları Sanayii	5.257	28.0	7.093	17.5	14.520	16.6
Ara Malları Sanayii	10.914	58.2	27.690	68.2	53.880	61.4
Yatırım Malları Sanayii	2.593	13.8	5.831	14.3	19.300	22.0

İmalât Sanayiindeki yatırımların sonucu olarak, bu sanayi dalında üretim yapısının 1962-1977 yılları arasındaki değişimi, Tablo 7'de verilmiştir.

TABLO 7

İmalât Sanayii Üretiminin Yapısı (Yüzde)

	1962	1967	1972 (a)	1977 (b)
Tüketim Malları	62.3	52.9	46.6	38.3
Ara Malları	27.8	35.4	39.4	44.2
Yatırım Malları	9.9	11.7	14.0	17.5
İmalât Sanayi Toplamı	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: (a) Gerçekleşme tahmini
(b) Hedef

Tablo 6 ve 7'den görüldüğü gibi, Birinci ve İkinci Plân döneminde imalât sanayi içinde ele alınan yatırımlar ile, bu sektörün üretim yapısı, ara mallar ve yatırım malları lehine değiştirilmiştir. Bu değişimin, Üçüncü Plân döneminde de devam etmesi öngörülmekte ve toplam imalât sanayi üretimi içinde, ara malları üretimi

payının yüzde 44,2'ye yatırım malları üretimi payının ise yüzde 17,5'e çıkarılması beklenmektedir.

II. YATIRIM POLİTİKASI

Yatırımlar, gelişme hedeflerine ulaşmada en etkin araçlardan biridir. Plânlı dönemlerde uygulanan yatırım politikaları, Kalkınma Plânlarında öngörülen gelişme hedeflerine ulaşmada yatırımların en etkin bir araç olarak kullanılmasını mümkün kılacak şekilde saptanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Plân yatırımlarına ilişkin politikalar, Plân dökümanında ayrı bir başlık altında yer almakla birlikte, yatırım, geniş kapsamlı bir kavram olduğundan Plânın diğer kesimlerinde de politika niteliğini taşıyan açıklamalara rastlamak mümkündür. Burada, yatırımlara ilişkin politikaların mümkün olan ölçüde bir araya toplanmasına çaba gösterilmiştir.

1. Yatırımlarla ilgili en genel bir politika tedbiri, devam eden yatırımların yeni yatırımlara kıyasla öncelik almasıdır. Başka bir deyimle, gerçekleştirilmesine daha önceki yıllarda başlanmış olan yatırımların, hızla tamamlanarak üretime geçebilmeleri için gerekli fonların tahsisi kabul edilmiştir. Üçüncü Plân dönemi başında kamu sektörünün elinde mevcut, devam eden yatırımların ödenek talebi 50 milyar TL. dolayındadır. Bu miktar, 1973-1977 yılları arasında kamu sektörü için öngörülen toplam 158 milyarlık yatırımın yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Bu nedenle başlanmış yatırımların bitirilmesi öncelik almaktadır. Şüphesiz, Plânda öngörülen yapısal değişikliği sağlayacak yeni yatırımların başlatılması da ayrıca önem taşımaktadır.

2. Plânlı dönemde imalât sanayiinin geliştirilmesine birinci öncelik verilmiştir. Bu sektöre yapılan yatırımlar, Üçüncü Beş Yıllık Plânda, toplam yatırımların yüzde 31,1'i olarak tesbit edilmiştir.

(a) İmalât sanayi yatırımları içinde yüzde 16,6 oranında bir paya sahip olan tüketim mallarını üreten sanayilerle ilgili yatırımlarda öncelikler, atıl kapasite yaratmaksızın, yurtiçi talebin gelişi-

mini karşılayacak ölçüde bir üretim düzeyini sağlayan yatırımlar ile ihracata dönük yatırımlara tanınmaktadır .

(b) Ara malı üreten sanayilere yapılacak yatırımlar, imalât sanayi yatırımlarının yüzde 61,4 ünü teşkil etmektedir. Bu faaliyet dalında yatırımlar, mevcut kurulu kapasiteleri optimum kapasitelere çıkarmayı amaç edinen projelere ayrılmaktadır. Böylece, mevcut tesislerin üretim kapasitelerinin büyütülmesi ile, birim üretim maliyetlerinin düşürülmesi, prodüktivitenin artırılması, modernizasyon ve ürün kalitesinin iyileştirilmesi ve tesislerin daha rantabl çalışması beklenmektedir. Ayrıca ithal ikamesine dönük ve ülkenin ihracat potansiyelini artıracak yeni tesislerin kurulması da öncelik almaktadır.

(c) Birinci ve İkinci Plân dönemlerinde, yatırım malları üreten sanayilerde beklenen ölçüde bir gelişme sağlanamadığından, yeni stratejiye uygun olarak, Üçüncü Plân döneminde yatırım malı üreten sanayilerin hızla geliştirilmesi büyük öncelik taşımaktadır. Bu nedenle, bu sanayi dallarında gerekli üretim düzeyini sağlayarak, ekonomide öngörülen yapısal değişikliği hızlandıracak ve dışa bağımlılığı azaltacak yatırımlara gerekli kaynak tahsisinin yapılması öngörülmektedir. Üçüncü Plân döneminde, imalât sanayi yatırımlarının yüzde 22 si, yatırım malı üreten sanayilere ayrılmıştır.

3. Ülkenin hızla çağdaş uygarlık düzeyine erişmesi için yatırımlarda modern teknolojilerin kullanılması ilkesi kabul edilmiştir.

Özellikle, ara malı ve yatırım malı üreten sanayilerde en ileri teknolojilerin kullanılması öngörülmektedir. Bilindiği gibi, bu faaliyet dallarında, üretilecek ürünlerin maliyet ve kaliteleri ile dış rekabet konusu büyük önem taşımakta olup, bunların gerçekleştirilmesi ise çoğu zaman ileri teknolojilerin uygulanmasını gerektirmektedir.

Bununla birlikte, ülkenin istihdam sorununa da bir çözüm olmak üzere, ürünlerin kalitesinde belli farklılıkların kabul edilebileceği sahalar ile, üretim tekniğinin bir gereği olarak fazla işgücü kullanılan alanlarda işgücü yoğun teknolojiler benimsenmektedir. Bilindiği gibi, gemi yapımı, elektronik sanayi, inşaat, toprak ve sü işleri ile orman ürünleri işleme sanayileri gibi konular, mahiyeti itibari-

le işgücü yoğun teknolojilerin benimsenmesine elverişli sahalara olarak sayılabilir.

4. Yeni yatırımlara karar verilirken, kurulacak tesislerin küçük kapasiteli tesisler şeklinde değil, fakat optimum ekonomik kapasiteye sahip olacak tesisler şeklinde kurulması kabul edilmiştir. Diğer taraftan, ileri teknoloji gerektiren ara malı ve yatırım malı üreten sanayilerde, kurulacak tesislerin belirli bir ölçüde gelişmesi sağlanıncaya kadar, bunların yeterli şekilde teşvik edilmesi ve rakip ithalâta karşı korunması kabul edilmektedir.

5. Yatırımlara karar verilirken, sanayiler arası ilişkilerin dikkate alınması gereği kabul edilerek, sanayilerarası mevcut darboğazları giderici veya önleyici nitelikteki tamamlayıcı yatırımların ele alınmasına ağırlık verilmiştir.

Yeni yatırımlara karar verilirken, ileride bir darboğaz yaratmamak amacıyla bunların entegre tesisler şeklinde düşünülmesi, başka bir deyimle, yatırımların tek bir proje şeklinde değil, fakat sektörel ilişkilerin gereği olarak (sanayi ve gerekli alt-yapı tesisleri şeklinde) çeşitli projeleri içeren, proje paketleri olarak ele alınması kabul edilmektedir.

6. Yatırım politikaları konusunda diğer bir husus da, yatırımların ödemeler dengesine olan etkileri ile ilgili bulunmaktadır.

Üçüncü Plân döneminde, ihracatın hızla artırılması öngörülmektedir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, geleneksel ihracat ürünlerinin üretimini artıracak projelerin yanı sıra, ihracat ürünlerinin çeşitlendirilmesine, toplam ihracat içinde sanayi ürünlerinin payının artırılmasına ve sanayi ürünlerine dış rekabet gücü kazandırmaya yardım edecek yatırımlara öncelik tanınmaktadır.

Öte yandan ithal ikamesine dönük yatırımlar da, temel malların üretimini yurt içinde sağlayarak ödemeler dengesine yapacağı müsbet katkı, bu sanayi dallarının ortaya çıkaracağı geri ve endirekt etkiler dolayısıyla ekonomiye dinamizm kazandırması ve ülkenin uzun dönemde ihracat potansiyelini artırması açısından ağırlık taşımaktadır.

Yatırımlarda ithal ikamesi politikasının uygulanmasında, projelerin rekabet gücü olanağının, statik bir açıdan değil, fakat za-

man içinde oluşacak dinamik bir açıdan araştırılması kabul edilmiştir.

7. Başka bir yatırım politikası, ülkenin doğal kaynakları ile ilgilidir. Ülkenin doğal kaynaklarını en etkin bir şekilde değerlendirecek yatırımlar ile, öngörülen gelişmişlik düzeyinin gereklerini sahip olunan doğal kaynaklara dayalı olarak gerçekleştirmeyi amaç güden yatırımlar bu açıdan önem taşımaktadır.

8. Plân ve Programlarda öngörülen yatırımların zamanında tamamlanarak işletmeye alınması için, iç ve dış finansman ihtiyaçlarının zamanında karşılanması gerekmektedir. Ülkeye sağlayacağı ekonomik ve sosyal yararlar açısından kısa zamanda gerçekleştirilmesi zorunlu olan yatırımlar için, dış kredi sağlanmasında bir aksama ve gecikme görülmesi halinde, bu projelerin, dış para ihtiyacı döviz rezervlerinden karşılanmak suretiyle, hızla gerçekleştirilmesi kabul edilmiştir.

9. Bilindiği gibi, ülkemizde Kalkınma Plânları, kamu sektörü için bağlayıcı, özel sektör bakımından ise yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.

Özel sektör yatırımlarının Plânın öngördüğü alanlara yöneltilecek, gelişme hedeflerine olan katkısını en yüksek düzeye çıkarmak amacıyla, özel sektörü teşvik ve yöneltme politikasına Üçüncü Plân döneminde de devam edilmektedir. Uygulanacak teşvik politikasının, ülkenin sanayileşerek kalkınma ve rekabet edebilir olma ilkelere uygun olması kabul edilmiştir.

10. Yatırımların dağılımında izlenmesi kabul edilen diğer bir politika da, kalkınmanın yurt düzeyine yaygınlaştırılması ile ilgilidir.

Buna göre, ülkenin yöresel gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkıda bulunacak projelere önem verilmektedir.

Bu gibi bölgelerde ele alınacak sanayi yatırımlarının seçiminde, Plânın ekonomik hedeflerine de uyum sağlamak amacıyla, projelerin ekonomik etkilerinin önemli ölçüde olmasına dikkat edilmektedir. Ancak, bazı yatırım projelerinde, sosyal faydanın da ağırlık kazanması gereği kabul edilmektedir.

Kalkınmada öncelikli yörelere yöneltilecek yatırımların kamu eliyle veya kamu öncülüğünde gerçekleştirilmesi kabul edilmiştir.

Ayrıca, özel sektör sanayi yatırımlarının da bu bölgelere kaydırılması için gerekli teşvik tedbirlerinin uygulanması öngörülmektedir.

11. Kamu İktisadî Teşebbüslerinin ekonomi içinde taşıdığı önem dolayısıyla, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında kamu iktisadî teşebbüslerince ele alınacak yatırımlara ilişkin ilkeler ayrı bir başlık altında yer almaktadır.

Kamu sektörünce yürütülen sosyal amaçlı ve alt yapı niteliğindeki yatırımlara ilâve olarak bu kuruluşlarca ele alınacak yatırımlar şu şekilde belirtilmektedir :

(a) Ülkede teknoloji birikimini artıracak, diğer sektörlerde kârlı yatırım fırsatları ortaya çıkaracak, uzun dönemde ticarî kârlılığı olan, temel ve öncü olma niteliğine sahip yatırımlar,

(b) Kamu yararına uygun olarak verimli bir şekilde değerlendirilmesi gereken stratejik doğal kaynaklarla ilgili yatırımlar,

(c) Ticarî yönden kârlı olmasına rağmen, büyük miktarda bir yatırım gerektirmesi ve riskli görülmesi nedeniyle, makul teşvik tedbirlerine rağmen, özel sektörce ele alınmayan yatırımlar,

(d) Üretilecek malın özel bir önem taşıması ve kurulacak tesisin ekonomik yönden belli bir büyüklükte olması gereği nedeniyle, ülkede monopolcü bir durum yaratabilecek nitelikteki yatırımlar,

(e) Yurt güvenliği açısından özel önem taşıyan sanayi yatırımları ile, kalkınmada öncelikli yörelerde ele alınacak yatırımlar,

(f) Kamu İktisadî Teşebbüslerinin mevcut tesislerinin daha verimli bir şekilde çalışmasını mümkün kılacak tamamlayıcı nitelikteki yatırımlar.

Karma ekonomi kurallarına uygun olarak, kamu ve özel sektörün birbirini tamamlayıcı ve yardımcı olacak bir şekilde gelişmesini sağlamak amacıyla, özel sektörün yeterli ölçüde başarılı olabildiği alanlarda yukarıda belirtilen ilkeler dışında kamu iktisadî teşebbüslerinin yeni yatırımlara girişmemesi kabul edilmiştir.

12. Sanayi sektörü dışında ekonominin diğer sektörlerinde ele alınacak yatırımlara ilişkin politikalar ana hatları itibariyle şu şekilde özetlenebilir :

(a) Tarım sektörü ile ilgili yatırımlarda, bu sektörün hava koşullarına olan bağılılığını azaltarak, düzenli bir üretimi sağlamayı mümkün kılacak yatırımlar öncelik almaktadır. Sulama alanlarını genişletmeye dönük yatırımlar ile mevcut sulama şebekesinden daha etkin bir biçimde yararlanmayı mümkün kılacak sulama gelişimini yatırımları bu nitelikteki yatırımlar olarak sayılabilir. Öte yandan yine bu sektörde, halkın beslenme ihtiyacını karşılamaya dönük yatırımlar ile geleneksel ihraç ürünlerinin artırılmasını amaçlayan hayvancılık, sebze - meyve yatırımları ve sanayinin ham madde ihtiyacını karşılayacak üretimi sağlayan yatırımlar öncelik almaktadır. Üçüncü Plân döneminde, tarım sektörü yatırımları, toplam yatırımların yüzde 11.7 si olarak programlanmıştır.

(b) Madencilik alanında yatırım öncelikleri, gelişen imalat sanayi ve enerji sektörünün girdi ihtiyacını karşılayacak üretimi sağlayan yatırımlara verilmektedir. Öte yandan maden ihracatını artıracak yatırımlar da ağırlık taşımaktadır. Dolayısıyla, madencilik sektöründe çok yönlü olarak çeşitli madenlerin aranması ve üretimi yerine, yatırımların, ülkenin bu ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikteki madenler üzerinde yoğunlaştırılması kabul edilmiş ve bilinen rezervlerin hızla üretime açılması ve tevsi edilmesi öngörülmüştür. Üçüncü Plân döneminde madencilik yatırımları toplam yatırımların yüzde 5.8 ini teşkil etmektedir. Bu dönemde, demir ve kömürün kamu öncülüğünde geliştirilmesi ve kamu petrol aramalarına önceki Plân dönemlerine oranla daha fazla ağırlık verilmesi esas alınmıştır.

(c) Enerji sektöründe yatırımlar, ülke için öngörülen hızlı bir sanayileşmenin doğuracağı artan enerji talebini, herhangi bir darboğaz yaratmaksızın öncelikle doğal kaynaklardan yararlanarak karşılamaya dönük bir şekilde plânlanmaktadır. Yeni hidroelektrik ve termik santrallerin kurulması ve mevcutların üretim kapasitelerinin büyütülmesi yanı sıra, enerji iletim ve dağıtım tesislerinin genişletilmesi ile ilgili yatırımlar, bu alandaki yatırımlar olarak sayılabilir. Ayrıca enerji üretiminde tabii gaz ve jeotermik potansiyelden yararlanma amacını güden yatırımlar da öncelik almaktadır. Öte yandan Üçüncü Plân döneminde, nükleer enerjiden yararlanma çalışmalarına başlanması da kabul edilmiştir. Enerji sektörü yatırımları toplam yatırımların yüzde 8.5'i olarak saptanmıştır.

(d) Ulaştırma sektöründe izlenecek yatırım politikası, bu sektörde ele alınacak yatırımların ekonominin diğer sektörlerinin gelişmesine paralel bir düzeyde yürütülmesi şeklindedir.

Kalkınmanın gereği olarak ortaya çıkacak alt yapı yatırımlarının, zamanında ve en düşük masrafla gerçekleştirilmesi kabul edilmiş ve önceliği olmayan alt yapı tesislerinin kurulmaması prensibi öngörülmüştür. Deniz ve hava ulaştırmasında, dış rekabete imkân verecek yatırımlar öncelik almaktadır. Haberleşme konusunda, telefon şebekesini geliştirici yatırımlar ağırlık kazanmaktadır. Tüm ulaştırma yatırımları, Üçüncü Plân dönemi yatırımları içinde yüzde 14,5 oranında bir paya sahiptir.

(e) Konut sektörüne gelince, bu sektörde, geçmiş iki plân döneminde yeterli ölçüde kontrol altına alınamayan özel sektör konut yatırımlarının, özellikle sanayi sektörüne kaydırılması için gerekli yönlendirme tedbirlerinin alınması öngörülmektedir. Üçüncü Plân döneminde, toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 15,7 si konut sektörüne ayrılmıştır.

(f) Eğitim sektöründe, örgün eğitim ile ilgili yatırımların yanı sıra, hızla gelişen sanayinin insan gücü ihtiyacını karşılamaya dönük meslekî ve teknik yaygın eğitim yatırımlarına öncelik verilmektedir. Eğitim sektörü yatırımları, toplam yatırımların yüzde 5 ini oluşturmaktadır.

(g) Sağlık konusunda, daha çok çevre sağlığı hizmetleri ile koruyucu hekimlik ile ilgili yatırımlar öncelik almaktadır.

(h) Turizm sektöründe, yatırımların, öncelikle turistlerin geldikleri bölgelerde yoğunlaştırılması, kurulacak tesislerin kapasite ve nitelik itibarıyla kitle turizminin ihtiyacını karşılamaya dönük olması ve yatırımların, âtil kapasite yaratmaksızın, turizmdeki gelişmelere paralel olarak yürütülmesi kabul edilmiştir. Şüphesiz ki, tarihî değerlerin korunması ile ilgili yatırımlar da öncelik almaktadır.

(i) Diğer kamu hizmetleri alanında ele alınacak yatırımlarda ise, ülkeyi sanayileşme hedefinden uzaklaştırmaksızın, ihtiyaçların önceden hazırlanacak ana plânlar çerçevesinde yürütülmesi kabul edilmiştir. Bu sektördeki öncelikler içme suyu, sanayi suyu ve kanalizasyon yatırımları ile harita ve kadastro işleri ve genel idarenin âcil yatırım konularına verilmektedir.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DİŞ TİCARET VE MALİYE POLİTİKASI

Dr. İsmet Doğan KARGÜL

İktisat Fakültesi

GİRİŞ

Maliye politikasının yaygın ve etkili olarak kullanılması gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın hızlandırılması için kaçınılmaz hâle gelmiştir. Devlet geliri ve harcamaları ile ilgili politikaların iktisadi gelişme haddi üzerinde dört önemli etkiye sahiptir.

1 — Kaynakların dağılımını etkilemesi, 2 — Gelir bölüşümünü etkilemesi, 3 — Sermaye birikimini hızlandırması, 4 — Enflasyonu frenlemesi.

Ekonominin belli bir sektöründe devlet harcamaları, kaynakları bu sektöre yöneltir, bunun yanında ise muayyen bir sektörün vergilendirilmesi kaynakların bu sektörden ayrılmasına yol açar. Bu durum genel anlamda sanayiler ve meslekler arasındaki faktör seyyaliyetini etkileyerek gelir ve harcamaların yönüyle kaynakların dağılımını etkileyecektir. Gelişme açısından daha önemlisi arazi ve varlık vergileri, toprak tasarruf sistemini etkileyebilmekte, vergi muafiyetleri ve vergi ayırımı muayyen bir sektöre yapılan yatırımların yönüne tesir etmektedir. Vergiler sosyal masraflı sanayileri sınırlayabilmekte ve subvansiyonlar sosyal fayda sağlayan sanayileri teşvik edebilmektedir.

Malî tedbirler, bölüşümün oluşturduğu kurumsal çevreyi değiştirerek gelir dağılımını etkilemektedir. Örneğin sağlık ve eğitim alanlarında devletin yaptığı harcamalar meslekî seyyaliyeti arttırmakta ve alt sınıfların üst mevkilere çıkmalarına olanak sağlamaktadır. Arazi vergileri, toprak mülkiyeti dağılımını etkilemektedir. Vergi ve

subvansiyonların uygulanması ekonominin muhtelif sektörlerindeki rekabet derecesini değiştirebilmektedir. Meydana gelen dağılımı, vergi yapısı içinde müterakkilik ve düşük gelir gruplarının yararına dönük bir politika ile daha eşit yapmak mümkün olmaktadır.

Sermaye teşekkülünü hızlandırmak ve enflasyonu sınırlamak için maliye politikasının kullanılması bir yerde daha fazla önem kazanmaktadır. Bilindiği gibi gelişme problemi evvelâ kaynakların yetersizliği, özellikle sermaye teçhizatının azlığı ve bu daha sonra bu kaynakların optimal kullanımına dayanmaktadır.

Bununla beraber vergi gelirlerin de yeterli bir akımın stratejik önemini kavrayan gelişmekte olan ülkelerin devletleri millî gelirden toplanan vergi nisbetlerini arttırmak istemişlerdir. İkinci Dünya Savaşından beri malî konularda teknik yardım için artan talebin çoğu, daha verimli bir vergi sisteminin gerekliliğini de ortaya koymuş olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, gayri safî millî hasılları içinde vergi gelirlerini payını % 10-15 den gelişmiş ülkeler gibi % 30-40 çıkarılmalıdırlar. Genellikle kabul edilmektedir ki gayrisafî millî hasıla içinde devlet gelirlerinin payı % 12 ise bu tipik bir az gelişmiş ülkedir. Yine tecrübeler göstermektedir ki yoğun idarî ve hukukî çabalara rağmen pek az sayıda az gelişmiş ülke vergi gelirlerini arttırmışlardır.

Gelişmekte olan ülkelerin vergi sistemleri gelişmiş ülkelerden farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Latin Amerika ülkelerinde, kısmen İspanya malî yöntemini yansıtan resim ve emtia vergileri ağırlık kazanmaktadır. Buna karşılık kısmen veya çoğunlukla İngiliz sistemini benimseyen ülkelerde temayül daha ziyade gelir vergisi üzerine kuruludur.

Gelişmekte olan ülkelerin vergi meselelerinin tahlilinde müterakkilik ve vergileme de eşitlik, vergilemenin modern iktisadî amaçlarının güçlendirilmesi, net gelir ve servetin vergilendirilmesine yönelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde Richard Goode'nın ileri sürdüğü gibi asgari geçim seviyesinde olan ve nakit olarak ödeyecek vergisi olmayan çiftçilerden aynı olarak trampa şeklinde birşeyler almakta mümkündür. Vergilemenin sosyal değiştirme aracı olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir.

İktisatçılar, gelişmekte olan ülkelerde marjinal tasarruf meylinin düşüklüğüne işaret etmektedirler. Fakat birçok iktisatçıya göre

bunun geniş ölçüde artırılması güçtür, zira düşük tasarrufların ve yatırımların nedeni fert başına gelirin düşüklüğüdür. Fakirliğin fa-sit döngüsü de kısmen buradan gelmektedir. Diğer taraftan bazı ik-tisatçılarda, bir ekonomide tasarruf haddinin veya en azından ta-sarruf potansiyelinin doğrudan doğruya fert başına millî gelire bağlanmasına da şüphe ile bakmaktadırlar.

S. J. Patel in yaptığı hesaplara göre kabaca Hindistan ile ABD. de emlak gelirlerinin payı farklıdır. Patel çalışmasında aşağıdaki sonuçlara varmaktadır:

a) Hindistan da millî gelirin yarısından fazlası kendi hesabına çalışanlarca yaratılmaktadır, b) Millî gelirin % 23'e yakın kısmı maaş ve ücretlerden ve % 23'den fazlası da emlak gelirlerinden doğmaktadır. ABD. ve İngiltere'de son on yılda toplam vergi gelirleri içinde emlak gelirlerinin payı % 20-25 arasında değişmektedir.

S. Kuznets'in hesaplarına göre gelir dağılımında Hindistan da üst sınıflar millî gelirin % 55'inde etmektedirler. Aynı durum bölgedeki diğer ülkelerde de vardır. ABD.'de gelir dağılımı konusunda yapılan mukayeseli çalışmalar Seylan, Japonya ve Filipinlerde durumun aşağı yukarı aynı olduğunu göstermiştir. Seylan'da gelir sahiplerinin % 10.6'sı millî gelirin % 33,3 ünü elde ettikleri görülmüştür. Bu verilerin ışığında bu ülkelerin tasarruf yapamayacağı ve gelirlerinin % 5'den daha fazlasını yatırımlara ayıramayacağı iddiasını hemen kabûl etmemek gerekmektedir. Durum açıkça göstermektedirki bu ülkelerde gerçek tasarruf oranından daha fazla bir potansiyel tasarruf gücü mevcuttur.

Gelişmekte olan ülkelerde tarımın millî hasılaya katkısı ekseriya yarıdan fazladır. Dolayısıyla iktisadî gelişme de bu kesimde yaratılan artık değerler verimli yatırımlara yöneltilir. İşte Maliye Politikasının başlıca görevlerinden biri de bu tür artıkları iktisadî gelişmenin amaçlarına göre harekete geçirmektir. Buna göre gelişmekte olan ülkeler için gerçekçi bir maliye teorisinin başlangıç noktası, ekonomide yaratılan iktisadî artık kavramı olmalıdır. İktisadî artık kavramının biraz muğlak olmasına rağmen faydalı olan bir terimdir.

İktisadî sistem, temel tüketimin üstünde bir fayda yarattığı zaman herhangi bir toplum veya ülke için medeniyetin ilerlemesi mümkün olmaktadır. Prof. Paul Baran'ın ayırdığı gibi gerçek iktisadî artık ile potansiyel iktisadî artık arasında bir ayırma gidebiliriz. Gerçek iktisadî artık, gerçekleşen carî hasıla ile carî tüketim arasındaki farktır. Potansiyel iktisadî artık ise, kullanılabilir verimli kaynakların yardımı ile veri olan doğal kaynaklar ve teknoloji ile üretilen hasıla ve temel olabilecek tüketim arasındaki farktır.

Bu artığın bir kısmı kaynakların aylak tutulması yoluyla israfı ve yanlış kullanımı yüzünden mal ve hizmete dönüştürülememektedir. Artığın geri kalan kısmından çeşitli amaçlar için yararlanılır. Bir medenî toplumun karakteri ve gelecekteki gelişmesi, bu artıktan hangi maksatlar için ve ne şekilde yararlanabileceğine bağlıdır.

Bu artıklar verimsiz yatırımlara yöneltileceği gibi verimli yatırımlara da dönüştürülebilir. İktisadî gelişmenin ilk safhalarında, bu artığın büyük bir nisbetinin verimli yatırımlara kanalize edilmesi gerekmektedir. İşte iktisadî gelişme için vergi politikasının görevi de, bu fazlayı verimli kanallara itmek ve bu kanalların hacmini devamlı bir şekilde genişletmektir.

Bu halde "vergi strüktürünün altında ki temel prensip ne olmalıdır?" sorusuna verilecek cevap "ekonomide bulunan iktisadî artığın harekete getirilmesi prensibi olmalıdır." olacaktır. Vergi sistemi, hâlen verimli yatırımlar için kullanılmayan artığın büyük bir kısmını massede bilmelidir. Bütün mesele bu iktisadî artığı keşfetmek ve bu artığın oluşumunu tahrir etmeden yatırımlara kanalize edebilmeyi becermektir. Vergi sistemi aynı zamanda başlangıçtaki kalkınma çabalarının bir sonucu olarak fazlalıklar da meydana geleni harekete geçirebilmelidir.

Evvelâ burada bir husus önem kazanmaktadır. O'da müterakki vergi sistemidir. Gelir vergilerin de yüksek bir müterakkilik gereği özel tasarrufları massedeceği gibi insiyatif ve girişimciliği baltalayabilecektir, hatta belki de sermayenin dışarı kaçmasına da sebep olacaktır. Yine belirtilmektedirki yüksek gelir vergileri dış yatırımların cesaretini de kırmaktadır.

Sanayileşmiş ileri ülkelerin, gelir vergisinin düşük olduğu veya hiç olmadığı zamanda sermaye stoklarını meydana getirdikleri ve büyük bir mukayeseli üstünlük elde ettikleri ileri sürülmektedir. Bu durumda az gelişmiş ülkeler için önerilen sonuç şu olmaktadır. Bu ülkeler sermaye birikimlerini çoğaltıncaya kadar beklemelidirler. Veya ağır gelir vergilerine teşebbüs etmeden önce sanayileşmenin ilk safhalarını hiç olmazsa geçmiş olmalıdırlar.

Ancak bunun yanında bazı hususları gözönüne almak gerekir. Tasarruflarını sermaye teçhizatına yatıran varlıklı kimselerden teşekkül eden tutumlu bir sınıfın gelişmiş ülkelerde bulunmasına karşılık bazı gelişmekte olan ülkelerde israfa kaçan bir tüketim de görülmektedir. Bu ülkelerde yapılan tasarrufların bir kısmının toprağa yatırıldığı veya şatafatlı konutlara aktığı bir olgudur. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasalarının ve tasarruf kurumlarının bulunmayışı veya çok dar bir çerçevede kalışı varlıklı ve orta sınıfların oluşturduğu tasarrufların verimli yurt içi yatırımlara dönüşmesini engellemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde sermayenin yurt dışına çıkışı, vergiden kaçmadan ziyade siyasî istikrarsızlık, el koyma, elverişli yerli malî kuruluşların bulunmayışı yüzünden olmaktadır. Mesele uzun dönemde bunun sebeplerinin bertaraf edilmesiyle çözülebilir. Yabancı sermayedar bir ülkeye yatırım yapıp yapmamaya karar verirken diğer birçok unsurlar yanında gelir vergisi nisbetlerini de şüphesiz gözönünde bulundurmaktadır.

Gelişmekte olan bir ülke de vergi sisteminin fonksiyonlarını John F. Due şöyle tanımlamaktadır.

1 — Tüketimi kısıcıcı, 2 — Kaynakları daha verimli yatırımlara tahsis edici, 3 — Devlete devamlı bir fon akımı sağlayıcı, 4 — İktisadî büyümeyi kolaylaştırmak için davranışları değiştirebilen teşvikler getirici bir yöntem taşımalıdır.

Pakistanın devlet plânlama komisyonuna göre ise vergi politikası, kaynakları iktisadî kalkınma için harekete geçirici ve onları plân hedeflerine dağıtıcı şekilde olmalıdır.

I. DIŞ TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİ

A. İthalattan alınan vergiler :

Tatbıkatta bütün ülkeler ithalatı vergilendirirler fakat gelişmekte olan ülkelerde bu kesimden elde edilen gelir, toplam vergi hasılatının büyük bir kısmını teşkil etmektedir.

Aşağıdaki tablo 1 de muhtelif ülkelerin ithalattan aldıkları vergilerin yüzde olarak nisbetleri verilmektedir.

TABLO 1
Toplam Cari Devlet Gelirlerinin Bir Yüzdesi Olarak
İthalattan Alınan Vergiler Toplamı (1960)

(yüzde olarak)

Ülkeler	Nisbet %	Ülkeler	Nisbet %	Türkiye	
				Yıllar	Nisbet %
İta'ya	0.6	Sudan	20.9	1969	23
ABD	1.2	Portekiz	22.8	1970	23
Fransa	5.2	Malaysia	23.3	1971	22
Belçika	5.8	İngiltere	27.6	1972	22
Norveç	8.8	Seylan	28.1		
Hollanda	9.5	Tayland	28.8		
Meksika	13.8	Salvador	35.6		
Peru	14.2	Tago	42.4		
Hindistan	16.7	Honduras	44.1		
		Kosta Rika	52.7		

Kaynak : R. B. Bangs, Financing Economic Development, University of Chicago Press, Chicago, 1968, s. 121.

TABLO 2

Gayri Safi Millî Hasılaya Göre Gelişmekte Olan Ülkelerde
Gümrük Vergilerinin Vasıtah ve Toplam Vergi Gelirleri
İçindeki Nisbeti

GSMH (dolar olarak)	Ülke sayısı	Gümrük Vergilerinin	
		Toplam vasıtah vergi içindeki nisbeti	Toplam vergi geliri içindeki nisbeti
101 altında	20	52	35
101 - 200	11	50	32
201 - 500	19	51	33
501 - 850	9	38	18
850 +	15	12	4

Kaynak: J. F. Due, Indirect taxation in developing countries, John Hopkins Press, London, 1970, s. 28.

TABLO 3

Türkiye'de Durum
(Milyar TL.)

Yıllar	Toplam vasıtah vergiler (A)	İthalattan sağlanan vergiler (B)	B/A yüzde olarak
1969	12.339	4.460	36
1970	14.368	5.145	35
1971	19.569	6.944	35
1972	23.570	8.580	36

Kaynak: İktisadi Rapor, 1973. Odalar Birliği, Ankara 1973, s. 459 - 461.
(*) B/A nisbetleri tarafımızdan hesaplandı.

TABLO 4

Türkiye'de Toplam Vergilerin GSMH oranı (Milyar TL.)

Yıllar	GSMH (A)	Toplam vergi geliri (B)	B/A yüzde olarak
1963	64.160	8.424	13.1
1964	69.190	9.292	13.4
1965	74.521	10.294	13.8
1966	88.382	12.464	14.1
1967	98.258	14.882	15.1
1968	109.014	16.239	14.8
1969	120.725	19.141	15.8
1970	140.293	22.992	16.3
1971	182.359	31.420	17.2
1972	214.758	38.145	17.7

Kaynak : İktisadî Rapor, a.g.e., s. 409.

2, 3, 4 nolu Tabloların tetkikinden rahatla anlaşılacağı gibi Türkiye'deki durum gelişmekte olan ülkeler için yapılan araştırmalar sonucu elde edilen verilere yakın bulunmaktadır.

İthalatın vergilendirilmesi güç sayılamaz, zira gümrük vergilerinin toplanması gelişmekte olan ülkelerde gelir vergisi veya işletme vergisi için gereken yaygın bir kadroya ihtiyaç yoktur. Bu ülkelerde gümrük vergileri yüksek olduğu zaman kaçakçılığı önlemek hükümetin önemli bir görevi haline gelmektedir.

Bazı ülkelerde ithalatın vergilendirilmesi son derece karışıktır, ekseriya aynı mallara uygulanan ayrı ayrı muhtelif vergiler mevcut olmaktadır. Böyle durumlarda gümrük tarifelerinin yapısı basitleştirilmeli ve birleştirilmelidir. Değişen diğer mükellefiyetler için idarî kaynakları serbest bırakmak daha atılgan bir ithal vergi politikasını çermektedir.

Gümrük vergilerinin etkin bir şekilde güçlendirilmesinden önce birçok gümrük işlemlerinin modernleştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu modernleştirme, yükleme ve boşaltma işlerinin sistemleştirilmesi,

gümrük dökümanlarının basitleştirilmesi ve daha doğru değerlendirme yöntemleri gibi teknikleri kapsamalıdır.

Bilindiği gibi ithalat vergileri spesifik ve ad-valorem şeklindedir. Spesifik vergilerin uygulaması kolay olmasına rağmen zamanla değişen şartlara uyamamaktadır. Ad-valorem vergileri, fiyat değişmelerine otomatikman hassas olmakta ve böylece gelirin esnekliği özelliğini korumaktadır. Gelişmekte olan ülkelere, ithalatı vergilendirmede daha çok genellikle ad-valorem vergileme sistemi devamlı olarak tavsiye edilmektedir.

Yiyecek ihtiyacını kendi kendine karşılayamayan ülkelerde; yiyecek maddeleri, yerli sanayiler için gereken ham maddeler, gelişme süreci içinde yeni sanayiler için sermaye teçhizatı gibi esası gereçlerin ithalatının ya ithal vergisinden muaf tutulması veya bazı kolaylıklar sağlanması birçok sistemlerde müşterek olarak görünen bir husustur.

Ülkede kullanılan sermaye mallarının yedek parçaları tıbbi teçhizat, makina yağları ve benzeri zaruri ihtiyaçlar da vergiden muaf tutulabilir veya nominal (=itibarî) nisbetlerde vergilendirilebilir. Diğer malların nisbetleri eşyanın zaruriliği derecesine göre ekseriya kademelendirilir. Otomobiller, fantazi giysiler kürkler, mücevherler gibi mallar yüksek nisbetlerde vergilendirilirler. Radyo, televizyon, elektrik süpürgesi, çamaşır makinası gibi dayanıklı ev eşyaları daha düşük nisbetlerde vergilendirilir. Bu nisbetler yine oldukça yüksek olabilmektedir. Böylelikle gümrük vergileri müterakki bir şekilde tüketimi vergilendirmenin bir yöntemi olmaktadır. Bu sayede, gelişmenin ilk safhalarında tasarrufu ve gerekli sermaye teçhizatını arttırmak için gümrük vergilerinin bir katkısı bulunmaktadır.

Gelişmenin ilk safhalarında malî ihtiyaçlara cevap vermesi bakımından gümrük vergilerinin uygun olmasına rağmen bazı ülkeler gelişmenin hızlanmasına katkıda bulunan bu tarzdaki vergilemeyi uygulamada isteksiz görünmektedir. İthalat vergilerinin arttırılması bu ülkelerdeki yüksek gelir gruplarının kuvvetli mukavemeti ile karşılaşabilmektedir. Zira bu gruplar kuvvetli siyasî güçleri olduğu kadar ithal mallarının da başlıca müşterisidirler.

Gelişme süreci içinde şahsi gelirler arttıkça, marjinal ithal meylı artmaktadır. Tüketimi kısıtlamak ve tasarrufları arttırmak için

ithal vergilerini kullanmak zorunlu hale gelmektedir. Vergi politikasında bazı prensipleri gözönünde bulundurmak gerekmektedir. Bu yapılmayınca başarısız kalınmaktadır. Bunun için bir iki örneği şöyle sıralayabiliriz.

İran'da gelişme için gerekli malî ihtiyaçlar oldukça büyüktür. Devletin yaptığı harcamalar geniş ölçüde petrol gelirinden sağlanmaktadır. Fakat ithalattan sağlanan devlet gelirleri önemli derecede arttırılamamıştır. Hatta bazı ithal malları vergilendirileceğine sadece yasaklanmıştır. Bu sebeple sağlanan gelirler de belli ölçülerde kalmaktadır. Diğer taraftan bu yasaklar ülkede yasaklanan mallar üzerinde merak yaratmaktadır. Meselâ yabancı sigaralar yasak listesinde bulunduğu halde geniş şekilde gayri kanunî yollardan bu ülkeye girmekte ve Tahran'ın sokaklarında oldukça açık bir şekilde satılmaktadır. Yasaklamanın zahiri sebebi bir devlet monopolü olan yerli sigara sanayini himaye etmekten ibarettir. Oysa yabancı sigaraları ithal edip gümrük vergisi koyarak sattırmak mümkündür. Bu durum, bazı temel malî prensiplerin bile tatbikattaki hâdiselere uygulamanın bazan nasıl güç olabileceğini göstermektedir.

1956 yılında Burma'da dövizin kritik şekilde kıt olduğu bir sırada otomobil ithali tamamen yasak edilmişti. Bu yasaktan önce otomobilin satış fiyatının % 51 kadarı gümrük vergisi olarak alınmaktaydı. Devlet % 49 döviz tasarruf etmek için % 51 oranındaki bu vergiden vazgeçmek zorunda kalmıştı.

Bugün iktisaden ilerlemiş ülkeler iktisadî büyümelerinin ilk safhalarında gümrük vergilerini en geniş ölçüde uygulamışlardır. Gümrük vergileri, yurt içi vergi gelirleri sistemi yeterince gelişmiş ülkelerde uygulaması hayli pratik olan bir yoldur. Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmanın finansmanı için gerekli gelir kaynaklarını kuvvetlendirmek zorundadırlar. Tüketimi kısmak ve sermaye teçhizatı ithali için gerekli döviz stokunu korumak da başlıca yöntem döviz kontrolünden ziyade ithalatı yüklü bir şekilde vergilendirmek olmalıdır.

Bununla beraber şu gerçeği de gizlememek gerekiyor. Tüketim üzerinde müterakki bir şekilde gümrük resimlerinin kullanılması başlıca şu sakıncaları ortaya çıkarmaktadır.

1 — Tüketicilerin serbest bir seçim yapmalarına müdahale edilmektedir.

2 — Üretim müşevvikleri üzerindeki etkisi olumsuz olabilmektedir.

B. İhracat Vergileri :

İhracat vergileri birçok ülkede tatbik edilmektedir. Seylan, Hindistan ve Pakistan da çay ve jüt ihracı üzerinden vergi lamaktadır. İhracat vergileri tek nisbette veya müterakki nisbetler halinde uygulanmaktadır. Örneğin Malaysia da dünya piyasasında kauçuğun aldığı fiyata göre, tabii kauçuk müterakki bir şekilde vergilendirilmektedir. Bu vergiler yine devlet tarafından ihracat sektörünün yararları için harcanmaktadır. Şöyleki Malaysia'da kauçuk ihracatından sağlanan gelir fazla kauçuk veren fidanların yeni bölgelere dikilmesi için sarfedilmektedir.

TABLO 5

Muhtelif Ülkelerde İhracattan Alınan Vergiler Toplam Vergi Gelirleri İçinde % Nisbeti Olarak (1963)

Ülkeler	%	Ülkeler	%
Gana	33.9	Ekvator	7.8
Seylan	23.9	Bolivya	7.1
Uganda	23.4	Tayland	6.5
Salvador	21.1	Peru	6.4
Malaysia	20.1	Kosta Rika	4.7
Haiti	17.8	Honduras	4.6
Meksika	12.5	Hindistan	2.9
Guatamala	12.4	Endonezya	1.5
Sudan	11.4	Brezilya	0.4
Venezuela	8.3		

Kaynak. K. L. Rothwell, "Taxes on Exports in Under Developed Countries", **Public Finance**, Vol. 18, (1963), s. 310 - 326.

Bir ülkenin başlıca ihracat mallarını vergilemesi sonucu kendisini rakiplerine göre dezavantajlı bir duruma sokmaktadır. Ancak bütün rakip ülkeler bu vergilemede aynı prensipleri güdüyorlarsa, maliyet üstünlüğünün bu kaybı ile bir dereceye kadar ihracat vergilerine dayanılabilmektedir.

İhracatlarının başlıca kalemlerini kalay, kauçuk, kahve, buğday, jüt ve diğer önemli mahsuller teşkil eden ülkeleri, üretim miktarı ve fiyat tesbiti konusunda uluslararası anlaşmaların baskısı karşısında ihracat vergilerine dayanmalarını bir bakıma anlayışla karşılamak mümkündür.

Müterakki şekilde ihracat vergilerini etkileme, devletin pazarlama sistemi ile de sağlanabilmektedir. Örneğin Burma'da devlet ihracat edilecek pirinç için monopsonist duruma geçebilmiştir. Bu durumda müstahsiller pirinç sabit bir fiyattan devlet ofisine satmakta, ofiste toptan olarak bunu uluslararası piyasada pazarlamaktadır. Aradaki kâr devlet ofisinin kasasına gitmektedir. Elbette ki her defasında ofisin alış fiyatı ile uluslararası piyasada teşekkül eden fiyat farkı oldukça büyük bulunmaktadır.

Bu sistemi uygulamanın dezavantajı, vergilendirilen ihracat malının ekimini arttırmak için teşvik edici nedenler ortadan kalkmakta ve dolayısıyla ihracatı arttırmak kabil olamamaktadır. Nitekim Burma için verdiğimiz örnekte pirinç üretiminin vergiden önceki duruma göre yarı yarıya düştüğü görülmüştür.

Ancak bir ülke ihtiyaç duyulan bir malın arzında monopol durumunu muhafaza ediyorsa (Güney Afrikanın elmas ihracında olduğu gibi) devlet ihracatın vergilendirilmesini çok dikkatli yapmak zorundadır. Aksi halde böyle bir vergilendirmenin uzun dönemdeki tesirleri, gerek ülkenin ödemeler bilançosuna gerekse dünya piyasasındaki rekabet durumuna menfi yolda olmaktadır. Doğal olarak tüketici ülkeler ithal ettikleri bu mallar üzerindeki ihracat vergilerinden kurtulmak için ya alternatif arz kaynaklarına veya ikame mallara yönelmektedirler. Tabii kauçuk üzerinden yıllarca vergi alan ihracatçı ülkeler, sentetik kauçuk bulununca bu gelirlerinin bir kısmını kaybetmişlerdir. Bakır'da aynı şekilde ihracat vergilerinde yerini, elektrik enerjisi uygulamalarında ve diğer kullanım alanlarında alüminyum'a bırakmıştır. Son zamanlarda petrol fiyatlarının yükseltilmesi nedeniyle gelişmiş ülkelerde bir taraftan

elektrik ve atom enerjisi ve diğer enerji kaynaklarının alternatifleri üzerinde araştırmalar yoğunlaşırken diğer taraftan da sentetik petrol araştırmalarının geliştirilmesi için bir hayli para harcanmaktadır.

İhracat vergileri, sonuç olarak görülmektedirki kalkınmanın finansmanı için çok verimli bir kaynak değildir. İktisadî kalkınmalarının finansmanı için gelire gerek duyan ülkeler, sürekli olarak ihracat vergilerinden fazlaca ümitkâr olmamalıdır. Ancak bu vergiler konjonktürün zirveye ulaştığı dönemlerde oldukça yararlı olmaktadır. Fakat vergi varidatı için istikrarlı bir kaynak değildir.

II. MALİYE POLİTİKASININ DİĞER İKTİSAT POLİTİKALARIYLA İLİŞKİLERİ

Maliye politikası, devletin iktisadî büyümeyi hızlandırması açısından sahip olduğu önemli aletlerden sadece birisidir. Burada da amacımız kısaca ve ana hatlarıyla maliye politikası ile diğer iktisat politikalarından para ve dış-ticaret politikası ilişkilerine değinmektir. Konuya yaklaşım yolumuz ise, iktisadî kalkınmayı en iyi şekilde uyarmak için bu politikaların nasıl bir uyum içinde bulunacaklarını tayin edebilmektedir. Bu politikaların optimum bir biçimde ahenkleştirilmesi şüphesiz ki ülkeden ülkeye ve gelişmekte olan ülkelerin içinde buldukları büyüme safhalarına göre değişmeler göstermektedir. Bütün bunlara rağmen yine de bazı genel prensipleri saptamak mümkün gözükmektedir.

Karma bir ekonomi de ekonomiye yön veren sadece devlet sektörü değildir. Özel sektöründe toplam iktisadî kalkınma çabasında oynadığı rol çok önemlidir. Kamu ve özel teşebbüslerin sektörler olarak nisbî cesametleri, ülkeden ülkeye ve her ülkenin gelişme programının dayandığı mahiyete ve de nisbî bir şekilde her iki kesim üzerinde carî olan felsefeye göre değişmektedir. Bir raporda belirtildiği gibi "isabetli bir devlet plânlaması, kamu yatırım programlarını öncelikle kurmak ve özel sektörün büyümesini cesaretlendirmek için uyumlu ve istikrarlı kamu politikalarını tayin etmekten ibaret olmalıdır."

Eğitim, ulaştırma, enerji, su arzı ve halk sağlığı gibi sabit sosyal yatırımların çoğunun devletçe finanse edileceği kabul edilmek-

tedir. Buna benzer yine tarımsal verimliliğin geliştirilmesi, özellikle geniş halk kütlelerinin yararlanacağı bazı vasıtalar için muayyen programlar devletçe gerçekleştirilmektedir.

Bugün bütün gelişmekte olan ülkelerin ulusal kalkınma programlarının bir parçası olan sanayileşme, kısmen devletçe kısmen de özel sektör tarafından finanse edilebilmektedir. Bazan da Kamu tarafından finansmanı yapılmış olsa bile yeni sanayiler üzerindeki nihai kontrol ya devlet elinde kalmakta veya tedricen özel mülkiyete geçmesine izin verilmektedir.

A. Para ve Maliye Politikası :

Burada para politikası ile kastettiğimiz husus, yetkili kurumların ödeme vasıtalarının arzını tayin etmesi, ve bu para arzının devamlı bir şekilde tüm ticaretin ihtiyaçlarını görecektir şekilde ayarlanması için aldığı seri tedbirlerdir. Bu arada muhtelif aletler para politikasını tamamlayıcı şekilde kullanılabilmektedir.

Merkez Bankasının Rolü

Para politikası herşeyden önce merkez bankasının sorumluluğu altında bulunmaktadır. Fakat merkez bankasının hükümetle ve sayet varsa plânlama teşkilâtı ile sıkı bir ilişki içinde bulunması gerekmektedir. Bu yüzden çoğu ülkede merkez bankası genel müdürlerinin hükümet divanında güçlü bir fonksiyonları mevcuttur. Bu durum sadece merkez bankasının bilinen görevlerinden değil aynı zamanda şu hususlardan da ileri gelmektedir.

Hükümetin bütçe açığı varsa, merkez bankası bu açığın finansmanına yardımcı olmak için her türlü hazırlığı yapmalıdır. Eğer ülke de dövizin muhafaza edilmesi gerekiyorsa merkez bankası, hemen döviz stokunun idame ettirilmesi için gerekli programın geliştirilmesini tamamlamalı ve bu programı yürütebilmelidir. Bazı gelişen ülkelerde merkez bankası kamu yatırım plânlarının formüle edilmesine ve uygulanmasına gerekli olan bilgi ve istatistikleri değerlendirebilen bir fonksiyonda görebilmektedir.

Merkez bankalarının başlıca sorumluluğu para ve kredi arzını düzenlemek ve parasal işlemlerle faiz haddini etkilemektir. Merkez bankaları, nihai olarak başvuru kredi arz eden kurumlar olarak da

ticaret bankalarının ödünç verme politikalarını etkileyebilmekte ve böylece özel teşebbüsün ne kadar kolaylıkla veya güçlükle ve hangi faiz haddinden kredi alabileceğini de dolaylı bir şekilde tayin edebilmektedir. Merkez bankaları hükûmete ödünç verirken bütçeye ve hatta bazan da vergi politikasına tesir edebilmektedirler.

B. Maliye ve Para Politikası İlişkileri :

Maliye ve para politikaları beraberce bir takım halinde iktisadî faaliyetin tümünü vasıtalı veya vasitasız olarak etkileyebilmektedir. Maliye ve para politikaları arasındaki işbirliğinin veya uyumun gevşek bulunması hali ekonomiyi enflasyon spiriline sürükleyebilmektedir. Bu durum belki gelişmeyi bir süre için ateşleyebilmekte fakat bu ateş kendi kendini söndürdüğü zaman mukâbil bir reaksiyon doğmaktadır. Veya tam tersine maliye ve para politikaları arasındaki fazla bağışık bütün sektörlerdeki yatırımı kısıtlamak suretiyle büyümeye doğru atılımları etkisiz hâle getirebilmektedir.

Zayıf bir maliye politikası güçlü bir para politikası ile birlikte uygulandığında bu defa da iktisadî büyümenin yavaş bir tempoda gitmesine sebep olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde genellikle yıllık bütçeler yapılmaktadır. Bu durumda fiyat istikrarına daha fazla önem verilmekte, istihdam da istikrar ikinci plânda kalmaktadır. Bütçe açıkları ve fazlaları gelişmiş ülkelerde tam istihdamın nisbeten devamı için mukabil silâhlar olarak periyodik şekilde kullanılmaktadır. Oysa gelişmekte olan ülkeler daha ziyade yapısal bir işsizlik problemi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde maliye ve para politikalarında optimal bir abengin sağlanamadığı durumlar mevcuttur. Örneğin 1961 yılında Kosta Rika'da vergi gelirleri yetersizdi ve hükûmetin bütçe açığı oldukça büyüktü. Fiyatlar hızla yükseldi ve spekülasyon arttı. Merkez bankasının kredi arzının kontrolünde etkili olamaması bu dar boğazı ortaya çıkarmıştı. Zira devletin sahip olduğu ticaret bankaları selektif kredi tahdit sisteminin dışında tutulmuşlardı. Oysa özel teşebbüse bir kredi plafonu konmuştu. Dolayısıyla özel kesim bu kredi tavanından adetâ bunalıyordu.

Sıkı bir maliye politikası ve oldukça rahat bir kredi politikası birleşimi halinde ise rahat bir kredi politikası özel yatırımların ödünç talebini kıt bir sınırdan tutmazken sıkı bir maliye politikası da artan kamu tasarruflarının kamu yatırımlarının finansmanına aktarılmasını sağlamış olacaktır. Her iki politikanın bu tarzda birleşimi, bunun tersi olan bir birleşime nazaran daha az enflasyonist olabilmektedir. Bu durumda özel yatırımlar genellikle kamu yatırımlarından çok daha hızlı gelişmektedirler. Özel kesime ödünç verme yoluyla para arzını arttırma, hükümetin bütçe açıkları nedeniyle para arzını arttırmasından daha az tehlikelidir. Hatta bu tarzda bir birleşim halinde; devlet sektöründen ziyade özel sektörde kredi genişlemesi, ödemeler bilançosunun dengesizliği yönünden daha az riskli olabilmektedir. Özel kesim de kredi kuruluşları alman kredilerin verimli amaçlara harcandığını görerek güvenli olacaklardır, kamuyatırım programlarını plânlayan hükümet yetkilileri bu konuda daha toleranslı davranacaklardır.

Hâlen gerek maliye gerekse para politikasının gevşek bir tarzda uygulandığı ülkelerden biri olarak İran gösterilebilir. Bu ülkenin petrol ihracından dolayı devlete akan büyük bir döviz geliri mevcuttur. Bu döviz gelirinin büyük bir kısmı ülkenin iktisadî gelişmesi için biriktirilmekte ve programlar ona göre yapılmaktadır. Ancak problem iktisadî kalkınma harcamalarının yerli para ile finansmanında ortaya çıkmaktadır.

İran'da kanundan doğan vergi, kötü şekilde yönetilen, yetersiz ve esnek olmayan bir vergi sistemi yüzünden toplanamamaktadır. Bunun sonucu olarak hükümet bütçesi her yıl devamlı olarak açık vermektedir. Bu bütçe açıkları esas itibarıyla merkez bankası tarafından açık hesap kredisi ile finanse edilmektedir.

Devlet tahvilleri için kurulmuş bir piyasa mevcut değildir. Ve bununla beraber merkez bankası tarafından bu bütçe açıklarının finansmanını yapmak için gerçekte başka bir almasıda mevcut değildir. Hükümetin bütçe açıkları biriktikçe merkez bankasının dolayısıyla ticaret bankalarının mevduatları da durmadan artmaktadır. Zira ticaret bankalarında iskonto muamelelerinin hacmi de genişlemektedir. Merkez bankasının elinde para politikasını kontrol aleti olarak bankaların ihtiyat fonlarını yükseltmesi kalmaktadır. Bu

da elbetteki devletin maliye politikası sonucu devamlı olarak yarattığı likidite fazlalığının tesirlerini azaltmak için kullanılan mevcut en iyi yöntem olmaktadır. Fiyatlardaki hızlı artışı, İranlılar iktisadî gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak görmektedirler. Gerçekte devlet, vergilemeyi doğrudan doğruya yapacağına enflasyona dayanarak yapmış olmaktadır. Bu politikalar sonucu ise gelir bölüşümü zedelenmekte, iktisadî kalkınmanın yükü gelir seviyesi düşük yığınlar üzerinde kalabilmektedir.

Burma'da Kore savaşını izleyen yıllarda durum hemen hemen aynıydı. Dünya da bir pirinç kıtlığının ortaya çıkışı pirinç fiyatlarının baş döndürücü bir tarzda yükselmesine yol açmıştır. Pirinç mahsulü ülkenin başlıca ihraç kaynağı olduğundan Burma'ya hiç alışılmamış ölçü de büyük döviz geliri akmıştır.

Pirincin dış ülkelere devlet ofisi kanalı ile satılması sonucu döviz gelirleri doğrudan devlete intikal etmiştir. Burma, elinde birikmiş döviz stokları ve pirinç fiyatlarının da bir zaman için daha yüksek kalacağı düşüncesinin rahathığı içinde ülkenin takatının üstünde kamu yatırımlarına girişmiştir. Bu kalkınmanın finansmanını devletin tahsil ettiği vergiler karşılayamayınca bütçe de meydana gelen büyük açıkları merkez bankası emisyonu ile karşılamak zorunda kalmıştır.

Böyle dengesiz sistemde tüketim malları ithali hızla artmış bu artan ortalama ithal meyli süratle döviz stoklarının elden çıkmasına yol açmıştır. Bolluk nedeniyle döviz kontrolü ve ithal yasakları idarî bakımdan azaltılmıştı. Bundan sonra iç fiyatlar hızla yükselmeye başladı. Bu gidişe doğrudan doğruya fiyat kontrolleri ile müdahale edilmeye çalışıldıysa da bu durum pek kısa ve geçici olmuştur. Yatırımların mamûl mal stoklarına yapılması fiyatları bir hayli yükseltmiştir.

Yukarıda verilen örnekler gelişmekte olan bir ülke için hem güçlü bir vergi politikasının hemde merkez bankasının aşırı krediyi sınırlama bakımından etkin bir politikaya sahip olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Burada bütün mesele kamu yatırım programının ölçüsü ve maliyetidir. Yani bu programların maliye açısından taşıdığı yük ve bu yükün başarılı bir şekilde idare edilmesi meselesidir.

C. Para ve Maliye Politikasının Uyumlu Bir Şekilde Yürütülmesinin Bazı Engelleri :

Gelişmekte olan bir ülkede para ve maliye politikasının en uygun bir tarzda birleşimi için gelişen ortam içinde bu iki politika arasında devamlı bir koordinasyon ve işbirliğinin sağlanması lâzımdır. Bu anlayışı her zaman elde etmek kolay değildir. Gelişmekte olan ülkelerde maliye bakanlıkları, muhtelif malî politikalar arasındaki bilimsel bağlantı yönünden olsun hükümet toplantılarında olsun merkez bankasının rolünü gerektiği gibi değerlendirememektedirler.

Yukarıda işaret edildiği gibi para politikası iktisadî gelişme çabasında özel sektör yatırımlarının ölçüsünü tayin etmede özellikle önem kazanmaktadır. Özel sektör birçok gelişmekte olan ülkede yatırımları geriden izleyen bir sektördür. Devlet bir bakıma özel sektörü de sıkıştırmak suretiyle bitirmesi gereken programlar için finansman kaynağı bulabilmektedir.

Birçok kalkınma programlarında ortaya çıkan en büyük tehlike, devlet yatırımlarının artarken özel sektör yatırımlarının durması veya azalmasıdır. Devletin kendi finansmanını sağlaması için kullandığı muhtelif usulleri vardır. Şöyleki döviz kontrolleri, özel sektöre verilen kredi üzerinde kısıtlamalar, fiyat kontrolleri veya diğer alınabilecek bütün tedbirler özel sektörün hareketini kısıtlayabilmektedir. Gerçek iktisadî gelişme gerek özel gerekse devlet yatırımlarının bütünü ile birlikte olmaktadır. Malî sorumluluğu daha fazla olan politikalara gerek vardır. Bu iki sektörden biri diğerinin pahasına genişlememelidir. Aksi halde bu hususun büyümeye mani olabileceğini gözden uzak tutmamak gerekmektedir.

İktisadî gelişmeye en uygun olan para ve maliye politikasının birleşimini muayyen bir tarzda tanımlamak kabil değildir. Bunun stratejisi gelişmekte olan her ülkenin kendi kurumlarına ve kendi meselelerine göre geliştirilebilir. Bununla beraber gelişmekte olan ülkeler zayıf bir vergi politikası yanında ya genişleyen bir tarzda para politikası veya kısmen özel sektör aleyhine kamu yatırımlarının artmasına yol açan sıkı bir kredi politikasını benimserken hata işlemeye meyilli görünmektedirler. Bazı iktisatçılar tarafından önerilen yol ise sıkı bir vergi politikası (ki bunun sayesinde kamu ya-

tırımlarının finansmanı enflasyonist olmayacaktır) ile buna bağlı nisbeten rahat bir kredi politikasının (bu politika yardımı ile özel sektör yatırımlarının devamlı gelişmesi sağlanmış olacaktır) birleşimi gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunun ihtiyaçlarına en uygun olan bir politika olmaktadır. Bu kural herhangi bir gelişmekte olan ülkede cari duruma uygun düşecek bir tarzda adapte edilerek uygulanabilir. Yalnız bu karma politikanın etkin olabilmesi için ülkeler arasında sermaye/hasıla oranlarında dikkate alınması gerekmektedir.

III. DIŞ TİCARET VE MALİYE POLİTİKASI

Gelişmekte olan bir ülkenin dış ticaret politikası, ekonomide uygulanan maliye politikasından etkileme ve etkilenme yönünden oldukça güçlüdür. Bazı gelişmekte olan ülkeler önemli olarak bir veya iki kalem ihracatları olan monokültür ülkelerdir. Bu bakımdan dünya pazarlarında hakim bir güce sahip değildiler. Tablo 6, bize bir genel fikir vermektedir.

İktisadî kalkınma güçlükle yürütüldüğü gibi döviz kazançlarında da bir belirlilik mevcut değildir. Son yıllarda üzerinde görüş birliğine varılan kanaat şudur ki ihracat fiyatları, ihracat miktarları ve ihracattan doğan kazançlar gelişen ülkeler ortalamasında zengin ülkeler ortalamasına nazaran daha istikrarsız bir seyir göstermektedir. Yine Afrika ve Lâtin Amerika ülkelerinin ihracattaki istikrarsızlık nedeniyle gelişmiş ekonomilerden daha fazla zarar gördükleri ortaya çıkarılmaktadır. Aşağıdaki 7 nolu tabloda 1953-1965 dönemlerinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ihracattaki istikrarsızlığı verilmektedir. Buna göre kabaca fakir ülkelerin istikrarsızlığı sanayi ülkelerine göre iki misli kadardır.

TABLO 6
Gelişmekte Olan Ülkelerin İhracattaki Payları
(Yüzde Olarak)

	1953	1966
Gelişmekte olan ülkelerin toplam ihracatlarının toplam dünya ihracatı içindeki nisbeti	30	21
Ham madde ihracatları	50	45
Mamül ihracatları	8	7

Kaynak : I. B. Kravis, "Trade as a handmaiden of growth" *Economic Journal*, Vol. 80, No. 320 (1970), s. 850-872.

TABLO 7
İhracatta İstikrarsızlık Nisbetleri
(Yüzde Olarak)

Ülkeler	Dönemi 1953 - 1965 %
Gelişmiş Ülkeler	
Fiyatlar	2.1
Miktarlar	4.5
Kazançlar	4.2
Gelişmekte Olan Ülkeler	
Fiyatlar	6.8
Miktarlar	8.0
Kazançlar	9.6

Kaynak : IMF - IBRD, The Problems of Stabilization of Prices of Primary Products 1969, s. 41 - 59.

Yaklaşık olarak elli yılı aşan bir süreden beri dış ticaret hadleri de gelişmekte olan ülkelerin aleyhlerine işlemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde mamul ve yarı mamuller ihracatı ham madde ihracatı yanında bir artış kaydetmiş durudadır.

Aşağıdaki tablo 8 bu konuda bize genel olarak bir fikir vermektedir.

TABLO 8
Gelişmekte Olan Ülkelerden Yapılmış Toplam
İhracatın Genel Durumu
(Milyar Dolar Olarak)

Mallar	Yıllar	
	1953	1969
Yiyecek, içecek, tütün	8.8	11.8
Ham maddeler (petrol hariç)	6.4	9.7
Tarım maddeleri	4.3	4.7 (1965)
Mineraller	2.2	3.6 (1965)
Ham petrol ve artıkları	5.3	16.3
Mamül mallar	1.7	12.1

Kaynak : IMF - IBRD. a.g.e., s. 41 - 59.

Gelişmekte olan ülkelerin sanayi malları ihracatın da talep durumu için yapılan çalışmalarda mamül mallar talebinde gelir elâstikliğinin ham maddelere nazaran daha yüksek olduğu görülmüştür. Ne varki bu elâstiklik maldan mala büyük farklar göstermektedir. Örneğin işlenmiş yiyecek maddelerinde talebin gelir elâstikliği metalden yapılmış mamüllere göre daha düşüktür.

İhracatı bir veya iki kalem önemli ihraç mallarına dayanan gelişmekte olan ülkeler ihraç mallarında taban fiyatlara göre emtia anlaşmalarına gitmektedirler. Bazen taban fiyatlarını üretim kısıtlamaları da takviye etmektedir. Bu durumda gelişmekte olan ülkeler için başka almaşıklara başvurmak (ihraç edilen mal tür-

lerini arttırmak gibi) kısa dönemde başarılması oldukça güç olan bir durumdur.

A. Dış Ticaret ve Maliye Politikasının Karşılıklı Oynadığı Roller :

İhracatın vergilendirilmesi uzun dönemde ülkenin büyümesi açısından bozan yanlış geliştirilen birleşimler halinde ortaya çıkmaktadır. Daha önce ihracat vergileri kısmında Malaysia'nın kauçuğu, Şili'nin bakırı için gerekli örnekleri vermiştir. Malaysia'nın kauçuğa uyguladığı müterakki vergiye niçin yapışıp kaldığını görmek güçleşmektedir. Oysa uzun dönemde ülkenin dış ticaret durumuna daha az zarar verecek başka gelir kaynakları bulunabilirdi. Şili'de yine bakırdan aldığı ihraç vergisi ile Dünya ekonomisindeki ticarî durumunun zayıflamasına yol açmıştır. Birçok gelişmekte olan ülkede önemli bir gelir kaynağı olan ithalat vergileri de dış ticaretin şeklinde veya ithal malı miktarlarında meydana gelen değişmeler önemli derecede malî sonuçlara yol açabilmektedir. Söz gelimi normal dış ticaret yerine trampa şeklinde yapılan bir alışveriş gelir akımını bozmakta ve hatta bütçede dengesizliklere sebep olmaktadır. Trampa malların değerlendirilmesinde ayrıca yan tesirler meydana gelebilmektedir.

Kamu yatırım programlarına girilmesi veya bu programların genişletilmesi demek ithalatta iki kat bir artışın meydana gelmesi demektir. Sermaye malları ithalatı, bu malların dışarıdan getirilmesi dolayısıyla artarken tüketim malları ithalatı da büyüyen kamu yatırımlarının gelir yaratıcı tesirleri ile artmaktadır. Ancak tüketim malları ithalatındaki artışa karşı yüksek bir vergi koymak veya döviz stoklarını kısmak suretiyle daha önceden tedbir alınabilir. Bu kısıtlamada gelişmekte olan ülkelerin çoğunun aldığı tedbirler ithalatın lisansa bağlanması veya döviz üzerine konulan diğer bazı doğrudan doğruya kontrol usulleridir. Bu tedbir gelir durumunun zayıflamasına tesir ettiğinden yüksek gümrük vergisi ile daha az miktarda ithalatın yapılmasına müsaade edilmektedir.

İngiltere ve Japonya hariç tutulursa gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunun gelişmiş ülkelere daha fazla dış ticarete bağlı oldukları görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ithalâtlarını kısıtlar-

larsa ticaret yaptıkları diğer ülkeler buna karşılık vereceklerdir. Bu durumda ise döviz korumak için sarfettikleri gayretin başarısız kaldığını kolaylıkla görecektir. *Dış ticaret kısıtlaması sonunda hiçbir ülkenin kazancı artmamaktadır.*

Daha önce bir ülkenin ya dış ticaret hadlerinde veya ihracat hacminde meydana gelen değişmelerin malî durumunu etkileyebileceğini söylemiştik. Dış ekonomik durumdaki değişmeleri maliye politikası vasıtası ile gidermeye çalışmak ekseriya arzu edilmeyen bir husustur. Bazı değişmeleri karşılamak için sarfedilecek harcamalar kamu yatırımlarının ölçüsünü de sık sık değiştireceğinden kaynakların kaçınılmaz bir şekilde ısrafına yol açmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretlerinde meydana gelen geçici durumlara göre politikalarını ayarlamaya gayret etmek yerine döviz stoklarının belli sınırlar içinde değişmesine müsaade ederek vergi ve harcama politikalarının sürekliliğini korumaları çoğu kez daha akıllıca bir yol olmaktadır.

Dış alem gelirinde bazı değişmeler beklenmelidir. Ancak güçlükler, geçici değişmelerin devamlı hâle dönüşmesi ve daha önce hazırlanan kalkınma plânlarının değişen koşullara göre intibakında ortaya çıkmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret ve maliye politikalarının bir araya geldikleri bir husus gelişme programlarının çabaları sonucu yaratılan yavru (=çocuk) sanayilerin korunması meselesi ile ilgilidir. Yeni endüstrilerin kuruluş ve gelişme yıllarında dış rekabetten sakınmak için iktisadî kalkınmaya hedef olarak himaye edici gümrüklerin konulması haklı görülmüştür.

Bütün mesele yeni sanayilerin bir başlangıç döneminden sonra gerçekten rekabet edecek kapasiteye gelip gelemeyeceğidir. Geçici bir süre için himaye edici gümrüklerin gereği normal olarak düşünülebilir. Elbetteki güçlük bu yavru sanayilerin dünya rekabeti ile boy ölçüşecek yeterli bir olgunluğa ne zaman geleceği konusunda belirlemektedir. Büyüyerek güçlenme kapasitesi olan sağlıklı yavru endüstrilerin korunmaya hakkı vardır. Ama hastalıklı yani kaynak ısrafına yol açan, kaynak dağılımını bozan ve ilerde dünya pazarlarında mukayeseli üstünlükle hiçbir zaman karşılaşamayacak

sanayilerin belki de başlangıçta ölüme terkedilmesi çok daha iyidir. Yeni bir sanayi birkaç yıldan sonra ne derece sağlıklı olduğunu yargılamakta bazan iyi incelemeleri gerektiren zor bir iş olmaktadır.

Bazen bilinçli şekilde millî prestij için yaratılan bazen de kötü bir iktisadî plânlama sonucu ortaya çıkan ekonomik olmayan sanayiler için muhtelif örnekler verilebilir. Mısır'daki demir ve çelik endüstrisi buna bir örnek olabilir.

Mısır'da ne kömür vardır ne de demir cevheri buna rağmen Nâsır zamanındaki hükümet bir demir çelik endüstrisi kurmayı kararlaştırmıştır. Bu sanayi küçük çapta gerçekleştirilmiştir. Fakat kabul etmek gerekir ki demir-çelik işi evvelâ malzeme tedariki ile ilgili bir iştir. Bunun yanında malzemenin ulaşımı maliyet faktörünün en önemli bir unsurudur. Mısır daima pahalı maliyetle çalışan bir demir-çelik sanayine sahip olacaktır. Bu dalda mukayeseli üstünlüğe sahip olamayacaktır. Fakat Mısır kalkınma plânında böyle bir yatırıma askerî nedenler ve millî prestij yüzünden gitmiştir. Bu yüzdendirki daha fazla malî imkânlar sağlayacak ve daha önemli sosyal faydalar yaratacak yatırımlar demir-çelik lehine feda edilmiştir.

İktisadî kalkınma çabasının önemli bir aracı olan sanayileşme karar verdiğinde gelişmekte olan bir ülkenin nasıl bir dış ticaret politikası izlemesi gerektiğini araştırmak kalmaktadır. Sanayileşme çabasında başarılı olunmak isteniyorsa gerek ticaret yapılan bölgelerle gerekse dış ticaret birleşiminde bazı değişiklikler kaçınılmaz olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme iyice kavrandığında dış ticaret evvelâ ham madde ile mamûl malların mübadelesi ile başlayacak bir müddet sonra yarı mamul ve mamûl malların mamûllerle değiştirilmesine geçilecektir. İyi gelişmiş ve ileri derecede sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticaretin özelliği bu olmuştur (Japonya gibi)

Dış ticarete bu çeşit bir değişme yöntemi ihracat imkânlarını devamlı uyanık tutmakta ve ihracat için yeni pazarların yılmadan sağlanmasına yol açmaktadır.

Bilindiği gibi bir ülkenin ithalat hacmi millî hasıla gibi o ülkenin ekonomik faaliyetlerinin gidişatını izlemektedir. Bu yüzden

ülkeler geliştikçe diğer ülkeler ihracat pazarları olarak gittikçe önem kazanırlar, ileri derecede sanayileşmiş ülkeler mamül mallar ihracatında önderliği elinde tutarken birçok gelişmekte olan ülkede sanayileşme hedeflerini etkin duruma getirmişlerse kâra dönüştürebilecekleri ihracatın avantajlarından yararlanacaklardır. (isabetli yatırımlar, emeğin ucuzluğu gibi ölçeklerle).

Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerde yatırım çabalarının ithal ikamesinden çok ihracatı arttırıcı yönde gelişmesi önerilmektedir. İthal ikamesi, dış ticaret yapılan diğer ülkelerinde karşılık vermesine yol açmakta ve dolayısıyla verimlilik daha dengeli bir gelişme çabası ortalamasına göre daha az artmaktadır. İhracatı genişletme olanakları için hali hazır ihracatın başarılı bir şekilde arttırılması kabil olduğu gibi monokültür bir modelden çeşitli ekonomik faaliyetlere de geçilebilir. Bu elbette birçok iktisatçının da işaret ettiği gibi başarılı bir sanayileşmenin başlangıcında tarımdaki gelişmenin önemini de ortaya koymaktadır. Bu çeşit dış ticaret politikası başarılı iktisadî gelişmeye daha yardımcı olmakta üreticileri yeni pazarlar aramaya adeta itmektir. Böyle bir politika aynı zamanda dış ticaret kanallarını sun'î bir şekilde sınırlayan takas ve diğer neviden anlaşmaları da bertaraf etmeye çalışmaktadır. Bu durumda himaye edici gümrük sistemlerini belirli müddetler için kullanırken, suni şekildeki muhtelif kambiyo kurları da kullanılmamaktadır.

IV. MALİYE VE KAMBIYO POLİTİKASI İLİŞKİLERİ

Bilindiği gibi döviz kuru bir paranın diğer bir para birimi ile fiyatıdır. Bu fiyatta diğer fiyatlar gibi aynı etkilere maruzdur. Bununla beraber döviz kurları diğer fiyatlardan farklıdır. Şöyleki bu fiyatların serbestçe değişmeleri söz konusu olmayıp herbiri belirli kaideler ve uluslararası anlaşma ile belli bir değere sahiptir. Ülkeler para birimlerinin altın miktarı ile veya ABD. doları ve İngiliz lirası gibi rezerv para birimlerine göre tanımlayabilirler. Uluslararası para fonuna (IMF) bağlı olan ülkeler para birimlerinin değerini tanımlamakla yükümlüdürler. Ve bu gerçek değeri, itibari değer % 1 değişme nisbeti toleransı içinde sürdürürler. Hâlen pek az ülke değişken (flexible) veya dalgalı (floating) döviz kurunu uygulamaktadır. Fakat bunların sayısı fazla değildir.

A. Değişkenler ve Sabitler .

Sabit kambiyo kuruna bağlı olan bir ülkede, uluslararası ödemeler bilançosunda meydana gelen değişmelerin yansımaları döviz stoklarında görülecektir.

Maliye politikasında meydana gelen değişmeler ile ödemeler bilançosunda meydana gelen değişmeler arasında karşılıklı etkiler mevcuttur. Devlet harcamalarında bir değişiklik olmadan eğer vergi varidatı artarsa ve uluslararası ödemeler daha az olursa diğer şartlarda aynı kaldığı takdirde (ceteris-paribus) döviz stoklarında bir artma olacaktır. İthalatın artması nedeniyle dış ödemeler artarsa vergi hasılatı da munzam gümrük gelirleri ile artmış olacaktır. Vergi varidatı değişmiyorken devlet harcamaları artarsa dış ödemelerde artacak ve döviz stokları munzam devlet harcamalarının gelir tesirleri sonucu azalma temayülü gösterecektir.

1920'lerde muhtelif paralar için "satın alma güçleri paritesi" ortaya atılmıştı. Bu kavram çeşitli ülkelerde dış ticareti yapılan emtia'nın nisbi fiyatlarını döviz kurlarına eşit kılan bir nevi denge olarak tanımlanabilirdi.

Gelişmekte olan bir ülke kalkınma programını, ödemeler bilançosu dertlerinden uzak tutmak için dalgalı kur sistemini ideal olarak benimseyebilir. Dalgalı kambiyo kurunun uygulanmasına karşı müştereken ileri sürülen fikir, bu sistemin iktisadî kalkınmanın finansmanında enflasyon yolunu teşvik edeceği ve bunun sonucu olarak kambiyo kurunun devamlı kıymetten düşeceği yolundadır. Bununla birlikte bu itiraz yersizdir. Çünkü gerçekten iktisadî kalkınmalarını plânlayan gelişmekte olan ülkelerin çoğu enflasyonist bir finansmana başvurmak için bazan kuvvetli baskılar altında bulunmaktadırlar.

Bu koşullarda ülkeler, sabit döviz kuruna bağlansalar ya doğrudan doğruya ödemeler bilançosundan doğan meselelerle veya kaynakların dağılımında önemli tahrifattan ötürü malî vasıtalarla mücadele etmek zorunda kalacaklardır.

Aslında buradaki seçim fiyat istikrarı ile enflasyon arasında değilde kalkınma plânlamasına katılan yurt içi enflasyonun ülkenin uluslararası rekabet durumunda yarattığı olumsuz etkileri denge-

ye getirmek içindir. Dalgalı kur sistemi, kalkınmanın plânlamasında belirtildiği gibi mukayeseli üstünlüğe göre kaynak dağılımına müdahale etmeden bu dengeyi otomatik bir şekilde kurmaktadır.

Dalgalı kambiyo kurlarının ileri sürülen üstünlüklerine rağmen pek az sayıda gelişmekte olan ülke bu yolu izlemişlerdir.

Başta gelişmiş ülkeler olmak üzere az sayıda gelişmekte olan ülkelerin uluslararası hesapları devamlı fazla bakiye vermektedir. Oysa gelişmekte olan ülkelerin çoğu ödemeler dengesindeki açıklardan ve döviz kıtlığından büyük sıkıntılar çekmektedirler. Daha önce belirtildiği gibi vergi gelirleri ile karşılanmayan devlet harcamalarındaki artış dış ödemelerde bir yükselmeye ve döviz stoklarında da bir düşüşe yol açmaktadır. Bu durumda düzeltici bir mekanizma bulunamamışsa dövizlerin fiyatları yükselmektedir. Malî güçlüklerde, gelişmekte olan ülkeler tarafından müştereken seçilen yol döviz kontrolüdür. Yani döviz giriş ve çıkışları için idari sınırlamalar getirilmektedir. Bu tarzdaki bir müdahale ödemeler bilançosundaki güçlükleri geçici olarak bir çözüm getirmekte fakat ödemeler bilançosunu düzeltmek için temel bakımdan hiçbirşey getirmemektedir.

Devlet yatırım programları hızını arttırdıkça döviz kontrolleri de müterakki bir şekilde sıkıştırılmaktadır. Dış yardımda ödemeler bilançosu açığına geçici bir çözüm getirebilmektedir. Fakat bu da ekonomik yapıdaki çatlakları kâğıtla kapatmak gibi bir usul olmaktadır.

B. Zamanlaşımına Uğrayan Parite'lerin Ortaya Çıkardığı Sonuçlar:

Birçok gelişmekte olan ülke zaman aşımında tedavüldeki paralarının itibari değerine bağlı kurlar. Bu durumlarda bir müddet için kurların gerçek denge değerini yansıtmazlar. Bu ülkeler haklı olarak bir devalüasyonun devlet yatırım programının maliyetini arttıracığını düşünürler. Zira yapılacak ithalatın birleşimi daha pahalıya çıkacaktır. Aslında bu bir zihniyet meselesidir. Çünkü özel sektördeki yatırım sahipleri döviz kontrolleri nedeniyle kendi yatırım plânlarını gerçekleştiremeyebildikleri halde devlet her zaman kendi yatırım programını tamamlamak için kaynaklara iste-

diği gibi hükmedebilir. Bu yüzden kamu yatırımları kısmen özel yatırım pahasına da olsa gerçekleştirilir.

Birçok gelişmekte olan ülke de tedavüldeki paraların yabancı para birimine göre değerlerinin üstünde olması kendisini resmi kambiyo kuru ile serbest veya karaborsa piyasalarda mevcut bulunan kur farkında göstermektedir. Bu hallerde gerçek kişiler ve firmalar resmi kanallardan döviz elde edemezler. Karaborsa piyasaya gittikçe daha fazla talep artar.

Tedavüldeki paranın fazla değerlenmiş durumu ihracatçılarda ihracat hacmini arttırmak için yeterli müşevviklerden mahrum eder. Zira ihracatçılardan, kazandıkları dövizin bozan masraflarını bile karşılamayan kurlar üzerinden devlete teslim etmeleri istenir. Veya onlara normal bir kâr marjı bırakılır. İthalât, döviz kontrolleri sonucu giderek kısıldıkça onlarda tüketicilerden gizli bir masraf almak suretiyle fiyatları arttırmaları. Bu gizil masraf bir bakıma kamu harcamaları artması sonucu döviz durumunu korumak için devletin yapacağı vergilemeyi telafi etmek içindir.

Gerçek olmayan kambiyo kuruna dayanmanın en başta gelen tehlikeleri iktisadî kalkınma çabalarına karşı kolayca karşıt zeminler hazırlamasıdır. Kalkınmak isteyen ülkeler tek döviz kuru uygulamalı ve bu kurları gerçek bir şekilde koruyarak sürdürmelidirler. Basiretli bir maliye politikası bunun başarılmasında yardımcı olacaktır.

Gelişmekte olan bazı ülkeler birde ikili (dual) veya katlı (multiple exchange rate) kambiyo kuru kullanmaktadırlar. Genel olarak bu katlı kambiyo kurları yeterli bir maliye politikası yerine ikame edilen bir yoldur. Bu sistemde muhtelif amaçlar için dövizlerden vergi alınır. Aslında uluslararası para fonu katlı kambiyo kuru uygulamalarına karşı olmuştur. IMF, zaman zamanda üyelerine bu gibi uygulamalarından vazgeçmesi için özel kredi teklifleri de yapmıştır.

Katlı kambiyo kurları, uluslararası ödemeleri kısıtlamakta, gereksiz idarî güçlükler sebep olmakta ve bu kurların uygulandığı ülkelerde yapısal bazı güçlükler yaratmaktadır.

Şöyleki tarım ticaret ve imalât sektörleri arasındaki normal ilişkiler bozulmaktadır. Katlı kurlar arasındaki farklar ekseriya muhtelif sektörler arasındaki maliyet ve fiyat farklarını yansıtmaktadır.

Bir ülkede kambiyo kuru, gerçek denge durumundan aşağı saptığında yani tedavüldeki parasının gerçek değeri resmi kurun altına düştüğünde başvurulan çare devalüasyon olabilir. Yalnız yapılan devalüasyon resmî kur ile serbest kur arasındaki farkı dengeye getirici oranda olmalıdır. Yine bu devalüasyonun, müteakip değer kaybetmelerinin önünü alması için bir istikrar programı ile takviye edilmesi gerekmektedir.

Böyle bir istikrar programı, vergi artışları vergi artışları ve gelişme programındaki bazı kısıtlamaları ihtiva etmelidir. Aslında vergi artışlarını gerçekleştirmek siyasî bakımdan güç olmaktadır. Programın kısılması da plân hedeflerinin gerilemesine yol açmaktadır.

Görülüyorki hesaplanan iktisadî büyümeye başarılı olarak yürütmek için önemli hususlardan biri de gerçekçi bir kambiyo politikası sürdürmektir. Fakat yeterli bir maliye politikası olmadan bunun başarılması çok güçtür. Atılğan bir vergi politikası bazan sarılmaya yüz tutan kambiyo kuruna destek olabilmekte bazanda yapılan devalüasyonun istikrar sağlayıcı bir özelliğini teşkil etmektedir.

Burada gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret ve maliye politikası ilişkilerine başlıca genel prensipleri bakımından temas ettik. Gelişmekte olan ülkelerin aralarında büyük farklar mevcut bulunduğu önceden değinmiştik. Elbette bu genel prensiplerden hareket ederek gelişmekte olan her ülke kendi meselelerini çözmek bakımından ayrıntılara girebilir. Şu gerçeği de ortaya koymak faydalı olacaktır. Gelişmekte olan ülkeler için geliştirilen politikalar her ülkenin geçirmekte olduğu gelişme safhası gözönüne alınarak hazırlanmalıdır. Çünkü bütün iktisat politikası uygulamalarında zaman önemli bir ölçü olmaktadır.

KİTAPLAR

J. M. ALBERTINI, *Az Gelişmişliğin Mekanizması*, çevirenler : M. Sencer, M. Kum, Geçiş yayınları, İstanbul, 1972, s. 264 - 281.

R. B. BANGS, *Financing Economic Development*, The University of Chicago Press, Chicago 1968, s. 147 - 165.

- K. BERRILL, *Economic Development*, Mac Millan, London 1970, reprinted, s. 287 - 321.
- Hans BACHMANN, *The External Relations of Less - Developed Countries*, F.A. Praeger, New York, 1968, s. 101 - 123.
- R. J. CHELLIAH, *Fiscal Policy in Under developed Countries*, G. A. and Unwin, London 1969, s. 44 - 49.
- A. DATTA, *Perspectives of Economic Development*, Mac Millan, Madras, 1973, Ch. 11.
- J. F. DUE, *Indirect taxation in developing economics*, J. Hopkins Press, London 1970, s. 27 - 30.
- D. KRIVINE (ed.), *Fiscal and Monetary Problems in Developing States*, F. A. Praeger, New York 1968, s. 209 - 241.
- G. M. MEIER, *Leading Issues in Development Economics*, Oxford University Press, New York 1964, s. 115 - 123.
- B. OKUN, R. W. RICARDSON, *Studies in Economic Development*, Holt - Rinehart, New York 1961, s. 448 - 458.
- A. PEPELASIS, *Economic Development*, Harper, New York 1961, s. 496 - 498.
- A. R. PREST, *Public Finance in Under developed Countries*, Weidenfeld, London 1962, s. 63 - 73.
- T. ÖNCEL, *Dış ticarete mal hareketlerinden alınan vergiler ve vergi benzeri tedbirler (basılmamış doktora tezi)*, İstanbul 1971.
- H. STARK, *The Emerging World Economy*, W.M.C. Brown Pub. Iowa 1963, s. 302 - 314.

İSTATİSTİKLER

- 1 — İktisadî Rapor 1973, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara.
- 2 — Türkiye Yıllık Ekonomik Rapor 1973, Maliye Bakanlığı, Ankara.
- 3 — Türkiye İstatistik Yıllığı 1971, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- 4 — Bulletin for International Fiscal Documentation, Vol. XXVI, No. 4, 1972.

TÜRKİYE'NİN 1923 - 1972 DÖNEMİNDEKİ İKTİSADİ BÜYÜMESİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER (*)

Tuncer BULUTAY

GİRİŞ

Bu yazıda Türkiye'nin Cumhuriyet döneminde gerçekleştirdiği iktisadî gelişmenin genel eğilimlerini incelemeye çalışıyoruz. Çok geniş kapsamlı olan konuyu genel hatları ile ele alıyor, çoğunlukla ayrıntılara inmiyoruz, bazan yüzeysel düzeyde kalıyoruz.

Çözümlemelerimizde, 1923-1948 dönemi için iki arkadaşımızla beraber yaptığımız araştırmanın (T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Türkiye Millî Geliri, 1923 - 1948) sonuçlarından, 1948 - 1972 dönemi için DİE nin millî gelir ve diğer yayımlarından yararlanıyoruz.

Makalemiz elbette bu konuda son söz niteliğini taşımayacaktır. Çok önemli olan bu konuda ciddi bir tartışma ve araştırma ortamının yaratılmasına katkıda bulunduğunda çalışmamız amacına ulaşmış olacaktır.

Konuyu üç kısımda inceliyoruz. İlk kısımda 1923 - 1972 döneminde gerçekleştirilen gelişmenin genel eğilimlerini, izlenen toplumsal ve siyasal gelişme modelini açıklamaya çalışıyoruz.

İkinci kısımda bazı üretim faktörlerinin büyümeye katkısını göstermeyi deniyoruz.

* Bu makalenin birinci ve ikinci kısımlarını Yahya S. Tezel, üçüncü kısmını Yılmaz Akyüz ve Hasan Ersel okuyarak eleştiri ve görüşlerinden yararlanmama olanak sağladılar. Bu değerli yardımlarından dolayı kendilerine teşekkür borçluyum. Tabii çalışmada yer alan hata, yanlışlık ve eksikliklerin tümünden ben sorumluyum.

Üçüncü ve son kısımda incelediğimiz dönemde, özellikle 1948 sonrasında izlenen iktisadî gelişme politikasının ana hatlarını basit bir model aracılığı ile belirtmeyi amaç ediniyoruz.

— | —

Bu kısımda önce 1923 - 1972 döneminde gerçekleşmiş büyüme-yi rakamlarla göstermeye çalışıyoruz. Sonra, bütün bu dönem boyunca benimsendiğini düşündüğümüz temel gelişme modelini, toplumsal ve siyasal yönlerine ağırlık vererek açıklamaya yöneliyoruz.

1. GELİŞMENİN GENEL EĞİLİMLERİ:

Birey başına gayri safi millî hasıla, 1948 yılı fiyatları ile 1923 de 257.5, 1924 de 303.4, 1948 de 475.6 TL. dir¹. Diğer taraftan, ekteki Tablo 1 de görüldüğü üzere, 1948 yılı fiyatlarıyla birey başına gayri safi millî hasıla 1948 de 475 TL. ndan, 1972 de 1107 TL. na yükselmiştir². Böylece 1948 yılı fiyatları ile nüfus başına gelir 1923 de 100 iken 1972 de 429.90 na erişmiş olmaktadır. Bu oldukça önemli bir gelişmedir.

Gelişmeyi iki dönem içinde ele aldığımızda, 1948 yılı fiyatları ile nüfus başına gelirin 1924 de 100 iken 1948 de 156.76 ya, 1948 de 100 iken 1972 de 233.05'e yükseldiğini görmekteyiz³. Bu değerler, 1948 den sonraki dönemde, önceki döneme oranla daha hızlı bir gelişmenin gerçekleştirilebildiğini ortaya koyuyor.

Söz konusu dönemi (1923 - 1972) daha fazla sayıda kısımlara ayırdığımızda meydana çıkan gelişme hızları ekteki Tablo 2 de göz-

- 1) 1948 yılı üretici fiyatları ile birey başına gayri safi millî hasıla ise 1923 de 232.8, 1924 de 262.0, 1948 de 475.6 TL.'dir. Bu veriler T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Türkiye Millî Geliri, 1923 - 1948, basılmakta olan araştırma, Tablo 8.1 den alınmışlardır.
- 2) Tablo 1 in sondan bir önceki sütununda görüldüğü gibi, 1968 yılı üretici fiyatları ile birey başına gayri safi millî hasıla 1948 de 1854 den, 1972 de 3994 TL.'na varmıştır.
- 3) Her iki dönemde aynı sayıda yılı gözönüne almak için 1923'ü bir tarafa bırakıyoruz. Bu davranışımızda harp endişelerinden, kararsızlıktan uzak bir yıla ancak 1924 de ulaşılmasının da etkisi bulunuyor.

lenebilmektedir. Bu verilerin açıklıkla gösterdikleri gibi 1923 - 1929 döneminde hem carî hem sabit fiyatlarla nüfus başına millî gelirden hızlı bir gelişme olmuştur. Buna karşılık 1929 - 1935 dönemi, birey başına gayri safî hasılanın sabit fiyatlarla aşağı yukarı durgunluk gösterdiği, carî fiyatlarla ise hızlı bir gerileme kaydettiği yılları kapsamaktadır. Büyük Dünya Buhranının özellikle carî fiyatlarla Türkiye Millî Geliri üzerinde önemli etki yarattığı böylece açıklıkla belirmiş olmaktadır.

1935 - 1939 yılları hızlı bir gelişmenin gözlenebildiği bir dönemdir. Buna karşılık, büyük bir kısmı İkinci Cihan Savaşına rastlayan 1939 - 1948 dönemi reel fiyatlarla bir durgunluk ya da gerilemenin belirdiği yılları kapsamaktadır. Bu dönemde, ayrıca, fiyatlar genel düzeyinde büyük sıçramalar olduğu da Tablo 2 nin incelenmesinden anlaşılmaktadır.

1948 - 1953 dönemi hızlı bir büyümenin gerçekleştirilebildiği yılları kapsar. Buna karşılık fiyatlar genel düzeyinin artış eğilimi gösterdiği 1953 - 1961 döneminde büyüme hızında bir yavaşlama, hatta birey başına reel değerler gözönüne alındığında, durgunluğa yakın bir durum ortaya çıkmıştır.

1961 - 1965, gelişmenin yeniden hızlanma eğilimi kazandığı bir dönemdir. Sonraki 1965 - 1972 döneminde ise büyüme hızları daha da büyük değerlere ulaşabilmıştır.

Söz konusu dönemler, ekonominin iki temel gücü olan tarım (ormancılık ve balıkçılık dahil) ve sanayi (madencilik ve elektrik, gaz, su dahil) ortaya koydukları gelişme yönünden incelendiğinde ekteki Tablo 3 de görünen durum meydana çıkar. Bu tablonun açıkça gösterdiği gibi, 1923 - 1929, 1935 - 1939, 1939 - 1948 dönemlerinde tarım alanındaki gelişme sanayideki büyümeyi aşmakta, geri kalan tüm dönemlerde⁴ sanayide tarıma oranla daha hızlı bir büyüme gerçekleştirilmektedir.

Böylece Türk iktisadî büyümesinde sanayi katkısı özellikle 1948 den sonra giderek artma eğilimi göstermiştir. Nitekim 1948 yı-

4) 1948 - 1953 döneminde carî üretici fiyatları ile ifade olunduğlarında tarımın gelişmesi, sanayinin büyümesinden az da olsa fazladır.

lı üretici fiyatları ile tarım (ormancılık ve balıkçılık dahil) 1924 de 100 den 1948 de 266.99'a yükselmiş iken, aynı kavramla ifade olunmuş sanayi (madencilik ve elektrik, gaz, su dahil) 1924 de 100 den 1948 de 460.16 ya varmıştır⁵. Açıkça görüldüğü gibi bu dönemde de sanayi lehine bir durum vardır. Ama 1948 sonrası gözönüne alındığında söz konusu fark çok daha belirgin bir nitelik kazanmaktadır. Nitekim, 1968 yılı üretici fiyatları ile tarım 1948 de 100 den 1972 de 222.74'e ulaşmış; buna karşılık, yine 1968 yılı üretici fiyatları ile sanayi 1948 de 100 den 1972 de 733.25'e varmıştır⁶.

2. İZLENEN TOPLUMSAL VE SİYASAL GELİŞME MODELİ:

Kanımızca 1923 den itibaren izlenen gelişme modeli özel girişime dayanan, sanayileşme ve batılılaşmayı amaçlayan bir kalkınma yönelimidir. Bu yönelimde özel girişimle sanayileşme, batılılaşma, modernleşme özdeş anlamda kabul edilmektedir.

Kanımızca, Cumhuriyetin ilânından beri izlenen iktisat politikasının temel dayanağı özel girişim yolu ile sanayileşmektir. Özel girişimle, kapitalist gelişme süreci ile, batılılaşma ile yakın ilgisi dolayısıyla demokrasi de 1923 den beri izlenen politikanın temel amaçlarından biri olmuştur.

Cumhuriyetin başlangıcından beri özel girişimle kalkınma yolunun seçildiğini düşündüğümüze göre 1930 ların ortalarına doğru başvurulan iktisadî devletçiliğin bu görüşümüzü yadsınmadığını göstermemiz gerekir. Bu açıklamadan sonra demokrasi konusunu ele alarak devam edebiliriz.

5) Bu hesaplamada T. Bulutay, T. S. Tezel, N. Yıldırım Ad. Ge. Es., Tablo 8.2. B. ye dayandık.

6) Bu hesaplamada, DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 114 - 116 da yer alan Tabloları kullandık.

Burada, sanayi büyümesinin tarımın gelişmesine oranının 1924 - 1948 döneminde 1.7235 (460.16/266.99), 1948 - 1972 döneminde 3.2920 (733.25/222.74) olduğunu belirtelim.

a. İktisadi Devletçilik :

Bu bahsi devletçiliğe başvurulmasının nedenlerini inceleyen, sonra da devletçiliğin niteliği üzerinde kısaca duran iki kısım halinde sunmayı uygun buluyoruz.

a.1. İktisadi Devletçiliğe Başvurulmasının Nedenleri :

Kanımızca 1930 ların başlarında devletçiliğe başvurulmasının kendi içlerinde birbirleriyle ilgili üç temel nedeni vardır. Bu nedenler, 1923 - 1929 döneminde dış ticaretin önemli ve sürekli ölçülerde açık vermesi, aynı dönemde sanayie dayalı yeterli büyümenin sağlanamaması, bu yıllara (1960 ların başları) rastlayan Büyük Dünya Buhranından Türk Ekonomisinin de geniş ölçüde etkilenmesidir. Şimdi bunları ayrı ayrı ele almaya çalışalım.

a.1.1. 1923 - 1929 Döneminde Dış Ticaret :

Ekteki Tablo 4 de 1923 - 1972 döneminde ihracat, ithalât değerleri, ihracat, ithalât farkları gösterilmektedir. Bu tabloda açıkça görüldüğü gibi 1923 - 1929 döneminde dış ticaret önemli ve sürekli ölçüde açık vermiştir. Bu durumun meydana gelmesi milletlerarası anlaşmalar dolayısıyla liberal bir dış ticaret politikası izlemek zorunda bulunulması, dış ticaret yasaklama ve kısıtlamalara başvurulmaması sebebine bağlanabilir.

Bu açığı kapatmak için dış ticarete müdahale zorunluluğu vardı. "Böylece, 1929 da himayecilikle başlayan iktisat politikası değişikliği, adım adım ilerleyerek 1932 de devletçiliğe ulaştı"⁷.

a.1.2. 1923 - 1929 Döneminde Sağlanan Büyümenin Niteliği :

Yukarıda belirttiğimiz ve Tablo 2 de görüldüğü üzere 1929 - 1935 dönemi büyüme yönünden tatminkâr bir süre niteliğinde değildir. Buna karşılık 1929 öncesinde (1923 - 1929) önemli bir gelişme sağlanmışsa da, Tablo 3 den açıkça görüldüğü gibi, bu gelişme asıl gücünü tarımdan almıştır. Ayrıca bu dönemin ilk bir kaç

7) Doç. Dr. Korkut Boratav, 100 Soruda Türkiye'de Devletçilik, Gerçek Yayınevi, s. 140.

yılı (1926 yılına kadar olan kısmı) harbin etkilerinden kurtulma, yeniden canlanma niteliği taşıyor kabul edilebilir.

Böylece olunca devletçiliğe başvurulmasından önceki yıllarda asıl amacı oluşturan sanayileşerek kalkınma hedefi yolunda Türk Ekonomisinin başarılı bir uygulama gösterdiğini söyleyebilmek olanı yoktur. Yani, ekonomiyi tatminkâr bir gelişme yoluna sokabilmek için devlet müdahalesine gerek vardır.

a.1.3. Büyük Dünya Buhranının Türk Ekonomisine Etkisi :

Büyük Dünya Buhranının Türk Ekonomisine, özellikle Türk Tarımına büyük etkisi olmuştur. Carî üretici fiyatları ile gayri safî millî hasıla 1929 da 2.073.100.000 TL. iken, 1933 yılında 1.141.400.000 TL. ya, 1934 yılında 1.216.100.000 TL. ya düşmüştür. Ayn şekilde carî fiyatlarla tarım 1929 da 1.075.200.000 TL. iken, 1933 de 429.000.000 TL., 1934 de 417.400.000 TL. değerlerine ancak erişebilmiştir⁸.

İşte bu üç temel nedenin birlikte, içiçine girmiş etkileri iktisadî hayata müdahale zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Büyüme sağlayacak yeterli özel girişimin yokluğu bu müdahalenin devletçilik şeklinde doğrudan iktisadî faaliyete girişmek, sanayileşmenin esas ağırlığını devlet kuruluşlarına yüklemek şeklinde olması sonucunu yaratmıştır.

a.2. Türk İktisadî Devletçiliğinin Niteliği :

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız şekilde, zorunluluklar sonucunda başvuru iktisadî devletçiliğin özel girişimin yerini alması amacı güdülmemiştir. Tersine, daima özel girişimin yetiştirilmesi, güçlendirilmesi istenmiştir.

8) Bu veriler T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 8.2. A. dan alınmıştır.

Bu buhranın Türk Tarımına etkisinin ne kadar büyük olduğunu göstermek için bu dönemdeki buğday fiyatlarını belirtelim. Buğday fiyatları, krş./kg. olarak, 1928 de 13.5, 1929 da 12.5, 1933 de 3.7, 1934 de 3.6 dır. (T. Bulutay, Y. S. Tezel, Y. Yıldırım, Aynı Eser, Tablo Ek. 1.).

Bu amaca sahip devletçilik özel kesime karşı rekabetçi değil destekleyici olma, özel girişimin yerine geçmeme, özel sektör geliştikçe kârlı alanları ona terketme temel niteliğini daima korumuştur. Bu görüşümüzün kanıtlarını başka bir çalışmamızda⁹ açıkladığımız için burada bu konu üzerinde daha fazla durmuyoruz.

b. Türkiye'de Demokrasi :

Türkiye'de demokrasi konusunu doğrudan ele almaya geçmeden önce İkinci Cihan Savaşından sonra gelişmiş batı ülkelerinin iktisadî olaylara ve az gelişmiş ülkelere yaklaşımlarında meydana geldiğini sandığımız önemli bir değişme üzerinde kısaca durmaya çalışalım.

İkinci Cihan Savaşı öncesinde, Büyük Dünya Buhranı yıllarında ve öncesinde gelişmiş batı ekonomilerinde asgarî masrafı sağlama amacına yönelme davranışı vardı¹⁰. Bu davranışın sonucu olarak işçi ücretleri minimum tutulmaya çalışılır, ham ve ilkel (iptidai) maddelerin sömürgelerden en ucuza sağlanabilmesi için sömürge politikası izlenirdi.

Büyük Dünya Buhranı ve bundan kaynak alan Keynes Teorisi işçi ücretlerinin asgarî tutulmasının bir çare olmadığını, tersine sıkıntıları artıran bir durum yarattığını ortaya koydu. Bütün bunalm, yapılan ya da yapılacak malların satılamamasından doğuyordu. Satma olanağının yaratılabilmesi ise satın alma gücünün varlığına bağlı idi.

Böylece İkinci Cihan Savaşından sonra ortaya çıkan durumda, bir masraf kalemi olarak ücretlerin asgarî düzeyde tutulması peşin-

9) T. Bulutay, Türk Sanayiinin Bugünkü Yapısı ve Özellikleri, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), tarafından 20 - 25 Mayıs 1974 tarihleri arasında düzenlenen "Symposium"a sunulan tebliğ, s. 14 - 17.

10) Bugünün neo - klâsik iktisat teorisi hâlâ bu temel yaklaşımın damgasını taşır. Kanımızca, bu teörinin iktisadî gerçekleri açıklamada çok yetersiz kalmasında bu özelliğin önemli katkısı vardır. (Bu hususda daha fazla bilgi için, T. Bulutay, İktisadî Büyüme Modelleri Üzerine Açıklamalar ve Eleştirmeler, s. 97, 98'e başvurulabilir).

de koşulmadığı gibi, ilkel (iptidaî) maddelerin minimum fiyatla sağlanmaları da eski önemini korumuyordu. İkinci Cihan Savaşından sonra batı ülkelerinin sömürgelerini temizleme (tasfiye) yoluna gitmelerinde bu etkenin önemli katkısı olduğu kanısındayız.

İkinci Cihan Savaşından sonra bu batı ülkelerinde iktisadî çabalar daha ziyade teknolojik kalitesi yüksek malların üretilmesine yöneltildi. Bu üretimde teknolojik özellikler en önemli niteliği oluşturdu, masraf ise ancak bir kalıntı olarak belirdi.

Bu nitelikte malların satılması için zengin ahıcılara ihtiyaç vardı. Zengin ahıcıların bulunması ise ya ticaretin bu nitelikte milletlere yöneltilmesi, ya da eski fakir ahıcıların daha olanaklı duruma geçmesi ile sağlanabilirdi. Batı ülkelerinin dış ticaretlerinin büyük kısımlarını kendi aralarında yapmaları daha ziyade birinci yolun tercih olunduğunu gösterir. Ama bu arada fakir, az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarına eskisi gibi karşı çıkılmamış, hatta bu gayretlerin, geniş ölçüde olmasa da, zaman zaman, yer yer desteklenmesi yoluna bile gidilmiştir.

Türkiye'nin İkinci Cihan Savaşı sonrası iktisadî, toplumsal, siyasal gelişmesi bu milletlerarası ortamda oluşmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin demokratik düzene geçişinde batı ülkelerinin, özellikle A.B.D. nin etkileri olduğu söylenebilir. İkinci Cihan Savaşının galipleri arasında bulunan bu ülkelerin Tanzimat Döneminden beri batılılaşmayı amaç edinmiş Türkiye'nin demokrasiye yönelme kararında etkili oldukları doğru kabul edilebilir.

Ama bu durum geniş ölçüde yüzeydeki bir görünümdür. Türkiye'nin demokrasiye yönelmesinin temelde yatan asıl nedeni Cumhuriyetin ilânından beri amaç edinilen özel girişimle kalkınma yöntemidir. Özel girişime dayanan kapitalist gelişme süreci ile demokrasi arasında yakın bir ilişki bulunduğu, daha doğrusu demokrasinin, özel girişimci kapitalist gelişmenin siyasal plâna yansımaları olduğuna göre 1923 den beri Türkiye'de demokrasiye yönelme amacı güdüldüğü söylenebilir.

Cumhuriyetin ilânından beri güdülen demokrasiye yönelme amacının, Serbest Fırka gibi bazı girişimlerin varlığına rağmen, ancak İkinci Cihan Savaşından sonra gerçekleştirilebilmesi şu nedenlere bağlıdır : 1946 öncesinde Birinci Cihan Savaşından çıkmış bir

ülke vardır. Savaşın yıkıntılara uğramış bir ekonomiyi yeniden canlandırmak gerekmektedir. Böylesine güçlükler karşısındaki ekonomi Büyük Dünya Buhranının ve sonra da İkinci Cihan Savaşının etkilerini göğüslemek durumunda kalmıştır.

Bu ortamda özel girişimin yeterince gelişmemesini doğal karşılamak gerekir. Böyle olunca da demokratik düzene geçmek için 1946 yı beklemekte acaip karşılanabilecek bir yön yoktur. Tersine belki 1946 nın erken olduğu daha kolaylıkla söylenebilir.

Yukarıdan beri açıklamaya çalıştığımız gibi Türkiye'de güçlü bir özel girişimci sınıf yaratılması amaçlanıyordu. Kalkınma, sanayileşme bu sınıfın yönetimi altında gerçekleştirilmek isteniyordu. Demokrat Parti esas itibariyle bu sınıfı temsil ediyordu. Böylece 1950 de, Demokrat Parti ile birlikte özel girişim tam olarak iktidara yöneliyordu.

1950 sonrasındaki siyasal gelişmeler konusu üzerinde başka bir çalışmamızda¹¹ durmuş olduğumuz için burada bu kadarla yetiniyoruz. Yalnız ilintili bazı noktalarda bazı görüşlerimizi açıklamak istiyoruz.

İlk ele almak istediğimiz durum şudur: Sevindirici bir olay olarak, iktisadî gelişmişlik düzeyi yönünden kendisine yakın İspanya, Yunanistan gibi ülkelere, Güney Amerika Memleketlerine oranla Türkiye demokratik idare tarzına daha yakın görünmektedir. Bu durumun bir çok nedeni olabilir. Ayrıntılı araştırmalar yapmadan bunlar hakkında yeterli bilgiye sahip olabilmek olanağı yoktur. Yalnız şimdi belirtmeğe çalışacağımız faktörlerin en önemli nedenler arasında bulduklarını bir kanı olarak ileri sürebiliriz.

Özellikle ilki için söz konusu olmak üzere İspanya ve Yunanistan'ın demokrasiden uzaklıklarında geçirmiş oldukları iş savaşlarının etkisi vardır kanısındayız. Türkiye ile Güney Amerika Ülkeleri arasında, incelemekte olduğumuz özellik bakımından söz konusu olan farklılıkta yabancı sermaye yatırımlarının katkısını çok önemli sayıyoruz. Bu son görüşümüzü şöylece açıklayabiliriz.

11) T. Bulutay, Türk Toplumsal Hayatında İktisadî ve Siyasal Gelişmeler, S. B. F. Dergisi, Cilt XXV, sayı 3, s. 79 - 119.

Türkiye'de özel girişim toplumsal hareketliliği (mobilitesi) olan bütün kesimlere (devlet memurluğu, ticaret, serbest meslek, tarım)¹² dayanarak yeni bir sınıf şeklinde oluşuyordu. Bu sınıf siyasal gücü eski egemen güçlerden almaya yöneliyordu. Bu toplumsal ve iktisadî gelişme siyasal plânda demokrasi olayını ortaya çıkarıyordu. Bu sonucun meydana gelmesinde yabancı sermaye yatırımlarının Türk Ekonomisindeki önemsizliğinin katkısı vardı.

Yabancı sermaye yatırımlarının (ters yönde) asıl etkisi Güney Amerika Ülkeleri için söz konusu idi. Bu ülkelerin önemli bir kısmında sanayileşmedeki gelişme yabancı sermaye yatırımları aracılığı ile sağlanmıştı. Yönelindikleri ülkelerin ekonomik olanaklarına oranla büyük önem taşıyan bu yatırımlar, söz konusu ülkeler bakımından dışsal, adetâ koloni niteliğinde kurumlar oluşturmuşlardır. Bunlar bütün ekonomi ile birleşmemiş, bütünleşmemişler, ülke çapında yeni bir sınıfın yaratılması olayını ortaya çıkarmamışlardır. Topluma egemen eski güçler yabancı sermaye ile ortaklığa girerek egemenliklerini sürdürmüşlerdir. Bu ortamda demokrasiye olanak olmamış ya da demokrasi sağlam bir zemine oturamamıştır.

İkinci olarak üzerinde durmak istediğimiz olay Cumhuriyet Döneminde oluşan özel girişimin içinde memurluğun önemli bir ağırlık taşımasıdır. Nitekim "Müteşebbislerimizin önemli bir kısmının daha önceki mesleği devlet memuriyetidir. Devlet memuriyetinden özel teşebbüse geçen müteşebbislerimizin yarısından fazlası mal sahibi müteşebbis olarak iş hayatına atılmışlardır. Bu görünüşü ile devlet memuriyeti Türkiye'de sermaye birikiminin gerçekleştirilebildiği bir meslek olarak görünmektedir. İlginçtir. Öyle bir olguya benzer araştırmaların yapıldığı diğer az gelişmiş ülkelerde rastlayamadık"¹³.

Bu durumun kanımızca iki temel nedeni vardır. İlk neden bürokrasinin Türkiye'nin geçmişinde, Osmanlı İmparatorluğunda çok önemli bir role sahip olmasıdır. Böyle olunca, yeni oluşan ve toplumsal hayatta egemenliğe yönelen bir özel girişim sınıfında bürok-

12) Doç. Dr. E. Soral, Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri, Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, 72, s. 39.

13) Doç. Dr. E. Soral, Ad. Ge. Es., s. 211.

rasinin özel bir ağırlık taşıması doğaldır. İkinci neden, yukarıda açıkladığımız devletçiliğin temel eğilim olarak özel girişimi yetiştirme amacına yönelmiş olmasıdır. Türkiye'de 1931 - 40 döneminde kurulan işletmelerin başındaki girişimcilerin çoğunun (% 74.19) devlet memuru oluşu¹⁴ bu görüşümüzü kanıtlar.

Kanımızca memurluğun özel girişim içinde özel bir ağırlık taşıması Türkiye'de demokratik idare şekline geçmede kolaylık sağlayan bir etken olmuştur.

Üçüncü olarak ele almak istediğimiz durum esnafın özel girişimin oluşmasına katkısının azlığı ile ilgilidir. "Müteşebbislerimizden önceki meslekleri "zanaatkâr" olanlar çok azdır. Türkiye'de Yunanistan ve Pakistan'ın aksine küçük endüstri ve el sanatlarından büyük endüstriye geçiş yok denecek kadar azdır"¹⁵.

Kanımızca, bu durumun temel nedeni, Türk sanayileşmesinde devletçiliğin 1930 ların başlarından beri büyük bir öneme sahip olmasıdır. Nitekim 1921 - 30 döneminde kurulmuş teşebbüslerin girişimcilerinin % 27.03 ünün önceki mesleği esnaf olduğu halde, bu yönde esnafların katkısı sonraki dönemlerde en çok % 6.49 oranına erişebilmekte, tüm dönemler ortalaması olarak da % 2.88 bulunmaktadır¹⁶.

Türk toplumsal hayatında 1960 ların sonlarında büyük burjuva ile küçük burjuva çatışmasının belirginlikle ortaya çıkmasında¹⁷, bu çatışmanın 1970 in başlarında Demokratik Parti ve Millî Selâmet Partisi şeklinde siyasal oluşumları yaratmasında incelemekte olduğumuz olayın (esnafın Türk özel girişiminin oluşmasına katkısının azlığı) önemli etkisi vardır görüşündeyiz. Bu çatışmada, ilerde açıklayacağımız üzere kredinin Türkiye'de özel girişimcinin yetişmesinde büyük rol oynamasının da payı vardır, düşüncesindeyiz. Çünkü kredi olanaklarından geniş ölçüde büyük burjuva yararlanmakta, bu durum küçük burjuvayı olumsuz yönde etkilemektedir.

14) Doç. Dr. E. Soral, Ad. Ge. Es., s. 36, 37.

15) Doç. Dr. E. Soral, Aynı Eser, s. 41.

16) Doç. Dr. E. Soral, Aynı Eser, s. 36, 41.

17) Bu husus için T. Bulutay, Türk Toplumsal Hayatında İktisadi ve Siyasal Gelişmeler, S. B. F. Dergisi, Cilt : XXV, sayı : 3, özellikle s. 89, 90'a başvurulabilir.

— II —

Bu makalemiz genelliğinde bir çalışmada ekonominin iki temel kesimi olan sanayi ve tarımı incelemenin uygun olacağını düşünürüz. Sanayi üzerinde başka ayrıntılı çalışmalar¹⁸ yapılmış olduğu için biz burada yalnızca tarımı ele almak yoluna gidiyoruz. Bu kısmın ilk bahsinde üretim faktörlerinin tarımın büyümesindeki katkısını inceliyor, ikinci bahsinde birikim ve yatırımın genel eğilimlerini kısaca araştırıyoruz.

1. TOPRAK VE TARIMSAL İŞGÜCÜNÜN BÜYÜMEYE KATKISI :

Ekteki Tablo 5 in son sütunlarının incelenmesinden Türk Tarımında ekilen toprak miktarında yıllar boyunca bir artış eğiliminin varlığı anlaşılmaktadır¹⁹. Fakat bu gelişim tamamen sürekli değildir. 1927, 1932 ve 1943 yıllarında çok daha belirgin olmak üzere bazı yıllarda ekilen toprak miktarında azalma vardır. Bu azalmanın temel nedeninin iklim koşullarında aranması gerektiği kanısındayız. Yani ekici ekim zamanında toprakta gerekli nemi mevcut görmediğinde ekim yoluna gitmemektedir.

İstisnaî yıllarda azalma, genel olarak da artma eğilimi gösteren ekili arazi miktarındaki gelişme dönemler boyunca farklı olmuştur.

18) T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Türkiye Millî Geliri, 1923 - 1948, basılmakta; T. Bulutay, Ekonometrik Bir Deneme, S.B.F. Yayını; T. Bulutay, H. Ersel, Türk İmalât Sanayiinin Yapısı ve Özellikleri Hakkında Bir Deneme, S.B.F. Dergisi, Cilt : XXV, sayı : 2; H. Ersel, Neoklâsik Üretim Fonksiyonu, S.B.F., yayınlanmamış doktora tezi; N. Yıldırım, Neoklâsik İktisadın Teknolojik Gelişme Yaklaşımı, S.B.F., yayınlanmak üzere olan doktora tezi; O. Varlıer, Özel Kesim İmalât Sanayiinde Verimlilik, Teknolojik Gelişme ve Kaynak Dağılımındaki Etkinlik (1951 - 1968), İPD, Uzun Vâdeli Plânlara Şubesi.

19) Burada 1925 - 1948 döneminde yalnızca hububat, bakliyat ve diğer tarla ürünlerini gözönüne alabildiğimize, diğer tarımsal mahsullerin ekilişlerini kullanamadığımızla önemle değinelim. Bu durum çözümlerimizin genelliği ve gerçekliğini bir dereceye kadar bozucu yönde etki edebilir.

Tablo 5 in incelenmesinden anlaşıldığı üzere 1925 - 1933 döneminde gerçekleşen artış pek belirgin değildir. Nitekim hububat artı bakliyat artı diğer tarla ürünleri ekilişi endeksi 1925 de 100 iken 1933 de ancak 105.66 olabilmektedir. Buna karşılık 1933 - 1940 döneminde önemli bir gelişme vardır. Bu dönemde söz konusu endeks 100 den 150.58'e çıkmıştır.

Tablo 5 in incelenmesi sonraki dönemin (1940 - 1948) toprak ekilişi yönünden bir duraklama ve gerileme süresi olduğunu ortaya koymaktadır. 1948 - 1956 yılları ise ekilişte önemli gelişmelerin sağlandığı bir dönemdir. Sonraki dönemde (1956 - 1972) toprak ekilişinde artış eğilimi vardır. Yalnız bu gelişme yavaş bir tempodadır. Nitekim ekilen tarlalar artı bağlar ve bahçeler endeksi 1956 da 100 iken 1972 de ancak 117.21 olabilmektedir.

Açıklamaya çalıştığımız şekilde ekilen toprak miktarı hakkında doğrudan bilgiye sahip bulunmamıza karşılık, tarımsal işgücü konusunda ancak dolaylı verilere malikiz. Bunlar ekteki Tablo 6 da verdiğimiz, 1923 - 1948 dönemi için köy, 1948 - 1972 dönemi için bucak ve köy nüfusu rakamlarıdır²⁰. Ayrıca 1955 ve sonrasına ait nüfus sayımlarından, "tarım kesimindeki iktisaden faal nüfus" verilerini elde edebiliyoruz²¹.

Bunlardan ancak aşağıdaki genel sonuçları çıkarabiliyoruz : Söz konusu nüfus rakamları yıllar boyunca sürekli artma eğilimi gösteriyor. Toplam olarak "tarım kesimindeki iktisaden faal nüfus" rakamları 1955 den 1960 a % 3.08 lik bir artış gösterdiği halde, sonraki sayım yıllarında (1965, 1970) bir duraklama içinde bulunmaktadır. Diğer taraftan iktisaden faal tarımsal nüfusun toplam faal nüfusa oranı devamlı bir azalma eğilimi ortaya koymaktadır²².

20) Burada Tablo 6 da gözlenen bir aykırılığa değinelim. Tablo 6 nın 1948 yılındaki köy nüfusu değeri, aynı tablodaki 1948 yılı bucak ve köy nüfus rakamından daha büyüktür. Bu durum 1923 - 1948, 1948 - 1972 dönemleri içindeki içsel tutarlılığı bozmadığı ve biz bu iki dönemi bu açıdan karşılaştırma yoluna gitmediğimiz için burada ancak bu savunulamayacak hale değinmekle yetiniyoruz.

21) DIE, Türkiye İstatistik Yılı, 1971, s. 181.

22) Bu oran 1955 de 0.7739, 1960 da 0.7494, 1965 de 0.7191, 1970 de 0.6695 dir. (DIE, Türkiye İstatistik Yılı, 1971, s. 181).

Ekilen toprak ve işgücü miktarındaki bu eğilimlere karşılık verimlilik²³ ve bazı üretim araçları yönünden durum aşağıdaki tabloda (Tablo 8) gösterildiği gibidir.

TABLO 8

ÇEŞİTLİ DÖNEMLERDE ORTALAMA DEĞERLERİ İLE VERİMLİLİK, ÇİFT HAYVANLARI VE TRAKTÖR SAYILARI				
Dönemler	Ekilen Arazi Başına verim- lilik (Sabit Fiyatlarla) (Hektara TL)	Tarımsal Nü- fus Başına Ve- rimlilik (Sa- bit Fi.) (TL)	Çift hayvanları sayısı	Traktör sayısı
1923 - 1929	224.7	172.1	—	—
1930 - 1935	207.6	206.2	—	—
1936 - 1940	276.8	279.0	2292299.2	1013.2
1941 - 1948	274.8	226.8	2409956.8	1226.9
1948 - 1956	1335.0	1177.9	2492045.3	26697.6
1957 - 1962	1433.8	1386.2	2595853.7	42825.8
1963 - 1972	1596.6	1508.6	2472577.0	83937.6

NOTLAR: 1) Ekilen arazi başına verimlilikte ilk dönem 1923 - 1929 değil, 1925 - 1929 dur.

2) Sabit fiyatlar, 1948 öncesi için 1948 yılı fiyatlarını, 1948 sonrası için 1968 yılı fiyatlarını ifade eder.

3) Tarımsal nüfus 1923 - 1948 döneminde köy nüfusunu, 1948 - 1972 döneminde bucak ve köy nüfusunu ifade eder.

KAYNAK: Ekte yer alan Tablo 6 ve Tablo 7.

23) Burada kişi başına verimliliğe erişirken işgücü olarak köy nüfusunu ya da bucak ve köy nüfusunu aldığımızı, arazi başına verimliliğe ulaşırken 1948 öncesinde yalnızca hububat, baklagiller ve diğer tarla ürünlerini gözönünde bulundurabildiğimizi belirtelim. Daha iyi veri bulamadığımız için seçtiğimiz bu yolun sakıncası olabileceğine önemle değinelim.

Bu tablo, ekte verilen tablo 5, 6, 7 ile birlikte gözönünde bulundurulduğunda²⁴ Cumhuriyetten sonraki çeşitli dönemler için aşağıdaki şekilde bir yoruma olanak vardır, görüşünderiz.

a. 1923 - 1929 Dönemi :

Bu dönemde tarımsal nüfus (köy nüfusu) başına verimlilikte 1923 yılına göre 1929 yılında 0.8391 ölçüsünde önemli bir artış vardır. Fakat bu iki yılın da istisnaî nitelikte olduğu gözönüne alınır ve 1924 yılı esas kabul edilirse, 1928 yılındaki artış ancak 0.0582 dir.

Ekilen arazi başına verimlilik yönünden benzer bir durum vardır. 1925 yılı esas alındığında artış oranı 1929 da, 0.7286, 1928 de 0.0943 dir.

Diğer taraftan bu dönemin 1925 yılından sonraki kısmında ekilen toprak miktarında büyük artışların olmadığı Tablo 5 den gözlenebilmektedir. Bu dönem için çift hayvanları ve traktör sayıları verilerine ise sahip bulunmamaktayız²⁵.

b. 1930 - 1935 Dönemi :

Tablo 8 de görüldüğü gibi, bu dönemde tarımsal nüfus başına verimlilikte, bir önceki döneme oranla bir artış vardır. Buna rağmen, Tablo 7 nin açıkça gösterdiği gibi, söz konusu verimlilik açısından bu dönemin 1931 dışındaki diğer yıllarda 1929 düzeyine ulaşamamaktadır. 1931 değeri ise 1929 değerine oranla ancak 0.0549 kadar daha fazladır.

Bu dönemde ekilen arazi başına verimlilik yönünden durum daha da elverişsizdir. Nitekim Tablo 8 den açıkça görüldüğü gibi, söz

24) Bu tablolara dayanarak karşılaştırma yaparken, cari fiyatlarla ifade olunmuş serileri bir tarafa bırakacak, yalnızca sabit fiyatlarla gösterilmiş serileri kullanacağız.

25) T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım'ın, Türkiye Milli Geliri, 1923 - 1948, adlı araştırmalarının Tablo Ek. 22 sinde, bin adet olarak, her yaşta toplam sığır sayısı 1923 de 4340, 1924 de 4899, 1925 de 5448, 1926 da 5966, 1927 de 6590, 1928 de 6281, 1929 da 5658 dir. Daha tatminkâr verilerin yokluğunda bunların gelişim eğilimi çift hayvanlarının artış seyri için bir gösterge olarak alınabildiğinde, bu dönemin özellikle 1923 - 1928 kısmında çift hayvanlarında önemli bir artışın gerçekleştirilebildiği ileri sürülebilir.

konusu verimliliğin ortalama değeri bir önceki döneme (1925 - 1929) oranla bu dönemde (1930 - 1935) daha düşüktür. Ayrıca, Tablo 7 den anlaşıldığı üzere bu verimlilik kavramı açısından bu dönemin hiç bir yılında 1929 yılı düzeyine erişilememektedir.

Tablo 5 in incelenmesi göstermektedir ki, bu dönemin 1930 - 1933'ü kapsayan kısmında ekilen toprak miktarında önemli artışlar olmamıştır. Buna karşılık 1934, 1935 yıllarında tarımsal ürün ekilişleri hızlı bir artış eğilimi ortaya koymuştur. Çift hayvanları ve traktör sayıları yönünden bu dönemde de verilere sahip değiliz²⁶.

c. 1936 - 1940 Dönemi :

Tablo 5, 7, 8 in incelenmesi bu dönemin, burada kullanmakta olduğumuz her iki kavram bakımından, ekilen arazideki gelişme eğilimi yönünden çok elverişli bir süreyi kapsadığını göstermektedir.

Bu dönemde çift hayvanları ve traktör sayılarına sahip olduğumuz ve bunları Tablo 6 ve 8 de gösterdiğimiz halde, 1923 - 1935 yılları için aynı verilere malik bulunmadığımızdan önceki dönemlerle bir karşılaştırma olanağından yoksunuz²⁷. Ama, 1936 - 1940 yıllarında tarımda makineleşme, gübreleme, sulama v.s. gibi geniş yatırım isteyen faaliyetlerin fazla olamayacağını düşünerek, hata payı taşıdığını peşinen kabul ettiğimiz, "bu dönemde söz konusu tarımsal gelişmenin daha ziyade elverişli iklim koşullarına bağlı olarak meydana geldiği" görüşünü savunuyoruz.

26) T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo Ek 22 de, bin adet olarak, her yaşta toplam sığır sayısı 1930 da 5719, 1931 de 5881, 1932 de 6456, 1933 de 6189, 1934 de 6289, 1935 de 6486 dir. Bu rakamlar bir önceki dip notda verilen sayılarla karşılaştırıldığında, sığır miktarı bakımından 1930 - 1935 döneminde 1928 ve 1929 yılları düzeyi aşılmış olduğu halde, 1927 yılı seviyesi geçilememiştir.

27) T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo Ek. 22 de, bin adet olarak, her yaşta toplam sığır sayısı 1936 da 8329, 1937 de 8766, 1938 de 9311, 1939 da 9395, 1940 da 9759 dir. Bunların ortalaması olan 9112, 1923 - 1935 dönemi ortalamasını gösteren 5862 den belirgin ölçüde yüksektir. Dolayısıyla sığır sayısının gösterge olarak alınmasında fazla sakınca yoksa, 1936 - 1940 döneminde çift hayvanları miktarında önemli bir gelişme eğilimi olduğu söylenebilir.

d. 1941 - 1948 Dönemi :

Tablo 7 ve 8 in incelenmesi tarımsal nüfus başına verimlilikte bu dönemde önceki döneme oranla bir azalma olduğunu göstermektedir. Ekilen arazi başına verimlilik yönünden 1942, 1943 ve 1948 yılları değerleri 1940 düzeyini aşıyorsa da, bu verimlilik kavramı yönünden bu dönemin (1941-1948) ortalaması bir önceki dönemin ortalamasından daha düşüktür. Yani, büyük kısmı harbi içeren bu dönemde tarım alanındaki verimlilikte genellikle bir gerileme olmuştur.

Tablo 5 den anlaşıldığı üzere bu dönemde tarımsal ürün ekilişlerinde bir gerileme vardır. Çift hayvanları sayısı, ortalama değer olarak bu dönemde, bir önceki döneme kıyasla daha büyük (Tablo 8) ise de, 1940 dan, özellikle de 1941 den sonra çift hayvanları sayısında bir gerileme olduğu Tablo 6 da gözlenebilmektedir.

Aynı şekilde, ortalama değer olarak traktör sayısı bu dönemde önceki döneme oranla daha büyüktür (Tablo 8). Buna karşılık Tablo 6 nm gösterdiği üzere traktör sayısında 1940 dan 1944'e kadar sürekli azalma vardır. Ancak 1945 den sonra traktör sayısı artmaktadır.

e. 1948 - 1956 Dönemi :

Bu dönem ekilen toprak miktarında (Tablo 5), traktör sayısında (Tablo 6), tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki oranında (Tablo 9) önemli gelişmelerin gerçekleştirildiği yılları kapsar. Tarımsal alanda gözlenen bu hızlı gelişme daha ziyade 1950 - 1953 dönemi için söz konusudur.

Ekte verilen Tablo 7 nin incelenmesinden şu sonuçlar çıkarılabilir : Tarımsal nüfus (bucak ve köy nüfusu) başına tarımsal gelir 1950 yılı 100 olarak alınırsa 1953 yılında 135.6 ya çıkmıştır. Aynı şekilde ekilen arazi (ekilen tarlalar artı bağlar ve bahçeler) başına bitkisel üretim 1950 yılı 100 kabul edildiğinde 1953 de 117.2 ye yükselmiştir. Her iki kavram yönünden verimlilikte 1953 yılı düzeyine, incelediğimiz dönemin (1948 - 1956) sonraki yıllarında ulaşılamamıştır.

Tablo 5 in son sütununun incelenmesinden anlaşıldığı üzere ekilen toprak miktarında en hızlı gelişme de 1950 - 1953 süresinde ger-

çekleştirilebilmiştir. Çift hayvanları sayısında tüm dönem (1948-1956) süresince gözlenen durgunluğa yakın duruma karşılık traktör sayısında özellikle 1948-1953 döneminde çok hızlı bir artış olmuştur. Ekte verilen Tablo 9 un incelenmesinden anlaşılacağı üzere tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki oranı 1949-1956 döneminde yüksektir. Bu dönem içinde bu oranların en büyük değerlere ulaştıkları yıllar ise 1951, 1952, 1953 ve 1954 dır.

f. 1957 - 1962 Dönemi :

Tablo 8 den görüldüğü üzere kullandığımız verimlilik kavramları yönünden ortalama değerler bu dönemde bir önceki döneme göre daha yüksektir. Buna rağmen, söz konusu verimlilikler yönünden bu dönemin son yılı (1962), bir önceki dönemin en iyi yılı (1953) ile karşılaştırıldığında 1957-1962 yılları için elverişli bir durum ortaya çıkmamaktadır. Nitekim tarımsal nüfus başına tarımsal gelir yönünden 1962 yılında 1953 yılının altında kalmakta, ekilen arazi başına bitkisel üretim bakımından ise 1962 yılı değeri (1473.3), 1953 yılı kıymetinin (1465.3) çok yakınında bulunmaktadır²⁸.

Tarımda kullanılan üretim faktörleri yönünden de bu dönem büyük gelişmeler ortaya çıkarmamaktadır. Tablo 6 ve 8 in incelenmesinden anlaşılmaktadır ki bu dönemde çift hayvanları sayısında genellikle hızlı olmayan bir gelişme vardır. Aynı şekilde, Tablo 5'e bakılarak ekilen toprak miktarında yavaş bir artma eğilimi olduğu söylenebilir. Buna karşılık, bu dönemde traktör sayısında bir gerileme ya da duraklama durumunun ortaya çıktığı görüşü, Tablo 6 nın son sütununa dayanılarak ileri sürülebilir.

28) Karşılaştırma 1962 yılı ile bir önceki dönemin son yılı (1956) arasında yapıldığında şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Tarımsal nüfus başına tarımsal gelir 1956 yılı 100 alındığında 1962 de 105.4 olmuştur. Ekilen arazi başına bitkisel üretim 1956 yılı 100 kabul edildiğinde 1962 de 114.0'a yükselmiştir.

Yani, böyle bir karşılaştırmaya dayanıldığında da verimlilik açısından 1957-1962 dönemi, bir önceki döneme oranla belirgin ölçülerde daha ileri, daha üstün bir nitelik ortaya koymamaktadır.

g. 1963 - 1972 Dönemi :

Tablo 7 ve 8 in incelenmesi, kullanmakta olduğumuz her iki verimlilik kavramı yönünden bu dönemin bir önceki döneme oranla artma eğilimi ortaya koyduğunu göstermektedir. Buna karşılık, Tablo 5 de görüldüğü üzere bu yıllarda ekilen toprak miktarında büyük artışlar yoktur. Çift hayvanları sayısında 1963-1967 arasında durgunluk ya da yavaş artma, 1968 ve sonrasında ise sürekli bir azalma vardır.

Ekilen toprak miktarındaki, çift hayvanları sayısındaki bu elverişsiz durumun varlığına rağmen verimliliğin incelemekte olduğumuz dönemde artış eğilimi ortaya koymasında traktör miktarındaki ve gübre kullanımındaki gelişmelerin katkısı vardır, görüşünderiz. Tablo 6 ve 8 in incelenmesi traktör sayısında 1963-1972 döneminde sürekli ve önemli artışlar olduğunu göstermektedir. Bu dönemde gübre kullanımında da belirgin gelişmeler olduğunu kanıtlayan veriler bulma olanağı vardır²⁹.

h. Özet :

Bu incelemelerimizden sonra Türk tarımının 1923-1972 döneminde ortaya koyduğu genel gelişme eğilimlerini şöylece özetleyebiliriz.

Farklı dönemlerde farklı hızlarda olmakla birlikte ekilen toprak miktarında önemli bir gelişme kaydedilmiştir.

Çift hayvanları sayısında genellikle bir artış eğilimi söz konusu olmuşsa da, bu gelişme belirgin nitelik kazanamamış, son yıllarda da (1967 den sonra) azalma yönelimine dönüşmüştür.

Traktör sayılarında 1949 yılı ve sonrasında büyük artışlar olmuştur. Bu artışta 1957 - 1962 döneminde bir duraklama ortaya çıkmıştır. 1963 yılı ve sonrasında ise artış tekrar önem ve süreklilik kazanmıştır.

29) DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1968, s. 168; DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1971, s. 181. Yalnız burada gübre kullanımında 1963 öncesi için de gelişme eğilimi olduğuna önemle değinelim (DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1968, s. 168).

Ekte verilen Tablo 9 un (yılları gösteren sütunlar hariç) 3, 4, 7; 8 inci sütunlarında görüldüğü üzere, ekili alan olarak tarımdaki ürün bileşiminde yıllar boyunca önemli bir değişme eğilimi ortaya çıkmamıştır³⁰.

Geçmişte bu genel eğilimleri gösteren tarımın geleceği için şu tahminlerimizi ileri sürebiliriz: Gelecekte ekili toprak miktarını önemli ölçüde artırabilmek olanağı mevcut görünmüyor. Tarımda daha fazla işgücü kullanılması Türkiye'nin ve Dünyanın genel gelişme yönelimine ters düşüyor. Diğer yandan Türkiye'nin olanakları geçmiş yıllardakine oranla artmış bulunuyor.

Böyle olunca, gelecekte Türk Tarımında makineleşme, gübreleme, sulama v.s. gibi araçlarla verimi artırma yoluna gittikçe daha yoğunlukla başvurulacağı beklenebilir. Bu eğilimin verimi artırması, tarımsal ürün bileşiminde üretim değeri yüksek ürünlere yönelmesi sonucunu yaratması umulabilir. Ama konserveçiliğe, turfandacılığa yönelik sebzeçilik ve meyvecilik dışarda tutulursa, Türk Tarımının gelecek yıllarda önemli gelişmeler ortaya koyabileceğini, iklim koşullarından hiç olmazsa bir ölçüde kurtularak büyük sıçramalar gerçekleştirebileceğini sanmıyoruz.

2. BİRİKİM VE YATIRIMIN BÜYÜMEYE KATKISI:

Yukarıda belirttiğimiz üzere Türkiye başından beri sanayileşmek suretiyle kalkınmak yolunu seçmişti. Sanayileşmek bu alana yatırım yapmakla gerçekleştirilebilirdi. Bu yazımızda incelemekte olduğumuz zaman fasılasının (1923 - 1972) tümünde yatırım yapabilmek, geniş ölçüde ithalâta bağlı idi. Dolayısıyla bütün bu dönemde ithal olanaklarına sahip olma zoruunluluğu vardı.

30) Ekteki tablo 9 un son sütununda 1968 ve sonrasında bağlar ve bahçelerin ekilen tarlalar içindeki oranında bir artış eğilimi ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu durumun geniş ölçüde sebze bahçelerinin 1968 ve sonrasında ayrı bir kalem olarak gösterilmesinden, bu kalemin "1968'e kadar ekilen alanda gösterilen bostanları da kapsar" (DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1971, s. 179) olmasından ileri geldiği görüşündeyiz. Bu nedenle bu artış eğilimini anlamlı saymıyor ve gözönünde bulundurmuyoruz.

İthal olanakları yönünden 1948 öncesi 1948 sonrasında farklıdır³¹. 1948 öncesinde ithalât ancak ihracat yapılarak sağlanabilmiştir. Nitekim Tablo 4 de görüldüğü üzere dış ticaret 1923 - 1948 döneminin bir kısmında açık, bir kısmında fazla vermiştir. Bu dönemde açıklar toplamı (1923 - 1929, 1938, 1947, 1948 yılları açıkları toplamı) 680.163.000 TL. olmuştur. Aynı dönemde fazlalar toplamı (1938 hariç, 1930 - 1946 yılları fazlaları toplamı) 642.393.000 TL. değerine varmıştır. Böylece tüm dönem (1923 - 1948) boyunca aşağı yukarı bir dengeye ulaşılmıştır.

İthalâtın ihracatla sınırlı olması durumu 1948 sonrasında bahis konusu olmamıştır³². Tablo 4 de görüldüğü üzere bu dönemde (1948 - 1972) dış ticaret sürekli olarak açık vermiştir. İthalâtın sürekli olarak ihracat üstünde gerçekleştirilebilmesi önceleri dış yardım, son birkaç yılda işçi dövizleri sayesinde başarılabilmektedir.

İthalâtın finansmanında, 1948 sonrasında bu belirtilen ek kaynaklardan (dış yardım, işçi dövizleri) yararlanma olanağı da söz konusu bulunduğu halde, ihracat daima önemli bir katkı sahibi olmuştur. Bu husus ekteki Tablo 16 da açıkça gözlenebilmektedir. Nitekim ihracatın ithalât içindeki oranı bir kaç yılda % 60 ın altına dahi düşmüşse de, genellikle % 70 in üstünde bulunmuştur:

31) Tablo 4 ün incelenmesi durumun 1948 den önce, 1947 de değiştiğini göstermektedir. Bu nedenle, söz konusu iki dönemi 1946 ve öncesi, 1947 ve sonrası diye ikiye ayırmak belki daha anlamlı olurdu. Biz, bütün bu çalışmamızda genellikle 1923 - 1972 dönemini 1948 yılına göre ikiye bölmek yolunu izlediğimiz için burada farklı bir ayırma gitmekten kaçındık.

32) İthalât ve ihracat olanaklarını incelerken dış ticaret hadlerine de başvurduk. Elde ettiğimiz verilerden bu makale çerçevesinde anlamlı bir sonuç çıkarabileceğimizi sanmıyoruz. Bu nedenle, bu verileri ekteki Tablo 10 da vermek ve bu dip notda bu konuya yalnızca değinmekle yetinmek yoluna gittik.

Burada aynı kadere uğrayan iç ticaret hadlerine de değinelim. Bunlardan da bu çalışmamız çerçevesinde anlamlı bir sonuç varamadık. (Belki tek anlamlı sonuç olarak 1933 - 1941 arasında, hatta 1930 - 1941 gibi daha geniş bir dönemde iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişme seyri gösterdiği söylenebilir. Ama daha ayrıntılı araştırmalara dayanmadan bu sonucu da ihtiyatla karşılamak gerekir). Bu konudaki verileri diğer bazı fiyat endeksleri ile birlikte ekteki Tablo 11 ve 12 de veriyoruz.

İhracat geniş ölçüde tarım ürünlerinden oluştuğuna³³ göre, bu son durumun anlamı, ithalât aracılığıyla yatırım yapılabilmesinde, böylece de sanayileşmeye yönelinmesinde tarımda sağlanan birikimin (tasarrufun) önemli bir katkı sahibi olmasıdır. Yani Türk sanayileşmesinde tarımsal birikimin önemli bir rolü olmuştur.

Tarımsal birikime 1948 sonrasında dış yardımlar ve işçi dövizlerinin katkısı da eklenmiştir. Böylelikle 1948 den sonra ithalât olanakları genişlemiş, daha fazla yatırım yapılabilmiş, daha hızlı sanayileşme gerçekleştirilebilmiş, büyüme hızı artırılabilmiştir.

Son yıllarda birikim ve yatırımın iktisadî büyümedeki katkısı tartışılmakta³⁴, bu konuda teknolojik gelişmenin çok daha önemli olduğu şeklinde bulgulara erişilmektedir. Biz burada bu tartışmalar üzerinde etraflıca durmak niyetinde değiliz. Burada yapmak istediğimiz "...yatırım oranları ile büyüme hızları arasında az ilgi olduğunu söyleyen (telkin eden) neoklasik büyüme modeli sonuçlarının geçerliliğinin olasılık dışı bulunmadığını" ileri süren görüşün³⁵ ışığı altında Türk Ekonomisinin gerçeğini kısaca incelemektir.

Bütün değişkenleri carî fiyatlarla alarak, yatırım oranları (ekteki Tablo 13 de verilen gayri safî yatırımlar bölü gayri safî millî hasıla) ile gayri safî millî hasıla arasında bağıntı (korelasyon) katsayıları elde ettik. Bunlar 1923 - 1948 dönemi için — 0.3374, 1948 - 1972 dönemi için 0.6862 değerleri olarak bulundular.

Bağıntı katsayısının 1923 - 1948 döneminde — 0.3374 olarak çıkmasının temel nedeni bu dönemde iktisadî büyümede, yatırımlardan pek etkilenmeyen tarımın katkısının önemli olmasıdır. Bu dönemin önemli bir kısmını oluşturan buhran ve harp yıllarının itha-

33) Son yıllarda ihracat içinde sanayi ürünlerinin payının önemli bir gelişme eğilimi gösterdiği iddiaları vardır. Biz bu görüşün doğruluğundan şüphe duyuyoruz. Bu şüphemizi dayanak ve kanıtları için T. Bulutay, Türk Sanayiinin Bugünkü Yapısı ve Özellikleri, İGEME tarafından 20 - 25 Mayıs 1974 tarihleri arasında düzenlenen "Symposium" a sunulan tebliğ, s. 18 - 20 ye başvurulabilir.

34) Bu konuda meselâ, D. Hamberg, Models of Economic Growth, s. 141 - 173'e bakılabilir.

35) D. Hamberg, Ad. Ge. Es., s. 173.

lâtında yer alan yatırım mallarının nitelik ve teknolojik içerik olarak yüksek vasıfta bulunmaması da söz konusu durumun yaratılmasında etken olmuş olabilir.

Bağıntı katsayısının 1948 - 1972 döneminde artışı ve yüksek çıkması (0.6862) bizce anlamlı bir sonuçtur. Geniş ölçüde ithalât aracılığıyla gerçekleştirilen, böylece kısmen de ileri teknolojiyi içeren yatırımların millî gelir içindeki paylarının artması iktisadi büyüme olanaklarını artırmıştır. Bu niteliği ile bu durum yukarıda D. Hamburg'den aktardığımız görüşe ters düşmektedir.

Bu kısımda son olarak incelemekte olduğumuz 1923 - 1972 döneminde sermaye - hasıla oranlarını bulmak yoluna gittik. Değişkenlerin tümü cari fiyatlarla ifade olunduğunda elde ettiğimiz sermaye - hasıla oranlarını ekteki Tablo 16'nın yıllardan sonraki ilk sütunlarında gösteriyoruz. Sonra tarımsal gelirin iklim koşullarına bağlı olarak yıldan yıla oynamalar içinde bulunması durumunu gidermek amacıyla düzeltme yoluna başvuruyoruz. Ekteki Tablo 15'e ait açıklamada bu düzeltme işlemi nasıl başardığımızı açıklıyor ve Tablo 15 de ulaştığımız sonuçları veriyoruz. Gayri safi millî hasıla yerine, Tablo 15 de eriştiğimiz cari fiyatlarla düzeltilmiş gayri safi millî hasıla verilerini kullanarak yeni bir sermaye - hasıla oranı serisi elde ediyoruz. Bunu da Tablo 16 da gösteriyoruz.

Tablo 16 da yer alan her iki sermaye - hasıla oranı serisi zaman içinde genellikle bir artma eğilimi³⁶ ortaya koyuyor. Ekonomi açısından ilk bakışta pek yararlı sayılamayan bu eğilimi, sanayinin, sermayenin ekonomideki ağırlığının artmasının bir sonucu kabul ediyor ve bu niteliği nedeniyle sakıncalı bulmuyoruz.

Bu açıklamalarımızla makalemizin bu kısmını tamamlıyor, Türkiye'de gerçekleştirilmiş iktisadi büyümeyi basit bir model aracılığı ile ortaya koymak amacına yöneldiğimiz üçüncü kısma geçiyoruz.

36) Düzeltilmemiş gayri safi hasılaya göre elde olunan sermaye - hasıla oranları ortalaması, 1923 - 1929 döneminde 0.6790, 1930 - 1935 döneminde 0.8313, 1936 - 1939 döneminde 0.7374, 1940 - 1948 döneminde 0.9851, 1949 - 1953 döneminde 0.8937, 1954 - 1961 döneminde 1.3743, 1962 - 1965 döneminde 1.5048, 1966 - 1971 döneminde 1.4691 dir.

— III —

1. TÜRKİYE İKTİSADİ BÜYÜMESİNİN TEMEL MODELİ:

Burada Türk Ekonomisinin Cumhuriyetin ilânından bu yana ve özellikle 1948 sonrasında ortaya koyduğu gelişmeyi çok basit bir model aracılığıyla açıklamaya çalışacağız.

Önce Türk iktisadî büyümesinde özellikle 1948 sonrasında temel itici gücün sanayileşme olduğu şeklindeki görüşümüzü bir daha belirtelim. Yukarıda bu görüşümüzü etraflıca açıklamak olanağını bulmuştuk. Bu nedenle burada ele alacağımız modelde yalnızca tarım dışı gelirleri gözönünde bulunduracağımızı, böylece de tarımın büyüme etkisini ihmal etmiş olacağımızı belirtmekle yetinelim.

Girişimcilerin t dönemi ile t-1 dönemi arasında sağladıkları gelir artışının iki kaynağı vardır. Bunlardan ilki girişimcilerin kendi öz kaynakları ile sağladıkları yatırımlardan ortaya çıkan kâr, ikincisi girişimcilerin t döneminde kullanabildikleri krediden sağladıkları, faiz ödenmesinden sonra geriye kalan net kâr. Yatırımların bir dönem sonra gelir yaratmağa başladığını varsayarsak, girişimcilerin gelir artışını aşağıdaki formül içinde gösterebiliriz :

$$\Delta Yc = (Yc)_t - (Yc)_{t-1} = (kr)_t (p-r) + p s_c (Yc)_{t-1}$$

Burada (Yc) girişimcilerin gelirini, (kr) girişimcilerin kullandığı kredi hacmini, s_c girişimcilerin birikim (tasarruf) eğilimini, p kâr oranını, r faiz oranını gösterirler. Ayrıca $I_{t-1} = s_c (Yc)_{t-1}$ olduğu varsayılmıştır.

Diğer yandan işçilerin t dönemi ile t-1 dönemi arasında sağladıkları ücret artışı,

$$(Wd)_t - (Wd)_{t-1} = (wd)_t (Ld)_t - (wd)_{t-1} (Ld)_{t-1}$$

olacaktır. Burada yalnızca tarım dışı işçiler üzerinde durulmakta, d bu durumu simgelemektedir. W toplam ücretleri, w ücret haddini, L işçi miktarını göstermektedir.

Önceki bir yazımızda³⁷ ileri sürmüş olduğumuz ücret haddi tanımımızı kullandığımızda son ifadeyi,

$$(Wd)_t - (Wd)_{t-1} = a \frac{Y_t}{L_t} (Ld)_t - a \frac{Y_{t-1}}{L_{t-1}} (Ld)_{t-1}$$

şeklinde yazabiliriz. Burada Y ve L sırasıyla tüm ekonomideki gelir ve işgücü miktarıdır.

Böylece, tarım dışı alanda t dönemi ile t-1 dönemi arasında sağlanan gelir artışı (ΔYd),

$$(\Delta Yd) = (Yd)_t - (Yd)_{t-1}$$

$$= (kr)_t (p-r) + p s_c (Yc)_{t-1} + a \left[\frac{Y_t}{L_t} (Ld)_t - \frac{Y_{t-1}}{L_{t-1}} (Ld)_{t-1} \right] \dots (1)$$

olarak yazılabilecektir.

Bu formüllere dayanarak Türk iktisadî gelişmesini belirleyen temel etkenleri açıklığa kavuşturabileceğimiz kanısındayız. Şimdi bu açıklamaya geçelim.

Son formülün incelenmesinden anlaşılacağı üzere Y_t/L_t ile Y_{t-1}/L_{t-1} arasındaki, $(Ld)_t$ ile $(Ld)_{t-1}$ arasındaki fark arttıkça (Yd) de artmakta, tarım dışı alanda gelir artışı fazla olmaktadır. Aynı şekilde girişimcilerin gelirleri (Yc) , kredi hacmi (kr) gelir artışı artı yönde etkilemektedir. Girişimcilerin birikim eğiliminin (s_c) , kâr oranının (p) artı yönde etki yaratmasına karşılık, faiz haddinin (r) katkısı eksi olarak belirmektedir³⁸. Şimdi bu etkenleri, Türk Ekono-

37) T. Bulutay, Neo - klâsik Büyüme Modeli Üzerine Eleştiriler ve Türk Ekonomisinin Özelliklerini Açıklamaya Yönelmiş Bazı Düşünceler, S.B.F. Dergisi, Cilt XXVII, No. 4, s. 175.

38) Yukarıdaki formülde bir de a yer almaktadır. Bunun hakkında önceki bir makalemizde (T. Bulutay, Neo - klâsik Büyüme Modeli Üzerine Eleştiriler ve Türk Ekonomisinin Özelliklerini Açıklamaya Yönelmiş Bazı Düşünceler, S.B.F. Dergisi, Cilt XXVII, No. 4, s. 176) biraz açıklamada bulunmuştuk. Burada yeni bir açıklama yoluna gitmiyor, a'yı bir tarafa bırakıyoruz.

misine ait verileri de gözönünde bulundurarak ayrıntılarıyla ele almaya çalışalım.

a. Verimlilik Yönünden Gelişmeler :

Türk Ekonomisinde genellikle yıldan yıla, dönemden döneme bir verimlilik artışı ortaya çıkmıştır. Önce, verimlilik kavramını göstermese de birey başına gayri safî millî hasılda zaman boyunca bir artma eğilimi gözlenmiştir. Tablo 2 nin incelenmesinden anlaşılacağı üzere 1923 - 1948 döneminde reel fiyatlarla birey başına gayri safî millî hasılda, İkinci Cihan Savaşı yılları bir tarafa bırakılırsa, genellikle bir artma yönelimi vardır. Aynı nitelikte bir gelişme eğiliminin 1948 - 1972 dönemi için de söz konusu olduğu Tablo 1 in son sütunlarının incelenmesi ile ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan sanayide (imalât sanayii + madencilik + elektrik, havagazi, su) çalışan kişi başına sanayi geliri, fiyat hareketlerinden temizlenmiş olarak 1927 de 745.9 TL., 1955 de 1004.3 TL., 1960 da 1093.1 TL., 1965 de 1530.8 TL., 1970 de 1879.6 TL. dir. Tarımda (Tarım ve hayvancılık + ormancılık + balıkçılık) kişi başına tarımsal gelir ise, gerçek (reel) fiyatlarla 1927 de 55.41 TL., 1955 de 210.11 TL., 1960 da 239.93 TL., 1965 de 258.40 TL., 1970 de 325.52 TL. dir³⁹.

39) Çalışan kişi başına carî üretici fiyatları ile sanayi geliri 1927 de 745.9, 1955 de 3816.3, 1960 da 8340.1, 1965 de 14481.5, 1970 de 23682.9 TL.; tarım geliri 1927 de 55.41, 1955 de 798.92, 1960 da 1831.81, 1965 de 2444.72, 1970 de 4103.11 TL. dir.

Buradaki hesaplamalarda kullanılan tarım ve sanayi gelirleri 1927 için T. Bulutay, Y.S. Tezel, N. Yıldırım, Türkiye Millî Geliri, 1923 - 1948 (basılmakta), Tablo 8.2. A dan, sonraki yıllar için DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 104 ve 106 dan alınmışlardır.

1927 yılında sanayide çalışanlar rakamı DİE, Sanayi Sayımı 1927, s. 8, 9 dan alınmıştır. Aynı yılda (1927) tarımda çalışan miktarı olarak köy nüfusu alınmıştır. Bu veri için T. Bulutay, Y.S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 4.2. den yararlanılmıştır.

Tarımda ve sanayide çalışanlar rakamları 1955, 1960 yıllarında DİE, İstatistik Yıllığı, 1960 - 1962, s. 81 den; 1965 yılında DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1971, s. 43 den; 1970 yılında (15 + yaş grupları toplamı olarak) DİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sa-

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi Cumhuriyetin ilânından bugüne kadar Türk Ekonomisinde genellikle bir gelişme eğilimi gözlemlendiği halde, bu gelişme 1948 öncesinde ve sonrasında farklı nitelikte ortaya çıkmıştır. Önceki dönemde (1948 öncesinde) tarımın gelişmedeki etkisi sanayinin tesirine oranla genellikle daha baskın olmuştur. Nitekim Tablo 3'ün incelenmesinden anlaşılacağı üzere, 1948 öncesinde yalnızca 1929-1935 döneminde sanayi tarıma oranla daha hızlı bir gelişme gösterebilmiştir. Bu dönem de (1929-1935) tarımın, tarım ürünleri fiyatlarının çok kötü etki altında kaldığı Büyük İktisadi Dünya Buhranı yıllarıdır. 1948 yılı öncesinin diğer bütün dönemlerinde tarımsal gelişme sanayi gelişmesinin önünde bulunmuştur.

Sonraki yıllarda, özellikle 1953 sonrasında⁴⁰ ise sanayinin gelişmesi tarımın büyümesini çok aşmıştır. Bu ikinci dönemde (özellikle 1953 sonrasında) iktisadi kalkınmanın temel itici gücü sanayi olmuştur.

Söz konusu iki dönem arasındaki bu farklılık, kanımızca meydana gelen verimlilik artışının nedenleri arasında da farklılık ortaya çıkarmıştır. 1948 sonrasında ortaya çıkan verimlilik artışında, dolayısıyla gelişmede, temel etkenlerden biri yatırım oranı olmuştur. Çünkü bu dönemde büyümede itici güç sanayidir ve bu sanayinin oluşmasında yatırımların büyük katkısı vardır. Bu düşünceye uygun olarak carî fiyatlarla yatırım oranları ile carî üretici fiyatları cinsinden gayri safî millî hasıla rakamları arasındaki bağıntı katsayısı, yukarıda belirtmiş olduğumuz üzere, 1948-1972 döneminde 0.6862 olarak bulunmuştur.

1948 öncesinde iktisadi gelişme esas güç olarak tarıma dayalı kaldığı için de bu dönemde (1923-1948) yatırımların etkisi pek söz

yımı, Örneklem Sonuçları, s. 12 den alınmışlardır.

Fiyatları temizleyerek reel değerlere geçmede kullandığımız toptan eşya fiyatları endeks sayıları, 1927, 1948 için T. Bulutay, Y.S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo Ek. 25'e; 1955, 1960, 1965, 1970 için T. Bulutay, Ekonometrik Bir Deneme, s. 185, DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1968, s. 402 ve DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1971, s. 437 ye dayanılarak elde olunmuşlardır.

40) 1948-1953 döneminde tarım ve sanayi birbirine yakın gelişme hızı ortaya koymaktadır.

konusu olmamıştır. Nitekim yukarıda açıkladığımız üzere, bu dönemde carî fiyatlarla yatırım oranları ile carî üretici fiyatları cinsinden gayri safi millî hasıla verileri arasındaki bağıntı katsayısı, —0.3374 değeriyle ortaya çıkmıştır.

Yatırımların gerçekleştirilebilmesi ise ancak ithalât ile olanak dahiline girmiştir. Özellikle yatırım malları alanındaki üretim gücü yetersiz durumda olan bir ülke için, Türkiye için bu durumu doğal saymak gerekir.

Özellikle ithalât yoluyla gerçekleştirilen yatırımlar Türk Ekonomisine teknolojik gelişmeyi de taşımışlardır. Teknolojik gelişme bu yatırımlarda kişileşerek Türk Ekonomisine girmiştir. Dolayısıyla, Türk Ekonomisinin incelemeye çalıştığımız dönemde teknolojik gelişme yatırımlardan ayrı, bağımsız bir nitelik taşımamıştır.

Böylece verimlilik artışının Türk iktisadî gelişmesinde önemli bir katkı kaynağı olduğu, bunun ise 1948 den sonra teknolojik gelişmeyi de içeren yatırımlarla sağlandığı şeklinde özetleyebileceğimiz görüşümüzü açıklamış bulunuyoruz.

b. Sektörel Büyüme Farklılıkları :

Yukarıda ulaştığımız formülde tarım dışı gelirden artışın, $(Ld)_1$ ile $(Ld)_2$ arasındaki farktan olumlu yönde etkilendiğini belirtmiştik. Yani tarım dışı alanda çalışanlar miktarı arttıkça, diğer bir deyimle tarım dışı alanların ekonomideki katkıları fazlalaştıkça tarım dışı gelir de artma eğilimi göstermektedir.

Tarım dışı alanın temel ögesi olan sanayiye ele alarak sözünü ettiğimiz nitelikte bir gelişmenin Türk Ekonomisi için de söz konusu olduğunu ortaya koyabiliriz. Aşağıdaki tablo sanayide, tarımda çalışanlar sayılarını, sanayide çalışanların tüm nüfus içindeki oranlarını göstermektedir.

TABLO 18

Yıllar	Sanayide çalışanlar (kişi)	Tarımda çalışanlar (kişi)	Sanayide çalışanlar bölü toplam nüfus
1955	805.238	9.446.102	0.0335
1960	977.472	9.737.489	0.0352
1965	1.073.899	9.750.269	0.0342
1970	1.339.191	9.730.469	0.0376

KAYNAK : Sanayide ve tarımda çalışanlar verileri 39 numaralı dip notda belirtilen kaynaklardan alınmıştır. Toplam nüfus rakamları DİE, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı, s. 77 den sağlanmıştır.

Bu tablonun incelenmesinden anlaşılacağı üzere 1955 den sonra sanayide çalışanlar miktarında devamlı bir artış olmuştur. Tarımda çalışanlar sayısında ise, özellikle 1960 dan sonra bir duraklama ortaya çıkmıştır.

Buna karşılık, tablonun son sütununun açıklıkla gösterdiği gibi sanayide çalışanların toplam nüfus içindeki oranlarında 1955 den sonra belirgin bir artma eğilimi olmamıştır. Bu durumun varlığına rağmen sanayi gelirin millî gelir içindeki payı özellikle 1960 ve 1970 lerde artmıştır⁴¹.

41) Cari üretici fiyatları ile sanayinin millî gelir içindeki payı çeşitli dönemlerde aşağıdaki ortalama değerler olarak ortaya çıkmıştır.

	%
1920 ler (1923 - 1929) için	11.1
1930 lar (1930 - 1939) için	15.7
1940 lar (1940 - 1949) için	15.4
1950 ler (1950 - 1959) için	15.3
1960 lar (1960 - 1969) için	19.5
1970 ler (1970 - 1973) için	22.5

(Kaynak :T. Bulutay, Türk Sanayiinin Bugünkü Yapısı ve Özellikleri, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından 20 - 25. Mayıs 1974 tarihleri arasında düzenlenen "Symposium"a sunulan tebliğ, s. 5).

Bu sonucun meydana gelmesini sağlayan sanayide kişi başına verimliliğin tarıma oranla çok yüksek olmasıdır. Yukarıda verdiğimiz rakamlar reel fiyatlarla kişi başına gelirin 1970 yılında sanayide 1879.6 TL., tarımda 325.52 TL. olduğunu göstermektedir⁴². Söz konusu verimlilikler arasında farklılığın çok belirgin olduğu açıktır.

Böylece az verimli alanlardan (özellikle tarımdan) daha verimli alanlara (özellikle sanayie) yönelmesi Türk iktisadi büyümesinde önemli bir katkı kaynağı olmuştur. Söz konusu büyümeyi belirleyen önemli etkenlerden biri bu yönelimdir.

d. Girişimcilerin Birikim Oranı :

Yukarıda ulaştığımız son formülde girişimcilerin birikim (tasarruf) oranlarının tarım dışı alandaki geliri olumlu yönde etkilediği sonucuna varmıştık. Gerçekte de girişimcilerin birikim oranının bu şekilde bir etki yarattığı kanısındayız.

Türk iktisadî gelişmesinde girişimcilerin birikim eğiliminin zaman esnasında ortaya koyduğu seyir konusunda, çeşitli sınıfların ve gelir gruplarının tüketim eğilimleri hakkında kesin yargılara varmamızı sağlayacak böl miktarda araştırmaya sahip değiliz⁴³. Buna rağmen yatırım oranlarına dayanarak Türk Ekonomisinde 1950 den sonra global birikim eğiliminde bir artış ortaya çıktığını söyleyebiliriz⁴⁴. Nitekim Tablo 13 den elde ettiğimiz ve aşağıda verdiğimiz yatırım oranları ortalamaları bu görüşümüzü kanıtlamaktadır.

42) Reel fiyatlarla sanayide çalışan kişi başına sanayi gelirinin reel fiyatlarla tarımda kişi başına tarımsal gelire oranları çeşitli yıllarda şu değerleri ifade etmektedir: 1927 de 13.46, 1955 de 4.78, 1960 da 4.56, 1965 de 5.92, 1970 de 5.77.

43) Yalnız burada bir araştırmaya ve onun bulgularına değinmeliyiz. Bu araştırma Zeki Avralıoğlu tarafından Siyasal Bilgiler Fakültesinde yapılmış doktora tezidir. (Z. Avralıoğlu, Üç Şehirde Tüketim Fonksiyonları). Bu çalışmaya (s. 261) göre, "... ücret erbabının marjinal tüketim eğilimi ücret dışı geliri hane halklarınınkinden yüksektir".

Burada, bu araştırmanın en başarılı tahmin modelinin, Friedman'ın daimî gelir hipotezine yakınlığı bulunan, $C = ky$ şeklindeki F modeli olduğuna da (Ad. Ge. Es., s. 158, 217, 260, 261) değinelim.

44) Yatırım oranlarını birikim oranının ölçüsü olarak aldığımızda

TABLO 19

DÖNEMLER	Yatırım oranları %
1920 ler (1920 - 1929) için	9.05
1930 lar (1930 - 1939) için	10.09
1940 lar (1940 - 1949) için	8.91
1950 ler (1950 - 1959) için	13.76
1960 lar (1960 - 1969) için	15.76
1970 ler (1970, 1971, 1972) için	17.32

Bu veriler 1950 sonrasında yatırım oranlarının artma eğilimi gösterdiğini açıklıkla belgelemektedir.

d. Kâr ve Faiz :

Yukarıda ulaştığımız formülde kredi hacmi ile kâr oranı eksi faiz oranının çarpımı tarım dışı geliri artıran bir kalem olarak yer almaktadır⁴⁵. Bu kalemin bir etki yaratabilmesi için kâr oranı ile faiz oranı arasında kâr lehine bir farkın olması gerekir. Bu fark yoksa kredinin etkisi de ortadan kalkar.

Büyüme teorileri konusunda yapılan teorik tartışmalarda kâr haddinin faiz oranına eşit olduğu ya da eşit olmaya yöneldiği görüşlerine sıkça rastlanır. Bu görüşler kanımızca iki temel varsayıma dayanır. İlk varsayım tam rekabettir. İkincisi ise tam rekabetle ilgili olan, faiz oranının da kâr haddinin de aynı kişi ve gruplarca söz konusu olması varsayımdır. Yani aynı kişi ya da gruplar maddî olanaklarını ya faiz ya da kâr sağlamak için kullanabilmekte, piya-

olaydan sonra (ex post) bir kavram kullanmış oluyoruz. Oysa incelemekte olduğumuz yukarıki formülde yer alan s_c olaydan önce (ex ante) anlamda bir kavram olmak durumundadır. Doğal olarak burada izlediğimiz yolda sakınca vardır. Bu sakıncayı belirtmek isteriz.

45) Yukarıda ulaştığımız formülde kâr oranı ikinci terimde de yer almaktadır. Bu terimde p girişimcilerin gelirini artırmaktadır. Olağan saydığımız bu durum üzerinde daha fazla durmuyoruz.

sa durumuna göre faiz alıcısı olmayı ya da faiz vericisi durumunda bulunmayı seçebilmektedirler⁴⁶.

Oysa, özellikle 1948 sonrası Türk Ekonomisi gözönüne alındığında faiz sağlayanlarla kâr elde edenlerin aynı gruptan oldukları çok şüphelidir⁴⁷. Kâr sağlayanlar iktisadî ve siyasal ortamda çok güçlü olan özel girişimcilerdir. Faiz geliri elde edenler ise, çoğunlukla malik oldukları küçük birikimleri (tasarrufları) yatırılabilmek olanağından yoksun kişilerdir. Böyle olunca kâr oranı ile faiz haddi arasında önemli bir farklılığın ortaya çıkması doğaldır. Nitekim Türk İmalât Sanayiinde, toplam özel kesimde, 1951-1968 dönemi ortalaması olarak kâr oranı 0.2567 dir. Aynı kesime ait aynı nitelikteki kâr oranları 1966, 1967, 1968 yıllarında sırasıyla şöyledir: 0.3757, 0.3816, 0.3803⁴⁸. Buna karşılık, orta ve uzun vadeli kredilerin de kapsandığı ödünç para verme işlerinde 1960 ve 1970 lerde uygulanan en yüksek faiz oranları 0.12 yi hiç aşmamaktadır⁴⁹.

Kâr oranı ile faiz haddi arasında büyük farklılıklar olduğu, olması doğal bulunduğu için Türk ekonomik gelişmesinde özellikle 1948 sonrasında krediler çok önemli bir yer tutmuştur. Türk Ekonomisinde sağlanan fazlanın (surplus'un) büyük kısmı krediler aracılığıyla özel girişimcilere aktarılmıştır.

Özel girişimin iktisadî çabalarında temel motifi oluşturan kâr kavramı üzerinde burada durmayacağız⁵⁰. Faiz haddi ve kredi konusunda bazı görüşlerimizi ileri sürmekle yetineceğiz.

46) Burada küçük birikim (tasarruf) sahiplerinin hisse senedi sahipliği yoluyla elde ettikleri geliri kâr geliri değil, faiz geliri sayacağımızı belirtelim. Bu konuda aşağıda daha fazla bilgi vereceğimize de değinelim.

Bir de, özel girişimcilerin işlerini sürdürürken bankada kalan paralarından sağlayacakları faiz gelirini, önemsiz olması, istenilir değil kaçınılmaz bulunması nedenleriyle gözönüne almadığımızı belirtelim.

47) Bu görüşü ileri sürerken yalnızca resmî alandaki faiz konusu üzerinde duruyor, özel piyasadaki faizi bir tarafa bırakıyoruz.

48) N. Yıldırım, Neoklasik İktisadın Teknolojik Gelişme Yaklaşımı, S.B.F. de yapılmış doktora tezi, Tablo 26 (s. 295 - I).

49) T.C. Merkez Bankası, Aylık Bülten, 1973, 10 - 11, Ekim - Kasım, s. 52. Buna karşılık "mevduat kabul edilmesinde uygulanan en yüksek faiz oranları" yüzde dokuzu aşmamakta, genel olarak ise daha da düşük bulunmaktadır (Aynı yayın, s. 53).

50) Kâr konusundaki bazı görüşlerimizi diğer bir makalemizde

e. Faiz ve Kredi :

Eski dönemlerde bütün dünyada küçük çiftçiler topraklarının, olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle yüksek faiz oranları ile borç almak zorunluluğu ile sıkıca karşılaşırlardı. Büyük toprak sahiplerinin feodal beylerin çok gösterişli tüketimleri için bankerlere başvurdukları da olurdu. Aşırı yüksek faizle alınan borçların ödenememesi küçük üreticiler için bir yıkım, büyük toprak sahipleri için bir sarımsıntı kaynağı olurdu. Böylece faiz bir yıkım, felâket göstergesi olarak ortaya çıkardı. Müslümanlıkta, Hıristiyanlıkta faizin haram sayılmasının temelinde açıklamaya çalıştığımız olayların yattığı söylenebilir⁵¹.

Bu durum bugün de tarım alanında hiç olmazsa kısmen sürmektedir. Özel kişi ve bankerler çok yüksek faizle borç vermektedirler. Ama iktisadî gelişmenin asıl kaynağını oluşturan tarım dışı alanlarda özel bankerlerin borç vermesi olayına hâlâ rastlanıyorsa ve bu işlem bazı kişiler için yıkım kaynağı olmakta devam ediyorsa da bunun tüm tarım dışı alan için katkısı fazla önemli değildir. Bu alanlarda kredi piyasasında temel rol artık bankalarca oynanmaktadır. Şimdi yapacağımız çözümlerimiz bankalarla sınırlı olacak, yalnızca resmî diyebileceğimiz faiz haddi üzerinde duracak, özel piyasada belirlenen faiz konusunu bir tarafa bırakacağız. Çünkü Türk Ekonomisi, Türk iktisadî gelişmesi için önemli olan bu resmî faiz piyasasıdır.

Bankalarca düzenlenen resmî faiz haddi söz konusu olduğunda 1948 sonrası Türk Ekonomisinde faiz oranının yüksek olduğu şikâyetlerine yer yoktur. Türk Ekonomisinde faiz haddi ancak nominal olarak ve düşük oranlarda, reel olarak ise genellikle eksi düzeyde vardır⁵².

(T. Bulutay, Neo - klâsik Büyüme Modeli Üzerine Eleştiriler ve Türk Ekonomisinin Özelliklerini Açıklamaya Yönelmiş Bazı Düşünceler, S.B.F. Dergisi, Cilt : XXVII, No : 4, s. 175 - 178) açıklamıştık.

- 51) Bu paragrafta açıklanan düşüncelere benzer nitelikte görüşler için, J. Robinson, J. Eatwell, An Introduction to Modern Economics, s. 71'e başvurulabilir.
- 52) Fiilen gerçekleşen durumu gösteren bir örnek olarak Türkiye İş Bankasının 1971 ve 1972 de aldığı ve verdiği faiz oranları üze-

Bilebildiğimiz, anlayabildiğimiz kadarıyla Keynes'in faiz teorisinin iki temel yeniliği vardır. Bunlardan ilki faizin belirlenmesinde spekülasyon amacı ile para tutma istemidir. İkincisi ise belirli bir haddin altında faiz oranının para artışına karşı duyarlılığını, esnekliğini yitirmesidir.

Türk Ekonomisi gözönünde alındığında bu hususları anlamlı kabul etme olanağı yoktur. Spekülasyon amacı ile para tutmanın

rinde kısaca duralım. Bu bankanın aldığı faizlerin (alınan faiz ve komisyonlar + tahviller ve hisse senetleri cüzdanı gelirleri + banka hizmetleri mukabilinde alınan ücret ve komisyonlar) krediler toplamına (senetler cüzdanı + borçlu cari hesaplar) oranı 1971 de 0.1579, 1972 de 0.1575 dir. Aynı bankanın ödediği faizlerin (verilen faiz ve komisyonlar + tasarrufu teşvik ikramiyeleri) toplam mevduatına (vadeli + vadesiz) oranı ise 1971 de 0.0355, 1972 de 0.0362 dir. Buna karşılık Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü toptan eşya fiyatları genel endeksinde göre (DİE, Aylık İstatistik Bülteni, 1973 - IX - XI, s. 98) genel fiyat artış oranı 1971 de 0.1592, 1972 de 0.1800 dir.

Bunların yukarıda metinde belirttiğimiz görüşümüzü destekledikleri açıktır.

Burada bankaların kâr olanaklarının diğer alanlara (meselâ özel kesim imalât sanayiine) oranla düşük olduğu şeklindeki kanınımı da belirtelim. Görüşümüze göre temel görevi diğer alanlardaki özel girişime kâr olanakları yaratma olan bankacılığın yüksek kâr sağlaması beklenemeyeceği için, bu durum doğal karşılanmalıdır.

Bu hipotez şeklindeki görüşümüzün sınanması için ayrıntılı araştırmalara gerek vardır. Biz burada söz konusu görüşümüzü doğrulayan bir örnek vermekle yetinelim.

Türkiye İş Bankasının iştirakler kârını dışarda bırakıp, kambiyo kârlarını ve muhtelif kârları içeren kârları toplamının öz kaynaklarına (sermaye + ihtiyat akçeleri + karşılıklar) oranı 1971 de 0.0515, 1972 de 0.1081 dir. Faize dayalı borç alışı verisine aracılık etme şeklinde anladığımız, dar manada bankacılıkla ilgileri şüpheli kambiyo kârlarını ve muhtelif kârları içermelerine rağmen bunların yukarıda (s. 174) belirttiğimiz özel kesim imalât sanayii kâr oranları karşısında çok düşük kaldıkları açıktır. (Burada bazılarınca açıklamakta olduğumuz görüşlerimize ters kanıt sayılabilecek bir noktaya da değinelim. T. İş Bankasının iştirakler kârının iştirakleri toplamına oranı 1971 de 0.0927, 1972 de 0.0907 dir). (T. İş Bankası ile ilgili olarak burada verilen bütün rakamlar için, Türkiye İş Bankası, Yıllık Rapor, 1972 ye dayanılmıştır).

faiz oranını etkilediği görüşü, bilimsel ciddiyetle üzerinde durulamayacak, önemsiz, anlamsız, boş bir iddiadır.

Faiz oranının belirli bir haddin altında para artışından etkilenmemesi görüşü ise belki doğrudur ama Keynes'in amaçladığı anlamda değil. Türk Ekonomisinde faiz haddi, yalnız belirli bir oranın altında değil, tüm olarak para miktarına karşı pek fazla duyarlı sayılamaz ama yalnızca nominal olarak. Çünkü para miktarında artış genellikle fiyatları yükselterek faiz oranının reel olarak azalmasına sebep olur.

Ayrıca, para artışı sonucu meydana gelse de, başka sebeplere bağlı olarak oluşsa da enflasyon faiz haddinin çokça eksi reel değerler alması olayını yaratmaktadır. Böyle olunca girişimci için faiz haddinin reel bir masraf unsuru sayılabilmesi olanağı yoktur.

Bu nedenle özel girişimcinin Keynes'in dediği gibi marjinal etkinlik ve faiz oranı karşılaştırması yaparak yatırıma yöneldiği görüşü de hiç olmazsa Türk Ekonomisinin incelemeye çalıştığımız dönemleri için temelden tamamen yoksun kalır. Yani özel girişimci yatırıma yönelirken faiz haddini gözönüne almamakta, yalnızca krediyi sağlayabilme yollarını araştırmaktadır. Özel girişimci için önemli, temel sorun kredi sağlama olmaktadır.

Günümüzde özel girişimcinin önünde, geçici nitelikte ve önemsiz ölçüde olduğunu düşündüğümüz özel bankerlere borçlanma dışında şu üç kredi kaynağı vardır : Bankalardan kredi sağlama. Tahvil çıkarmak suretiyle borçlanma. Hisse senetleri yoluyla küçük tasarrufları çekme.

Kanımızca girişimci yönünden bu üç borçlanma şekli arasındaki temel fark faiz haddi farklılığından ibarettir. Bankalardan alınan krediler faiz oranı yönünden en elverişli olanıdır. Tahvil çıkarma yoluyla borçlanmada girişimcinin ödediği faiz daha yüksektir. Hisse senedi çıkarma yoluna gidildiğinde ise olanaklarından yararlanan küçük tasarruf sahibine daha da yüksek faiz ödenir.

Bankaların sağladığı krediler yeterli düzeyde olunca diğer iki yola başvurulmaz. Ama iktisadi hayat gelişip, açılmaya ve genişlemeye daha fazla gereksinme belirince önce tahvil sonra hisse senedi çıkarma yoluna gidilir. Türk Ekonomisinde zaman esnasında

izlenen gelişim bu yönde olmuştur. Önce banka kredisi ile yetinilebilmiş, sonra tahvil çıkarmaya yönelinmiş, bugünlerde de (1973, 1974) hisse senedi çıkarmak yoluna gidilmiştir.

Özel girişimce hisse senedi çıkarmak yolu halka açılma olarak nitelenmektedir. Böylece kâra ortaklık durumunun yaratıldığı iddia edilmektedir. Kanımızca, ne ad verilirse verilsin küçük tasarruf sahibi bakımından hisse senedine sahip olmanın tek anlamı daha yüksek olabilen faiz oranlarına hak kazanabilmektir. Bugünün yüzde yirmileri aşan genel fiyat artışları ortamında hisse senetlerine sahip olmakla küçük tasarruf erbabının hak kazandığı daha yüksek faiz oranları ile bile ancak parasının değerini koruyabildiği, parası karşılığında reel bir faiz almadığı kolaylıkla ileri sürülebilir, görüşünderiz⁵³.

Kredi, kâr ve faiz konusunda şu ana kadar belirttiğimiz düşüncelerimizi şöylece özetleyebiliriz: Türk Ekonomisinin tarım dışı alanlardaki gelişmesinde, özellikle 1948 yılı sonrasında özel girişimcinin katkısı önemli olmuştur. Bu gelişmede esas olarak özel girişimciye dayanılmış, özel girişimci kredi olanakları ile beslenmiş, desteklenmiş, zaman zaman da yeniden yaratılmıştır. Bu ortamda özel girişimcinin karşısındaki kâr olanakları çok elverişli olmuştur.

Resmî alandaki faiz oranları da özel girişimci yönünden çok elverişli bulunmuştur. Kredi alan için reel anlamda bir faiz yükü

53) Hisse senedine sahip olduğunda firmanın tüm aktifleri, bu arada firmada meydana gelecek sermaye değer artışları üzerinde hak kazanıldığı iddiası ileri sürülebilir. Bu iddiaya dayanılarak da söz konusu değer artışları niteliğindeki gelişmelerin hisse senetleri değerine yansıtacağı belirtilebilir. Biz bugünkü Türk Ekonomisinde bu gibi gelişmelerin küçük tasarruf erbabının hisse senetleri üzerinde önemli etkiler yaratabileceği görüşünde değiliz.

Metindeki paragrafta açıkladığımız kanımız bakımından daha önemli durum şudur: Kâr özel girişime sıkı sıkıya bağlı bir olaydır. Özel girişim de toplumda siyasal, toplumsal, iktisadî alanlarda özel ağırlığı alan önemli bir güçtür. Hisse senedine sahip olmakla küçük tasarruf erbabı özel girişimci niteliğini kazanmaz. Bu niteliği kazanmadığına göre küçük tasarruf sahibi kâr elde ediyor sayılmamalıdır.

söz konusu olmamıştır. Böyle olunca kredi istemi (talebi) de faiz oranınca belirlenmemiştir⁵⁴.

f. Kredi ve İktisadi Gelişme :

Kredi hacmi faiz oranınca belirlenmiyorsa nasıl belirleniyor? Kredi hacmini sınırlayan bir etken yok mu? Ortaya çıkan bu soruyu cevaplandırmaya çalışmamız gerek.

Kanımızca, bu sorunun cevabı kredi ile fazla (surplus) arasındaki ilişkide yatar. Kredi ile fazla arasında, kredinin fazlanın yaratılmasını sağlaması, diğer yarıdan da fazlaya dayanması şeklinde karşılıklı ilişki vardır. Yani kredi fazlaya bağlı olarak gelişir. Diğer bir deyimle, kredi ile yaratılan fazlanın büyük bir kısmı özel girişimciye aktarılır. Yoksa kredi ile, fazlanın haricinde ekonomide zaten var olan ve kullanılmakta bulunan kaynaklar bir gruptan diğerine, bir sınıftan ötekine, istisnai baskı dönemleri dışında aktarılamaz.

Böylece iktisadi gelişmede kredinin etkin şekilde kullanılabilmesi için önce ekonomide önemli bir fazla yaratma olanağı mevcut olmalıdır. Kredi ile ancak bu fazlanın bir kısmı, Türk Ekonomisinin 1948 sonrası döneminde olduğu gibi büyük bir kısmı özel girişimcilere aktarılabilir. Böylece, normal politik dönemlerde kredi hacmi söz konusu fazla ile sınırlıdır. Yani kredi ile ekonominin fazla dışında kalan kaynakları özel girişimcilere aktarılamaz. Söz konusu aktarma olanakları sınırlı belirleyen de, temel niteliği gelir çekişmesi yaratmak olan enflasyondur. Dolayısıyla kredi hacmini belirleyen etken enflasyon olmaktadır. Belirli düzeyin üstünde genel fiyat artışlarına toplum düzeninin sağlığı yönünden olanak bulunmayışı kredi hacmine sınır koymaktadır.

54) Kredi isteminin faiz oranından pek etkilenmediğini gösteren güçlü bir kanıt kredi genişlemesinin önlenmesi arzulandığında kredi hacmini bir tavanla sınırlamak yoluna gidilmesidir. Nitekim 1958 yılında Türk Ekonomisinde istikrar sağlama politikasına başvurulunca krediler için böyle bir azami tavan sınırı getirilmiştir. (Bu konu için, meselâ, Ticaret Bakanlığı, Dış Ticaret Genel Sekreterliği Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Günümüzde Enflasyon, Nisan - 1974, s. 86 ya başvurulabilir). Bu politikanın kredinin genişlemesini önleyici etkisi Tablo 9 un incelenmesinden kolayca anlaşılmaktadır.

Bu görüşlerimizi Türk Ekonomisine ait veriler doğrulamaktadır. Bunları açıklamaya geçmeden önce 1948 öncesinde devletçiliğin fazlanın yaratılmasında ve kullanılmasında en önemli etken olduğuna, özel girişimin en atılgan çağına, politik hayatta en büyük ağırlığına Demokrat Parti ve sonra da Adalet Partisi siyasal iktidarlarında ulaştığına değinelim. Ayrıca kredi ile fazla arasındaki ilişki üzerinde dururken tarım dışı alandaki fazlayı kasdettiğimizi, kredi ile tarımsal fazla arasında aynı nitelikteki bir ilişkinin varlığını kabul etmediğimizi belirtelim⁵⁵. Çünkü bizce tarımsal fazla, bireylerin daha iyi beslenmesi ötesinde, iktisadî gelişme için ancak ihracat yoluyla ithalât olanakları yaratmak suretiyle sanayileşmeyi etkilemek şeklinde dolaylı bir etki yaratır.

Tablo 9 un incelenmesinden anlaşılacağı üzere toplam kredilerin millî gelir içindeki oranları (toplam krediler bölü carî üretici fiyatları ile gayri safî millî hasıla) 1948 sonrasında öncesine oranla çok daha yüksektir. Bu oranlar ortalaması 1924-1948 döneminde 0.0929, 1949-1972 döneminde 0.2139 dur. Görüldüğü gibi bu oranlarda 1949 ve sonrasında büyük bir sıçrama meydana gelmiştir. Bu durum, yukarıda vermeğe çalıştığımız esaslara uygun olarak, şu etkenlerce yaratılmıştır⁵⁶:

55) Burada önemli sayılabilecek bir noktaya değinelim. Ekteki Tablo 9 dan izlenebildiği gibi, tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki oranı 1949-1956 döneminde çok yüksektir. Buna karşılık bu oranların 1924-1948 dönemindeki ortalaması 0.21578 de-ğeriyle, 1957-1972 ortalamasına (0.22686) çok yakındır.

Söz konusu oranın 1949-1956 döneminde yüksek bulunması bizim bu kısımda açıkladığımız görüşe ters düşer. Buna rağmen biz böyle bir durumun ortaya çıkmasını geçici etkenlere bağlıyor, dolayısıyla açıklamakta olduğumuz görüşün çok sarsılmadığını düşünüyoruz.

Kanımızca, D.P. nin ilk iktidar yıllarında söz konusu olan bu geçici etkenlerden biri, oyla iktidara gelmiş bir parti olarak D.P. nin önceleri populist olma eğilimini duyması ve köylüye çıkar sağlama yoluna yönelmesidir. İkincisi istisnâ iklim koşulları ve Kore Harbinin ham maddeler için yarattığı elverişli durumlar nedeniyle bu yılların önemli bir tarımsal gelişmeye olanak hazırlamasıdır. Nitekim Tablo 9 dan anlaşılacağı üzere, 1952 den sonra söz konusu oranlarda bir azalma eğilimi (1956 hariç) ortaya çıkmıştır.

56) Kredilerin millî gelir içindeki oranlarının 1948 öncesinde düşük

Önce, iktisadî gelişme, dolayısıyla fazla yaratma olanakları 1948 sonrasında öncesine oranla daha fazla olmuştur. 1948 yılı fiyatları ile birey başına gayri safi millî hasıla 1924 - 1948 döneminde 100 den 156.76 ya yükseldiği halde, 1948 - 1972 döneminde 100 den 233.05'e çıkmıştır⁵⁷.

Daha önemli olarak, 1948 sonrasında meydana gelen gelişmede temel katkıyı sanayi yaratmıştır. Nitekim cari üretici fiyatları ile ele alındığında 1924 - 1948 döneminde tarımın gelişmesi 100 den 752.96 ya, sanayinin gelişmesi 100 den 1119.02 ye çıkmak şeklinde olmuştur⁵⁸. Yine cari üretici fiyatları kavramı kullanıldığında 1948 - 1972 döneminde tarım 100 den 1381.15'e sanayi 100 den 3959.80'e yükselmiştir⁵⁹. Bu rakamlar sanayinin iktisadî gelişmeye katkısının 1948 sonrasında çok daha önemli olduğunu açıklıkla kanıtlamaktadır.

1948 öncesinde Türk Ekonomisi kendi sınırlı olanakları ile gelişmeye yönelmiş, ithalâtını ihracatı ile karşılamak durumunda kalmıştır. 1948 sonrasında ise Türkiye ihracatının çok ötesinde ithalâta bulunabilmiştir. Bu olanak önce dış yardımlarla, sonra işçi dövizleri ile sağlanabilmiştir. Böylece 1948 sonrasında Türk Ekonomisinin fazla yaratma ve bunu sanayie aktarma olanakları 1948 öncesine oranla çok daha elverişli olmuştur.

---

bulunmasına belirtmeye çalışacağımız etkenlerden başka nedenler de etki yapmıştır. Bunlar, iktisadî bağımsızlığa yeni kavuşmanın bankalar gibi kurumların oluşmasında ve işlemesinde gecikmeler yaratması, bu dönemde (1948 öncesinde) devletçiliğin daha önemli olması, sıkıntılı harp ve buhran yıllarının söz konusu bulunmasıdır.

57) Bu rakamlar T. Bulutay, Y. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 8.1. in ve ekte verilen Tablo 1 in son sütunlarında yer alan verilere dayanılarak hesaplanmıştır.

1948 yılı üretici fiyatları ile birey başına gayri safi millî hasıla 1924 de 100 alındığında 1948 de 181.53 olmuştur. 1968 yılı üretici fiyatları ile birey başına gayri safi millî hasıla 1948 için 100 kabul edildiğinde 1972 de 215.43'e ulaşmıştır.

58) Bu rakamlara, T. Bulutay, Y.S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 8.2.A. verilerine dayanılarak ulaşılmıştır.

59) Bu rakamlar, DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 104, 106 ya dayanılarak hesap edilmiştir.

Ekteki Tablo 9 un incelenmesi, kredilerin millî gelir içindeki oranlarının 1950 - 1972 döneminde yüksek olduğunu göstermektedir. Bu dönem bilindiği gibi, geniş ölçüde Demokrat Parti ve Adalet Partisinin iktidarda olduğu yılları kapsar. Dolayısıyla, temel iktisadî güç olarak özel girişime dayanan Demokrat Parti ve Adalet Partisinin iktidarda oluşları ile kredilerin millî gelir içindeki oranlarının yüksekliği arasında bir paralellik söz konusudur.

Bu paralellik, Demokrat Partinin ilk iktidar yılları bir tarafa bırakılırsa, 1950 - 1972 döneminde söz konusu oranların en düşük olduğu yılların 1960 - 1964 süresine düşmesiyle de kanıtlanmaktadır. Çünkü bilindiği gibi bu dönemde (1960-1964) D.P. ve A.P. iktidarda değildir.

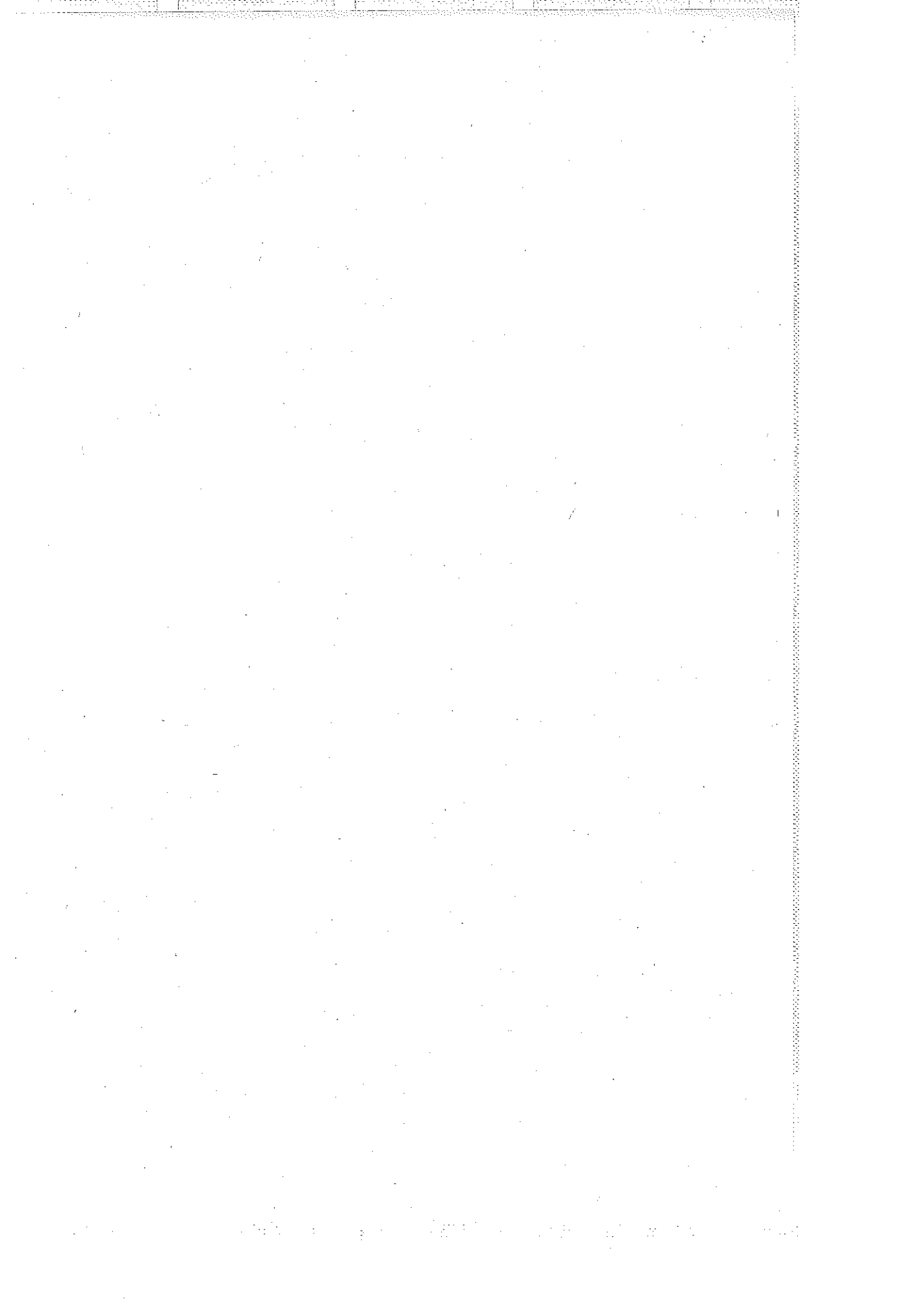
Yalnız, Tablo 9 un incelenmesinin ortaya koyduğu gibi kredilerin millî gelir içindeki oranı 1960 dan önce, 1957 den itibaren düşmeye başlamıştır. Bu durum kredilerin gelişmesine enflasyonun sınır koyduğu görüşümüzü doğrulamaktadır. Çünkü, enflasyonist gidiş 1958 yılında zamanın iktidarını (D.P.) istikrar programını uygulamak zorunda bırakmış, bu arada, yukarıdaki bir dipnotta da (dipnot 54) belirttiğimiz gibi, kredileri bir tavanla sınırlamak yoluna gidilmiştir.

Bu açıklamalarımızla çalışmamızın bu kısmını, dolayısıyla de tümünü tamamlamış oluyoruz. Burada ileri sürülen konuların tartışılmasını diliyoruz.

30 Haziran 1974

ANKARA

E K
TABLOLAR İÇİN AÇIKLAMALAR
VE
TABLOLAR

TABLolar İÇİN AçIKLAMALAR

Burada tablolarda yer alan verileri hangi kaynaklardan, hangi yolları izleyerek elde ettiğimizi, bazı rakamlara nasıl ulaştığımızı açıklamaya çalışıyoruz.

TABLO 1

Tablonun 1, 2, 5 ve 6 ncı sütunlarında⁶⁰ yer alan verileri DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 105, 107, 115, 117, 172 den aldık. Üçüncü sütun rakamlarına, birinci sütun verilerini ve Ticaret Bakanlığı Konjunktür ve Yayın Müdürlüğü Toptan Eşya Fiyatları Genel Endeksini kullanarak ulaştık. Dördüncü sütunda yer alan nüfus verilerini, DİE, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, s: 77 den aldık. Son sütun rakamlarını üçüncü sütunu nüfus sütununa (dördüncü) oranlayarak elde ettik.

TABLO 2

Tablonun üst ve alt gibi iki kısmı vardır. Üst kısımda 1948 ve öncesi, alt kısımda 1948 ve sonrası yer almaktadır. Tablonun ikinci ve beşinci sütunlarında yer alan veriler, üst kısım (1948 ve öncesi) için 1948 yılı üretici fiyatlarıyla, alt kısım (1948 ve sonrası) için 1968 yılı üretici fiyatlarıdır.

Tablonun üst kısmında kalan 1923 - 1948 dönemine ait verilerin hesaplanmasında T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Türkiye Millî Geliri, 1923 - 1948, Tablo 8.1. ve Tablo 8.2.A. ya dayanılmıştır. Tablonun alt kısmında yer alan 1948 - 1972 yıllarına ait veriler için Tablo 1 kullanılmıştır.

60) Sütunların rakamını belirlerken yılların gösterildiği sütunları gözönünde bulundurmuyoruz. Bundan sonraki tüm tablolar için de aynı şekilde hareket ediyoruz.

TABLO 3

Tabloda yer alan tarım, tarım ve hayvancılık, ormancılık ve bahçecilik toplamından, sanayi, madencilik ve taş ocaklığı, imalat sanayii ve elektrik, gaz, su toplamından oluşmaktadır. Tablodaki verilerin hesaplanmasında, 1948 ve öncesi için T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 8.2.A. ve 8.2.B. den; 1948 - 1972 için DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 104 ve sonrasında yararlanılmıştır.

Tablo 2 dekine benzer şekilde, ikinci ve dördüncü sütunlarda yer alan veriler üst kısım (1948 ve öncesi) için 1948 yılı üretici fiyatlarıyla, alt kısım (1948 ve sonrası) için 1968 yılı üretici fiyatlarıdır.

TABLO 4

Tablodaki rakamlar, 1923 - 1948 dönemi için DİE, İstatistik Yıllığı 1952, s. 369 dan; 1949 - 1969 dönemi için DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1971, s. 339 dan; 1970, 1971 yılları için DİE, Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1972, s. 176 dan; 1972 yılı için, DİE, Aylık İstatistik Bülteni, 1973 - VIII, s. 50 den alınmışlardır.

TABLO 5

Ekilen tarlalar artı bağ ve bahçeler (bin hektar olarak) bazı yıllarda şöyledir : 1948 de 10985, 1949 da 10525, 1970 de 18632, 1971 de 19011, 1972 de 19260. Bunlardan 1948 ve 1949 yıllarına ait olanlar, DİE, 1959 İstatistik Yıllığı, s. 210 dan; 1970 ve 1971 yıllarına ait olanlar DİE, Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1972, s. 83 den; 1972 yılına ait olanı DİE, Tarım İstatistikleri Özeti 1972, s. 7 den alınmıştır. Bu konudaki (ekilen tarlalar artı bağ ve bahçeler) 1950 - 1969 dönemi verileri T. Bulutay, Türkiye İktisadî Büyümesi Üzerine Bazı Düşünceler, S.B.F. Dergisi, Cilt : XXVI, Sayı 2, Tablo 5 den sağlanmıştır.

Tablonun birinci, ikinci ve üçüncü sütunundaki veriler T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es. den alınmıştır. Sütun bir için Tablo Ek. 1 — Tablo Ek. 4'e; sütun iki için Tablo Ek. 5 —

Tablo Ek. 9'a; sütun üç için Tablo Ek. 10 — Tablo Ek. 14'e dayanılmıştır.

TABLO 6

Tablonun dördüncü sütununda yer alan bucak ve köy nüfusu verilerine, "yıl ortası nüfus tahminlerine" belirli oranların uygulanması yoluyla ulaşıldı. Bu oranlar şöyle elde edildi : 1950, 1955, 1960, 1965, 1970 nüfus sayımlarından sağlanan "bucak ve köy nüfusu" rakamları, DİE, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 yılı, s. 77 deki "yıl ortası nüfus tahmini" verilerinin 1950, 1955, 1960, 1965, 1970 değerlerine bölündü. Böylece bu beş yıl için ayrı ayrı oranlar elde edildi. Sonra bunlardaki (oranlardaki) yıllık azalmalara dayanılarak ara yıllar için oranlar bulundu. 1948, 1949 yılları için 1950 oranı aynen kullanıldı. 1970 den sonrası için 1965 - 1970 arasındaki azalmaya dayanılarak oranlar elde edildi.

Nüfus sayımlarındaki "bucak ve köy nüfusu" verileri 1950 için DİE, 1959 İstatistik Yıllığı, s. 70, 71 den; 1955, 1960 için DİE, İstatistik Yıllığı 1960 - 1962, s. 69 dan; 1965 için DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1971, s. 30 dan; 1970 için DİE, Genel Nüfus Sayımı, İdarî Bölünüş 25.10.1970, s. XVII den sağlandı.

Tablonun birinci sütunundaki köy nüfusu rakamları T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 4.2. den alındı.

Tablodaki çift hayvanları ve traktör sayıları 1936 - 1939 için DİE, 1959 İstatistik Yıllığı, s. 210 dan; 1940 - 1970 için DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1971, s. 180 den; 1971 için DİE, Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1972, s. 84 den; 1972 için DİE, Tarım İstatistikleri Özeti 1972, s. 8 den sağlandı.

TABLO 7

Tablodaki ilk sütun, T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 8.2.B. den alınan tarımsal (çiftçilik + ormancılık + balıkçılık) gelir verilerinin Tablo 6 daki köy nüfusu rakamlarına bölünmesi ile elde edilmiştir.

İkinci sütun, T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 2.5 den alınan carî fiyatlarla hububat, bakliyat, diğer tarla

ürünleri üretim değerleri toplamının Tablo 5 deki hububat, bakliyat, diğer tarla ürünleri ekilişleri toplamına oranlanması ile bulunmuştur.

İkinci sütundan üçüncüye geçilirken Tablo 11 in ilk sütununda yer alan tarım geliri zmnî fiyat endeksi kullanılmıştır.

Dördüncü sütun, DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 114, 116 dan alınan tarımsal gelirin Tablo 6 daki bucak ve köy nüfusuna bölünmesi ile elde edilmiştir.

Beşinci sütundaki "bitkisel üretim toplamı" verileri DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 20 - 23 den; "ekilen tarlalar artı bağlar ve bahçeler" rakamları Tablo 5 den alınmıştır.

Beşinci sütundan altıncı sütuna geçişte Tablo 11 in dördüncü sütununda yer alan tarım geliri zmnî fiyat endeksine dayanılmıştır.

TABLO 9

Tablonun ilk ve beşinci sütunlarındaki toplam krediler bankaların toplam kredilerini ifade eder. Bu veriler Tablo 17 den alınmıştır. Aynı sütunlardaki carî üretici fiyatları ile gayri safî millî hasıla rakamları T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 8.2.A. dan ve DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 104 ve sonrasında sağlanmıştır.

İkinci ve altıncı sütunlara ulaşılrken kullanılan veriler Tablo 17 den alınmıştır.

Üçüncü sütuna Tablo 5 in üçüncü sütununun birinci sütununa oranlanması ile erişilmiştir.

Yedinci sütunda yer alan sınaî bitkiler ve hububat ekilişleri verileri, 1949 - 1959 için DİE, 1959 İstatistik Yıllığı, s. 211 ve 213 den; 1960 - 1962 için DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1968, s. 169, 171 den; 1963 - 1970 için DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1971, s. 182, 184 den; 1971, 1972 için DİE, Tarım İstatistikleri Özeti 1972, s. 9, 11 den alınmıştır.

Dördüncü ve sekizinci sütunlarda kullanılan bağlar ve bahçeler ve ekilen tarlalar verileri, 1938, 1948 - 1959 için DİE, 1959 İstatistik Yıllığı, s. 210 dan; 1960 - 1970 için DİE, Türkiye İstatistik Yıl-

lığı 1971, s. 179 dan; 1971, 1972 için DİE, Tarım İstatistikleri Özeti 1972, s. 7 den sağlanmıştır.

TABLO 10

Tablodaki ilk ve ikinci sütun verileri, T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo Ek 52 den alınmıştır.

Dördüncü ve beşinci sütunlarda yer alan rakamlar, 1948 - 1967 dönemi için İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası İhracat maddeleri ve İthalât maddeleri fiyat endekslerini ifade ederler. Bunlar DİE, 1959 İstatistik Yıllığı, s. 375 den; DİE, İstatistik Yıllığı 1960 - 1962, s. 374 den; DİE, Aylık İstatistik Bülteni, 1970 - III, s. 92 den alınmıştır. Söz konusu sütunlardaki veriler, 1968 - 1972 dönemi için DİE, dış ticaret endekslerini gösterirler. Bunlar DİE, Aylık İstatistik Bülteni, 1973 - VIII, s. 65 den sağlanmıştır.

TABLO 11

Tablonun ilk sütunu verileri, T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 8.2.A. daki tarım geliri, Tablo 8.2.B. daki tarım gelirine oranlanarak elde edilmiştir. Dördüncü sütundaki rakamlara DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 104, 106 daki tarım gelirlerinin s. 114, 116 daki tarım gelirlerine bölünmesi yolu ile varılmıştır.

Tablonun ikinci sütunu, T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım Ad. Ge. Es., Tablo Ek. 25 den alınmıştır. Beşinci sütunda yer alan sanayi fiyatları endeksi, Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü "sanayi hammaddeleri ve yarı mamulleri, toplam" fiyat endeksini ifade eder. Bu veriler, 1948 - 1959 için DİE, 1959 İstatistik Yıllığı, s. 375 den; 1960 - 1965 için DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1964, 65, s. 498 den; 1966, 1967 için DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1968, s. 402 den; 1968 - 1971 için DİE, Aylık İstatistik Bülteni, 1972 - VIII, s. 94 den; 1972 için DİE, Aylık İstatistik Bülteni, 1973, VI - VII, s. 98 den sağlanmıştır.

TABLO 12

Tablonun ilk sütunu, DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 104, 106 daki sanayi gelirin, s. 114, 116

daki sanayi gelirine bölünmesi ile elde olunmuştur. Sanayi geliri yerine gayri safî millî hasıla kavramı kullanılmak ve aynı işlem tekrarlanmak suretiyle tablonun üçüncü sütunu ortaya çıkmıştır. Burada DİE nin söz konusu yayınının s. 105, 107, 115, 117 si kullanılmıştır. Son sütuna, T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 8.2.A. da yer alan gayri safî millî hasıla rakamları, Tablo 8.2.B. de bulunan gayri safî millî hasıla verilerine bölünerek varılmıştır.

TABLO 13

Tablonun birinci sütunu verileri, T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 9.3' den alındı. Üçüncü sütun rakamları, DİE, Türkiye Yatırım Hesapları, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 18, 19 dan sağlandı.

İkinci sütuna, birinci sütun verilerininin T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 8.2.A. dan alınan alıcı fiyatları ile gayri safî millî hasıla (carî üretici fiyatları ile) rakamlarına bölünmesi ile ulaşıldı. Dördüncü sütun, üçüncü sütunun DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 105, 107 deki alıcı fiyatları ile gayri safî millî hasıla (carî üretici fiyatları ile) verilerine bölünmesi yoluyla elde edildi.

TABLO 14

DİE, Türkiye Yatırım Hesapları, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 18, 19 dan toplam gayri safî yatırımlar alındı. Bunlardan, DİE, Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları, 1948 - 1972, s. 19, 20 den sağlanan aşınma ve eskime (sabit sermaye tüketimi) rakamları düşüldü. Böylece birinci sütun elde edilmiş oldu.

İkinci sütunda yer alan "yatırım fiyat endeksi" nin hesaplanmasında, 1948 - 1965 dönemi için Doç. Dr. Uğur Korum, Ekonometrik Modeller ve Türk Ekonomisi için Bir Deneme, s. 162 B ye; 1965 - 1969 dönemi için T. Bulutay, Türkiye İktisadî Büyümesi Üzerine Bazı Düşünceler, Tablo 6, sütun 2 ye; 1969 - 1972 dönemi için, DPT, Yıllık Programlar Finansman Şubesi, Aylık Ekonomik Rapor, Ocak 1974, Sayı 15, s. 38 deki "toplam yatırım deflatörleri"ne dayanıldı.

Birinci sütunun ikinci sütuna bölünmesi üçüncü sütunu ortaya çıkardı.

T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 9.4 den alınan 1948 yılı sabit sermaye stoku rakamına (9784.2), incelemekte olduğumuz tablonun (Tablo 14) üçüncü sütun verileri eklenerek dördüncü sütun elde edildi.

Dördüncü sütunun ikinci sütunla çarpılması sonucunda son sütuna ulaşıldı.

TABLO 15

T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 8.2.B. den aldığımız, 1923 - 1948 dönemindeki 1948 yılı üretici fiyatları ile tarımsal gelir verilerine bir trend denklemi uydurulmuştur. Tarımsal gelirin y ile, yıl olarak zamanın x ile gösterildiği bu denklem,

$$y = 2847 + 44.1354 x$$

olarak elde edilmiştir. Tablonun ilk sütunu verileri bu denkleme dayanılarak bulunmuştur.

Aynı şekilde bir trend denklemi, DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 114, 116 dan alınan, 1948 - 1972 dönemindeki, 1968 yılı üretici fiyatları ile tarımsal gelir verilerine uydurulmuştur. Simgelerin (sembollerin) aynı değişkenleri gösterdiği bu denklem,

$$y = 25967.584 + 835.521 x$$

olarak bulunmuştur. Tablonun dördüncü sütunu bu denklem kullanılarak elde edilmiştir.

T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 8.2.B. deki 1948 yılı üretici fiyatları ile gayri safî millî hasıla rakamlarından aynı tablodaki tarımsal gelir verilerinin çıkarılması, çıkan sonuca birinci sütundaki (Tablo 15) düzeltilmiş tarımsal gelir değerlerinin eklenmesi ile ikinci sütun ortaya çıkmıştır.

DİE, Türkiye Millî Geliri, Kaynak ve Yöntemler, 1948 - 1972, s. 115, 117 deki 1968 yılı üretici fiyatları ile gayri safî millî hasıladan, aynı tablolardaki (s. 114, 116) tarımsal gelir verilerinin çıkarıl-

ması, çıkan sonuca dördüncü sütündeki (Tablo 15) düzeltilmiş tarımsal gelir değerlerinin eklenmesi ile beşinci sütuna ulaşılmıştır.

Tablonun üçüncü sütunu, ikinci sütunun, Tablo 12 nin son sütununda yer alan gayri safî millî hasıla zımnî fiyat endeksi ile çarpımı sonucunda elde edilmiştir. Aynı şekilde, beşinci sütunun, Tablo 12 nin üçüncü sütununda yer alan gayri safî millî hasıla zımnî fiyat endeksi ile çarpımı Tablo 15 in son sütununu ortaya çıkarmıştır.

TABLO 16

Tabloda yer alan değerlerin hesaplanmasında, T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo 8.2.A. ve Tablo 9.4'e; Tablo 4, 14, 15'e dayanılmıştır.

TABLO 17

Tablonun ilk sütunu, T. C. Merkez Bankası, Üç Aylık Bülten, No : 74-75, s. 78, 79 daki "İskonto ve Avanslar Yekûnunun", T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo Ek. 40 daki Osmanlı Bankasının Türkiye'deki "İskonto ve Avansları" ile toplamını ifade eder.

İkinci sütun, T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo Ek. 40 dan alınmıştır.

Üçüncü sütun, T. C. Merkez Bankası, Üç Aylık Bülten, No : 74-75, s. 78, 79 daki "Mevduat" ile T. Bulutay, Y. S. Tezel, N. Yıldırım, Ad. Ge. Es., Tablo Ek. 41 daki Osmanlı Bankasının Türkiye'deki "Mevduat ve Alacaklı Hesapları" toplamından oluşur.

Dördüncü sütun, T. C. Merkez Bankası, Aylık Bülten, 1973, 10-11, s. 32, 33 daki 17 inci sütunu ifade eder. Beşinci sütun, Aynı Yayın, aynı sayfalardaki 10 uncu sütunu gösterir. Son sütun verileri, Aynı Yayın, s. 30, 31 daki 12 inci sütundan alınmıştır. Dördüncü ve altıncı sütunlarda, sırasıyla bankalararası krediler, bankalararası mevduat gözönüne alınmamıştır.

TABLO 1

**TÜRKİYE'DE GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA, NÜFUS VE
BİREY BAŞINA GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA**

Yıllar	Gayri Safi Millî Hasıla (Milyon TL.)			Yıl Ortası Nüfus Tahmini (Bin Kişi)	Birey Başına Gayri Safi Millî Hasıla (TL.)		
	Cari Üretici Fiyatlarıyla	1968 Yılı Üretici Fiyatlarıyla	1948 Yılı Fiyatlarıyla		Cari Üretici Fiyatlarıyla	1968 Yılı Üretici Fiyatlarıyla	1948 Yılı Fiyatlarıyla
1948	9492.9	37065.2	9492.9	19992	475	1854	475
1949	9054.4	35212.8	8383.7	20360	445	1730	412
1950	9694.2	38505.9	9994.0	20809	466	1850	480
1951	11644.3	43446.4	11305.1	21352	545	2035	529
1952	13389.3	48621.1	12874.3	21953	610	2215	586
1953	15607.4	54090.5	14586.4	22571	691	2396	646
1954	15914.5	52480.3	13486.9	23206	686	2261	581
1955	19117.4	56641.6	15053.1	23859	801	2374	631
1956	22047.0	58428.0	14896.6	24442	902	2390	609
1957	29309.9	62994.9	16653.4	25252	1161	2495	659
1958	34999.9	65844.3	17326.7	25983	1347	2534	667
1959	43670.0	68521.2	18045.5	26735	1633	2563	675
1960	46664.3	70868.6	18299.7	27509	1696	2576	665
1961	49535.5	72285.6	18906.7	28233	1754	2560	670
1962	57592.7	76754.3	20791.6	28933	1991	2653	719
1963	66801.4	84188.2	23114.7	29655	2353	2839	779
1964	71312.8	87619.4	24847.7	30394	2346	2883	818
1965	76726.3	90367.9	24670.8	31151	2463	2901	792
1966	91419.0	101204.3	27956.9	31934	2863	3169	875
1967	101480.6	105460.5	29586.2	32750	3099	3220	903
1968	112493.4	112493.4	30568.9	33585	3350	3350	910
1969	124892.9	118594.1	31698.7	34442	3626	3443	920
1970	146919.8	125242.6	34897.8	35321	4160	3546	988
1971	192035.6	136581.9	39351.6	36221	5302	3826	1086
1972	236802.7	148353.7	41111.6	37146	6375	3994	1107

TABLO 2

		TÜRKİYE'DE TOPLAM VE BİREY BAŞINA GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILANIN ÇEŞİTLİ DÖNEMLERDE ARTIŞ HIZLARI												
		Gayri Safi Millî Hasıla					Birey Başına Gayri Safi Millî Hasıla							
1923 - 1929 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	Cari Üretici Fiyatlarıyla	1948 ve 1968 Yılı Üretici Fiyatlarıyla	1948 Yılı Fiyatlarıyla	Cari Üretici Fiyatlarıyla	1948 ve 1968 Yılı Üretici Fiyatlarıyla	1948 Yılı Fiyatlarıyla	1948 - 1961 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	1961 - 1965 Dönemi	1965 - 1972 Dönemi			
		217.63	180.24	183.86	192.34	162.49	119.61					113.37	113.98	109.87
1929 - 1935 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	93.87	103.02	102.13	92.62	100.68	99.90	1935 - 1939 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	157.49	146.42	141.52	145.25	130.54
1939 - 1948 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	114.37	111.61	110.38	111.31	108.77	107.64	1948 - 1948 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	462.18	104.46	100.29	403.74	87.62
1948 - 1953 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	164.41	145.93	153.66	145.47	129.23	136.00	1953 - 1961 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	112.88	109.19	110.73	109.09	107.20
1961 - 1965 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	317.38	133.64	129.62	253.84	106.84	103.72	1965 - 1972 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	127.17	104.21	103.70	119.23	100.47
1965 - 1972 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	154.89	125.02	130.49	140.42	113.32	118.21			113.72	106.26	110.11	103.33	104.55
	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	308.63	164.17	166.64	258.83	137.68	139.77			129.80	109.17	109.52	122.69	105.68

TÜRK TARIM VE SANAYİNDE ÇEŞİTLİ
DÖNEMLERDE ARTIŞ HIZLARI

	Tarım		Sanayi		
	Cari Üretici Fiyatlarıyla	1948 ve 1968 Yılı Üretici Fiyatlarıyla	Cari Üretici Fiyatlarıyla	1948 ve 1968 Yılı Üretici Fiyatlarıyla	
1923 - 1929 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	283.47	208.10	162.17	158.82
1929 - 1935 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	130.58	118.02	110.36	109.80
1935 - 1939 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	43.22	92.12	115.65	202.84
1939 - 1948 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	90.54	98.69	102.61	117.14
1948 - 1953 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	173.92	162.51	159.49	143.99
1953 - 1961 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	118.48	115.62	114.87	111.00
1961 - 1965 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	534.11	109.09	352.44	92.27
1965 - 1972 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	148.23	101.01	128.05	99.14
1972 - 1976 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	164.38	137.17	159.40	144.58
1976 - 1980 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	112.88	107.43	111.88	108.92
1980 - 1984 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	250.68	112.71	423.84	181.51
1984 - 1988 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	118.84	101.59	140.48	110.19
1988 - 1992 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	134.22	109.99	173.16	142.41
1992 - 1996 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	108.56	102.50	118.29	110.60
1996 - 2000 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	249.72	130.99	338.49	196.21
2000 - 2004 Dönemi	Dönem Süresinde Yıllık Ortalama Olarak	121.39	104.43	134.07	113.74

TABLO 4
1923 - 1972 DÖNEMİNDE İTHALÂT VE İHRACAT DEĞERLERİ
(BİN TL.)

Yıllar	Toplam İthalât	Toplam İhracat	Toplam İhracat Eksi Toplam İthalât	Yıllar	Toplam İthalât	Toplam İhracat	Toplam İhracat Eksi Toplam İthalât
1923	144789	84651	- 60138	1949	812271	693910	- 118361
1924	193611	158868	- 34743	1950	798587	737587	- 62272
1925	241619	192428	- 49191	1951	1125840	879429	- 246411
1926	234700	186423	- 48277	1952	1556575	1016158	- 540417
1927	211398	158421	- 52977	1953	1491093	1108971	- 382122
1928	223532	173537	- 49995	1954	1339404	937787	- 401617
1929	256296	153214	- 101082	1955	1393384	877370	- 516014
1930	147551	151454	+ 3903	1956	1140553	853972	- 286581
1931	126660	127275	+ 615	1957	1111951	966608	- 145343
1932	85984	101301	+ 15317	1958	892275	692358	- 189917
1933	74676	96162	+ 21486	1959	1315950	990636	- 325314
1934	86790	92149	+ 5359	1960	2213749	1721168	- 492581
1935	88823	95861	+ 7038	1961	4585129	3120659	- 1464470
1936	92531	117733	+ 25202	1962	5599802	3430777	- 2169025
1937	114379	137984	+ 23605	1963	6216051	3312781	- 2903270
1938	149837	144947	- 4890	1964	4878041	3696942	- 1181099
1939	118249	127389	+ 9140	1965	5193332	4173643	- 1019689
1940	68923	111446	+ 42523	1966	6521885	4414570	- 2107315
1941	74815	123081	+ 48266	1967	6216794	4701007	- 1515787
1942	147713	165034	+ 17321	1968	6934025	4467771	- 2466254
1943	203045	257152	+ 54107	1969	6785348	4831503	- 1953845
1944	164945	232530	+ 67585	1970	9598000	6408000	- 3190000
1945	126166	218929	+ 92763	1971	16475000	9090060	- 7385000
1946	223931	432094	+ 208163	1972	21564072	11875884	- 9688188
1947	685003	652244	- 59759				
1948	770149	551038	- 219111				

TABLO 5

ÇEŞİTLİ TARIMSAL ÜRÜNLERİN EKİLİŞLERİ, BU ÜRÜNLERİN EKİLİŞLER TOPLAMININ, EKİLEN TARLALAR ARTI BAĞLAR VE BAĞÇELERİN ENDEKSİLERİ

Yıllar	Hububat + (Buğday + Arpa + Çav- dar + Mısır) Ekilişi (Hektar)	Bakliyat (Fasulye + Bakla + No- hut + Mer- cimek + Bur- çak) Ekilişi (Hektar)	Diğer Tarla Ürünleri (Tütün + S. Pancarı + Patates + Pamuk + Su- sam + Soğan) Ekilişi (Hektar)	Hububat + Bakliyat + Diğer Tarla Ürünleri Ekilişi (Hektar)	Hububat + Bakliyat + Diğer Tarla Ürünleri Ekilişi Endeksi	Yıllar	Ekilen Tarlalar Artı Bağlar ve Bahçeler Endeksi
1924	3939340	—	—	5311054	100.00	1948	100.00
1925	4606609	337388	367057	6165027	100.00	1949	95.81
1926	5613467	281910	269650	6165027	116.08	1950	103.18
1927	3598309	154879	265435	4018623	76.87	1951	110.74
1928	5100200	359200	340652	5800052	109.21	1952	122.36
1929	4840621	320600	372026	5333247	104.18	1953	134.07
1930	4900901	345200	479441	5725542	107.80	1954	136.26
1931	5053448	343300	444623	5841371	109.99	1955	145.79
1932	4555377	276400	307326	5139103	96.76	1956	149.59
1933	4854536	407380	349824	5611690	105.66	1957	148.39
1934	5476728	429405	396492	6302625	118.67	1958	151.87
1935	5868776	372807	421288	662871	125.45	1959	155.10
1936	6146331	371531	532710	7050572	132.75	1960	138.08
1937	5862049	332914	584500	6779463	127.65	1961	157.19
1938	6715333	346543	534666	7596542	143.03	1962	138.11
1939	6940739	359877	577458	7878074	148.33	1963	159.15
1940	7448007	366882	635048	8449937	159.10	1964	160.36
1941	7426045	388105	629917	8444067	158.99	1965	160.21
1942	7380890	403500	642750	8427140	158.67	1966	162.39
1943	6000242	368790	537704	6906736	130.04	1967	163.20
1944	6352112	387928	532414	7222454	135.99	1968	167.28
1945	6277404	308750	521032	7107186	133.82	1969	171.47
1946	6534217	325588	556208	7416013	139.63	1970	169.61
1947	6952426	347377	551798	7851601	147.84	1971	173.06
1948	7354736	380383	633544	8368663	157.57	1972	175.33

TABLO 6

KOY VE BUCAK NÜFUSLARI, ÇİFT HAYVANLARI
VE TRAKTÖR SAYILARI

Yıllar	Köy Nüfusu (Kişi)	Çift Hayvanları (Çift Sayısı)	Traktör Sayısı	Yıllar	Bucak ve Köy Nüfusu (Kişi)	Çift Hayvanları (Çift Sayısı)	Traktör Sayısı
1923	10017000	—	—	1948	15033141	2442494	1756
1924	10222000	—	—	1949	15363656	2510780	9170
1925	10431000	—	—	1950	15702851	2495256	16585
1926	10645000	—	—	1951	15956350	2506148	24000
1927	10865979	—	—	1952	16247415	2349417	31415
1928	11097000	—	—	1953	16540029	2389868	35600
1929	11334000	—	—	1954	16838274	2592419	37743
1930	11575000	—	—	1955	17137420	2563878	40282
1931	11822000	—	—	1956	17402704	2578148	43727
1932	12074000	—	—	1957	17820336	2591316	44144
1933	12332000	—	—	1958	18175109	2476938	42527
1934	12595000	—	—	1959	18532702	2596460	41896
1935	12916176	—	—	1960	18895089	2647695	42136
1936	13141000	2065050	961	1961	19248436	2605793	42505
1937	13370000	2250880	987	1962	19573175	2656920	43747
1938	13603000	2193894	1013	1963	19904436	2652033	50844
1939	14002000	2360711	1039	1964	20242404	2749000	51781
1940	14083645	2590961	1066	1965	20585604	2674000	54668
1941	14234000	2656856	1039	1966	20843322	2740825	65103
1942	14386000	2563477	1012	1967	21110650	2659567	74982
1943	14538000	2423403	984	1968	21380211	2681715	85475
1944	14693000	2228291	956	1969	21646797	2349247	96407
1945	14784124	2287030	1156	1970	21914075	2167555	105865
1946	15107000	2284235	1356	1971	22178118	2098992	118525
1947	15437000	2393868	1556	1972	22443613	2052836	133726
1948	15775000	—	—				

TABLO 7

KİŞİ BAŞINA, ARAZİ BAŞINA TARIMSAL VERİMLİLİKLER

Yıllar	1948 Yılı Üretici Fiyatları ile Tarımsal Gelir Bölü Kõy Nüfusu (TL.)	Hububat + Bakliyat + Diğer Tarla Ürünleri Üretim Değeri Bölü Ekilisi (1948 Yılı Fiy.) (Hektara TL.)	Hububat + Bakliyat + Diğer Tarla Ürünleri Üretim Değeri Bölü Ekilisi (1948 Yılı Fiy.) (Hektara TL.)	Yıllar	1968 Yılı Üretici Fiyatları ile Tarımsal Gelir Bölü Kõy Nüfusu (TL.)	BİTKİSEL Üretim Toplamı Bölü Ekilen Tarlalar Artı Başlar ve Bahçeler (Cari Fiy.) (Hektara TL.)	BİTKİSEL Üretim Toplamı Bölü Ekilen Tarlalar Artı Başlar ve Bahçeler (1968 Yılı Fiy.) (Hektara TL.)
1923	126.8	—	—	1948	1099.3	352.4	1351.2
1924	158.2	—	—	1949	932.4	308.3	1207.6
1925	163.6	77.9	181.3	1950	1010.5	320.6	1250.4
1926	211.7	82.2	225.7	1951	1190.6	408.1	1475.9
1927	144.1	79.5	204.5	1952	1283.7	428.6	1484.6
1928	167.4	77.3	198.4	1953	1370.5	457.9	1465.3
1929	233.2	127.5	313.4	1954	1164.4	389.6	1230.6
1930	219.6	70.9	249.2	1955	1253.6	441.5	1256.8
1931	246.0	50.7	233.1	1956	1295.9	502.4	1292.5
1932	171.8	32.6	143.6	1957	1345.9	715.4	1382.9
1933	205.0	34.5	203.3	1958	1440.6	813.0	1445.8
1934	206.1	33.4	207.7	1959	1416.8	910.5	1452.8
1935	188.5	39.8	208.6	1960	1420.3	957.0	1439.7
1936	285.1	58.6	299.3	1961	1327.5	978.7	1408.0
1937	270.1	57.9	282.6	1962	1366.1	1157.3	1473.3
1938	280.0	52.6	262.6	1963	1474.2	1336.5	1617.5
1939	282.6	52.7	258.1	1964	1443.7	1303.1	1572.1
1940	277.2	67.0	281.4	1965	1365.1	1279.8	1508.7
1941	229.1	79.8	234.0	1966	1493.4	1509.6	1628.7
1942	270.2	274.6	336.2	1967	1478.2	1528.3	1575.6
1943	233.8	568.4	370.0	1968	1482.7	1541.9	1541.9
1944	206.7	235.8	242.5	1969	1483.4	1652.3	1555.3
1945	157.6	176.0	195.0	1970	1522.1	1868.6	1581.2
1946	237.8	243.8	279.1	1971	1703.4	2384.0	1748.1
1947	205.8	210.7	229.9	1972	1640.1	2678.8	1656.5
1948	273.6	311.6	311.6				

TABLO 9

Yıllar	KREDİLERİN MİLLİ GELİR İÇİNDEKİ, TARIMSAL KREDİLERİN TOPLAM KREDİLER İÇİNDEKİ, DİĞER TARLA ÜRÜNLERİNİN (SINAI BİTKİLERİN) HUBUBAT EKİLİŞİ İÇİNDEKİ, BAĞLAR VE DİĞER TARLA ÜRÜNLERİNİN (SINAI BİTKİLERİN) HUBUBAT EKİLİŞİ İÇİNDEKİ ORANLARI		BAĞÇELERİN EKİLEN TARLALAR İÇİNDEKİ ORANLARI						
	Toplam Krediler Bölü Cari Üretici Fiyatları İle G. S. Milli Has.	Tarimsal Kredilerin Top am Krediler İçindeki Oranı	Diger Tarla Ürünleri Ekilisi Bölü Hububat Ekilisi %	Bağlar ve Bahçeler Bölü Ekilen Tarlalar %	Yıllar	Toplam Krediler Bölü Cari Üretici Fiyatları İle G. S. Milli Has.	Tarimsal Kredilerin Top am Krediler İçindeki Oranı	Sinai Bitkiler Ekilisi Bölü Hububat Ekilisi %	Bağlar ve Bahçeler Bölü Ekilen Tarlalar %
1924	0.0482	0.2934	—	—	1949	0.1153	0.3228	9.44	17.07
1925	0.0603	0.2167	7.97	—	1950	0.1315	0.3231	10.29	14.86
1926	0.0534	0.2326	4.80	—	1951	0.1504	0.3638	11.74	14.76
1927	0.0667	0.2076	7.38	—	1952	0.1941	0.4036	11.17	14.15
1928	0.0775	0.2118	6.68	—	1953	0.2180	0.3513	9.77	13.11
1929	0.0663	0.1977	7.69	—	1954	0.2684	0.3454	9.36	13.33
1930	0.1003	0.2252	9.78	—	1955	0.2628	0.3057	9.52	12.74
1931	0.1052	0.2366	8.80	—	1956	0.2645	0.3213	9.67	12.89
1932	0.1157	0.2482	6.75	—	1957	0.2657	0.2690	9.98	13.45
1933	0.1203	0.2492	7.21	—	1958	0.2469	0.2479	9.68	13.00
1934	0.1151	0.2350	7.24	—	1959	0.2154	0.2436	9.99	13.53
1935	0.1073	0.2271	7.18	—	1960	0.2041	0.2512	8.64	13.46
1936	0.0950	0.2191	8.67	—	1961	0.1680	0.2021	7.93	14.24
1937	0.1102	0.2084	9.97	—	1962	0.1799	0.1885	7.94	14.62
1938	0.1189	0.1803	7.96	15.48	1963	0.1779	0.2026	8.44	14.57
1939	0.1098	0.1970	8.32	—	1964	0.1885	0.2225	9.40	14.76
1940	0.1067	0.1975	8.53	—	1965	0.2098	0.1991	8.72	15.07
1941	0.0957	0.2006	8.48	—	1966	0.2209	0.2244	9.32	15.43
1942	0.0636	0.1680	8.71	—	1967	0.2303	0.2375	9.38	15.56
1943	0.0488	0.1739	8.96	—	1968	0.2451	0.2580	8.83	18.99
1944	0.0695	0.1900	8.38	—	1969	0.2657	0.2578	8.22	18.68
1945	0.1073	0.1920	8.30	—	1970	0.2519	0.2440	7.75	19.52
1946	0.1071	0.2381	8.51	—	1971	0.2231	0.2070	9.18	19.35
1947	0.1358	0.2370	7.94	—	1972	0.2365	0.1746	10.08	19.80
1948	0.1174	0.2105	8.61	15.91					

TABLO 10

İHRACAT VE İTHALAT FİYAT ENDEKSLERİ,
DIŞ TİCARET HADLERİ

Yıllar	İhracat Maddeleri Fiyat Endeksi	İthalat Maddeleri Fiyat Endeksi	İhracat Maddeleri Fiyat Endeksi Bölümlü İthalat Maddeleri Fiyat Endeksi	Yıllar	İhracat Maddeleri Fiyat Endeksi	İthalat Maddeleri Fiyat Endeksi	İhracat Maddeleri Fiyat Endeksi Bölümlü İthalat Maddeleri Fiyat Endeksi
1923	38.14	28.59	133.40	1948	35.71	25.58	139.60
1924	41.56	27.08	133.47	1949	36.43	28.90	126.06
1925	48.05	32.07	149.83	1950	34.64	26.60	130.23
1926	40.57	36.45	111.30	1951	41.43	30.69	135.00
1927	37.96	31.97	118.74	1952	36.79	32.74	112.87
1928	38.21	31.80	120.16	1953	36.43	31.97	113.95
1929	38.70	33.71	114.80	1954	40.36	33.25	121.38
1930	28.66	29.91	95.82	1955	47.86	38.36	124.77
1931	25.41	26.58	95.60	1956	47.50	39.90	119.05
1932	19.44	25.46	76.36	1957	53.21	42.97	123.83
1933	16.90	25.14	67.22	1958	58.57	70.59	82.97
1934	17.53	25.09	69.87	1959	80.36	84.91	94.64
1935	19.33	24.32	79.48	1960	96.79	85.68	112.97
1936	23.38	25.16	92.93	1961	101.79	80.31	126.75
1937	24.15	27.15	88.95	1962	93.93	80.56	116.60
1938	22.53	24.86	90.63	1963	102.50	79.28	129.29
1939	23.32	26.06	89.49	1964	94.64	86.70	109.16
1940	27.33	32.32	84.56	1965	91.43	95.40	95.84
1941	38.12	38.76	98.35	1966	93.93	105.12	89.36
1942	62.18	56.89	109.30	1967	100.00	103.58	96.54
1943	79.91	101.84	78.47	1968	100.00	100.00	100.00
1944	80.83	124.19	65.09	1969	100.50	101.40	99.11
1945	77.79	109.65	70.94	1970	118.20	122.80	96.25
1946	84.64	95.18	88.93	1971	155.00	182.20	85.07
1947	101.13	99.08	102.07	1972	171.80	195.30	87.97
1948	100.00	100.00	100.00				

TABLO 11

TARIM GELİRİ ZİMNİ FİYATLARI, SANAYİ FİYATLARI ENDEKSLERİ,
İÇ TİCARET HADLERİ

Yıllar	Tarım Geliri Zimni Fiyat Endeksi (1948 = 100)	Sanayi Fiyatları Endeksi (1948 = 100)	Tarım Geliri Zimni Fiyat Endeksi Sanayi Fiyatları Endeksi	Yıllar	Tarım Geliri Zimni Fiyat Endeksi (1968 = 100)	Sanayi Fiyatları Endeksi (1968 = 100)	Tarım Geliri Zimni Fiyat Endeksi Sanayi Fiyatları Endeksi
1923	29.86	41.10	72.65	1948	26.08	28.01	93.11
1924	35.46	42.76	82.93	1949	25.53	29.13	87.64
1925	42.96	43.68	98.35	1950	25.64	26.33	97.38
1926	36.42	42.73	85.23	1951	27.65	31.93	86.60
1927	38.87	40.61	95.72	1952	28.87	36.97	78.09
1928	38.97	40.63	95.91	1953	31.25	29.41	106.26
1929	40.68	42.08	96.67	1954	31.66	33.33	94.99
1930	28.45	32.45	87.67	1955	36.13	37.82	92.89
1931	21.75	27.27	79.76	1956	38.87	43.14	90.10
1932	22.70	21.49	105.63	1957	51.73	48.74	106.13
1933	16.97	20.21	83.97	1958	56.23	64.71	86.90
1934	16.08	21.18	75.92	1959	62.67	78.71	79.62
1935	19.08	23.26	82.03	1960	66.47	80.11	82.97
1936	19.58	27.10	72.25	1961	69.51	76.75	90.57
1937	20.49	27.93	73.36	1962	78.55	76.75	102.35
1938	20.03	25.54	78.48	1963	82.63	80.11	103.15
1939	20.42	26.02	78.48	1964	82.89	80.67	102.75
1940	23.81	34.35	69.32	1965	84.83	87.11	97.38
1941	34.10	45.02	75.74	1966	92.69	89.08	104.05
1942	81.68	66.70	122.46	1967	97.00	94.96	102.15
1943	153.61	81.46	188.57	1968	100.00	100.00	100.00
1944	97.24	90.81	107.08	1969	106.24	105.88	100.34
1945	90.25	93.11	96.93	1970	119.69	119.33	100.30
1946	87.35	85.04	102.72	1971	136.38	141.46	96.41
1947	91.66	91.96	99.67	1972	161.71	172.55	93.72
1948	100.00	100.06	100.00				

TABLO 12

SANAYİ GELİRİ, GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA ZİMMİ FİYAT ENDEKSLERİ, İÇ TİCARET HADLERİ					
Yıllar	Sanayi Geliri Zimni Fiyat Endeksi (1968 = 100)	Tarım Geliri Zimni Fiyat Endeksi Bölü Sanayi Geliri Zimni Fiyat Endeksi	Gayri Safi Millî Hasıla Zimni Fiyat Endeksi (1968 = 100)	Yıllar	Gayri Safi Millî Hasıla Zimni Fiyat Endeksi (1948 = 100)
1948	27.97	93.24	25.61	1923	32.53
1949	29.22	87.37	25.71	1924	35.79
1950	28.07	91.34	25.18	1925	40.22
1951	30.34	91.13	26.80	1926	36.81
1952	31.02	93.07	27.54	1927	37.63
1953	30.84	101.33	28.85	1928	37.60
1954	33.06	95.77	30.32	1929	39.28
1955	36.66	95.83	33.75	1930	29.30
1956	40.24	96.60	37.73	1931	23.72
1957	45.95	112.58	46.53	1932	22.37
1958	55.07	102.11	53.16	1933	18.82
1959	71.25	87.96	63.73	1934	18.91
1960	72.44	91.76	65.85	1935	21.01
1961	72.01	96.53	68.53	1936	22.07
1962	80.69	97.35	75.04	1937	23.17
1963	83.21	99.30	79.35	1938	22.20
1964	84.37	98.25	81.39	1939	22.60
1965	87.56	96.88	84.90	1940	27.70
1966	90.75	102.14	90.33	1941	38.46
1967	97.95	99.03	96.23	1942	75.40
1968	100.00	100.00	100.00	1943	124.54
1969	102.96	103.19	105.31	1944	94.98
1970	112.24	106.64	117.31	1945	91.77
1971	133.05	102.50	138.57	1946	87.20
1972	151.05	107.06	159.62	1947	92.07
				1948	100.00

TABLO 13

YATIRIMLAR VE YATIRIMLARIN MİLLİ GELİR İÇİNDEKİ ORANLARI					
Yıllar	Toplam Gayri Safi Yatırımlar (Cari Fiyatlarla) (Milyon TL.)	Toplam Gayri Safi Yatırımlar Bölü Gayri Safi Millî Hasıla	Yıllar	Toplam Gayri Safi Yatırımlar (Cari Fiyatlarla) (Milyon TL.)	Toplam Gayri Safi Yatırımlar Bölü Gayri Safi Millî Hasıla
1923	66.4	0.0697	1948	889.8	0.0937
1924	98.6	0.0819	1949	1032.4	0.1140
1925	130.0	0.0852	1950	1064.1	0.1098
1926	131.6	0.0797	1951	1254.8	0.1078
1927	159.7	0.1086	1952	1803.6	0.1347
1928	174.5	0.1069	1953	2039.7	0.1307
1929	211.0	0.1018	1954	2473.3	0.1554
1930	187.2	0.1184	1955	3034.5	0.1587
1931	116.9	0.0840	1956	3365.6	0.1527
1932	104.8	0.0895	1957	3905.5	0.1332
1933	109.2	0.0957	1958	4903.9	0.1401
1934	143.3	0.1178	1959	6690.9	0.1532
1935	131.6	0.1005	1960	7516.2	0.1611
1936	153.8	0.0907	1961	7843.4	0.1583
1937	171.1	0.0947	1962	8759.0	0.1521
1938	215.1	0.1135	1963	9665.3	0.1447
1939	215.8	0.1046	1964	10439.2	0.1464
1940	234.5	0.0976	1965	11144.4	0.1452
1941	254.3	0.0850	1966	14442.0	0.1580
1942	387.1	0.0625	1967	16555.3	0.1631
1943	611.5	0.0662	1968	19447.0	0.1729
1944	568.1	0.0850	1969	21706.7	0.1738
1945	542.6	0.0992	1970	27004.9	0.1838
1946	621.5	0.0906	1971	31735.5	0.1653
1947	729.1	0.0967	1972	40360.4	0.1704

TABLO 14

Yıllar	YATIRIMLAR, YATIRIM FİYAT ENDEKSİ VE SABİT SERMAYE STOKU VERİLERİ				
	Toplam Net Yatırımlar (Cari Fiyatlarla) (Milyon TL.)	Yatırım Fiyat Endeksi (1948 = 100)	Toplam Net Yatırımlar (1948 Yılı Fiyatları İle) (Milyon TL.)	Sabit Sermaye Stoku (Milyon TL.)	
				1948 Yılı Fiyatları İle	Cari Fiyatlarla
1949	483.7	92.40	523.5	10307.7	9524.3
1950	476.5	75.99	627.1	10934.8	8309.4
1951	593.2	81.80	725.2	11660.0	9537.9
1952	1080.0	94.38	1144.3	12804.3	12084.7
1953	1233.0	92.49	1333.1	14137.4	13075.7
1954	1543.4	116.78	1321.6	15459.0	18053.0
1955	1929.6	137.60	1402.3	16861.3	23201.1
1956	2054.5	165.21	1243.6	18104.9	29911.1
1957	2347.3	179.78	1305.7	19410.6	34896.4
1958	3021.5	229.18	1318.4	20729.0	47506.7
1959	4423.2	305.39	1448.4	22177.4	67727.6
1960	4977.7	308.90	1611.4	23788.8	73483.6
1961	5004.7	315.46	1586.5	25375.3	80048.9
1962	5445.1	331.86	1640.8	27016.1	89655.6
1963	5835.5	337.57	1728.7	28744.8	97033.8
1964	6301.3	348.39	1808.7	30553.5	106445.3
1965	6616.9	359.34	1841.4	32394.9	116407.8
1966	9279.2	373.73	2482.9	34877.8	130348.8
1967	10679.3	386.41	2763.7	37641.5	145450.5
1968	12757.3	399.94	3189.8	40831.3	163300.7
1969	13894.2	419.69	3310.6	44141.9	185259.1
1970	17939.4	459.10	3907.5	48049.4	220594.8
1971	20703.6	564.12	3670.1	51719.5	291760.0
1972	—	642.74	—	—	—

TABLO 15

DÜZELTİLMİŞ TARIMSAL GELİR, DÜZELTİLMİŞ GAYRİ SAFİ
MİLLİ HASILA VERİLERİ

Yıllar	Düzeltilmiş Tarımsal Gelir (1948 Yılı Fiyatları ile (Milyon TL.)	Düzeltilmiş Gayri Safi Milli Hasıla (1948 Yılı Üretici Fiyatları ile (Milyon TL.)	Düzeltilmiş Gayri Safi Milli Hasıla (Cari Fiyatlarla) (Milyon TL.)	Yıllar	Düzeltilmiş Tarımsal Gelir (1968 Yılı Üretici Fiyatları ile) (Milyon TL.)	Düzeltilmiş Gayri Safi Milli Hasıla (1968 Yılı Üretici Fiyatları ile) (Milyon TL.)	Düzeltilmiş Gayri Safi Milli Hasıla (Cari Fiyatlarla) (Milyon TL.)
1923	1743.6	3401.9	1106.6	1948	15941.3	36480.2	9342.6
1924	1831.9	3578.9	1280.9	1949	16776.9	37665.0	9683.7
1925	1920.2	4007.3	1611.7	1950	17612.4	40250.6	10135.1
1926	2008.4	4238.8	1560.3	1951	18447.9	42896.0	11496.1
1927	2096.7	4441.0	1671.1	1952	19283.4	47048.4	12957.1
1928	2185.0	4668.4	1755.3	1953	20118.9	51541.1	14869.6
1929	2273.2	4908.1	1927.9	1954	20954.5	58228.0	16320.6
1930	2361.5	5213.2	1527.5	1955	21790.0	58948.9	19220.3
1931	2449.8	5407.6	1282.7	1956	22625.5	58500.5	22072.2
1932	2538.1	5698.9	1274.8	1957	23461.0	62471.3	29067.9
1933	2626.3	6162.7	1159.8	1958	24296.5	63958.3	34000.2
1934	2714.6	6548.1	1238.2	1959	25132.1	67395.5	42951.2
1935	2802.9	6601.7	1387.0	1960	25967.6	69399.9	46094.9
1936	2891.1	6823.8	1506.0	1961	26803.1	73539.9	50396.9
1937	2979.4	7166.0	1660.4	1962	27638.6	77653.3	58271.0
1938	3067.7	7796.6	1730.8	1963	28474.1	83318.2	66113.0
1939	3155.9	8326.7	1881.8	1964	29309.7	87705.4	71383.4
1940	3244.2	8017.6	2220.9	1965	30145.2	92412.2	78458.0
1941	3332.5	7852.1	3019.9	1966	30980.7	101057.0	91284.8
1942	3420.8	7751.4	5844.6	1967	31816.2	106071.6	102072.7
1943	3509.0	7523.4	9369.6	1968	32651.8	113445.4	113445.4
1944	3597.3	7598.1	7216.7	1969	33487.3	119971.6	126342.1
1945	3685.6	7316.4	7016.1	1970	34322.8	126209.3	148056.1
1946	3773.8	8046.0	7016.1	1971	35158.3	135962.2	188402.8
1947	3862.1	8877.6	8173.6	1972	35993.8	147536.9	235498.4
1948	3950.4	9168.9	9168.9				

TABLO 16

SERMAYE - HASILA KATSAYILARI VE İHRACAT BÖLÜ İTHALAT VERİLERİ (BÜTÜN DEĞİŞKENLER CARI FİYATLARLA)

Yıllar	Sermaye				Tablo 4 de				Yıllar	Sermaye				Tablo 4 de			
	Stoku Bölü Üretici Fiyatları ile Gayri Safi Millî Hasıla	Sermaye Stoku Bölü Düzeltilmiş Gayri Safi Millî Hasıla	Yer Alan Toplam İhracat Bölü Toplam İthalat	Yer Alan Toplam İhracat Bölü Toplam İthalat	Yıllar	Stoku Bölü Üretici Fiyatları ile Gayri Safi Millî Hasıla	Sermaye Stoku Bölü Düzeltilmiş Gayri Safi Millî Hasıla	Yer Alan Toplam İhracat Bölü Toplam İthalat		Yer Alan Toplam İhracat Bölü Toplam İthalat	Yıllar	Stoku Bölü Üretici Fiyatları ile Gayri Safi Millî Hasıla	Sermaye Stoku Bölü Düzeltilmiş Gayri Safi Millî Hasıla	Yer Alan Toplam İhracat Bölü Toplam İthalat	Yer Alan Toplam İhracat Bölü Toplam İthalat		
1923	0.8067	0.6945	0.5847	0.5847	1948	1.0307	1.0473	0.7155	0.7155								
1924	0.7421	0.6974	0.8206	0.8206	1949	1.0519	0.9835	0.8543	0.8543								
1925	0.6219	0.5887	0.7964	0.7964	1950	0.8572	0.8199	0.9221	0.9221								
1926	0.5969	0.6314	0.7943	0.7943	1951	0.8191	0.8297	0.7811	0.7811								
1927	0.7079	0.6232	0.7494	0.7494	1952	0.9026	0.9327	0.6528	0.6528								
1928	0.6780	0.6305	0.7793	0.7793	1953	0.8378	0.8794	0.7437	0.7437								
1929	0.5995	0.6446	0.6056	0.6056	1954	1.1344	1.1061	0.7002	0.7002								
1930	0.7376	0.7631	1.0265	1.0265	1955	1.2136	1.2071	0.6297	0.6297								
1931	0.7768	0.8428	1.0049	1.0049	1956	1.3567	1.3551	0.7487	0.7487								
1932	0.8691	0.7965	1.1781	1.1781	1957	1.1906	1.2005	0.8693	0.8693								
1933	0.8533	0.8398	1.2877	1.2877	1958	1.3573	1.3972	0.7847	0.7847								
1934	0.9081	0.8919	1.0617	1.0617	1959	1.5509	1.5769	0.7528	0.7528								
1935	0.8426	0.7958	1.0792	1.0792	1960	1.5747	1.5942	0.7775	0.7775								
1936	0.7167	0.8066	1.2724	1.2724	1961	1.6160	1.5884	0.6806	0.6806								
1937	0.7489	0.8148	1.2064	1.2064	1962	1.5567	1.5386	0.6127	0.6127								
1938	0.7489	0.8202	0.9674	0.9674	1963	1.4526	1.4677	0.5329	0.5329								
1939	0.7349	0.8057	1.0773	1.0773	1964	1.4927	1.4912	0.7579	0.7579								
1940	0.8041	0.8701	1.6170	1.6170	1965	1.5172	1.4837	0.8037	0.8037								
1941	0.8943	0.8861	1.6451	1.6451	1966	1.4258	1.4279	0.6769	0.6769								
1942	0.7849	0.8320	1.1173	1.1173	1967	1.4333	1.4250	0.7562	0.7562								
1943	0.7818	0.7703	1.2665	1.2665	1968	1.4516	1.4395	0.6443	0.6443								
1944	1.0587	0.9807	1.4097	1.4097	1969	1.4833	1.4663	0.7120	0.7120								
1945	1.3131	1.0697	1.7352	1.7352	1970	1.4833	1.4899	0.6676	0.6676								
1946	1.0793	1.0549	1.9296	1.9296	1971	1.5015	1.4899	0.5517	0.5517								
1947	1.1238	1.0370	0.9128	0.9128	1972	1.5193	1.5486	0.5507	0.5507								
1948	1.0261	1.0671	0.7155	0.7155													

TABLO 17

BANKALARIN TOPLAM KREDİLERİ, TARIMSAL KREDİLER, BANKALARDAKİ TOPLAM MEVDUAT							
Yıllar	Bankaların Toplam Kredileri (Bin TL.)	Tarimsal (Zirai) Krediler (Bin TL.)	Bankalardaki Toplam Mevduat (Bin TL.)	Yıllar	Bankaların Toplam Kredileri	Tarimsal (Zirai) Krediler	Bankalardaki Toplam Mevduat
					(Milyon TL.)		
1924	58077	17040	41914	1949	1044	337	913
1925	91889	19937	77182	1950	1275	412	1131
1926	88090	20492	76660	1951	1751	637	1544
1927	98163	20876	84162	1952	2599	1049	1975
1928	126560	26806	114827	1953	3402	1195	2592
1929	137451	27176	152836	1954	4271	1475	3018
1930	158358	35713	149827	1955	5025	1586	3620
1931	146882	34634	146677	1956	5832	1874	4548
1932	135477	33629	135826	1957	7787	2095	5648
1933	137366	34229	143792	1958	8640	2142	6130
1934	139969	32895	142618	1959	9407	2292	7400
1935	140587	31931	155254	1960	9522	2392	7971
1936	161082	35287	195032	1961	8324	1682	8276
1937	199007	41483	221972	1962	10362	1953	9418
1938	225414	40641	254304	1963	11886	2408	10516
1939	226454	44616	228615	1964	13444	2991	12010
1940	256478	50657	249870	1965	16100	3206	14782
1941	286285	57436	357646	1966	20191	4531	18486
1942	393972	66174	434273	1967	23368	5551	21015
1943	450172	88298	421539	1968	27375	7115	26115
1944	464675	88308	515467	1969	33182	8554	30759
1945	587029	112704	534086	1970	37005	9030	36246
1946	734326	175549	673967	1971	42834	8867	48476
1947	1023948	242673	751441	1972	55993	9778	62994
1948	1119796	235771	912577				

PLANLAMA - PROGRAMLAMA - BÜTÇELEME SİSTEMİ (PPBS) NİN GENEL ELEŞTİRİSİ

Dr. Nihat FALAY
İktisat Fakültesi

Giriş :

Ekonomilerde, üretilen mal ve hizmetlerin niteliğine göre, genellikle, iki üretim kesimi ile karşılaşılır : özel mal ve hizmetlerin üretildiği piyasa ekonomisi ve kamu mal ve hizmetlerinin üretildiği kamu ekonomisi.

Piyasa ekonomisi temelde fiyat mekanizmasını esas alır ve mal ve hizmetlerin üretimini bu esasa göre yürütür. Buna karşılık kamu kesiminde, üretime ilişkin kararlar politik bir süreç içerisinde belirlenir. Piyasa ekonomisinde üretilen mal ve hizmetler, bireylerin özel ihtiyaçlarını karşılamakta, toplam talep düzeyinde üretilmekte ve bireyler ancak bir bedel karşılığında bu mal ve hizmetleri tüketebilmektedirler. Kamu kesiminde üretilen mal ve hizmetler ise; faydalarının pazarlanamaması, genellikle grup tüketimine elverişli olması (bölünmezlik), ondan yararlanmada rekabetin söz konusu olmaması gibi özellikler göstermektedir. Üretilen mal ve hizmetler de, özelliklerine bağlı olarak özel, yarı - kolektif ve kolektif mallar olarak nitelendirilirler.

Piyasa kesiminde nasıl fiyat mekanizması, üretimi düzenleyici bir rol oynuyorsa, kamu kesiminde de mal ve hizmetlerin üretimi kamusal bütçeleme süreci ile ortaya çıkar. Bu süreç, temelde, mevcut kaynakların toplumsal ihtiyaçların tatminini en üst düzeye çıkaracak biçimde dağıtılması amacına dayanır. Buradan hareketle de kamu bütçeleme süreci hem politik bir süreç hem de kamu mal ve hizmetlerinin bir planlama ve analizi süreci olarak ortaya çıkar. Politik süreç, toplum üyelerinin ve grupların ihtiyaç ve çıkarları

nın kamusal kararlara yansıtılması ile belirlenir ve bu yansıma büyük oranda oy mekanizması aracılığı ile gerçekleşir. Kamu bütçelemesinin bir plânlama ve analiz süreci olması ise, kaynakların ihtiyaçlar arasında dağıtımına ilişkin kararlara belirlenir.

Üretilen kamu mal ve hizmetlerinin türünü ve seviyesini belirleyen bütçeleme sistemlerini, klasik ve modern olarak ikiye ayırabiliriz. Klasik bütçe sistemi, uzun gelişim süreci içinde belirli prensip ve fonksiyonları gerçekleştirmiştir. Bu sistem, her toplumun yapısına farklı şekilde uyarlılık göstermekle birlikte, temel bazı üstünlük ve aksaklıkları da bünyesinde taşımıştır. Bu sistemin üstünlükleri; tercihlerin saptanmasında kolaylık sağlaması, tahmin ve hesap yükünün fazla olmaması, ödeneklerin israfını önlemeyi temel alması, idareye istikrar sağlaması, bütçe sürecine ilişkin anlaşmazlıkları politik pazarlık süreciyle çözümlenmeye yönelmesi ve bürokratik kadroya, girişilecek hizmetler konusunda takdir hakkı vermesi ile ortaya çıkar. Sistemin aksaklıkları ise; varılacak amaçları ve aynı amaçla yönelik alternatif çözümleri belirtmemesi, girdileri ve masrafçı daireleri esas alması, kısa dönemli olması, hizmet maliyetlerini tam olarak yansıtmaması, bütçe gelir ve giderlerini hep artış yönünde ele alması, bütçenin genellikle malî fonksiyonuna ağırlık vermesi, katı prensiplere tâbi olması, bazı kaynak ve hizmetleri kontrol dışı bırakması, etkinliği belirtecek kıstasları geliştirmemesi ve bilgi edinme sürecinde eksiklikler bulunması noktalarında toplanır.

Klasik bütçe sistemindeki aksaklıkların, üstünlüklerine kıyasla daha önemli olması yanında, kamu harcamalarında artış trendinin gözlenmesi, kamu harcamalarına yönelik araştırmaların yapılması, vergi teorisinde dar boğazlara gelinmesi ve harcamaların analiz tekniklerinin gelişmesi gibi sebeplerle yeni bir bütçe sisteminin geliştirilmesi gerekmiştir: kamu hizmetlerini çıktı-esaslı olarak gösterebilecek bir bütçe sistemi. Teoride ve uygulamada bu ana fikir, performans bütçe, program bütçe (P.B.) ve giderek plânlama-programlama-bütçeleme sistemi (P.P.B.S.) olarak gelişmiştir. Bu sistemler temelde fonksiyonel bütçe anlayışını yansıtır ve hepsi de bir plânlama, programlama ve bütçeleme süreci olarak ortaya çıkmışlardır. Bunun yanında bu sistem; kamu bütçesine fonksiyonel sınıflandırma anlayışını getirmiş, kamu harcamalarına ve bütçesel kararlara yeni analiz tekniklerini uygulamayı öngörmüş, kamu har-

camalarının ve hizmetlerinin nihai çıktılarını ölçmeye ve belirli kısıtlarla değerlendirmeye gitmiş ve nihayet bu süreçlerin sağlanması için yeni bir bilgi akımı sağlamaya ve etkinlik ve verimlilik denetimini getirmeye çalışmıştır.

Bu sistemler temelde, aynı anlayışın daha dar ve özelden daha geniş ve genele doğru gelişimi niteliğindedirler. Bu gelişim süreci içinde de kapsam ve unsurlarına bağlı olarak ayrı isimler altında ortaya çıkarlar. Performans bütçe ve PB, bu gelişimin ara safhalarındır. PPBS bunların bir devamı olarak, iktisadi analizlerin kamu kesimi kararlarına uygulanmasını esas almıştır.

Sisteme İlişkin Yaklaşımlar :

Kamu kesiminde, gelecek yıllara dayalı plan ve programların geliştirilmesi ve bu plan ve programların bütçeler aracılığıyla uygulanması meselenin özünü yansıtır. Artık, girdilerin kontrolünden çok çıktıların yönetilmesi, birden çok bütçe yılının esas alınması ve ne kadar harcandığından çok neler yapıldığının ortaya konulması önemlidir¹.

PPBS, kamusal bütçelemede esas alınan "nihai-çıkıtı yaklaşımı"nın bir sonucudur. Sistemin uygulanmasında, ayrıca, sistemin unsurları arasındaki ilişkiyi belirten analiz ve tahminleri içeren "analitik" yaklaşım yanında, uygulamaya ilişkin bilgilere dayalı ve plan-bütçe ilişkisini esas alan "sistematik" yaklaşım da kabul edilmektedir. Yine uygulamanın geniş veya dar kapsamlı olmasına dayalı yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlar aslında, sistemde ağırlık kazanan niteliğe bağlı ve daha metodik olarak birbirinden ayırde-dilebilir ve üç başlık altında toplanabilirler: ekonomik yaklaşım, sistem yaklaşımı ve sistematik yaklaşım².

a) *Ekonomik yaklaşım* : Bu yaklaşım, sınırlı kaynak (fon) varsayımına dayanır, sistemin iktisadi niteliğine ağırlık verir ve "ma-

- 1) Schick, A. : Budget Innovation in the States (Washington D.C., Brookings Institution, 1971), s. 106 - 7.
- 2) Bu yaklaşımların açıklanmasında, Escarraz, D. R. : "PPBS and the National Government : Alternative Approaches", *National Tax Journal*, V. 27, 1968, s. 130 - 40'dan yararlanılmıştır.

liye politikası yaklaşımı” ve “refah ekonomisi yaklaşımı” diye ikiye ayrılır.

1. Maliye politikası yaklaşımında; maliye politikasının tam istihdam, fiat istikrarı ve büyümeyi sağlamaya yöneldiği ve PPBS nin, maliye politikasına, kaynakların dağılımı bakımından yeni bir bakış açısı getirdiği kabul edilir.

2. Refah ekonomisi yaklaşımında; devletin, ekonomideki toplam kaynakların optimum dağılımını sağlamak görevi bulunduğu, PPBS nin de kamu ve özel sektör arasında daha iyi bir kaynak dağılımı için bir araç olduğu kabul edilir.

b) *Sistem yaklaşımı* : Bu yaklaşım; PPBS nin, kaynakların amaçlar arasındaki dağılımı ile ilgili kararların daha rasyonel olmasını sağladığını kabul eder. Amaçlar, alternatifler, maliyetler, modeller ve kıstaslar bu yaklaşımın temel unsurları olarak ele alınırlar.

c) *Sistematiik yaklaşım* : Bu yaklaşım, PPBS nin, uygulamaya ilişkin kararların alınmasında bir alet olduğunu kabul eder ve sistemi, bir yönetim aracı olarak ele alır.

PPBS'nin Eleştirisi :

Klasik bütçe sisteminin, hâlâ, yeni sisteme geçişte yardımcı ve temel bir rol oynaması yanında, henüz ideal şeklini ve yapısını bulduğu söylenemeyecek olan PPBS ne kıyasla bazı üstünlükleri olduğunu, daha doğrusu PPBS nin de zayıf ve eksik yönleri bulunduğunu kabul etmek gerekir. Burada yeni sistemin eleştirisine girilirken, yukarıda belirtilen yaklaşımların ışığı altında hareket edilecektir. Ayrıca, sistemi eleştirirken temel nokta olarak; klasik bütçe sisteminde hiç bulunmayıp PPBS'de eksik veya yanlış şekilde ele alınan, eski sistemde mevcut olup da yeni sistemde ihmal edilen veya yeni sistemin geliştirmesi gerektiği halde henüz geliştiremediği kavram ve unsurlar belirtilecektir.

Sisteme ilişkin farklı yaklaşımlarda; her yaklaşımın bir kavramsal yönü bulunacağı, bu kavramsal temelden hareketle uygulamaya geçileceği ve bu uygulamanın kurumsal bir çevrede olacağı açıktır. Bu mantık çizgisini izleyerek sistemin eleştirisini kavramsal, uygulamaya ilişkin ve kurumsal açılardan yapabiliriz.

Kavramsal nitelikte olanlar; sistemin genel çerçevesinin çizilmesi, modelinin geliştirilmesi ve analiz birimlerince kararların oluşturulması süreçlerinde ortaya çıkan ve daha çok teorik ve metodolojik yönlüdür. Uygulamaya ilişkin olanlar; sistemin idarî birimlerce bir uygulama aracı olarak kullanılmasıyla ilgili olup özellikle uygulama sonucu ortaya çıkarlar. Kurumsal niteliktekiler; sistemin uygulamaya konulması halinde beliren bürokratik ve politik sorunlar, politik sürecin sisteme olan yansıması ve bürokratik yapının sistemin başarı şansına olan etkisi ile ilgilidir. Ne var ki kavramsal, uygulamaya ilişkin ve kurumsal nitelikler arasında kesin bir ayırım yapmak her zaman mümkün değildir. Uygulamaya ait nitelikleri ne kurumsal yapıdan ne de kavramsal temelden ayırmak her zaman kolaydır. Bu nedenle, sorunun kapsamına dahil unsurların genel niteliğine dayanılarak aralarında bir ayırım yapmak mümkündür.

a) *Kavramsal Açıdan :*

1) PPBS ile ilgili yaklaşımlardan hangisinin temel yaklaşım olarak alındığının, sistemin ne geliştirilme ne de uygulanışı döneminde belirtilmemiş olması, sistemin kavramsal niteliğini ortada bırakmaktadır. Yani, sistemde hangi yaklaşımın kullanılacağı veya bu yaklaşımlar arasında nasıl bir uyumluluk sağlanacağı konusunda hiçbir esas getirilmemiştir. A.B.D.'deki uygulamaya ilişkin açıklamalarda ve daha sonra sistemin unsur ve niteliklerini belirten belgelerde bu türden bir kayda rastlamak imkânsızdır³.

Gerek A.B.D.'de gerekse diğer ülkelerdeki uygulama, sistem yaklaşımındaki program amaçları ve sistematik yaklaşımdaki uygulama problemleri ve analiz teknikleri bizi, ekonomik yaklaşımın pek ele alınmadığı sonucuna kolaylıkla götürür. Yani, sistemin herhangi bir yaklaşım temeline oturtulmamış olduğu, ekonomik yaklaşımın ise uygulamaya hiç konulmadığı ve gözönüne alınmadığı da kesindir.

3) Escarraz, D. R. : a.g.m., s. 138.

Enthoven, A. C. ve K. W. Smith : "The Planning, Programming and Budgeting System in the Department of Defense : Current Status and Next Steps" **The Analysis and Evaluation of Public Expenditures : The PPB System** (Joint Economic Committee, Washington, 1969), V. 3, s. 965.

Çünkü amaç, alternatif maliyet, model ve kıstaslar ile sistem yaklaşımı; sistem analizi, yön-eylem araştırması gibi teknikler ile de sistematik yaklaşım uygulamaya kendiliğinden konulmuş oluyor⁴. Oysa maliye politikası ve refah iktisadı yaklaşımlarını içeren ekonomik yaklaşım geliştirilmemiş ve uygulanmamıştır. Bu eksiklik PPBS literatüründe de vardır. Bu noktada, ekonomik yaklaşımın başarı şansının veya uygulama olanaklarının bulunmaması veya uygulanıp da başarı elde edilmemiş olmasından çok, yaklaşımın şuurlu şekilde geliştirilmesine gidilmediği sonucuna varılabilir⁵. Bu nedendir ki PPBS nin, harcama politikası analizlerinden sadece birisi olduğu⁶ ileri sürülmüştür.

Ekonomik yaklaşımın geliştirilmemiş olması sonucu, marjinal analizler de ihmal edilmiş, yani sistem marjinal fayda ve değerleri belirleyen analizlerle desteklenmemiştir. Marjinal fayda teorisinin uygulandığı varsayılan idarî birim ve programlarda da, bazen sistemin temelde çıktı-esaslı olmasının yanıltıcı bir sonucu olarak, marjinal fayda ve marjinal verimlilik kavramları birbirine karıştırılmaktadır. Oysa, marjinal fayda yaklaşımının uygulanması, kamu kesiminde fiat mekanizması, kâr saiki gibi göstergelerin her zaman geçerli olmaması nedeniyle zorunludur⁷.

Sistemin ekonomik yaklaşım yönünden gösterdiği aksaklık, programların marjinal sosyal fayda ve maliyetinin ölçümünde de ortaya çıkar. Çünkü, uzay fethi, dışişleri gibi hizmetlerde bu fayda ve maliyetleri hesaplamak olanaksızdır. Bu noksanlık klasik bütçe sisteminde de mevcutsa da, yeni sistemin içerdiği kantitatif ve diğer analiz tekniklerinin bu fayda ve maliyetleri göstermemesi bir eksikliktir. Teorik olarak, kamu harcamaları, marjinal sosyal maliyetin marjinal sosyal faydasına eşit olacağı noktaya kadar art-

4) Escarraz, D. R. : a.g.m., s. 139.

5) Greenhouse, S. M. : "Today's PPBS : The Fatal Triumph of Financial Management Over Economics", **The Analysis and Evaluation of Public Expenditures : The PPB System** (Washington, Joint Economic Committee, 1969), V. 3, s. 887.

6) Schick, A. : "Systems for Analysis : PPB and Its Alternatives" aynı kaynak içinde, s. 817 - 30.

7) Greenhouse, S. M. : a.g.m., s. 890.

tırılır. Oysa, sosyal faydanın ne olduğu, nasıl ölçüleceği ve kimin ölçmesi gerektiği soruları açıkta kalmaktadır. Bu durumda yasama organının bütçesel kararlarının kesinlik derecesi ve kalitesi yine de şüpheli olacaktır. Bu nedenledir ki PPBS nin programlarla ilgili analizlerde yeterli derecede "pişirilmiş" olmadığı da ileri sürülebilir⁸.

2) PPBS'de temel ağırlık, program değerlemesine ve planlamasına verilmiştir. Bu, bütçeleme sürecinin büyük oranda ve sadece program analizine dayalı olması ve program planlamasının temel alınması demektir. Oysa bütçeleme sürecinin bir de yasama organınca ödeneklerin onaylanması, yürütme organının bütçe yönetimini gerçekleştirilmesi ve bütçenin uygulama sırasında ve uygulama sonrası kontrolü gibi fonksiyonları da vardır. Bu haliyle sistemde bu aşamalar ihmal edilmiştir⁹. Hernekadar sistemde, performans ve programların, önceden belirlenmiş kıtaslarla değerlemesine ve kontrolüne gidilmesini öngören etkinlik denetimi kavramı geliştirilmiş ise de, sistemde çoğunlukla program analizlerine ağırlık verilmiştir.

Program analizinin esas amacı, program etkinliğinin ve verimliliğinin sağlanmasıdır. Bu mantıkla da, etkinlik ve verimlilik sistemin tek amacı ve önemli niteliği oluyor; oysa bu yetersiz ve gereksizdir. Çünkü eğer gelirin yeniden bölüşümünün tek amaç olarak ele alınması gerekmişse, bu durumda etkinlik ve verimliliği belirtecek fayda ve maliyet ölçülerinin ve etkinlik ve verimlilik kıtaslarının ikinci plâna itilmesi zorunlu olacaktır¹⁰. Yani, artık kamu hizmetleri aracılığı ile gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi ve önem kazanması sözkonusudur.

3) Bütçe ve maliye politikasına ilişkin unsurları kapsamamasının bir uzantısı olarak, PPBS'de bütçe gelirleri hakkında açık ve

8) Joint Economic Committee : The Planning - Programming - Budgeting System : Progress and Potentials (Report) (September 1967), s. 1.

9) Musgrave, R. ve P. Musgrave : Public Finance in Theory and Practice (New York, McGraw - Hill Co., 1973), s. 182 - 3.

10) Harlow, R. L. : "On the Decline and Possible Fall of PPBS" **Public Finance Quarterly**, V. 1, No. 1, Jan. 1973, s. 90 - 91.

gerekli bilgi verilmemektedir. Bununla, mevcut gelir sisteminin ve yapısının aynen kabul edildiği sonucuna varmak mümkündür, fakat bu aynı zamanda yetersizdir. Çünkü bir bütçe sistemi hem gelir ve giderler yönüyle ele alınmalıdır, hem de yeni bütçe anlayışı devlet gelirlerine de yansımış olmalıdır. Yani bütçe giderleri yapısına uygun bir bütçe gelirleri yapısı gereklidir ve geliştirilmelidir.

PPBS'de kullanılan çok-yıllık program ve mali planda, gelirler toplam olarak gösterilmekle beraber, gelirlerin tahminine ilişkin ve tahmin edilen, ihtiyaç duyulan ve gerçekleşen gelirleri belirtecek yöntemler geliştirilmemiştir. Programlar için gerekli gelirler gösterilmekle birlikte, bu, bütçenin bir gelir planı olarak kabul edilemez¹¹. Çünkü vergi payları, devlet yardımları ve diğer gelirler gösterilmemekte ve bu gelirlerin programlar arası dağılımı belirtilmemektedir¹².

Sistemde, devlet borçlarına ilişkin işlemler de açık şekilde ele alınmamıştır. Bu durumda, programlar için gerekli yıllık borç miktarının mı, toplam borç miktarının mı, yoksa hem toplam hem de yıllık borç miktarının mı gösterileceği sorusu açıklığa kavuşturulmamıştır. Bu sağlanabilirse ancak, yıllık harcamalar, toplam gelir ihtiyacı ve bu gelirlerin türleri hakkında bilgi edinilebilir. Öte yandan; borçların ödenme süresinin belirtilmesi ve yıllık ödeme tutarlarının gelirlerle ilişkili şekilde hesaplanması da zorunludur¹³.

4) Sistemin, her programın amacının belirtilmesini ve bu amaçı varmayı gerçekleştirecek alternatif çözüm ve vasıtaların ortaya konulmasını öngörmesi, uygulamada bazen zorluklar çıkarmaktadır. Çünkü sosyal nitelikteki programların amaçlarını tam ve kesin şekilde belirlemek imkânsızdır. Bu tür amaçlara varıldığında bazı yan amaçların veya öngörülme-yen sonuçların da gerçekleşmesi mümkündür. Yan amaç ve etkiler yaratması nedeniyle bazen, aynı amaca varmayı sağlayacak çözümler üzerinde anlaşmak, doğacak

11) B.M.K.G.M. Bütçe Reform Grubu : 1969 Dönemi Program Bütçe Seminerleri, No. 3 (Ankara, Mart 1969), s. 37.

12) B.M.K.G.M. Bütçe Reform Grubu : 1969 Dönemi Program Bütçe Seminerleri, No. 2 (Ankara, Mart 1969), s. 97.

13) B.M.K.G.M. Bütçe Reform Grubu : 1969 Dönemi... No. 2, s. 100-1.

sonuç ve varılacak amaçlar üzerinde anlaşmaktan daha kolaydır¹⁴. Oysa program amaçlarının kesin tanımlanması için gerekli kıstasların ve çalışmaların ortaya konulmadığı görülmektedir. Herneka-
dar program çıktı ve kıstasları geliştirilmiş ise de, bunların amaçlar olarak yorumlanması yanlış olur.

Amaçların tanımlanmasının güçlüğü yanında, amaçlarla vasıtaları birbirinden ayırmak da zordur. Hatta bazen araçları, varmak istediğimiz amaçlar olarak belirtmemiz veya ara amaçları nihai amaç olarak kabullenmemiz mümkündür. Çünkü sosyal nitelikteki programlarda amaç ve araçlar içiçe girmiş kavramlardır¹⁵. PPBS' de işte bu araçların da bazen nihai amaç veya elde edilmesi gerekli ürün olarak yorumlanmasına mani olacak kıstaslar getirilmiştir.

Amaçların bazen tek olması, yani her programın tek amacının bulunması sözkonusu olamaz. Çünkü sosyal amaçlar arasında zıtlıklar veya aynı amaç hakkında anlaşmazlıklar olması kaçınılmazdır. Aynı programın birden fazla amaca veya birden fazla programın aynı amaca yönelmesi, bütçelemenin ilk sorunlarından biridir.

Sistem, programların yapısını belirlerken faaliyet (proje) ve alt-programlara dayanır ve bunların programa dahil bütün hizmetleri kapsamasını öngörür. Hizmetlerin belirli amaçlar altında toplanması ve sınıflandırılması ve bu haliyle program yapısının sabit hale getirilmesi sakınca yaratabilir, çünkü program yapısı zaman içinde değişebilir. Bu nedenle, amaçların ve bunları gerçekleştirecek hizmetlerin sadece fonksiyonel bir listesini çıkarmak yetersizdir¹⁶. Program yapısı, hizmet ve amaçları belirlemekle birlikte, her bir hizmet veya amacın gerçekleştirilmesi halinde elde edilecek nihai

14) Butt, R. B.: "Objective Setting", **Program Budgeting - Implementation Some Practical Problems** (Ed. , IMTA), (London, 1971), s. 32.

Hancock, I. C.: "The American Experience", aynı kaynak içinde, s. 8.

15) Hancock, I. C.: a.g.m., s. 9.

16) Wildavsky, A.: "Rescuing Policy Analysis from PPBS", **Public Expenditures and Policy Analysis** (Eds: Haveman and Margolis) (Chicago, Markham Pub. Co., 1970), s. 469.

çıktıları sistematik şekilde göstermemektedir. Yani, önce program çıktıları bir tanımlamaya tâbi tutulmalı ve nihai çıktılar ile bu çıktıların ülkedeki gruplara, idarî birimlere ve hatta diğer ülkelere olan dağılımı belirtilmelidir. Böylece birimler arası ilişkiler belirtilir. Aksi halde program yapısı, bu haliyle ne tam program ne de tam bütçe niteliğindedir¹⁷.

5) Planlama ve programlama anlayışının içerdiği analitik yaklaşım ve etkinlik, program analizi ve kantitatif teknikler yardımıyla gerçekleştiriliyor ise de, bu bütçelemeye sağlanamamıştır. Bütçeleme safhasına gelinceye kadar, planlama ve programlamanın belirlediği amaç ve alternatiflerin herbirinin fayda ve maliyetleri, etkinlikleri belirtiliyor. Tek ve nihai sonucun bütçelemeye esas alınması ise, bütçeleme sürecinde ve bütçe belgesinde etkinlikle ilgili yeterli bilginin bulunmaması demektir. Yani bütçe, analiz sonuçlarından sadece birine göre düzenlenmiş, diğer alternatifler bütçe belgelerinde gösterilmemiş oluyor. Bu da, bütçelemenin, etkinlik hakkında yeterli bilgiyi vermemesidir. Oysa herbir alternatifin bütçelemeye nasıl yansıtacağı, gerektirdiği ödenek ve doğuracağı faydaların ne olacağı gösterilirse, bu bütçeler arasında bir seçim olacağı daha da artmış olacaktır.

b) *Uygulama Açısından :*

1) Sistemin çalışma süreci gözden geçirilirse, bütçenin hazırlanması dönemine ve bu dönemin kapsadığı süreçlere büyük ağırlık verildiği görülür. Yani, bütçeleme sistemlerinin genel çizgisi olan hazırlama, onaylama, uygulama ve kontrol aşamalarından özellikle bütçenin hazırlanmasına yöneliktir ve bu aşama sistemin temel ilgi ve uygulama alanıdır. Oysa, sistemin yasama organına sunulması ve onanmasıyla ilgili çalışmalar ve sistemin bu safhada göstereceği özellik ve problemler açıklığa henüz kavuşturulmamıştır. Verimlilik ve etkinlikten sorumluluk kavramı ve bunlarla ilgili kıstaslar, kontrol aşamasının diğer ikisine kıyasla daha geliştirilmiş olduğunu gösterir. İdarî birimlerin, sistemin gerektirdiği ön bilgi ve verilerin elde edilmesine, tekliflerin hazırlanmasına ve PPBS belgelerinin

17) Greenhouse, S. : a.g.m., s. 893 - 5; Wildavsky, A. : a.g.m., s. 470.

düzenlenmesine büyük zaman ayırmaları sistemin bu niteliğinin bir sonucudur. Özellikle "harcama analizlerinin bütçeleme sürecine çok yakın olması"¹⁸ ve sistemin diğer aşamalarının ihmal edilmesi uygulamada temel aksaklığı yaratmaktadır: Yasama organının ve ödenek komisyonlarının bütçeyle ilgili gücünün ortaya konulmamış olması gibi.

Hazırlama dışındaki safhalarda, klasik bütçe sistemindeki sürecin geçerli olacağı veya bu safhalarda bir değişikliğin sistemin uygulanmasına çok belirli bir katkıda bulunmayacağı öngörülmüş olabilir. Fakat bu varsayımın dahi belirtilmemiş olması dolayısıyla, sistemin uygulamadaki bu genel eksikliği böyle bir yorumla haklı kılınmaz.

2) PPBS, klasik sisteme kıyasla, bütçelemede bir "devrim" olarak tanımlanmış, fakat uygulamada bu nitelikte bir sonuç alınmamıştır, yani sistem somutlaştırılmamıştır¹⁹. Uygulamalardan, sistemin gerçekleştirilmesinin güç olduğu, bunun da hiçkimsenin program bütçe ile ne yapılacağını bilmemesinden ileri geldiği söylenebilir. Diğer deyimle, herkesin program bütçe hakkında genel bir bilgiye sahip olduğu, fakat özel durumlara ve programlara nasıl uygulanacağını bilmediği anlaşılmaktadır. Çünkü bazen bir program farklı idari birimlerce uygulanıyor ve bu uygulamaların herbiri farklılık gösteriyor, bazen de programların önceliği idari birime göre değişiyor. Bu da sisteme ilişkin bazı kavram ve deyimler üzerinde bir anlaşma sağlanamaması, bu nedenle başarılı bir şekilde uygulamaya konulamamasından ileri gelmektedir. Ayrıca bu kavram ve unsurların sistem için öngörülmesi ile bunların uygulamada gerçekleştirilmesi ayrı şeylerdir. Uygulamada PPBS ni hem destekleyenler hem de eleştirenler bir noktada anlaşılıyorlar: Sistemin yürütme organında ve idari birimlerdeki uygulaması tatmin edici değildir. Fakat bu, sistemin iç sürecindeki yetersizlikten çok,

18) Musgrave, R. ve P. Musgrave : a.g.e., s. 183.

19) Feldman, P. : "Prescription for an Effective Government Ethics, Economics and PPBS" **The Analysis and Evaluation of Public Expenditures: The PPB System** (Washington, Joint Economic Committee, 1969), s. 865-6.

sisteme hakim bilgi akımının geliştirilmeye muhtaç olmasından ileri gelmektedir²⁰.

3) PPBS nin en geniş şekilde uygulandığı ve ilk defa geliştirildiği A.B.D. Savunma Bakanlığı denemesi, aynı zamanda PPBS için basit ve kolay bir modeldir. Bu bakanlık veya fonksiyonda ilk ve tam uygulamaya geçilmesiyle, sistemin başarısını göstermek bakımından kolay bir örnekle işe başlanılmış olmaktadır. Çünkü sistemin uygulaması, diğer sivil idari birimlerde daha güçtür²¹. Bunda savunma hizmetlerinin, diğerlerinden tamamen farklı bir fonksiyon olmasının, sivil bir kamu hizmeti olmamasının ve daha önce yeniden düzenlemeye tâbi tutulmuş bir idarî birimle yürütülmesinin rolü büyüktür.

PPBS; yetişmiş personel, ortak terminoloji ve teorik yapı, üst yöneticilerin önderliği ve plânlama ile uygulama olanağına kavuşabilir. Savunma Bakanlığı 1947'de yeniden düzenlenirken, idarî birim yönetim ve personel bakımından bu olanaklara yakın niteliklere kavuşturulmuştu. Hizmete ve idarî birime hâkim sistematik anlayış, onun PPBS ile daha uyarlı olmasını hazırlamıştı. Ayrıca, sistemin bu bakanlık veya hizmete uygulanmasını kolaylaştırıcı sebepler de vardı: Birincisi; savunma hizmetlerine ayrılan ödeneklerin artmasıdır. Bu ödenek artışları, idarî birime uygulanmak istenen PPBS ne karşı doğacak direnmeleri azaltmıştır. Ödeneklerin genellikle artış göstermesi, yöneticilerin ve personelin gelirlerini ve hizmetin rasyonelleşmesi yönündeki isteklerini arttırmıştır. İkincisi; idarî kuruluşun hızlı bir büyüme göstermesi, bu değişimden yararlanılmasını kolaylaştırmış ve değişim, sistemin gerektirdiği yöne kanalize edilebilmiştir²². Ayrıca, bu hızlı değişim, eski kuralların ve alışkanlıkların terkine ve yeni yöntemlere uyumlu yeni personelin istihdamına olanak tanımıştır. Üçüncüsü; bu hizmetin ve bakanlığın, diğerlerine kıyasla bir bağımsızlığı olması da idarî bünyede hızlı bir değişimi kolaylaştırmıştır. Dördüncüsü; sivil idari birimlerde analizci kadronun ve plânlama tecrübesinin bulunmamasına karşılık, savunma bakanlığı bu kadro ve tecrübeye daha fazla

20) Feldman, P.: a.g.m., s. 867.

21) Musgrave, R. ve P. Musgrave: a.g.e., s. 183.

22) Joint Economic Committee: a.g.e., s. 4.

sahiptir. Çünkü çeşitli silâhlara yapılan büyük harcamalar yanında, analitik çalışmalar için de yüksek ödenekler ayrılabilmiştir.²³

Bu kolaylaştırıcı sebeplerin varlığına dayalı uygulama, sistemin başarılı olabileceği sonucunu vermiş; fakat bu sonucun daha zor idarî ve analitik şartlar altında ve sivil birimlerde sağlanması bu derece kolay olmamıştır. Kolay bir örnekle uygulamaya başlayıp, daha karmaşık örneklere doğru gitmek gerektiği haklı görülmele birlikte, savunma fonksiyonunda başarı kazanılması sistemin genel başarısı olarak yorumlanamaz.

4) PPBS nin, programların çıktılarını esas alması ve çıktıyı sağlayacak çözüm yolunun gerektirdiği harcama ve ödenek miktarının kesin olarak belirtilmesini öngörmesi ile ödeneklerle ilgili problemler sonuçlanmış olmaz. Her bütçe türünde veya devresinde, normal ödenekler dışında, sebepleri farklı olmakla birlikte ek ödenek, olağanüstü ödenek, tamamlayıcı ödenek ve düşünülmedik giderler gibi ödenekler ayrılması sözkonusu olabilir. Programlar belirli çıktılara yöneldiğine ve çıktılar da belirli ödeneklerle elde edilebileceğine göre, normal ödenekler dışındaki diğer ödeneklerin PPBS içindeki değerlendirilmesi nasıl olacaktır? Yani her idarî birime, bir program veya çıktının üretilmesi için belirli miktarda ödenek ayrılır ve program o ödenekle gerçekleştirilirse, uygulama başarılı olarak nitelendirilebilir. Çünkü amaçlara varılmış, amaçlar öngörülen maliyetlerle sağlanmış ve program sonuçlanmıştır. Oysa programın, normal ödeneğin dışında bir ödenek gerektirmesi halinde (sözgelimi ek ödenek), bu ödenek talebinin, programlamamın, program analizinin veya bütçelemenin yetersiz şekilde yapıldığı şeklinde mi yorumlanacağı, bu ödeneğin verilmesinde yeni bir program analizinin gerekip gerekmeyeceği ve bu ödeneğin kontrolünün nasıl yapılacağı hakkında hiç bir yorum getirilmemiştir. Yine klâsik sistemdeki uygulamanın sürdürülmesi sözkonusu olacaksa, bunun belirtilmemiş olması sistemin izaha muhtaç ve farklı yorumlara müsait bulunduğunu ortaya koyar. Bu eksiklik giderilemezse programların tam maliyeti ve hizmetin etkinliği ve verimliliği, yeni ödenekler dolayısıyla belirtilmemiş olacaktır.

23) Wildavsky, A. : a.g.m., s. 463-7.

5) Sistemin kurulması; teknik ve analizci kadronun yetiştirilmesi, analizlerin ve göstergelerin geliştirilmesi, yeni bir muhasebe sisteminin kurulması ve veri işleme sistemini ve bilgi-sayar kullanımını gerektirmesi nedeniyle pahalıdır. Belirsizliklerin çözümüne yönelmiş analizlerin ve etkinliği belirtecek kıstasların geliştirilmesi, kaçınılmaz şekilde, yüksek harcamayı gerektirmektedir.

A.B.D. deki uygulamada sistemin gerektirdiği harcamalar, onun sağlayacağı ölçülebilir ve ölçülemez faydaları yanında pek ihmal edilemeyecek bir seviyededir. Bu ise, sistemin ancak bu maliyeti karşılayabilecek ülkelerde uygulanabileceğini gösterir.

Sistemin bilgi-sayarlarla desteklenmesi halinde girilecek maliyetin, klâsik sistemde ortaya çıkan kaynak israfının yol açtığı maliyetle kıyaslanması da zordur. Sistemin gerektirdiği elektronik gereçlerin uzun dönemde bütçe personelinin yerini alacağı endişesi bir açıklığa kavuşturulmamış ve bu teçhizat ile personel arasındaki optimum bileşimin ne olduğu belirtilmemiştir. Oysa, PPBS giderek yeni analiz tekniklerini ve elektronik gereçleri içermek durumundadır.

c) *Kurumsal Açıdan :*

1) Kamu kesiminde üretilecek mal ve hizmetlerle ilgili kararların hem bir planlama hem de politika yönünün bulunması, bütçelemenin de temel niteliklerini belirtir. Yâni, bütçeleme hem bir planlama hem de bir siyasal karar sürecidir. Mal ve hizmetlerle ilgili kamu oyu tercihlerinin planlama ve analiz teknikleri karşısındaki rolünün dikkate alınması zorunlu iken, sadece analitik sürece ve kantitatif sonuçlara öncelik tanınması yetersizdir. Çünkü, önce halkın ne tür mal ve hizmetlere ihtiyaç duyduğunu ve bu ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmet bileşiminin ne olacağını bulmak gerekir. Ondandır da bu ihtiyaçların nasıl karşılanacağı önemlidir.

PPBS, kamu mal ve hizmeti tüketicilerinin ihtiyaçlarının ne olduğunu sistemli bir şekilde belirtecek bir yaklaşım geliştirmemiş, bunun sonucu olarak bu mal ve hizmetlerin topluma nasıl dağıtılacağı konusu aydınlatılamamıştır. Aksine, yürütme organı "kendi

çabalarının değerinin ne olduğunu kendi kendine sorar” olmuştur²⁴. Bu ise, yaratılan mal ve hizmetlerin kişilere olan faydasının belirlenmesi gereğine zıt düşmektedir.

Bu durum politik süreçle sistem arasında bir uyumsuzluk yaratmaktadır. Çünkü “toplumlarda problem-çözme yaklaşımı her zaman en iyi kararlara varılması sonucunu vermez”²⁵, politik geçerliği olacak bütçesel kararların yine politik gerçeklere ve kurumlara dayanması gerekir. Sistemin politik karar ve gerçeklerle ilgili yönünün geliştirilmemiş olması, politik süreci kabul etmez oluşundan ileri gelebileceğine göre, sistemin bu süreçle ilgisinin belirtilmesi zorunludur.

PPBS nin bir yürütme organı bütçesi anlayışından doğmuş olması bu sonucun temel sebebi sayılabilir. Yine bu görüştedir ki karar vermede ve uygulamada merkezileşmeğe yönelinmiştir²⁶.

2) Her ülke için sözkonusu bürokratik kurumlar yanında, PPBS nin bir de teknokrat-teknisyen sınıfının doğmasına veya bu sınıfın daha da gelişmesine yol açacağı söylenebilir. Şöyle ki, bu sistemin, analiz tekniklerine ve bunun gerektireceği teknik kadro ve gereklere ihtiyaç göstermesi hem üst kademedede hem de uygulayıcı dairelerde yeni karar birimlerinin doğmasına yol açabilecektir. Bu ise, teknokrasinin diktatörlük eğiliminin artması²⁷, politik karar ve birimleri zayıflatması veya sistem dışı bırakması demektir. Çünkü, sorunu yasama - yürütme organları açısından incelersek; bütçe ödenekleri karmaşık hesaplar haline gelecek, bu hesapların yasama organınca anlaşılması güçleşecek ve onun inceleme ve onaylama etkisini zayıflatacaktır²⁸. Diğer yandan, bu sistemin bütçe öde-

24) Greenhouse, S. : a.g.m., s. 892.

25) Schultze, C. L. : The Politics and Economics of Public Spending (Washington, D. C., The Brookings Institution, 1969), s. 36.

26) Burkhead, J. ve J. Miner : Public Expenditure (London, McMillan Press Ltd. 1971), s. 203.

27) Abadan, N. : Bürokrasi (Ankara, Ajans - Türk Mat., S.B.F. Yay. No. 92 - 74 - 1959), s. 142.

28) Joint Economic Committee : a.g.e., s. 2.

Bu sakıncayı gidermek için, uygulamada yasama organlarının da birer analiz birimlerine sahip olması veya özel analizçileri geçici olarak istihdam etmesi gibi tedbirler düşünülmüştür.

neklerini ve programları değerleyebilmesi için yeterli ve açık verileri yasama organı komisyon ve üyelerine bir oranda sağladığı da ileri sürülebilir²⁹. Ama yine de yasama organının bir veri bolluğu ve karmaşıklığı ile karşılaşacağı açıktır.

3) PPBS nin kamu kesimi mal ve hizmetlerinin gerektirdiği harcamalara ilişkin kararlarda, rasyonelliği temel almasının bir sonucu olarak, klasik sisteme kıyasla anlaşmazlık ve sürtüşmelere daha fazla yol açması mümkündür. Çünkü siyasal süreç ve kurumlar, bir pazarlık sürecine dayanılarak kamusal kararlara varılmasını öngörür ve bu kararların alınmasını kolaylaştırır. PPBS nin kamu kesimi harcama kararlarına temel alınması ile her harcamanın analitik temeli daha açık hale konulacak ve amaçlar, siyasal pazarlığa bağlı değil, analiz sonuçlarına dayalı hale getirilecektir. Bu olumlu yönü, harcama kararlarının sadece teknik temele dayanması ve belki de baskı gruplarının çıkarlarının aksaması sonucunu verecektir. Ama bunun politik bir sürtüşmeye yol açacağı da kesindir³⁰.

Bu politik sakıncası yanında, bürokrasinin, "ellerinin uzun dönemli planlar ve amaçlar ile bağlanmasını" istememesi³¹ ve kişilerin amaç, politika ve metodların, idari yapının ve gücün değişmesine karşı durması sonuçta hizmetlerin kısa dönemde aksamasına da yol açabilecektir. Yani, uzun dönemli olarak belirlenmiş amaçlara mutlaka varılması gereği ve amaçlara etkinlik açısından yaklaşılması, idari yapıda ve güçte değişiklikler yapabilecektir.

Sistem, bütün yönleriyle akademik çevrelerde ve uluslararası toplantılarda eleştiriye uğramış ve bu durum özellikle 1971 yılında Roma'da ve Nürnberg'de yapılan kongrelerde daha belirli hale gelmiştir. Hatta sistemin terkedilmesi ve yeni bir sistemin geliştirilmesi gerektiği dahi öne sürülmüştür³².

29) Proxmire, W.: "PPB, The Agencies and the Congress", **The Analysis and Evaluation of Public Expenditures: The PPB System** (Washington, Joint Economic Committee, 1969), V. 1, s. V - XIV.

30) Oliver, H.L.: "Creating the Right Environment", **Program Budgeting - Implementation Some Practical Problems** (Ed. IMTA) (London, 1971), s. 22.

31) Hancock, I.C.: a.g.m., s. 9.

32) Sayar, N.: "Program Bütçe Sistemi ve Güçlükleri", **Milliyet G.**, 16.2.1974, s. 2.

Sonuç :

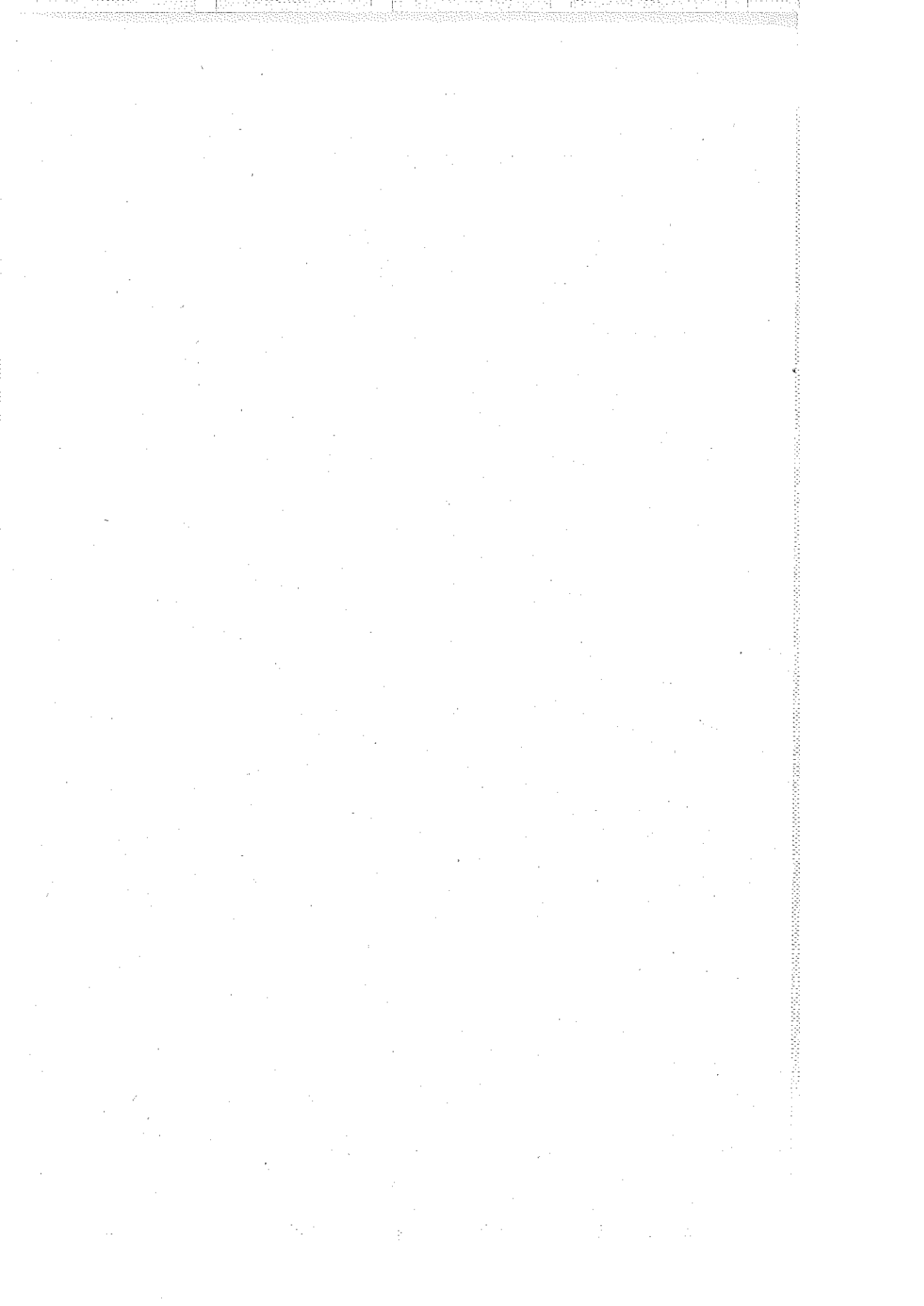
Bütçeleme sistemleri ile rasyonel tüketiciler için ortak bir amaç vardır: veri olan gelir ve kaynakların, farklı ihtiyaç ve mal ve hizmet arasında optimal dağılımını sağlamak ve azami tatmine varmak. Bu amaç gerek kişi gerekse devlet için sözkonusu tercihler dizisinin gerçekleştirilmesine dayanır.

PPBS nin nihaî değerlemesi yapılmak gerekirse, onun kaynak dağılımında rasyonelliği arttırmada, bir bütçe sistemi olarak sınırlı da olsa bir değeri olduğu açıktır. Sistemin kamu maliyesi ve kamu bütçesi yöneticilerince bu derecede desteklenmesinin sebebi, onun "kamusal kaynakların dağılımındaki keyfilik ve kaos karşısında tek alternatif olmasıdır"³³. Çünkü klasik sistemde, uzun uygulama dönemlerinin getirdiği rasyonellik ve kesinlik kabul edilmekle birlikte bu, o sistemde yapılan seçimlerin ve işlemlerin hepsinin yerinde olduğu anlamına gelmez.

Klasik bütçe sürecinin temelde, daha önce yetki verilmiş programlar için "uygun" veya kullanılabilir kaynakları belirlemek şeklinde ortaya çıktığı görülür. Yani, ödenek komisyonları programların dayandığı mantığı değerlemeyi değil, onların uygun şekilde finansmanını öngörürler. Hernekadar PPBS ideal bir bütçe sistemi değilse de, onun kamusal bütçelemede optimale daha yakın olmadığı söylenemez.

PPBS ile kamu bütçelemesinde analiz anlayışı ve yaklaşımında bir gelişme olduğu ve verimlilik ve etkinliğin bütçe sisteminin temel kıstası olarak alındığı açıktır. Bu nedenle, PPBS yaklaşımının kamu maliyesi ve bütçelemesinde sağlayacağı faydaların onun sakıncalarından az olduğu, yani sistemin yararlarının zararlarını aşmadığı söylenemez.

33) Harlow, R. : a.g.m., s. 101.

KATMA DEĞER VERGİSİ VE UYGULAMA ESASLARI

Doç. Dr. S. Yenal ÖNCEL
İktisat Fakültesi

Katma Değer Vergisi, genel satış vergileri uygulamasının tarihî gelişimi içinde ulaştığı en son safha olarak görülmektedir. Bu vergi ile toplu ve yayılı muamele vergilerinin pürüzlü etkilerinin ortadan kalkacağı kabul edilmektedir¹. Başta Avrupa Ekonomik Topluluğuna bağlı ülkeler olmak üzere muhtelif devletlerde Katma Değer Vergisinin uygulaması hızla gelişmektedir.

Bu yazıda esas itibariyle Katma Değer Vergisinin Teorik yönü üzerinde durulacak ve bu arada yerini aldığı diğer türdeki genel satış vergileri ile muhtelif açılardan karşılaştırılması yapılacaktır.

I — KATMA DEĞER VERGİSİNİN TANIMI

Katma Değer Vergisinin matrahı, üretim ve dağıtım sürecine dahil bulunan iktisadî birimlerin (firmaların) kendi faaliyeti sonucunda, diğer iktisadî birimlerden aldığı girdilere kattığı değerdir. Belli bir firma diğer firmalardan kendi üretiminde kullanmak üzere hammadde, yarı mamül madde, mamül madde ile, enerji, lisans ve patent gibi gayrimaddî haklar ve yatırım malları alışlarında bulunmaktadır.

Diğer firmalardan alınan bu girdilerden bir kısmı üretimi yapılan malın doğrudan doğruya bünyesine girmektedir (hammadde, yarı mamül madde gibi). Diğer bir kısmı ise fizikî olarak firma ta-

1) C. S. SHOUP, Public Finance, Weidenfeld and Nicolson, 5 Winsley St. London W., 1970. s. 250.

rafından üretimi yapılan mamûlün bünyesine girmemektedir (enerji, yatırım malları gibi). Bu ikinci türden olan girdiler, uzun bir üretim süreci boyunca kullanılmaktadır.

Katma Değer Vergisi, ticarî firmaların diğer firmalardan aldığı mal ve hizmetler üzerine (yukarıda saydığımız firma dışı girdilere) kattığı değer üzerinden alınmaktadır. Firmalar satın aldığı girdilere kendi iş gücünü, sermayesini, binalarını, makinalarını kullanarak bir değer katmaktadır. Bunlara katma değere dahil olan firma içi girdiler de denilebilir².

Bu anlamda Katma Değer, bir üretim veya dağıtım birimi dahilinde bulunan emek, sermaye, teşebbüs gibi faktörlerin üretim süreci boyunca kattığı değeri ifade etmektedir. Bunların yani işgücüne verilen ücretin, sermayenin geliri olan rant ve faizin, müteşebbisin payı olan kârın toplamı, firma içi katma değer toplamına eşittir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi firmaların diğerlerinden aldığı girdilerden bir kısmı fizikî olarak mamûlün bünyesine dahil olan, bir kısmı da dahil olmayan girdilerdir. Ancak özellikle diğer firmalardan alınmış olan makina ve teçhizat gibi sermaye malları, üretilen veya dağıtımına tâbi tutulan mamûlün bünyesine dolaylı olarak katılmaktadır. Bunlar, uzun bir üretim döneminde yıpranan ve sonuçta tükenen dayanıklı sermaye mallarıdır. Sermaye mallarının bu aşınma payı mamûlün bünyesine dolaylı olarak girdiğinden net katma değer bulunması için bu yıpranma paylarının da çıkarılması gereklidir.

II — KATMA DEĞER VERGİSİNİN TÜRLERİ VE BUNLARIN ETKİLERİ

Katma Değer Vergisi, sermaye mallarına uygulanan indirim metoduna ve bunlara indirim tanınıp, tanınmama durumuna göre türlere ayrılmaktadır.

2) B. OCAKÇIOĞLU, "Katma Değer Vergisinde İndirimler", Türkiye'de Katma Değer Vergisi, İktisadî Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1974, s. 112.

1. Sermaye mallarına hiçbir şekilde indirim tanımayan sistem :

a) Gayri safî hasıla tipi Katma Değer Vergisi :

Katma Değer Vergisinin matrahı, üretim ve dağıtım sürecine dahil bulunan firmaların diğer firmalardan aldığı girdilere kendi faaliyeti sonucunda kattığı değer olduğuna göre, bu katma değer şayet dayanıklı sermaye mallarının üretim sürecince yıpratılan paylarının değerini de ihtiva ediyorsa, verginin matrahı gayri safî katma değere ulaşır³.

Verginin bu tipinde diğer firmalardan alınan mal ve hizmetlerden makina, teçhizat, mobilya, motorlu vasıtalar veya yaptırılan binalar hiç bir şekilde indirime tâbi tutulmamaktadır. Değinilen kapital malları satın alınan vergileme döneminde tamamen kullanılmamakta ve uzunca bir süre üretime hizmet etmektedir. Bu sebeple firma dışında imâl edilmelerine rağmen indirime tâbi tutulmakla, dolaylı yoldan firma içi katma değere dahil olmaktadır.

Kapalı bir ekonmi modelinde, bütün mal ve hizmetler (üretim ve dağıtım sürecine dahil olan) gayrisafî hasıla tipi katma değer vergisi ile vergilendirilmiş olsaydı, verginin matrahı, makro plânda, gayrisafî millî hasılaya eşit olurdu (GNP). Bu değer kapalı ekonomi modelinde;

$GNP = C + I = \text{ücret} + \text{ranç} + \text{faiz} + \text{kâr} + \text{amortisman}$
şeklinde ifade edilebilir.

Firmalar açısından gayrisafî hasıla tipi katma değer vergisinde, vergi matrahı ise;

Satışlar — diğer firmalardan alışlar (sermaye teçhizatı hariç)
+ stok değişimleri'dir.

Bu sistemin bazı *sakıncaları* vardır :

aa) Vergi idaresi açısından :

Bu sistemin uygulanmasında, sermaye malları ile diğerleri arasında ayırım yapıldığından, indirime tâbi tutulmayacak olan ser-

3) K. BULUTOĞLU, Kamu Ekonomisine Giriş, İstanbul 1971, s. 327;
C. K. SULLIVAN, The tax on value Added, New York : Columbia University Press, 1965. s. 18.

maye mallarının açıkça tanımının yapılması zorunlu hale gelmektedir. Çünkü sermaye malları bakımından, indirim rejiminde, diğer mallar lehine olacak şekilde bir ayırım yapılmaktadır.

Sermaye mallarını diğerlerinden ayırmak için kullanılan en önemli faktör zaman unsurudur. Çoğu kere vergi kanunlarında, aşınmaya ve değer kaybetmeye tâbi bulunan varlıklardan, kullanımı bir takvim yılı aşanlar sermaye malı olarak kabul edilmektedir.

Ancak zaman unsuruna bağlı bu tür bir ayırım yeterli olmayacaktır⁴. Zira dönem başında alınıp 8 ay süre ile kullanılan bir varlık sermaye malı addedilmeyeceği halde gene 8 aylık kullanımı olan fakat yıl ortasında alınan aynı tür varlık sermaye malı kabul edilecektir. Bu sebeple, üretim süreci boyunca aşınmaya ve yıpranmaya uğrayan sermaye malları için zaman veya değer takdirlerine dayanarak yapılacak bir ayırım, indî olarak kalmaya mahkûmdur.

Ayrıca vergi borcunun hesaplanmasında ve ödenmesinde de gayrisafî hasıla tipi katma değer vergisi güçlük arzeder.

Firmalar açısından verginin matrahı :

Firma satışları — başka firmalardan alınanlar + stok artışı (dönem sonu envanter — dönem başı envanter) şeklinde olduğundan, verginin hesabında stok değişmelerinin de dikkate alınması gereklidir. Bu durum ise verginin idaresini zorlaştırır. Mükellefler açısından verginin hesabında ve ödenmesinde envanter ayarlamalarına ihtiyaç gösterir.

Buna bağlı olarak verginin bir yıldan kısa sürelerde tahsili de zordur. Gerçekten verginin hesabı yukarıda değinmiş olduğumuz envanter ayarlamalarını gerektireceğinden, kesin sonuçlar ancak dönem sonunda alınabilecektir. Gelir vergisinde dahi "kazandıkça öde" esasına göre kısa sürelerde tahsilât imkânı aranırken, katma değer vergisinin gayrisafî hasıla türü bu gaye için elverişli olmayacaktır.

bb) İktisadî etkileri açısından :

Gayrisafî hasıla tipi katma değer vergisi, yatırım mallarını ve dolayısıyla yatırımları daha ağır şekilde vergilendirmektedir. Bu se-

4) C. S. SHOUP, a.g.e., s. 251.

beple vergi kapital mallarına ihtiyaç duyan üretim metodları üzerinde ağır şekilde tazyik yaratmaktadır. Gerçekten sermaye malları alınışında bir kere vergilendirilmektedir. Buna ekli olarak firma ürünlerinin değerlerine yıpranma payı olarak gireceklerinden ücret + rant + faiz + kâr + amortisman) ikinci kere vergiye tâbi olacaktır⁵.

Bu sebeple gayrisafî hasıla tipi katma değer vergisi, diğer türlerine oranla, yatırımlar ve özellikle sermaye yoğun teknoloji seçimi üzerinde olumsuz etkiler yapar. Şüphesiz teknoloji seçimi ülke şartlarına göre değerlendirilmesi gerekir.

Ayrıca verginin yansımaları ve maliyetin bir nisbeti olarak kârın tesbit edilmesi hallerinde ise, indirim imkânı tanınmayan yatırım malları üzerindeki vergiler, kısmen veya tamamen vergi matrahına girecektir. Bu durumda, fiyatların alman vergiden daha fazla artmasına yol açan, piramitleşme olayı meydana gelecektir. Bilindiği gibi piramitleşme, ileriye doğru yansıyan vergi miktarının, matraha dahil olarak, tekrar vergilendirilmesi sonucu meydana gelmektedir⁶.

Verginin bu tipi ile ilgili olarak yukarıda değinilen iki iktisadî mahzur (yatırımlara olumsuz etkileri, vergide piramitleşme etkisi) şüphesiz verginin ileriye yansıyor yansımaması ile yakından ilgilidir. Ancak verginin yansımaları mümkün kılan sebepler mevcut olsa dahi firmalar açısından yatırımlar dolayısıyla hiç olmazsa başlangıçta bir likidite sıkıntısı yaratılacağı açıktır.

2. Sermaye Mallarına İndirim Tanyan Sistemler :

Sermaye malları için kısmen veya tamamen indirim tanyan sistemleri kısaca inceleyecek olursak şu şekilde bir sıralama yapmak mümkündür.

a) Gelir tipi katma değer vergisi :

Katma Değer Vergisinin bu tipinde de sermaye mallarının bütünüyle indirimi mümkün değildir. Dayanıklı tüketim mallarının yıl

- 5) B. OCAKÇIOĞLU, Katma Değer Vergisi Teorisi ve Uygulama İlkeleri, (Yayınlanmamış doktora tezi), s. 11 - 16.
- 6) J. F. DUE, Sales taxation, Urbana 1957, s. 20; B. OCAKÇIOĞLU, a.g.e., s. 71 - 74; M. LAURE, La Taxa sur la Valeur Ajoutée, Paris 1952.

çinde meydana gelen, aşınma ve yıpranma payının (amortismanlar) katma değerden düşülmesine imkân tanıyan sisteme gelir tipi katma değer vergisi denilmektedir.

Kapalı bir ekonomi modelinde, tüm olarak kamu ve özel sektör mal ve hizmetlerini kapsadığı takdirde, gelir tipi katma değer vergisinin matrahı millî gelire ulaşır. Bu tutar makro plânda;

$$\text{tüketim (C) + yatırım (I) — aşınma}$$

şeklinde ifade edilebilir. Bu durumda verginin matrahı :

$$\text{ücret + rant + faiz + kâr} = \text{firma satışları — alımlar + stok değişimleri — aşınma}$$

olarak belirlenir. Gelir tipi katma değer vergisinin de muhtelif *sakıncaları* vardır.

aa) *İdarî sakıncaları :*

Aynen gayrisafi hasıla tipinde olduğu gibi gelir tipinde de envanter ayarlamalarının önemi büyüktür. Amortisman hesaplarının tutulması ve takibi, yatırım mallarının tayini, stok değişimlerine göre verginin ayarlanması ihtiyaçları verginin uygulanmasında idarî güçlükler yaratacak niteliktedir.

bb) *İktisadî etkileri :*

Gelir tipi katma değer vergisi, gayrisafi hasıla tipine oranla yatırımlar üzerinde daha az olumsuz etkilere sahiptir. Ancak gelir tipinde, müteşebbisler tarafından bir defada ve toplu olarak ödenmiş bulunan sermaye mallarına ait vergiler amortisman dönemleri süresince tedricen mahsup edilebilmektedir. Bu ise yatırımlar açısından bir likidite sorunu çıkarabileceği gibi dönemlerle ilgili belli bir faiz kaybına yol açmaktadır.

Gelir tipi katma değer vergisi uygulamada kullanılmamakla beraber geçiş dönemlerinde bir benzeri tatbik edilmektedir. Bu uygulama, geçiş dönemlerinde yatırım malları üzerindeki vergilerin anı indirimi sonunda ortaya çıkan problemlere ve yatırım kararlarına olan olumsuz etkilerine mani olmak için yapılmıştır.

b) Tüketim tipi katma değer vergisi :

Firmaların diğer firmalardan satın aldığı (bazı hallerde kendi yaptığı) tüm sermaye mallarının bedellerinin indirilmesine (veya vergiden vergi çıkarma metodunda vergisinin mahsup edilmesine) imkân tanıyan bir sistemdir. Verginin bu tipinde, yatırımlar üzerindeki vergiler diğer carî giderlerinki gibi mahsup edilebilmeleri mümkün olmaktadır. Yani kapital malları ile diğer carî giderler arasında indirim bakımından bir ayırım yapılmamaktadır.

Bu verginin matrahı (kapalı ekonomi modelinde ve makro plânda)

gayrisafi millî hasıla — yatırım masrafları = tüketim
olmaktadır. Diğer bir ifade ile;

ücret + kâr + faiz + rant + amortismanlar — yatırımlar

Bu ifade aynı zamanda gelirden tüketime ayrılan kısmı göstermektedir. Tek bir firma açısından verginin matrahı ise,

Satışlar — alışlar

şeklinde formüle edilebilir.

Böylece sermaye mallarının tümüyle indirime tâbi tutulması, millî gelir hesaplarında vergi matrahını tüketim harcamalarına eşit hale getirir. Bundan dolayı KDV nin bu türüne tüketim tipi denilmektedir.

Tüketim tipi katma değer verginin matrahı, bir bakıma toplam katma değerleri en son safhada vergilendiren, perakende satış vergilerinin matrahına özdeştir. Tüketim tipi katma değer vergisinin birçok faydaları vardır.

Birincisi mükellefler açısındanadır. Alışlar üzerindeki vergilerin derhal mahsubu imkânı mevcut olduğundan ileriki senelere veya dönemlere vergi aktarılmaz ve amortismanlarla ilgili hesapların özellikle takibi gerekmez. Aynı şekilde katma değer vergisi ile ilgili işlemler için envanter düzeltmeleri ve muhasebe tekniği yönünden oldukça güç olan stok hareketlerinin izlenmesine gerek yoktur. Böylece verginin bu tipinde, tahsilâtın aylık dönemler itibariyle yapılması imkân dahiline girer.

İkincisi, yatırım kararlarına tesir eden diğer etkenler veri iken, tüketim tipi katma değer vergisinin yatırımlar üzerinde teşvik edici bir rolü olacağı açıktır. Gerçekten bu şekildeki uygulama ile vergiye, % 100 oranda kabul edilen bir hızlandırılmış amortisman karakteri kazandırılmış olmaktadır⁷.

Şüphesiz tüketim tipi katma değer vergisi uygulamasında, yatırımların hızlandığı yıllarda devlet gelirlerinin azalması, buna mukabil yatırımların düştüğü dönemlerde de nisbî olarak gelirlerin artması beklenebilir⁸. Bu açıdan konjonktürel maliye politikasının bir aracı olarak kullanılması imkânı sınırlıdır. Hatta ters etkileri ve şiddetlendirici tesirleri görülebilir. Bu bakımdan tüketim tipi katma değer vergisi uygulamaya konurken genellikle istikrarlı dönemler tercih edilmelidir. Nitekim fiyatların artış gösterdiği ülkelerde, katma değer vergisinin yürürlüğe konulması ile birlikte enflasyonist temayülün şiddetlendiği görülmüştür.

c) *Ücret tipi katma değer vergisi :*

Katma Değer Vergisinin bu tipinde, sermaye mallarının bedelleri veya yıpranma payı değil de, sermaye gelirlerinin katma değerden indirilmesi söz konusudur. Sermayenin gelirlerini, kâr + faiz + rant şeklinde gösterirsek, vergi matrahı ücret ödemelerine eşit olur. Buna göre verginin makro plânda matrahı,

$$\text{millî gelir} - (\text{rant} + \text{faiz} + \text{kâr}) = \text{ücret}$$

olacaktır. Vergi mükellefleri ise yaptıkları ücret ödemelerini, matrah olarak ittihaz edecektir.

Buraya kadarki açıklamalarda katma değer vergisinin muhtelif türleri üzerinde duruldu. Tüketim tipi dışındakiler daha çok katma değer vergisinin teorik incelemelerinde ve geliştirmelerinde kullanılmaktadır. Uygulamada ise tüketim tipi katma değer vergisi ağırlık kazanmaktadır. Bu gün gerek Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde ve gerekse diğerlerinde tüketim tipi katma değer vergisi esas olarak kabul edilmiştir.

7) C. S. SHOUP, a.g.e., s. 253.

8) B. OCAKÇIOĞLU, a.g.m., s. 120.

III — KATMA DEĞER VERGİSİNİN TÜRLERİ İLE HESAPLANMA METODLARI ARASINDAKİ BAĞINTI

Katma değer vergisinin üç türlü hesaplanma metodu vardır.

1. Toplama Metodu :

Bu metoda göre kâr dahil bütün üretim faktörleri gelirleri toplanarak vergi matrahı bulunur. Kârın hesaplanmasında amortismanlar düşülür ve stok artışları ilâve edilir.

Toplama metodu bu veçhesi ile yukarıda belirtilen gelir tipi katma değer vergisinin hesaplanmasına uyar. Ancak bu metodu çeşitli mahzurları dolayısıyla pratik bir değeri yoktur ve uygulanmamaktadır.

2. Çıkarma Metodu :

Katma Değer Vergisi matrahına, firma satışlarından alışlarının (sermaye malları dahil) düşülerek ulaşılmasına çıkarma metodu denilmektedir. Bu metod gerek gayrisafi hasıla tipi katma değer vergisine ve gerekse tüketim tipi katma değer vergisine uygundur.

3. Vergi Mahsubu (vergiden vergi çıkarma, vergi kredisi) Metodu :

Bu usul katma değer vergisi hesaplanmasında en çok kullanılan bir metoddur. Firmaların satışları üzerinden tahsil ettiği katma değer vergisinden alışları üzerindeki mahsup ederek (indirerek) idareye ödeme usulüdür.

Çıkarma metodu ile farkını belirlemek bakımından şu formülü vermekte yarar vardır. Satışlar (s), alışlar (a) ve vergi oranı (t) ile gösterilecek olursa :

Çıkarma metoduna göre verginin hesabı :

$$t(s - a) \text{ olacaktır.}$$

Vergi mahsubu metoduna göre ise :

$$ts - ta \text{ şeklinde ortaya çıkacaktır.}$$

Vergi mahsubu usulü esas itibariyle tüketim tipi katma değer vergisinin hesabına uygundur. Vergi mahsubu usulünün diğer usullere göre bazı *üstümlükleri* vardır. Bunları kısaca sayacak olursak;

Birincisi; diğer usullerden farklı olarak, stok hareketlerini ve amortisman hesaplarının izlenmesini gerektirmemesinden dolayı, muhasebe tekniği yönünden kolaylık arzeder.

İkincisi, firmalar ancak faturalı alışları üzerindeki katma değer vergilerini mahsup etme imkânına sahip olacaklarından fatura düzeninin kuvvetlenmesine yol açar. Gerçekten firmalar fatura alma ve verme bakımından karşılıklı zıt menfaatlere sahip olurlar. Bu ise vergi güvenliğinin çok önemli unsuru olan oto - kontrolü sağlar.

Üçüncüsü; Fatura metodu, üretimden muhtelif dağıtım kademelerine doğru (imalât, toptancı, perakendeci) mevcut bulunan muhtelif aşamalar arasında vergi oranlarının farklılaştırılmasına imkân tanır. Böylece üretim ve dağıtım sürecinde, kademeler arasında girdiler üzerindeki vergi yükünün ayırıcı olarak uygulanması mümkündür. Buna dikey farklılaştırma denir. Dikey farklılaştırma ile üretimden dağıtıma doğru belli bir safhanın vergi yükünün hafifletilmesi veya sıfıra indirilmesi mümkündür.

Aynı şekilde bu usulle tüketicinin kullandığı muhtelif malların vergi yükünün farklılaştırılması imkânı da vardır. Buna yatay farklılaştırma denir.

Katma Değer Vergisinin diğer hesaplanma metodlarında ise her safhada ödenmiş olan Katma Değer Vergisi daha öncekilerden bağımsız olarak hesaplandığı için yatay ve dikey farklılaştırma imkânını sınırlıdır⁹.

IV — KATMA DEĞER VERGİSİNİN UYGULAMA İLKELERİ

Burada verginin uygulanması ile ilgili bazı genel konular ele alınacaktır.

9) K. BULUTOĞLU, a.g.e., s. 331.

1. Verginin Mevzuu ve Kapsamı :

Katma Değer Vergisinin uygulandığı saha, prensip itibarıyla tarım dahil bütün ticarî ve sınırlı faaliyetler ile hizmetlerdir. Aynı şekilde vergi, ekonomik faaliyetlerin bütün aşamalarına uygulanır. Bunun dışında ithalâta vergiye tâbidir.

Verginin kapsadığı (yukarıda belirtilen) saha içindeki bütün kademeler ve faaliyetler, uygulama açısından birbiri ile organik bir bağ teşkil ederler. Ancak uygulamada teknik ve idarî sebeplerle bir kısım safha ve faaliyetler Katma Değer Vergisi konusu dışında tutulmaktadır.

Özellikle tarım faaliyetleri ile perakende safhanın tamamen vergi dışında tutulduğu uygulamada görülmektedir. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi bunların vergi dışında tutulması Katma Değer Vergisinin bütünlüğünü bozmaktadır¹⁰. Bu iki konuyu kısaca ele almakta fayda vardır.

a) Tarım faaliyetinin Katma Değer Vergisi kapsamı dışında tutulması :

Yukarıda da değindiğimiz gibi uygulamada çoğunlukla tarım sektörü Katma Değer Vergisinin dışında tutulmaktadır. Tarım Katma Değer Vergisine dahil eden ülke sayısı son derece azdır. Bu konu, vergileme tekniği ve özellikle de idarî sebeplere bağlı bulunmaktadır. Bu sebepler, tarım faaliyetinin Katma Değer Vergisi dışında tutulması ile ortaya çıkacak mahzurlara ağır bastığı oranda geçerli olmaktadır.

Tarım faaliyetinin Katma Değer Vergisi dışında tutulmasının ortaya koyduğu sonuçları ana hatlarıyla şöylece özetleyebiliriz :

aa) Tarım sektörünün Katma Değer Vergisinin dışında tutulması, tarım işletmelerinin teknolojisini olumsuz yönde etkiler¹¹. Ta-

10) A. A. DOĞAN, "Katma Değer Vergisi Sistemi ve Gelişimi", **Katma Değer Vergisi Semineri**, Ankara 1973, s. 40.

11) A. HEREKMEN, "Tarım Sektörünün Katma Değer Vergisi Kapsamına Alınması", **Türkiye'de Katma Değer Vergisi**, İstanbul 1974, s. 98; Taxation of farmers and small traders under value-added tax systems, OECD, march 1972.

rım işletmeleri bakımından girdileri (diğer firmalardan satınaldıkları) üzerindeki Katma Değer Vergisini mahsup etme imkânı bulunmadığı için bunların makina ve teçhizat alımları ağır şekilde vergilendirilmiş olacaktır. Bunun ise gerek makinalaşmada ve gerekse tarım ürünleri fiyat politikasının tayininde olumsuz etkileri olacaktır.

bb) Diğer sektör ve faaliyetlerle devamlı olarak mal ve hizmet akımı söz konusu olacağından, Katma Değer Vergisinin oto-kontrol bağında bir boşluk meydana gelecektir.

Bütün bunlara rağmen genellikle uygulamada tarım faaliyeti Katma Değer Vergisi dışında tutulmaktadır. Bunun muhtelif *sebepleri* vardır :

— Özellikle küçük işletmelerin yaygın olduğu ülkeler bakımından tarım sektöründe Katma Değer Vergisi gibi teknik bir verginin uygulanması idarî güçlükler yaratır.

— Tarım sektöründe satışlardan ziyade alışlar bakımından problem mevcuttur. Tarım işletmelerindeki muhtelif ürünler bakımından girdilerine göre bir ayırım yapmak oldukça güçtür.

b) *Perakende safhanın Katma Değer Vergisi dışında tutulması :*

Katma Değer Vergisinde esas gaye nihaî tüketiciyi vergilemek olduğu halde, perakende safhanın vergileme sahası dışında tutulması muhtelif sebeplerle teklif edilmiştir. Bu *sebepleri* şöylece özetlemek mümkündür.

aa) Vergi idaresi açısından mükelleflerin bütününe kavramak mümkün olamıyorsa veya etkin bir vergi idaresi mevcut değilse, Katma Değer Vergisinde perakende safhanın konu dışında bırakılması uygun görülmektedir. Gerçekten üretim safhasından perakende safhaya gidildikçe mükellef adedi kümülâtif olarak artar. Bu durum ise geniş ve etkin bir vergi idaresini gerekli kılar. Katma Değer Vergisi uygulama alanı genişledikçe, eğitilmiş ve yetiştirilmiş çok sayıda personele ihtiyaç gösterir. Uygulamada, bu imkânlar sınırlı oldukça, mükellef adedinin çok ve dağınık bulunduğu perakende safhanın vergi kapsamı dışına alındığı görülmektedir.

bb) Mükellef açısından ise, özellikle küçük işletmeler bakımından vergi işlemlerinin ve kayıtlarının tutulması oldukça zordur.

Küçük çaptaki işletmelerin yaygın olduğu ve kayıt düzeni bakımından kavranamadığı ülkelerde perakende safhanın vergilendirilmesi imkânsız hale gelebilir. Katma Değer Vergisinin ilk olarak uygulandığı Fransa'da bu safha uzun süre ve yakın zamanlara kadar vergi dışında tutulmuştur.

Katma Değer Vergisi uygulamasında perakende safhanın hariç bırakılması muhtelif açılardan *sakıncalıdır*. Bunları özetleyecek olursak;

— Tam olarak uygulandığı takdirde, Katma Değer Vergisinin işletmelerin teşkilatlanması (organizasyonları) üzerinde tarafsız olduğu kabul edilir. İşletmelerin büyük veya küçük çapta teşkilatlanması bakımından Katma Değer Vergisinin ayırımı uygulaması yoktur¹². Bunların teşkilât şemasının boyutları Katma Değer Vergisinden etkilenmez.

Ancak perakende safhanın vergi dışı tutulması ile firmalar, vergiden kaçınmak için ya pazarlama değerlerini bir sonraki safhada (toptancılar için) teşekkül ettirmek veya satışlarını perakende safhaya uzatmak gibi zorlayıcı etkenler karşısında kalacaklardır. Böylece Katma Değer Vergisinin işletme organizasyonları üzerine olan tarafsızlığı kaybolacaktır.

— Katma Değer Vergisinin oto-kontrol özelliği azalacaktır. Bu ise verginin idaresini güçleştirir. Özellikle toptancılarla vergi kapsamı dışında tutulan perakendeciler arasında menfaatlerin birleşmesi halinde vergi güvenliği zedeleneyecektir¹³.

— Perakende safhanın vergi kapsamı dışına çıkarılması, ancak toptan veya perakende satış tanımlarının tam olarak yapılmasına bağlı kalacaktır. Çeşitli satışların, perakende mi, yoksa toptan mı veya imalâtçı satışı mı olduğunu bazı hallerde kesin olarak ayırmak mümkün olamayacağı için birçok zorlayıcı hükümlere ihtiyaç duyulacaktır. Buna ekli olarak imalâtçılara yapılan birçok satışlarda, girdiler üzerindeki vergilerin mahsubu imkânı ortadan kalkacaktır. Çünkü artık vergi fiyatla kaynaşmış olmaktadır.

12) A. ERGİNAY, Kamu Maliyesi, Sevinç Matbaası, 1973 - 74, Ankara, s. 133.

13) B. OCAKÇIOĞLU, "Katma Değer Vergisinde Perakende Safhanın Vergilendirilmesi", *Türkiye'de Katma Değer Vergisi*, s. 70.

— Vergileme boyutları, toptancılar safhasında kalacağı için vergi oranlarının da aynı hasılayı sağlamak üzere yüksek olarak tesbit edilmesi gerekecektir.

Bütün bunlar ve benzeri sebeplerle Katma Değer Vergisinin tam olarak uygulanabilmesi için perakende safhanın vergi kapsamı içinde tutulması gerekmektedir.

2. Katma Değer Vergisinde Başlıca Muafiyet ve İstisnalar :

Diğer vergilerde olduğu gibi Katma Değer Vergisinde de muafiyet ve istisnalara yer verilmektedir. Özellikle sağlık, eğitim v.b. gibi sosyal faaliyetlerle bazı iktisadî gayeler için istisna hükümleri konmaktadır. Ayrıca kamu hizmetleri içinde yer alan ve piyasa faaliyeti olarak şekillenen bazı kamu işletmeleri de istisna hükümlerinden yararlanmaktadır. Aynı mülâhazalarla vergi idaresi açısından kavranması zor olan veya etkin olmayan küçük çaptaki ticaret ve hizmet işletmeleri de vergi istisnasından yararlanabilir.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, vergi kanunlarına göre istisnaya veya muafiyete tâbi firmalar özellikle bazı hallerde vergi dışında kalmakla dezavantajlı olabilirler. Bu durum satış/alış oranı küçüldükçe yani katma değeri azaldıkça ortaya çıkabilir. Alışları üzerindeki vergi yükü arttıkça firmalar indirimden yararlanamayacakları için vergiden istisna edilmeleri lehlerine olmayabilir. Bu durumu ortadan kaldırmak üzere “bir tercihli mükellefiyet” müessesesine ihtiyaç duyulmuştur¹⁴. Buna göre mükellef dilediği takdirde belli şartlarla istisna veya muafiyetten vazgeçebilmektedir.

Katma Değer Vergisi uygulamasında üzerinde en çok durulan konulardan biri de ihracat istisnasıdır. Avrupa Ekonomik Topluluğuna dahil bulunan ülkeler vergi ahenkleştirmesine en uygun dolaylı vergi olarak Katma Değer Vergisini benimsemişlerdir. Ülkeler arasında dış ticaret bakımından rekabet eşitliğinin ve özellikle bu konuda vergi tarafsızlığının sağlanması için dahilde üretilen ile ithal edilen malın aynı oranlarda vergilendirilmesi öngörülmektedir. Vergi ahenkleştirmesi çerçevesinde şimdilik kabul edilen “varış ülkesinin vergisi” prensibine uygun olarak ihracat vergiden istisna edilmek-

14) A. A. DOĞAN, a.g.m., s. 51.

tedir. Böylece ihrac edilen mallar, üzerindeki dolaylı vergilerden büyük ölçüde arındırılmış olmaktadır.

İhracatın vergi kapsamı dışına alınması çeşitli usullerle yapılabilir. Bunlar sırasıyla, ihracata (0) nisbet uygulanması, ihrac malları için vergisiz alış imkânı sağlanması veya ihracatın tamamen vergi dışında tutulmasıdır.

3. Vergileme Usulleri ve Vergi Oranları :

Katma Değer Vergisinde esas itibariyle gelir vergilerinde olduğu gibi gerçek usul, zorunlu bir prensip olarak kabul edilmektedir. Ancak vergi idaresi mülâhazaları veya mükelleflerle ilgili teknik imkânsızlıklar nedeniyle bazı boyutlarda götürü usulü de uygulamak zorunlu hale gelmektedir.

Katma Değer Vergisi uygulamasında, oran yapısı ile ilgili olarak çoğunlukla kabul edilen görüş, vergi oranlarının mümkün olduğu kadar az ve hatta tek olmasıdır. Gerçekten verginin uygulanması, oran çeşitlendirilmesine müsait değildir. Bu husus muhtelif sebeblere bağlanmaktadır.

a) Katma Değer Vergisinde oranın tek olmasını teklif edip, bunun iktisadî yönünü ele alanlar daha çok verginin tarafsızlığı üzerinde duranlardır¹⁵. Piyasada teşekkül eden fiyatlarla marjinal maliyetler arasındaki eşitliği optimum olarak kabul edenler, bu dengeyi bozmayacak olan vergileri de tarafsız olarak kabullenmektedirler. Buradan hareketle, Katma Değer Vergisinde oran farklılaştırmasının değinilen optimalite bozacağı ileri sürülmektedir. Konunun tartışılması bu yazımın sınırlarını aşacağı için burada sadece iddiayı belirtmekle yetiniyoruz.

b) Katma Değer Vergisinde oran yapısının çeşitlendirilmesini sınırlayan en önemli unsur vergi idaresidir. Gerçekten vergi nisbetleri sayısı arttıkça vergi idaresi de güçleşecektir. Mükelleflerin, farklı mal satışlarında, muhtelif oranlar uygulaması ve bunları maliyetleri ile irtibatlandırmaları oldukça güçtür. Bu durum idarî masrafları da arttıracaktır. Ancak vergi adaleti ve benzeri sebeplerle sınır-

15) H. KIZILYALLI, "Katma Değer Vergisinin Ekonomik Etkileri, Ankara 1973, s. 20 - 29.

lı sayıda olmak üzere oran farklılaştırmasına gitmek zorunlu hale gelmektedir.

Uygulamada ençok 4 türlü nisbet görülmektedir : Normal, indirilmiş, orta ve yükseltilmiş nisbetler. Belçika ve Fransa haricindeki ortak pazar ülkelerinde normal ve indirilmiş olmak üzere ikili nisbet kabul edilmiştir.

Nisbetlerle ilgili olarak ileri sürülen bazı *prensipler* vardır. Bunlardan,

Birincisi; indirilmiş nisbet o şekilde tesbit edilmeli ki, bu nisbetin uygulanması ile bulunacak vergi, alışlar üzerindeki vergiden fazla olmasın. Gerçekten alışlarını daha yüksek bir orandan yapan bir firmanın, satışları düşük orandan yapıyorsa (vergi iadesini gerektirecek şekilde), bu firmaların bulunduğu kesim devamlı olarak vergi iadesine ihtiyaç gösterir. İade süresi geçtikçe, o kesim üzerinde kronik bir vergi birikimi teşekkül eder. Buna mukabil vergi iade süresi kısaltıkça, ilgili firma devamlı olarak bir sübvansiyon almış olur.

İkinci prensip de vergi ahenkleştirmesi ile ilgilidir. Buna göre "varış ülkesinin vergisi" esasma uygun olarak ithal edilen mallara, yurt içindeki nisbetlerin, aynısını uygulamak gerekir.

4. Katma Değer Vergisinde İndirimler ve Vergi İadesi :

Katma Değer Vergisi uygulamasında indirim rejimi çok önemli bir yere sahiptir. Prensip itibariyle vergi mahsubu sistemi kabul edildiğinden, indirim uygulaması katma değer vergilendirilmesine dolaylı yönden imkân vermektedir. Uygulamada tüketim tipi Katma Değer Vergisi esas olarak alındığından, firmaların carî ve yatırım malları girdileri üzerindeki vergiler, bir bakıma meydana geldiği anda indirilmektedir.

Ancak özellikle vergiye geçiş dönemlerinde yatırım malları üzerindeki vergilerin tümünün mahsup edilmesi sakıncalı görülmektedir. Anı indirimler dolayısıyla devlet gelirlerinde süratli bir düşüş meydana gelmesi, yatırım kararlarının verginin uygulanacağı döneme kadar ertelenmesi gibi mahzurlar, bunlar arasında sayılabilir. Vergiye geçiş dönemlerinde, bazı ülkeler yatırım mallarına başlan-

ğıktan itibaren azalan oranlar uygulayıp (Almanya'da 1968 senesi için % 8, daha sonraki yıllarda sırasıyla % 7, % 6, % 4, % 2 ve % 0 gibi) belli bir süre sonra oranı sifıra indirdikleri bir sistem uyguladıkları gibi; bazı ülkelerde belli bir oranı aşan yatırım malları vergilerinin indirilmesine izin vermişlerdir. Bu ikinci tip uygulamada, başlangıçtan itibaren azalan taban oranlar tesbit edilmiştir (Belçika'da 1971 için % 10, 1972 de % 7,5, 1973 de % 5 ve 1974 de % 2,5 şeklinde). İlgili yıllarda ödenecek vergi, bu oranı aştıkça yatırım malları için kısmî bir indirim imkânı doğmaktadır¹⁶.

Katma Değer Vergisi uygulamasında firmalar bakımından belli bir dönemde alışlar üzerindeki vergiler satışlar üzerindeki aştıkça ilgili firmanın hazineden bir alacağı doğar. Bu farkın ileriki dönemlere aktarılması ve böylece mahsup edilmesi veya mükelleflere iade edilmesi alternatifleri mevcuttur.

Değinen iadenin ileriki dönemlere aktarılması veya teşebbüsün faaliyet dönemi ile bağlantı kurulması, mükellefler açısından mahzurlar taşır (likidite sorunu gibi). Buna mukabil iadenin her dönem (1 ay gibi) yapılması da idarî açıdan sakıncalıdır. Bu sebeble değinen iki sürenin telif edilmesi gereklidir.

Katma Değer Vergisinin muhasebeleştirilmesi ise büyük ölçüde kaynakta kesilen diğer vergilerinkine benzer. Yevmiye işlemleri aynı usule göre yapılabilir. Büyük defterde ise bir Katma Değer Vergisi hesabı açılarak, gerek işletme içindeki diğer ilgili hesaplarla ve gerekse hazine ile ilgili alacak ve borç kayıtları işlenir.

V — KATMA DEĞER VERGİSİ İLE DİĞER GENEL SATIŞ VERGİLERİNİN MUKAYESESİ

Bu kısımda Katma Değer Vergisi ile alternatifi olmuş olan başlıca genel satış vergileri ana hatlarıyla ve kısaca karşılaştırılacaktır. Bu vergiler, kümülâtif muamele vergileri (şelâle vergileri) ile toplu muamele vergileridir.

16) B. OCAKÇIOĞLU, "Katma Değer Vergisinde İndirimler", a.g.m., s. 132 - 134.

1. Kümülatif (Yayı) Muamele Vergileri ile Katma Değer Vergisi :

Bu iki vergi arasındaki mukayese konuların tartışılmasına girilmeden şu başlıklar halinde özetlenebilir :

— Yayılı Muamele Vergileri az safhadan geçen mallar ile çok safhadan geçen mallar arasında birincinin lehine olmak üzere bir ayırım yapar. Katma Değer Vergisi mamûllerinin safha işlemleri arasında tarafsızdır.

— Yukarıda değindiğimiz ayırımın tabii bir sonucu olarak yayılı Muamele Vergileri işletmelerin dikey entegrasyonuna sebebiyet verir ve böylece işletmelerin örgütlenmesini etkiler. Üretim ve dağıtım sürecinde mamûllerin el değiştirmesi arttıkça, vergi de o nisbette hızla artar. Katma Değer Vergisi ise işletmelerin örgütlenmesi üzerinde tarafsızdır.

— Yayılı Muamele Vergileri uygulamasında, nihaî mamûller üzerindeki vergi yükünü hesaplamak oldukça zor ve hatta imkânsızdır. Mamûllerin geçirdiği safhalar, firmaların maliyet yapıları v.b. gibi hususlarda bazı sınırlayıcı varsayımlar yapılarak vergi yükü hesaplanabilirse de bunun daima takribi bir rakkam olacağı açıktır. Bu durumda ihracat dolayısıyla yapılacak vergi iadelerinde, tam bir iade yapmak mümkün olmayacaktır. Katma Değer Vergisi uygulamasında ise vergi faturalar üzerinde açık olarak görüldüğünden bu imkân mevcuttur.

— Yayılı Muamele Vergileri, kümülatif şekilde verginin piramitleşmesine yol açar. Katma Değer Vergisi ise verginin piramitleşmesine sebebiyet vermez ve bu sebepten meydana gelecek fiyat yükselmelerine engel olur.

— Yayılı Muamele Vergilerinin kendi bünyesinde, vergi güvenliği açısından bir oto - kontrol mevcut değildir. Katma Değer Vergisinde ise firmaların satın aldıkları girdileri dolayısıyla ödedikleri Katma Değer Vergisini, satışları üzerindikilerden mahsup etme imkânı bulunduğundan, mükellefleri arasında bir menfaat zıtlaması mevcuttur. Bu durum, sistem olarak Katma Değer Vergisine oto-kontrol özelliğini verir.

— Yayılı Muamele Vergilerinde sermaye malları kümülâtif şekilde vergilendirilirken, özellikle tüketim tipi Katma Değer Vergisinde sermaye malları vergiden arındırılır.

— Yayılı Muamele Vergileri, vergi idaresi açısından Katma Değer Vergisine oranla daha avantajlıdır (vergi idaresi terimi mükelleflerle ilgili işlemleri de kavramaktadır). Özellikle mükellefler tarafından yapılacak işlemler Katma Değer Vergisinin en büyük dezavantajını teşkil eder. Gerçekten mükelleflerin Katma Değer Vergisi ile ilgili muhasebe işlemleri oldukça ileri bir tekniğe ihtiyaç gösterir. Ayrıca faturalardaki Katma Değer Vergisinin gösterilmesi, beyannamelerin düzenlenmesi v.b. gibi işlemler Katma Değer Vergisi uygulamasında ağırlığını hissettirir.

— Yayılı Muamele Vergilerini Katma Değer Vergisine kıyasla daha düşük oranlarda uygulamak mümkündür.

2. KDV ve Toplu Muamele Vergileri :

Özelliği dolayısıyla tüketim safhasında alınan perakende satış vergileri ayrı bir başlık altında incelenecektir. İmalât ve toptan satış vergilerinin ise özellikleri bakımından birbirlerine yakın etkileri vardır ve hatta uygulamada her ikisinin birden tamamlayıcı vergiler olarak kullanıldığı görülmektedir.

a) İmalât ve Toptan Satış Vergileri ile KDV. :

— İmalât ve toptan satış vergileri, belli bir üretim ve dağıtım aşamasından alındığı halde, KDV daha geniş bir alana uygulanabilmekte ve yayılabilmektedir. Bu bakımdan birincilerde verginin ağırlığı, tesirleri itibariyle bir safhada toplandığı halde KDV de bu dağılmaktadır. Kapsam bakımından da Katma Değer Vergisi, hizmetleri ve tarımı da içine alarak daha geniş bir alana uygulanabilmektedir.

— İmalât ve toptan safhada alınan Muamele Vergileri, vergide piramitleşmeye yol açarak fiatların vergiden daha fazla artmasına sebebiyet verirler. KDV bu bakımdan vergide piramitleşmeye yol açmaz.

— Vergi idaresi açısından ise, mükellef adedi az olmasıyla imalât ve toptan satış vergileri Katma Değer Vergisine üstünlük gös-

terir. Bu bakımdan malî idaresi yeterince kurulamamış, ekonomik yapısı küçük ve orta büyüklükte dağınık ticarî ve sınaî işletmelerden meydana gelen az gelişmiş ülkelerde Katma Değer Vergisine tercih olunurlar.

— İmalât ve toptan satış vergilerinin uygulamasında, toptancı ve imalâtçı satışlarının tanımı ve tesbiti büyük önem arzeder. Bu durum, bir taraftan vergi kaçakçılığı v.b. gibi idarî sorunlar çıkarırken, diğer taraftan aynı türden mallar arasında önemli vergi yükü farkları meydana getirir. KDV uygulaması ise, bu açıdan toptancı, imalâtçı veya perakendeci şeklinde kesin bir ayırma büyük ihtiyaç duyurmaz.

— İmalât ve toptan satış vergileri, imalâtçıların veya toptancıların, sattıkları üründe pazarlama değerinin bulunmamasına ve bunun kabarmamasına gayret göstermelerine sebebiyet verir. Bu değeri gene kendi kurdukları ve fakat vergi alınmayan safhada faaliyet gösteren firmalarda teşekkül ettirirler veya buna zorlanırlar. Böylece, bu tip vergiler firmalar arasında sun'î parçalanmalara sebebiyet verirler.

KDV bu açıdan tarafsızdır. Bir safhada katma değerini düşük gösterilmesi, daha sonraki safhanın katma değerini büyüteceği için vergileme bakımından parçalanma veya bütünleşmenin önemi kalmaz.

— Toptancı ve özellikle imalâtçı safhada alınan toplu muamele vergilerinde, vergi tabanı dar olduğu için vergi oranlarının Katma Değer Vergisine kıyasla yüksek tutulması gerekir.

b) Perakende Satış Vergileri ile KDV :

— Perakende satış vergileri ile tüketim tipi KDV gerçekte özdeş vergilerdir. Aynı oranda tatbik edilen her iki vergide, aynı maddeler üzerinden eş hasıla sağlarlar. Genel olarak uygulandıkları takdirde kapsamları ve mükellef adetleri bakımından da büyük farklar yoktur.

— Perakende satış vergisi, dış ticarete vergi iade ve telâfisinin tam yapılabilmesi bakımından Katma Değer Vergisinin üstünlüklerini taşır. Perakende satıştan önceki safhaları vergi dışı tuttuğundan Katma Değer Vergisinde olduğu gibi dikey entegrasyona (bü-

tünleşmeye) sebebiyet vermez. Perakende satış vergilerinin uygulanma alanını aynen Katma Değer Vergisinde olduğu gibi tarım faaliyetlerine ve hizmetlere de teşmil etme imkânı vardır.

— Perakende satış vergilerinde vergi farklılaştırması yaparak verginin şahıslştırılması imkânı, Katma Değer Vergisi ile kıyas edilemeyecek kadar fazladır. Katma Değer Vergisinde oran farklılaştırması imkânı sınırlıdır. Bu bakımdan yeniden dağıtıcı vergi politikası aleti olarak KDV uygun değildir.

— Benzer yönleri ve etkileri dolayısıyla Avrupa Ekonomik Topluğunda ortak bir genel tüketim vergisi aranırken özellikle bu iki vergi mukayese edilmiş ve neticede Katma Değer Vergisi tavsiye edilmiştir. Bunun *sebeblerini*, kısaca gözden geçirecek olursak, KDV'nin perakende satış vergilerine oranla sahip oldukları bazı üstünlüklere bağlamak mümkündür.

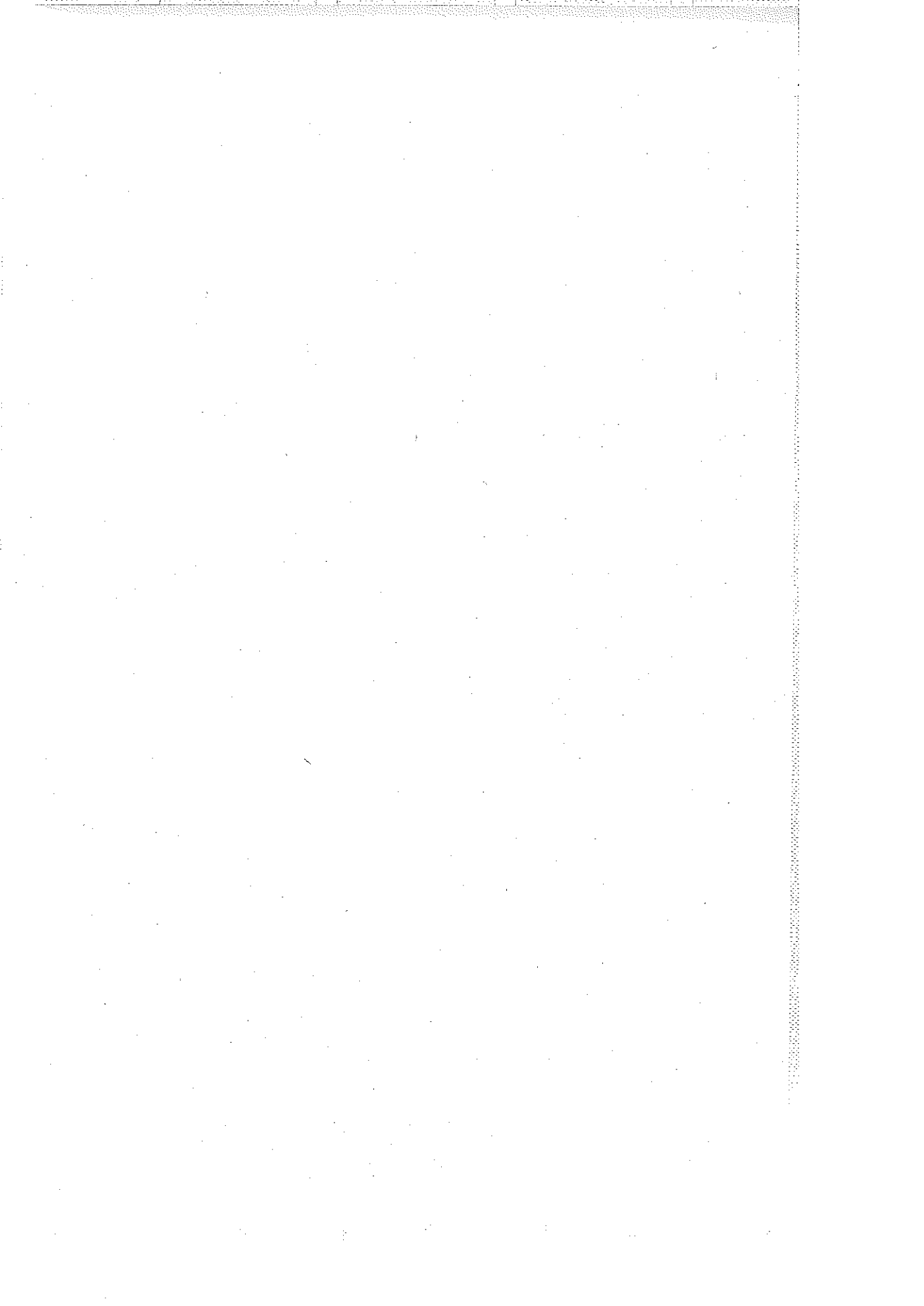
— Perakende satış vergilerinde, perakende safhada kaçırılan vergiler tamamen zayi olmaktadır. Katma Değer Vergisinde bu kayıp sadece kaçırılan safhanın katma değeri ile ilgilidir.

— Perakende satış vergileri, doğrudan doğruya tüketicilere yapılacak satışlarla üretici işletmelere yapılacak satışlar arasında bir ayrıma ihtiyaç duymaktadır. Bu durum ise idarî güçlüklerle ve zorlamalara yol açar.

— Gelişmemiş ülkelerde her iki verginin tatbiki güç olmakla beraber, perakende satış vergilerinin bünyesinde oto - kontrolü sağlayacak unsurlar bulunmadığından, KDV ye oranla vergi kaçırma imkânı daha fazladır.

Sonuç olarak; Katma Değer Vergisi sanayileşmiş, piyasa ekonomisi genişlemiş, eğitim seviyesi yüksek olan gelişmiş ülkelerde etkin şekilde uygulanacak bir vergidir.

Buna mukabil piyasa faaliyetleri dar bölgede kalan, malî idaresi yetersiz, gelir ve servet dağılımı adaletsiz olan az gelişmiş ülkelerde uygulaması oldukça zor ve hatta elverişsizdir.

VERGİLEME VE İKTİSADİ BÜYÜME

Doç. Dr. Salih TURHAN

Büyüme sorunları¹ ile daha merkantilistler zamanından beri ilgilenilmeğe başlanmıştır. Adam Smith, Ricardo ve John Stuart Mill gibi klâsik iktisatçılar bu yönde büyük çaba göstermişlerdir. Ancak, büyüme olayını açıklamakta kullanılan klâsik yaklaşım, tek taraftır. Klâsik teori, yatırımların sadece *kapasite etkisi*, yani üretim kapasitesi üzerinde yaptıkları tesir ile ilgileniyor ve buna karşılık toplam talebin yeterliliği noktasından hareket edilerek, *yatırımların gelir etkisini* ihmal ediyordu. Diğer yandan, Keynes'in makro ekonomik denge modeli de tek yönlüdür. Keynes, tam istihdamı garanti eden gelir seviyesi ile bu seviyenin muhafaza ve idamesi şartlarını araştırırken, *yatırımların* sadece *gelir etkisi*, yani millî gelir üzerinde yaptıkları tesir üzerinde durmuş, *kapasite etkisi* ile meşgul olmuştur. *Keynes sonrası büyüme teorisi* ise, bu iki görüşün, klâsik teori ile Keynes teorisinin bir sentezi niteliğindedir. Çünkü, Keynes'in esas itibarıyla statik bir mahiyet taşıyan modelini dinamize edip uzun dönemli büyüme şartlarını inceleyebilecek duruma getiren ve literatürde *Harrod-Domar* modeli diye isimlendirilen bu yaklaşımda, yatırımların her iki etkisi de (*gelir yaratıcı ve kapasite genişletici etkisi*) dikkate alınmaktadır. *Harrod ve Domar, büyüme sürecini* sermaye birikimi ile açıklamaktadırlar.

1) Büyüme olayı hakkında etraflı bilgi edinmek için bkz. **Bombach, G.**, Wirtschaftswachstum, in: Handwörterbuch der Sozialwissenschaften, Bd. 12 (1965), 763 vd.; **Ülgener, S.**, Millî Gelir, İstihdam ve İktisadî Büyüme, İstanbul 1974, s. 407 vd.; **Hic, M.**, Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler, İstanbul 1974; **Kırcıbay, A.**, İktisadın Prensipleri, İstanbul 1974, s. 376 vd.; **Bulutay, T.**, İktisadî Büyüme Nazariyeleri, Ankara 1961.

Sosyal hasılanın artış hızı, net yatırımlarla marjinal sermaye katsayısına bağlıdır. Denge durumunda yatırımlar ile gönüllü tasarruflar birbirine eşittir. *Krelle*², Harrod-modelinin en önemli şartlarını şu şekilde sıralamaktadır:

— Yatırımlardaki artış toplam üretimin daha hızlı artmasına yol açar.

— Sermaye stoku ile toplam üretimin büyüme hızları birbirine eşittir.

— Sermaye katsayısı sabittir ve zaman içinde değişmez.

— İşgücünün büyüme hızı ile nitelik bakımından iyileşme oranı, sermayenin büyüme oranı ile bunun nitelik bakımından değişme oranına uyar.

— Yatırımlarda meydana gelecek bir artış neticede daima bir tüketim artışına yol açar. Optimal bir yatırım oranı yoktur.

Yukarıda zikredilen şartlar altında, vergilemenin sadece yüksek bir yatırım miktarı ile müttekâbil bir tasarruf miktarını yaratma çabasına yönelik olması lâzımdır.

İktisadî büyüme olayını fizik sermaye birikimi ile açıklamak tatminkâr olmaktan uzaktı. İşgücü potansiyeli ve teknolojik gelişme gibi faktörlerin de iktisadî gelişmeyi etkiledikleri gerçeği ihmal edilmişti. *Nee-klâsik büyüme* teorisi, üretim faktörlerinden işgücü ve sermaye arası ikame imkânlarının mevcut olduğu bir üretim fonksiyonu kabul etmek suretiyle Harrod-Domar modelinin zayıf taraflarını gidermeğe çalışmaktadır. Söz konusu modelde büyüme hızı teknolojik gelişme ile nüfus artışı tarafından belirlenmektedir. Teknolojik gelişme ise, daimi surette etki yapan eksojen bir güçtür; insanın hiç bir katkısı olmaksızın adeta güneş ve yağmur gibi mevcut olan bu güç, emek ve sermayenin verimliliğini sürekli olarak belirli bir oranda arttırmaktadır. Tüketimi maksimize eden *belirli bir optimal yatırım haddi* vardır. Eğer bu sınır aşılabacak olursa, bugünkü ve gelecekteki tüketim olanakları azalır³.

2) **Krelle, W.**, Investion und Wachstum, in: "Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", 1964, s. 3 vd.

3) Bkz. **Krelle, W.**, a.g.e., s. 4.

Neo-klâsik büyüme teorisinde her şeyden önce otonom teknolojik gelişme varsayımı tatminkâr değildi⁴. Çünkü, teknolojik ilerleme üzerinde eğitim, araştırma, organizasyon ve yüksek yatırımlar ile etki yapılamayacağını kabul etmek gerçekçi bir yaklaşım değildi. Bu nedenle, büyüme modellerine otonom teknolojik gelişmenin yanısıra, *uyarılmış* teknolojik gelişme dahildi;⁵ maliye politikasının, gelir seviyesini mümkün olduğu kadar hızla artırma ve yüksek büyüme oranını muhafaza edebilme amaçlarına, sermaye birikimi oranının teknolojideki iyileştirmeler ile yükseltilmesi suretiyle daha kolay erişebileceği kabul edildi⁶. Ve böylece, teknolojik gelişme, tüketim, yatırım veya ithalât gibi *iktisadî bir* fonksiyon haline geldi⁷.

Demek oluyor ki, iktisadî büyümeği belirleyen emek, sermaye ve teknolojik gelişme olmak üzere üç faktördür⁸. Şimdi vergilerin bu faktörler üzerindeki etkilerini görelim.

I. VERGİLERİN İŞGÜCÜ ARZI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ⁹

Vergilerin işgücü arzına nasıl etki yaptıkları sorunu, harbi takip eden yıllarda vergi yükünün giderek artması ve marjinal vergi oranlarının büyümesi sonucunda büyük önem kazandı. Emegın karşılığı olan ücreti hedef alan bir vergi, çalışma şevkini ve dolayısıyla

- 4) Bu konuda etraflı bilgi için bkz. **Bombach, G.**, Von der Neoklassik zur modernen Wachstums - und Verteilungstheorie, in: "Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik", 1964, s. 415; ayrıca bkz. **Yıldırım, N.**, Neoklâsik İktisadın Teknolojik Gelişme Yaklaşımı, Ankara 1973.
- 5) Bkz. **Krelle, W.**, a.g.e., s. 19.
- 6) Bkz. **Sato, R.**, Finanzpolitik in einem neoklassischen Wachstumsmodell: Eine Analyse des Zeitbedarfs zur Gleichgewichtsanpassung, in: Finanztheorie, herausgegeben von H.C. Recktenwald, Köln - Berlin 1970, s. 230.
- 7) Bkz. **Krelle, W.**, a.g.e., s. 19.
- 8) Bkz. **Bombach, G.**, Quantitative und monetäre Aspekte des Wirtschaftswachstums, "Schriften des Vereins für Socialpolitik", Bd. 15, Berlin 1959, s. 156.
- 9) Bu konuda etraflı bilgi edinmek için bkz. **Bulutoğlu, K.**, Vergi Politikası, İstanbul 1962, s. 220 vd.

işgücü arzını azaltabilir, arttırabilir veya hiç etkilemiyebilir. Bu etki verginin türüne, yapısına, tarifesine ve "psychological-breaking-point"un aşılp aşılamadığına göre farklı olabilir.

Malî literatürde, *vasıtalı* bir verginin *vasıtasız* bir vergiye kıyasla çalışma arzusunu daha az etkilediği görüşü hâkimdir¹⁰. Burada, herşeyden önce, zarurî mallar dışındaki maddelerden alınan tüketim vergileri söz konusudur. Bu tür vergilerde vergi ödeyicisi harcamalarını kısmak suretiyle vergi ödemekten kaçınabilir. Bu nedenle, vasıtalı vergilerin yükümlüleri gelirlerini arttırma yönünde tedirgin etme etkisi yoktur¹¹. Vasıtasız vergiler konusunda ise, yüksek marginal vergi oranlarının yükümlüleri fazla çalışmaktan ahkoyduğu, yani "incentives to work"e zarar verme eğiliminde olduğu teorik olarak ileri sürülmektedir¹².

Vergilerin işgücü arzı üzerindeki bu teorik etkileri, *kayıtsızlık eğrileri tekniği* yardımı ile tahlil edilebilir. Böyle bir analizde, yükümlünün çalışmak ile boş durma (aylaklık) arasında seçim yapabildiği ve boş durma ile gelir arasında ikame olanağının mevcut olduğu kabul ediliyor. Aşağıdaki şekilde¹³ X— ekseninde boşdurma, y— eksenine ise emek geliri gösteriliyor. Ayrıca, koordinat sistemine ailelerin bütçe doğrusu yerine geçen bir ücret doğrusu çiziliyor. Çalışan bir kişi için zamanın boş durma ile çalışma arasında dağılımının optimal noktası, ücret doğrusunun en yüksek kayıtsızlık eğrisine teğet olduğu noktadır. Mütenasip (düz oranlı) bir vergi, bütçe doğrusunun (ücret doğrusu) gelir ekseni ile kesiştiği noktayı vergi oranı seviyesinde aşağıya iter. Kayıtsızlık eğrilerinin (I_1 , I_2 , I_3) alternatif ücret doğruları (örneğin, AB, AF) ile olan teğet noktaları birleştirilirse işgücü arzına ilişkin *reaksiyon eğrisi* CM oluşur. Şimdi, müterakki, yani artan oranlı bir gelir vergisinin mütenasip oranlı (tek

10) Bkz. Kaldor, N., An Expenditure Tax, London 1955, s. 130-140.

11) Bkz. Welinder, C., Steuerüberwälzung und Steuerwirkungen, in: Handbuch der Finanzwissenschaft", Bd. 2, 2. Auflage, Tübingen 1956, s. 344.

12) Gelir vergisinde çalışma arzusu üzerinde yaptığı etki için bkz. Welinder, C., Einkommensteuer und Arbeitswilligkeit, in: PF., Vol. XX (1965).

13) Şekil, R. A. Musgrave'e ait "Finanztheorie, Tübingen 1966" eserden alınmıştır.

ceği söylenebilir. *Gelirin marjinal faydasının sabit olmasına karşılık, baş durmanın marjinal faydasının azaldığı farzedilecek olursa*, gelir vergisi işgücü arzında azalmaya yol açar. Bir başka deyişle, gelir vergisinin ikame etkisi çalışmayı azaltır. Gelirin marjinal faydası sabit olduğu için, aylaklık (boş durması) nötr bir maldır ve telâfi edici hiçbir gelir etkisi yoktur. Buna karşılık, aylaklığın marjinal faydası sabit olur ve gelirin marjinal faydası azalırsa, vergilendirme sonucunda işgücü arzında ters bir gelişme olur; ancak, işgücü arz eğrisinde meydana gelen bu dönüş noktasını nicelik bakımından saptamak mümkün değildir. Nihayet, daha gerçekçi bir yaklaşımla gelirin ve aylaklığın marjinal faydalarının azaldığı farzedilirse, vergi dolayısıyla ücretin düşmesi, kişinin davranışlarını birbirine zıt iki yönde etkileyebilir. Bir verginin arttırılması, bir yandan reel ücreti azaltmak suretiyle mükellefi daha fazla çalışmaya sevk edebileceği gibi (gelir tesiri), diğer yandan aylaklığın "fiyatını" (maliyetini) düşürmek suretiyle işgücü arzının kısıtlanmasına (ikame etkisi) sebebiyet verebilir¹⁵. Bu zıt iki etkiden hangisinin ağır basacağı hakkında kesin ifadelerde bulunabilmek, mükelleflerin kanıtlanması mümkün olmayan subjektif değer yargılarının bilinmesine bağlıdır¹⁶.

Şimdi, mütenasip (tek oranlı) vergi ile müterakki bir verginin etkilerini mukayese edelim. Şekil 1'de vergi konmadan önce ferдин kullanabileceği en yüksek aylaklık OA, hiç aylaklık talep etmemekle elde edebileceği gelir OB; ücret doğrusu AB dir. Denge, kayıtsızlık eğrisinin AB doğrusuna teğet olduğu C noktasıdır. Bu noktada işgücü sahibi, OE kadar gelir sağlamakta, buna karşılık OD kadar aylaklık talep etmekte ve DA kadar da emek arz etmektedir. Tek oranlı bir verginin konması halinde, yeni ücret doğrusu AF, yeni denge noktası da G'dir. Böylece, çalışan fert, vergi nedeniyle boş durmaya olan talebini OD seviyesinden OH seviyesine çıkarmıştır. Vergi konmadan önce gelir HK kadar, vergi yükümlülüğü ise GK kadardır.

Aynı vergi geliri GK'nın müterakki bir vergi ile sağlanması gerekiyorsa, bunun için çeşitli tarife şekillerinden yararlanılabilir. Bu

15) Bkz. Cooper, G., Taxation and Incentive in Mobilization, Quarterly Journal of Economics, Vol. 16 (1952), s. 490; ayrıca bkz. Yaşa, M., Kamu Maliyesine Giriş, İstanbul 1973, s. 60.

16) Bkz. Yaşa, M., a.g.e., s. 60.

çeşitli müterakki tarife şekillerinden birinde net ücret doğrusunun AL olduğunu farzedelim. Vergi artan oranlı olduğu yani verginin marjinal oranı mütenasip vergiden daha yüksek olduğu için, net ücret doğrusu AL'nin eğimi, sola doğru azalacaktır. Yeni denge, gene en yüksek kayıtsızlık eğrisine teğet olan M noktasında oluşmaktadır. Burada net ücret doğrusu G noktasından AB'ye çizilen NP paralelini kesmektedir. Bu noktada vergi geliri MR arzu edilen GK miktarına eşittir. Yeni dengeye tekabül eden boşdurma OS kadardır. G ve M, kayıtsızlık eğrilerinin durumuna göre C'nin hem sağında hem de solunda bulunabilir. Bu nedenle, her iki vergi işgücü arzını azaltabilir ya da arttırabilir. Ne var ki, şekil X'de açıkça görülmektedir ki, *ikame etkisi* (M G'nin sağında bulunmaktadır) müterakki vergi durumunda artmakta ve dolayısıyla boş durma tek oranlı vergiye kıyasla daha büyük olmaktadır. Artan oranlı verginin çalışma şevki üzerinde yaptığı olumsuz etki, artan oranlılık derecesine göre değişmektedir. Müterakkilik ne kadar kuvvetli olursa AL'nin eğimi o derece azalır ve işgücü arzı o nisbetle geriler; buna karşılık, artan oranlılık tek orana yaklaşır ve böylece net gelir eğrisi bir doğru şeklini alırsa (bu durumda ortalama oran = marjinal orana eşittir), emek arzı üzerindeki olumsuz etki zayıflar¹⁷.

Görülüyor ki, mütenasip (tek oranlı) bir vergi, prensip itibariyle işgücü arzının artmasına veya azalmasına yol açmaktadır. Müterakki bir vergi ise, emek arzı şevkini azaltıyor. Müterakkilik derecesine ve kayıtsızlık eğrisinin seyrine göre ortaya çıkan bu sonuçlar¹⁸, hiç şüphesiz, bu sadece kayıtsızlık eğrisi belirli olan bir tek mükellef, ya da küçük bir fert grubu için geçerlilik kazanabilir. Bu nedenle, müterakki tarifinin kuvvetlendirilmesi ya da yumuşatılması yönünde yapılacak bir değişikliğin toplam etkisi hakkında kesin bir şey söylenemez.

Acaba, vergilemenin işgücü arzı üzerindeki yukarıda zikredilen teorik etkileri, gerçekte ne dereceye kadar ortaya çıkabilir? Siste-

17) Bkz. **Hentkamp, G.**, Lehrbuch der Finanzwissenschaft, **Luchterband**, Berlin 1968, s. 322; ayrıca bkz. **Musgrave, R. A.**, a.g.e., s. 195.

18) Bkz. **Musgrave, R. A.**, a.g.e., s. 183 vd.

19) Bkz. **Break, G. F.**, Income Taxes, Wage Rates, and the Incentive to Supply Labor Services, in: **NTJ**, Vol. VI (1953); **Sanders, T. H.**, The Effects of Taxation on Executives, Boston 1951.

matik ampirik araştırmaların ve bazı münferit gözlemlerin¹⁹ gösterdiği üzere, işgücü arzı, boş durmanın “fiyatında” meydana gelen değişikliklere karşı daha çok artma yönünde bir tepki göstermektedir; bir başka deyişle, aylaklığa (boş zamana) olan talebin fiyat elâstikiyeti, genellikle, zayıftır. Özellikle, kullanılabilir gelirleri asgari geçim haddinin pek üzerinde olmayan büyük gelir grupları için vergi artışlarının gelir etkisi ikame etkisine kıyasla ağır basmaktadır. Hissedilir derecede ağır olan bir vergilemenin gerçek etkisi —işgücü piyasasının durumuna ve ekonominin gelişme derecesine göre değişmek üzere²⁰— işgücü arzının ve (veya) ücretlerin artması yönünde gelişmektedir. Prensip itibarıyla, birinci etki emek geliri üzerinden alınan vergileri, ikinci etki ise tüketim vergileri durumunda ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki, fertler tam istihdam halinde bile emek arzlarını kendi arzularına göre ayarlayamamaktadırlar. “Bu konuda kanunların koyduğu sınırlar altında çoğu kere işyerleri için toplu olarak belirtilmiş çalışma sürelerine uymak zorundadırlar”²¹. Ayrıca işgücü sahiplerinin başka çalışma alanlarına kaymaları —malî zararlara yol açması nedeniyle— sınırlıdır. Bu şartlar altında fazla mesai ile az aylaklık arasında bir seçim olanağı doğmamakta, aksine vergi artışlarında yegane çıkar yol emek arzını arttırmak olmaktadır²².

Bununla beraber, yüksek oranlı müterakki bir gelir vergisi özellikle serbest meslek erbabında veya fazla mesai alanlarda, parça başına çalışanlarda belirli *bir gelir ve servet seviyesinden* itibaren fazla çalışma arzusunu azaltabilir veya arzedilen emeği kısmen (rekabet durumuna göre) veya tamamen (çalışan kadın ev kadını olur) kısıtlayabilir. Ayrıca kalifiye işgücü sahiplerinin (idareci seviyesindeki kişileri) zamanından önce çalışma hayatından çekilmelerine ve böylece ekonominin değerli üretim güçlerini kaybetmesine yol açabilir. Bütün bu durumlarda müterakki vergi, sadece daha fazla çalışma arzusunu değil, aksine mevcut işgücü arzını ve bunun elâsti-

20) Merkantilistlere göre, sanayileşmiş fakir ekonomilerde bir vergi, işgücü arzında bir artışa yol açabilir. Bu konu için bkz. **Schmölders, G.**, *Allgemeine Steuerlehre*, Berlin 1965, s. 188.

21) Bkz. **Bulutoglu, K.**, a.g.e., s. 239.

22) Bkz. **Schmölders G.**, a.g.e., s. 189; ayrıca bkz. **Recktenwald, H. C.**, *Steuerüberwälzungslehre*, Berlin 1966, s. 185.

kiyetini de zayıflatır. Çalışmayı kısıtlayıcı bu etki, özellikle konjonktürün genişleme safhasında ve iktisadî büyüme süreci bakımından büyük önem kazanmaktadır²³. Ekseri gelir gruplarında, gayrî maddî değerlerin de (sosyal prestij, saygı, kudret, mesleki başarı) çalışma sevkine büyük etkisi vardır²⁴. İktisadî hayatta kilit noktalarda bulunan kişilerin ("Management") vergi yükünün yüksek olması halinde özellikle yüksek vergi dolayısıyla daha fazla çalışmak zorunluluğu duymalarının nedeni budur²⁵. Bu sahada yapılan ampirik çalışmalar, bu tür ilişkileri ortaya çıkarmıştır.

Vergilemenin emek arzı üzerindeki etkisini değerlendirirken dikkat edilmesi gereken bir diğer faktör, vergilemenin yükümlüler tarafından hissedilip hissedilmemesidir. İngiltere'de "Royal Commission on the Taxation of Profits and Income" tarafından yapılan bir araştırma, ankete tabi 1429 emekçiden büyük bir kısmının vergi yükümlülükleri hakkında —takriben dahi olsa— bilgi sahibi olmadıkları sonucuna vardı²⁶. Bu nedenle, bu gruba giren vergi mükellefleri bakımından "normal" vergi değişikliklerinin olumsuz etkiler yaratması beklenemez. Buna karşılık, işçi ve memurların aksine serbest meslek sahiplerinde, çiftçiler, esnaf ve zenaatkârlar, vergi tazyikini fazla hissettikleri için vergi değişikliklerine karşı en kuvvetli tepkiyi gösterebilirler. Bu sebeple, ampirik araştırmaların ağırlık merkezini bu meslek grupları oluşturmaktadır.

Literatür'de, vergi artışlarının bir şok etkisi (spite effect veya groll effekt) yaratma olanağı, yani yükümlülerin vergi artışı karşısında emek arzlarını kısmak suretiyle çalışma süreci içinde devletten intikam almak ihtiyacını duyabilmeleri olanağı tartışılmaktadır²⁷. Bu konuda şimdiye kadar yapılmış pek az ampirik araştırmaların

23) Bkz. **Recktenwald, H. C.**, a.g.e., s. 185.

24) Bkz. **Bohn, P.**, Konsumenten - und Sparerverhalten, Stuttgart 1969, s. 31.

25) Bkz. **Häuser, K.**, Die steuerliche Beeinflussung der Einkommens- und Vermögenskonzentration, "Schriften des Vereins für Socialpolitik", N. F. Bd. 20/II, Berlin 1960, s. 1109.

26) Bkz. **Schmölders G.**, Das Irrationale in der öffentlichen Finanzwirtschaft, Hamburg 1960, s. 84 vd.; ayrıca, **Allgemeine Steuerlehre**, a.g.e., s. 190.

27) Bkz. **Musgrave, R. A.**, a.g.e., s. 191.

en önemlisi *Rolf ve Furnes'e*²⁸ aittir. Adı geçen bu araştırmanın sonucuna göre 1944 yılında İngiltere'de "Pay-as-you-earn." (PAYE) sisteminin —ki bu, bir vergi artışına eşdeğerti— kabulü ankete tâbi tutulan 120 işgücü sahiplerinin % 73'ünde çalışma süresinin kısıtlanmasına sebebiyet verdi. Ancak, bu tepki, yeni usulün kabulünden 10 hafta sonra yumuşamaya başladı. 1946 yılında ise tekrar 1944'deki eski duruma erişildi. Buna karşılık 1946 yılında yapılan bir vergi indirimi durumunda ters yönde bir tepki oluştu. Ankete tâbi olanların % 60,5 derhal işgücü arzını arttırdılar; fakat, 10 hafta sonra bu oran % 47,1 düştü. Bu araştırmanın açıkca ortaya koyduğu üzere, yükümlü, vergilemenin sebebiyet verdiği gelir artışı ya da azalışlarına kısa sürede tepki göstermekle beraber, bu süreç uzun sürede yumuşama eğilimi göstermektedir.

II. VERGİLERİN SERMAYE BİRİKİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İktisadî büyümeği belirleyen üç faktörden bir diğeri olan sermaye birikimine aileler ve müteşebbisler etki yaparlar. Aileler tasarruf ve tüketim kararlarını, müteşebbisler ise yatırım kararlarını alırlar. Aşağıda, önce vergilerin gönüllü tasarruflar üzerindeki etkileri incelenecek, bunu takiben de vergilerin müteşebbislerin yatırım ve risk alma kararları üzerindeki etkileri ele alınacak.

A. Vergilerin Gönüllü Tasarruflar Üzerindeki Etkileri :

Modern maliye teorisi içinde vergilemenin büyüme etkilerini konu alan çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Tartışmaların ağırlık noktasını müterakki gelir vergisi oluşturmuştur. Örneğin *Kaldor*, yüksek müterakki vergilerin vasıtalı vergilere kıyasla gönüllü tasarruflara daha fazla zarar verdikleri düşüncesinden hareket ederek, genel bir harcamaya vergisini önermiş ve gelir vergisinin böyle bir vergi ile ikame edilmesi halinde iktisadî büyümenin hızlandırılacağını ümit etmiştir²⁹. Bu tür düşüncelerden hareket eden bazı müellifler vergi sistemindeki "built-in-flexibility" nin uzun vadeli iktisadî büyümeği engelle-

28) Bkz. *Schmölders, G.*, Allgemeine Steuerlehre, a.g.e., s. 194.

29) Bkz. *Kaldor, N.*, a.g.e.,

yebileceği görüşünü savunmuşlardır³⁰. *U. Hicks*³¹, İngiliz gelir vergisinin Kaldor'un harcama vergisi ile ikame edilmesinin büyümeyi teşvik edici olup olmayacağı sorunu ile ilgilenmiştir. *W. Fellner*³², A.B.D. deki gelir vergisi tarifelerinin oranlarını genel olarak indirmeyi ve bu yüzden doğan gelir kaybını tüketim vergilerinden sağlanacak ilâve gelirler ile telâfi etmeyi önermiştir.

Gönüllü tasarrufların iktisadî büyüme açısından taşıdığı önemin değerlendirilmesi, kısa-veya uzun vâdeli etkilerin araştırılıp araştırılmadığına ve ekonominin kısa vâdede enflasyonist veya deflasyonist bir gelişim içinde bulunup bulunmadığına göre farklı olacaktır³³. Gönüllü tasarruflar denge ve enflasyonist boşluk durumunda iktisadî büyümeyi pozitif yönde etkilerken, eksik istihdam halinde bir talep yetersizliğine yol açar. Bu suretle, istihdamı arttırma süreci frenlenir; çünkü, depresyonu atlatabilmek için, ilâve (uyarılmış) yatırımları oluşturan bir tüketim artışı gereklidir. Buna karşılık uzun dönemde, tasarrufların tümü yatırıma sevk edildiği (S=I) takdirde, gönüllü tasarruflar dengeli bir iktisadî gelişmeyi belirler. Bu nedenle, burada cevaplandırılması gereken soru, gönüllü tasarrufların yatırıma dönüşüp dönüşmediğidir³⁴. Bu sorunun cevabı olumlu ise, gönüllü tasarruflardaki bir artış (düşüş) —diğer şartlar aynı kalmak kaydıyla— sosyal hasılda bir artışa (düşüşe) yol açar. Şu var ki, sosyal hasıladaki büyüme — devlete ilişkin otonom tasarrufların özel sektördeki tasarruf azalmasına kıyasla daha küçük ya da daha büyük olmasına bağlı olarak — devlet faaliyeti ile hızlandırılabilir veya yavaşlatılabilir³⁵. Bu

- 30) Bkz. **Smith, D. D.**, Government expenditures and the short - run goal of steady growth, in: "American Economic Review", 1956, s. 179/180.
- 31) Bkz. **Hicks, U.**, Direct taxation and economic growth, in: "Oxford Economic Papers", 1956, s. 302 vd.
- 32) Bkz. **Fellner, W.**, Rapid growth as an objective of economic policy, in: "American Economic Review", 1960, s. 101.
- 33) Bkz. **Albers, W.**, Sparen und Investieren als Bestimmungsgründe des Wachstums und der Verteilung des Sozialprodukts, in: "Weltwirtschaftliches Archiv", 1956, s. 11 vd.
- 34) Bkz. **Rose, K.**, Wachstums - und Konjunkturtheorie, in: Jahrbuch für Sozialwissenschaft, 1961, s. 204.
- 35) Bkz. **Hesse, H.**, Der Einfluss des Staates auf wirtschaftliche Entwicklung, in: Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, 1961, s. 636.

nedenle, vergilerin gönüllü tasarruflar ve iktisadî büyüme üzerindeki etkilerinin tam olarak değerlendirilebilmesi kamusal tasarrufların seviyesinin ve devlet giderlerinin büyüme etkilerinin bilinmesine bağlıdır.

Tasarruf ve iktisadî büyüme arasındaki ilişkiyi bu şekilde kısa belirttikten sonra, şimdi vergilerin tasarruf üzerindeki etkilerini inceleyelim. Burada *tasarruf gücü* ve *tasarruf eğilimi* kavramları arasında ayırım yapılacaktır³⁶. Kullanılabilir gelir, zarurî ihtiyaçlar için gerekli olan seviyenin üstünde olduğu takdirde, tasarruf gücünün varlığından söz edilebilir. Eğer vergi değişiklikleri gelirin sadece bir kısmını amaçlıyorlarsa, bundan münhasıran gönüllü tasarruf etkilenir. *Tasarruf eğilimi*, kullanılabilir gelire ve tasarruf motiflerine bağlıdır. Tasarruf gücünün olmaması halinde de bir tasarruf eğilimi mevcut olabilir. Örneğin, alt gelir gruplarında bu gibi durumlara rastlanabilir.

Tasarruf gücü gelirdeki artışa paralel olarak arttığı için, alt gelir gruplarının gerek *marjinal*, gerekse *ortalama* tasarruf eğilimi, orta ve yukarı gelir gruplarına kıyasla düşüktür. Aşağı gelir gruplarının tasarruf eğilimi, hastalık, yaşlılık ve sakatlık sigortaları şeklinde anlaşmalar gereğince oluşan tasarruftan ibaret kalmaktadır. Orta gelir grupları, anlaşmalar gereğince oluşan tasarrufun yanısıra, (faiz) gelir elde etmek gayesi ile veya çeşitli likidite mülâhazaları (spekülasyon, emniyet, muamele v.s.) ile tasarruf yaparlar. Özellikle yukarı gelir gruplarında son olarak zikredilen tasarruf şekli ağır basmaktadır. Bu sebeple, vergi değişiklikleri aşağı gelir gruplarında tüketim azalmasına yol açarken, orta ve bilhassa yukarı gelir gruplarında tasarrufu etkiler³⁷.

Münferit vergilerin gönüllü tasarruflar üzerindeki etkileri farklıdır. Özellikle artan oranlı gelir vergisi ve —zarurî gıda maddelerinden alınmayan— özel tüketim vergileri büyük tasarruf eğilimine sahip orta ve yüksek gelir gruplarını etkilerler. Bu nedenle, bu tür vergilerin gönüllü tasarrufları kısıtlayıcı etkisi büyüktür. Buna karşılık, mütenasip (tek oranlı) bir gelir vergisi ile muafiyetlere yer veren genel bir muamele vergisinin gönüllü tasarrufları azaltıcı etkisi —yu-

36) Bkz. **Recktenwald, H. C.**, a.g.e., s. 188 vd.

37) Bu husus için bkz. **Recktenwald, H. C.**, a.g.e., s. 188.

karında zikredilenlere kıyasla— daha azdır. Tasarrufu kısıtlayıcı etkisi en büyük olan vergiler servet vergileri ile veraset ve intikal vergileridir; çünkü söz konusu vergiler —hiç değilse orta ve yüksek gelir grupları ile ilgili olanlar — genellikle tüketimi pek az etkilerler³⁸.

Buraya kadar yapılan açıklamalar gösteriyor ki; aşağı gelir gruplarından alınan vergiler hemen hemen sadece tüketimi etkilerler. Orta gelir gruplarında kısa vâdede bilhassa tasarruf etkilenir. Buna karşılık, vergileme, sabit tüketim alışkanlıklarına sahip, yüksek gelir gruplarında gönüllü tasarruflarda kuvvetli bir azalmaya sebebiyet verir. Böyle bir gerçekçi yaklaşım altında, prensip itibarıyla, müterakki bir vergi sisteminin mütenasip ya da ric'i bir vergi sistemine kıyasla gönüllü tasarruflar üzerinde daha fazla negatif etki yaptığı söylenebilir³⁹.

Vergilemenin tasarruflar üzerine yaptığı etkileri araştıran pek az ampirik çalışma vardır. *Hesse*, uzun bir dönemi kapsayan araştırmalarda vergilerin gönüllü tasarruflar üzerindeki negatif etkilerinin oldukça fazla olduğunu kanıtlamıştır⁴⁰. *Musgrave*, A.B.D. için şahsî gelir vergisinin gönüllü tasarruflarda bir azalmaya yol açtığını hesaplamıştır⁴¹.

B. Vergilerin Yatırım Yapma ve Risk Alma Eğilimi Üzerindeki Etkileri⁴² :

Yatırım kararlarını müteşebbislerin ilerde elde edilecek gelire ilişkin beklentileri⁴³ belirliyorsay, teşebbüs vergilerinin, özellikle kâr

38) Bkz. *Recktenwald, H. C.*, Steuerwirkungen, in: Handwörterbuch der Sozialwissenschaften, Bd. 10, a.g.e., s. 188; ayrıca bkz. *Welinder, C.*, a.g.e., s. 342.

39) Bkz. *Welinder, C.*, a.g.e., s. 343; ayrıca, *Hesse, H.*, a.g.e., s. 642; *Hedtkamp, G.*, a.g.e., s. 329.

40) Bkz. *Hesse, H.*, a.g.e., s. 635 vğ.

41) Bkz. *Musgrave, R. A.*, Effects Tax Policy on Private Capital Formation, in: Fiscal and Debt Management Policies 1963, s. 65.

42) Bu konuda etraflı bilgi edinmek için bkz. *Uluatam, Ö.*, Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası Ankara 1971.

43) Müteşebbislerin davranışları hakkında etraflı bilgi edinmek için bkz. *Fecher, H.*, Einipe Bemerkungen über "Incentive - Wirkun-

üzerinden alınan vergilerin yatırım faaliyetini daraltıcı yönde etkiledikleri kabul edilmektedir. Teşebbüs vergilerindeki önemlice bir artış bilhassa riski büyük yatırımları engeller. Ayrıca, yüksek oranlı müterakki bir gelir ve kurumlar vergisi, yatırımların dağılımını, riski ve dolayısıyla hasılası büyük yatırımlar aleyhine etkiler ve bunun sonucunda risk alma arzusu azalır. Böylece, yeni prodüktif faktör bileşimlerinin uygulanmasını gerçekleştirecek olan yatırımlar tehlikeye girmiş olur⁴⁴. Genellikle, gelir ve kurumlar vergisinde "psychological breaking point"un % 50 oranından itibaren başladığı ve bu noktanın aşılmasından sonra yatırımlar bakımından negatif etkilerin beklenebileceği ileri sürülmektedir.

Bununla beraber, vergilerin yatırımları ve risk alma eğilimini negatif yönde etkileyici bu tür teorik etkileri, gerçek hayatta kısmen veya tamamen ortadan kalkmaktadır. Çünkü, müteşebbislerin yatırım kararlarını almasında rol oynayan yegane motif kâr elde etmek değildir; bunun yansısıra, iktisadî kuvvet ve şahsın prestij elde etme arzusu, çeşitli sosyolojik, sosyal ve psikolojik unsurların da büyük etkisi vardır. Hiç şüphesiz, bu unsurların yatırım kararları üzerinde ne ölçüde etki yaptığını teorik olarak saptamak olanağı yoktur.

Vergilerin yatırımları azaltıcı ve riskten kaçınma arzusunu arttırıcı olumsuz etkileri, vergileme çerçevesi içinde kabul edilecek bir "zararların mahsubu" usulü ile de azaltılabilir. Buna göre, devlet müteşebbisin hem kârına hem de zararlarına katılır. *Domar ve Musgrave*'in açık bir şekilde kanıtladıkları üzere, zararların mahsubu usulü kabul edildiği takdirde, özel yatırımların rizikosu azalmaktadır. Müteşebbis, yüksek kâr elde etmediği ümit ettiği takdirde, riski büyük yatırımlar yapma eğilimi içinde olmaktadır. Eğer vergi sistemi müterakki bir yapıya sahip ise, artan kârlar daha yüksek ortalama ve

gen" der Einkommensbesteuerung, in : P.F., Vol. XX (1965), s. 76 - 114.

44) Bkz. **Ehrlicher, W.**, Die Wirkungen der Unternehmungssteuern auf Investitionen, Gewinne und Löhre, in : FA, NF, Bd. 18 (1957/58), s. 373 vd.; **Schneider, H.**, Der Einfluss der Steuern auf die unternehmerischen Entscheidungen, Tübingen 1964; **Recktenwald, H. C.**, a.g.e., s. 190.

marjinal vergi oranlarına tâbi olmakta ve böylece devlet, müteşebbisin kârına aşırı ölçüde iştirak etmektedir. Buna karşılık, mütenasip vergi oranında kâr ve zararlar eşit ölçüde azaldığı için, müteşebbisler öncelikle riski, yani hasılası büyük yatırımları yaparlar. Bu nedenle, *Musgrave* ve *Domar*, mütenasip bir gelir vergisinin genellikle risk alma arzusunu arttırdığı görüşündedirler⁴⁵.

Bu sahada yapılan ampirik araştırmalar göstermektedir ki; vergilerin yatırımları daraltıcı etkileri mevcut olmakla beraber, bu, önemsenecek ölçüde büyük değildir⁴⁶. Ayrıca GUTENBERG yapmış olduğu araştırmalar sonucunda bir vergilemenin yatırım eğiliminden (incentives to invest) ziyade yatırım yapma kabiliyetini (malî kapasite) etkilediği sonucuna varmıştır. Vergilemenin bu tür daraltıcı etkisinin ne derece etkin olduğu, gerek yansımaya olayına gerekse bankaların kredi politikasına bağlıdır. Malî kapasitenin daraltılması, özellikle büyüme ümitleri müsbet olan küçük firmalar bakımından önem arz etmektedir.

III. VERGİLEMENİN TEKNOLOJİK GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Devlet, aktif bir büyüme politikası çerçevesi içinde uyarılmış teknolojik gelişmeğe etki yapabilir. Bu maksat için, eğitim, ilim ve araştırma için yapılan kamu harcamalarının yanısıra, vergi sisteminde de yararlanılabilir. Vergiler ile eğitim, araştırma ve "process and product innovation" anlamında teknik ilerlemeğe etki yapılabilir.

Ailelerin kullanılabilir geliri, eğitime olan talebi belirleyen önemli bir faktördür. Bu nedenle, eğitim için yapılan şahsî masrafların vergilendirilebilir gelirden indirilebilmesi önerilebilir. Bö-

45) Bkz. **Recktenwald, H. C.**, a.g.e., s. 190; ayrıca, **Rolph, E. R.**, *The Theory of Fiscal Economics*, Berkeley 1954, s. 285 vd.

46) Bkz. **Butters, I. K.**, *Taxation, Incentives, and Fiscal Capacity*, in: *Readings in Fiscal Policy*, London 1955, s. 502 vd.

47) Bkz. **Gutenberg, E.**, *Untersuchungen über die Investitionsentscheidungen industrieller Unternehmungen*, Köln und Opladen 1959, s. 216 vd.

lece, mesleki sahada artan kalite dolayısıyla uzun dönemde teknolojik gelişme hızlandırılabilir⁴⁸.

İkinci olarak, vergi yasalarına ilmî araştırmaları teşvik edici hükümler konabilir. Örneğin, özel kesimdeki sınaî araştırmalarla ilgili masrafların gelir ve kurumlar vergisinden indirilmesi ve araştırma maksadına yönelik teçhizatın hızlandırılmış amortismanına tâbi kılınması kabul edilebilir⁴⁹.

“Process and product innovations” anlamındaki teknik ilerleme yatırımların yapılmasına bağlı olduğu için, devlet, yatırımları mümkün olduğu kadar yüksek seviyede tutmaya yönelik bütün tedbirleri (örneğin, hızlandırılmış amortisman, zararların ileriye ve geriye nakli v.s.) almak suretiyle sürece katkıda bulunabilir.

48) Bkz. **Goode, R. E.**, Tax Treatment of Individual Expenditures for Education and Research: American Economic Review, Papers and Proceedings, Vol. 56 (1966), s. 208 vd.

49) Bu tür tedbirler ile ilgili etraflı bilgi için bkz. **Hodrn, J. van**, Tax Treatment of Research and Development, OECD., Paris 1962.

KAMU HARCAMALARI VE GELİR DAĞILIMI

Doç. Dr. Salih TURHAN

I. GİRİŞ

Bugünkü modern iktisadî anlayışa göre, devlet bütçesinin iki amacının gerçekleşmesine yardımcı olması gerekmektedir. Bunlardan biri, tüm ekonominin etkinliğini arttırmak, yani konjonktürel istikrar ile birlikte dengeli ve hızlı bir büyümeyi sağlamak; diğeri ise, zenginler ve fakirler arasındaki refah farkını azaltmaktır. Bu amaçlara verilen ağırlık, zamanın seyri içinde devamlı olarak değişmektedir. İktisatçıların (Keynes, Alvin Hansen, Abba Lerner) 1930 - 1950 yılları arasında özellikle istikrar politikasına ilişkin görüşlere ağırlık vermelerine karşılık, 1950 - 1960 yıllarında büyüme politikasına, 1970 yıllarında gelir dağılımına ilişkin sorunlar birinci plâna geçmeğe başlamıştır.

Bir ekonomideki bütün kişiler hayatları boyunca üretim sürecine emekleri veya servetleri ile katılarak yaşamak için yeterli bir gelir sağlayabilecek durumda değillerdir. Aksine, gerçek hayatta, sayısız kişiler hastalık, sakatlık, yaşlılık ya da işsizlik dolayısıyla yeterli bir gelir elde etmeğe muktedir olmadıkları gibi, gelir getiren servet stoklarına da sahip değillerdir. Bu nedenle, devlet, kendi kusurları olmaksızın geçimlerini tamamen veya kısmen sağlayamayanların yeterli bir gelire kavuşmalarını mümkün kılacak yeniden dağıtım tedbirlerini almak zorundadır¹. Prensip itibariy-

1) H. Haller'e göre, gelirin yeniden dağıtımı pasif ve aktif olmak üzere iki şekilde olabilir. Pasif yeniden dağıtımda, ihtiyaçları tatmin seviyelerinin birbirlerine olan oranı değişmemektedir. Buna karşılık, aktif veya gerçek yeniden dağıtımda ihtiyaçları tatmin seviyeleri arasındaki oran değişmektedir. (Bkz. Haller, H.: Maliye Politikası - Teorik Esasları ve Temel Problemleri, 1974 İstanbul, s. 288 ve 299).

le, böyle bir yeniden dağıtım için kamu gelirleri ve kamu harcamaları düşünülebilir. Maliye ilminde kamu harcamalarının gelir dağılımına ilişkin etkileri söz konusu olunca, ilk akla gelen vergiler ile finanse edilen transfer harcamalarıdır. Bunların gayesi, piyasa ekonomisinin yarattığı gelir dağılımındaki eşitsizlikleri alt gelir gruplarının lehine düzeltmektir. Transfer harcamaları yoluyla gelir dağılımının en tipik örneğini, devletin *sosyal güvenliğin* finansmanına katılması teşkil etmektedir. 19. asrın sonundan itibaren sosyal politikanın temel sorunu olan ve bugün maliye politikasının önemli bir görev sahası haline gelen sosyal güvenlik sisteminde yukarı gelir gruplarından alt gelir gruplarına gelirin dağıtılması ön plânda yer almaktadır². Gelirin yeniden dağıtımı iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Bunlardan biri, refahî ekonomisi ile ilgilidir. Buna göre, bir kişinin geliri ne kadar artarsa, gelirin son birimine atfettiği değer de o nisbette azalır (Azalan marjinal fayda teorisi). Bu nedenle, yüksek gelir gruplarından düşük gelir grupları lehine yapılan gelir transferleri ekonominin toplam refahını artırır³. Çünkü, bu şekilde gerçekleştirilen her transferin sosyal maliyeti düşük olduğu halde, oluşturduğu sosyal fayda yüksektir⁴.

Yeniden gelir dağıtımının iktisadî faydasına ilişkin ikinci teorik gerekçelendirme, "mature economics" kavramını ortaya atan *John Maynard Keynes*'in tezine dayanmaktadır. Buna göre, tasarruf eğilimi gelirdeki artışa paralel olarak artar. Böyle bir gelişmenin seyri içinde özel tüketim azalır ve ekonomideki efektif talep tam istihdamı gerçekleştirmeğe yeterli olmaz. İşte, kalkınmış ekonomilerde tasarruf - yatırım dengesinin tasarruf lehine bozulması sonucunda zaman zaman ortaya çıkan ekonomiyi istikrardan uzaklaştırıcı durgunluk durumlarına engel olmak için, piyasa ekono-

- 2) Bkz. **Hansmeyer, K. H.**: Effekte der Einkommensumverteilung in der sozialen Krankenversicherung, in: Schreiber, N. (Hrsg.): Gesetzliche Krankenversicherungen in einer freiheitlichen Gesellschaft, Berlin 1963, s. 105 vd.
- 3) Bkz. **Wessels, Th.**: Wohlfahrtsökonomik, in: Staatslexikon, Bd. 8, Freiburg 1963, s. 886 vd.
- 4) Bkz. **Türk, İ.**: Maliye Politikası ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Ankara 1969, s. 284.

misinde oluşan kişisel gelir dağılımının tüketim eğilimi düşük gelir gruplarından tüketim eğilimi yüksek gelir gruplarına yeniden dağıtılması gerekir. Böylece, tasarruf eğilimi düşer, fiyat istikrarı korunur ve tam istihdam gerçekleşir⁵.

Bu teorik gelişmelerin yanısıra ve bir bakıma bunlardan bağımsız olarak siyasi sahada da piyasada oluşan veri gelir dağılımını zayıf gelir sınıflarının lehine değiştirme talebi benimsendi⁶.

Aşağıda, önce transfer harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz. Ancak, bu tür harcamaların *yeniden dağıtım* etkileri, geniş ölçüde finansman şekline ve kamu gelirlerinin gelir gruplarına dağılım tarzına bağlı olduğu için, zaman zaman meselenin gelir yönüne de değineceğiz. Bunu takiben, maliye teorisinin en fazla ihmal edilen sahalarından birine ait olan *reel harcamaların* gelir dağılımı üzerindeki etkilerini ele alacağız⁷. Burada özellikle üzerinde duracağımız sorun, reel harcamaların özel yatırımların gelirleri farklılaştırıcı etkisini hangi ölçüde değiştirdiği olacaktır. Ayrıca, reel harcamaların aileler ile özel teşebbüslerin arasında nasıl dağıtılabileceği hususu açıklığa kavuşturulacaktır.

II. TRANSFER HARCAMALARI VE GELİR DAĞILIMI

A. Devlet Harcamaları ve Gelir Dağılımı

Verginin aksine şekil itibariyle kesin bir finansman metodu olmayan borçlanma ilk etkisi itibariyle gelir ve servet dağılımını

- 5) Ancak bazı iktisatçılar, kişisel gelirlerin uzun vâdeli dengeleştirilmesinin iktisadi etkilerini tam olarak araştırmadan önce, yeniden dağıtımı Keynes'in kendine özgü teorisi ile gerekçelendirilmesinin doğru olmadığı görüşündedir. Bunun için bkz. **Johnson, H. G:** The Macro - Economics of Income Redistribution, in: Income Redistribution and Social Policy, hrsg. von **A. T. Peacock**, London 1954, s. 38 vd.
- 6) Bkz. **Schmölders, G.:** Finanzpolitik, zweite Auflage, Berlin 1965, s. 244.
- 7) **H. Haller**, herkesin ifadesine parasız olarak sunulan kamu hizmetlerinin yeniden dağıtım etkilerini dikkate almamaktadır. Halbuki, bu tür hizmetlerinde kısmen dağıtıcı etkileri vardır (Bkz. Maliye Politikası, a.g.e., s. 306 vd.).

değiştirmemekle beraber, transfer harcamaları grubuna dahil olan *faiz ödemeleri* kişiler arasındaki gelir dağılımını değiştirir⁸. Çünkü, devlet tahvillerini satın alan kişiler — bankaların aracılık yapmaları halinde onların alacaklıları — daha ziyade yüksek gelir grubuna mensup kimselerdir. Buna karşılık, alt gelir grubuna dahil fertlerin faizlerin finansmanına katılma payı oldukça fazla olduğu halde, ellerinde bulundurdukları devlet tahvilâtı fevkalâde sınırlıdır. Bu nedenle, devlet borçlanmasına ilişkin faizlerin vergi ile finanse edilmesi halinde normal durum, gelirin yeniden dağıtımının fakirlerden zenginlere doğru olmasıdır⁹. Bu şartlar altında kişiler arasındaki gelir dağılımı, eşitsizlenme yönünde bozulur. Ayrıca, sosyo - ekonomik gelir dağılımı, sermaye geliri grubu lehine etkilenir

Hiç şüphesiz, bu tür transfer harcamalarının *yeniden dağıtım* etkileri, bir yandan vergi sisteminin yapısına, diğer yandan ekonominin içinde bulunduğu konjonktürel duruma göre birbirinden farklı olur. Gerileyici (ric'î) etkiye sahip bir vergi sisteminin kişisel gelir eşitsizliğini kuvvetlendirmesine karşılık, yeter derecede müterakki olan bir vergi sistemi — vasıtasız vergilerin yansıtılmadığı varsayımı altında — faiz ödemelerinden doğan gelir farklılaşmasını azaltır¹⁰.

Devlet, konjonktür politikasına ilişkin nedenlerden dolayı borçlanmaya karar verir ve borç miktarı önemli sayılabilecek bir seviyeye ulaşırsa, faiz ödemelerinin kişisel gelir dağılımı üzerindeki etkileri, konjonktürel vaziyete göre değişir. Örneğin, devlet depresyon ile mücadele için giderlerini arttırır ve (veya) gelirlerini azaltır, ve böylece ortaya çıkan bütçe açığını borçlanma yardımı

-
- 8) Bkz. Neumark, Fritz: Grundsätze und Arten der Haushaltsführung und Finanzbedarfsdeckung, In: Handbuch der Finanzwissenschaft, Bd. 1, Tübingen 1952, s. 652; ayrıca bkz. Hansmeyer, K. H.: Der öffentliche Kredit, 2. Aufl. 1970, s. 107 vd.; Musgrave, R. A.: Theorie der öffentlichen Schuld, Handbuch der Finanzwissenschaft, 2. Aufl. Bd. 2, 72 vd.
- 9) Bkz. Yaşa, M.: Devlet Borçları, ikinci baskı, İstanbul 1971, s. 253.
- 10) Bkz. Miller, Donald C.: Taxes, The Public Debt and Transfers of Income Urbana, 1950, s. 133.

ile finanse ederse, devletin kredi talebi dolayısıyla harcamaların azalmaması gerekir. Bu sebeple, devletçe aktedilen borçlanmanın, beslenme kaynağının tasarruf olmayan ilâve bir kredi olması zorunludur. Borç senetlerinin halka satılması, prensip itibariyle, talebi arttırıcı bir ilâve kredi oluşturmadığı için, devlet, bu nitelikle bir krediyi en iyi şekilde Merkez Bankasından temin edebilir. Bu vaziyette, faiz ödemeleri özel bir ekonomi birimine değil, kamusal bir kuruma yapılmış olur ve Merkez Bankasına ait kârların devlet kasasına girmesi halinde yeniden gelir dağılımı değil, devlete yapılan gerçek bir vergi ödemesi ortaya çıkar. Şu halde, devletin etkin bir genişleme politikası uygulamak amacıyla borçlanmaya karar vermesi halinde, borcun sebebiyet verdiği faiz ödemeleri dolayısıyla gelirin dengeleştirilmesine zıt anlamda bir yeniden gelir dağılımı ortaya çıkmaz¹¹.

Buna karşılık, devlet, ekonominin amaçlanan istihdam seviyesinden uzaklaşmağa doğru sabit bir eğilim göstermesi nedeniyle sürekli olarak "yukarıya yönelen bir istikrar" politikası uygulamak gereğini duyarsa, sadece yatırım ve tasarruf arasındaki kısa süreli menfi sapmaları denkleştirmenin söz konusu olduğu böyle bir durumda, devletin tahvillerinin özel kişilere satılması icabeder. Çünkü, böyle bir durumda "ilâve" bir krediye değil, aksine talepteki azalma sonucunda ortaya çıkan tasarruf fazlasının özel kesimin borçlanması ve buna bağlı olan yatırım harcamaları vasıtasıyla telâfi edilemeyen kısmını denkleştirici bir krediye ihtiyaç vardır. Görülüyor ki, bu tür bir konjonktürel vaziyette faiz ödemeleri özel ekonomi birimlerine yapıldığı için kişiler arasındaki gelirin dengeleştirilmesine zıt anlamda bir yeniden gelir dağılımı meydana gelir¹². Bu olayın doğal bir sonucu olarak da, tüm ekonomiyi ait tüketim fonksiyonu değişir; daha açık ifadeyle, özellikle tüketim kesiminde talep azalır ve neticede aksi yönde etkin olan tedbirleri almak zorunluluğu ile karşı karşıya gelinir. Ancak, alt gelir grupları, hiç ya da çok düşük olarak vergilendirilir, buna karşılık vergi tarifelerinin müterakkiliği çok kuvvetli arttırılırsa, transfer harcamaları olarak faiz ödemelerinden yararlanan kişiler bun-

11) Bkz. **Haller, H.** : Maliye Politikası, a.g.e., s. 262.

12) Bkz. **Haller, H.** : Maliye Politikası, a.g.e., s. 263.

ların finansmanı için gerekli vergileri ödemek mecburiyetinde kalacakları için yeniden gelir dağılımı sadece mütevazî hacimde ortaya çıkar¹³.

Harbin borçlanma ile finanse edilmesi halinde faiz ödemelerinin yeniden dağıtım etkilerinin önemi maksimum seviyeye ulaşır. Başlangıç yılları hariç, harp döneminde ekonomi tam istihdam halindedir. Bu nedenle, borçlanmanın enflasyonist etki yapması için, borç senetlerinin ya doğrudan doğruya halka veya — özel talebin daralması sonucunda oluşan tasarruf hesapları hacminde — bankalara satılması gerekir. Böylece, borçlanma harp yıllarında önemli meblâğlara ulaşınca, bütün gelir gruplarınca karşılanan vergilerle zenginlere yapılan faiz ödemeleri finanse edilmekte ve dolayısıyla dağıtım adaleti açısından arzu edilmeyen bir yeniden gelir dağılımı ortaya çıkmaktadır¹⁴.

B. Sosyal Harcamalar (Yardım Hizmetleri) :

Modern toplumlarda devletin en önemli görevlerinden biri, sosyal güvenliği sağlamaktır. “Sosyal güvenlik toplum üyelerinin çalışmak isteyenlerine iş bulmak, çalışmayanlarına bakmak, sağlık ve bakım hizmetlerinin belli bir en az seviyesini herkese bedelsiz olarak sunmaktır”¹⁵. Gerçekten, işsizlik, yaşlılık, sakatlık, hastalık dolayısıyla geçimleri için yeterli bir gelire sahip olmayanlara yardım elini uzatarak piyasada oluşan gelir dağılımına doğrudan doğruya müdahale etmesi çağdaş devletin sosyal karakterinin bir gereğidir.

Sosyal güvenliğin sağlanması ile ilgili aktif yeniden dağıtım tedbirleri için iki metod söz konusu olabilir¹⁶. Bunlardan biri, devletin kendi kusurları olmadan çeşitli nedenlerle hiç ya da yeterli derecede gelir elde edemeyen toplum üyelerine devamlı olarak vergi gelirleri ile finanse edilen yardımlarda bulunmasıdır¹⁷. Bu

13) Bkz. **Haller, H.** : Maliye Politikası, a.g.e., s. 264.

14) Bu husus için bkz. **Haller, H.** : Maliye Politikası, a.g.e., s. 265 vd.

15) **Bulutoğlu, K.** : Kamu Ekonomisine Giriş, İstanbul 1971, s. 202.

16) Bu konu için bkz. **Haller, H.** : Maliye Politikası, a.g.e., s. 299 vd.

17) Amerika’da bu yardımların bir negatif vergiye dönüştürülmesi önerilmiştir. Bu konu için bkz. **Rolph, E. R.** : The Theory of

metodun en önemli faydası, kendi kusurları olmaksızın gelirsiz kalanların geçimlerinin finansmanına sadece tehlikelere bizzat mâruz kalan alt gelir gruplarının değil, bütün gelir sahiplerinin iştirak etmeleridir. Bu metodun böyle bir avantaj taşımaya rağmen, iki önemli sakıncası vardır. Bir kere, yardım talebinde bulunmak yetkisine sahip kişiler, her fırsatta bundan yararlanmak isterler. Devletin yardımına güvenildiği için, servet yapmak suretiyle geleceği garanti altına almak eğilimi kuvvetlenir. Bu şekilde oluşan "rantiye zihniyeti", sermaye birikimini ve dolayısıyla iktisadî verimliliği olumsuz yönde etkiler. Ve çahşkanlıkları, tutumlulukları sayesinde servet teşkil etmiş toplum üyeleri "dolaylı" olarak cezalandırılır. Diğer yandan, iktisadî zaruretin ne nisbetle kişisel kusur sonucunda ortaya çıktığı kontrol edilemediği için, yardım talep etmeğe hakkı olan kişilerin sınırlandırılması güçlükler yol açar¹⁸.

Sosyal adaleti gerçekleştirmek amacı ile gelir dağılımının değiştirilmesine ilişkin ikinci metod, yukarıda ifade edilen tehlikelere mâruz kalan kişiler için zorunlu bir sosyal sigortalar sistemi (işsizlik sigortası, yaşlılık sigortası, sağlık sigortası v.s.) kurmak suretiyle, "içsel" bir yeniden dağıtım sürecini harekete geçirmektedir¹⁹. Böyle bir sistem içinde sigortalılar, riziko durumunda kendilerine ödenecek olan ve geçimlerini garanti altına alan primleri ödemek zorundadırlar. İşçi aidatları dahilî bir yeniden dağıtım etkisine sahip oldukları halde, işverenlerin aidatı fiyatlar yolu ile yansıtılan vasıtalı bir vergi gibi etki yaptığı için, tüm ekonomiye şâmil bir yeniden dağıtım sürecini oluşturur. Şu var ki, karşılıklı dayanışma ilkesine dayanan bir yardım şekli, depresyon zamanla-

Fiscal Economics, Berkeley, 1954, s. 67 ve s. 142 vd.; ayrıca bkz. **Rolph, E. R.** : Umstrittene negative Ein kommensteuer, in: Finanzpolitik, hrsg. v. H. K. Recktenwald, Köln - Berlin 1969, s. 335 vd.

18) Bkz. **Haller, H.** : Maliye Politikası, a.g.e., s. 301 vd.

19) Bu konuda etraflı bilgi için bkz. **Schmölders, G.** : Finanzpolitik, a.g.e., s. 251 vd.; ayrıca bkz. **Bulutoglu, K.** : a.g.e., s. 204 vd.; **Kelms, H.** : Finanzwissenschaft, Bd. 1, Berlin 1966, s. 124; **Jecht, H.** : Staatliche Wirtschaftspolitik und Einkommensverteilung Schriften des Vereins für Socialpolitik NF; Bd .13, Berlin 1957.

rında yeterli olmaz²⁰. Bu nedenle, ekonomik durumun elverişli olmadığı devrelerde aidat artışları yerine, bizzat devlet sosyal güvenliğinin finansmanına ilâve yardımlarda bulunmak zorunda kalır. Bu tür devlet yardımlarının yeniden dağıtım etkisi, kamu gelirleri ile finanse edilen transfer harcamalarının etkisine benzer.

Toplu olarak ifade edilecek olursa, devlet tahvillerine ödenen faizlerin aksine, sosyal transferlerde yukarı gelir gruplarından alt gelir gruplarına doğru bir yeniden dağılım oluşmaktadır. Böyle bir yeniden dağılımın gelirleri denkleştirici etkisi, burada da yansıma sürecine ve vergi sistemine bağlıdır. Çünkü, "negatif vergilerde" tıpkı vergiler gibi fiyat mekanizması yoluyla kişilere yansıtılabilirler. Sosyal transferlerin talep artışları ve bunun sonucunda fiyat artışlarına sebebiyet vermeleri halinde, transfer ödemelerinden yararlanan kişiler üreticiler veya tüccarlardır. Diğer yandan, vergi sisteminin daha ziyade vasıtalı vergilere dayanması, genellikle geçimlerini sosyal transferlerle sağlayan gelir gruplarının da önemli ölçüde bunların finansmanına katılmalarına yol açar.

C. Sübvansiyonlar²¹ :

Aktif ve genel yeniden dağıtım araçlarından bir diğeri de, transfer harcamaları grubuna giren sübvansiyonlardır. Devlet, gelirleri

- 20) K. E. Galbraith, işsizlik yardımlarının yeniden dağıtım etkilerini arttırabilmek için bunların oranlarını konjonktürel vaziyete göre farklılaştırmayı önermektedir. Bkz. Galbraith, K. E. : Gesellschaft im Überfluss, München - Zürich 1959, s. 315 vd.
- 21) Bu konuda etraflı bilgi edinmek için bkz. Meinhold, W. : Subventionen, Handwörterbuch der Sozialwissenschaften, Bd. 10, 1959; Zeitel, G. : Über einige Kriterien zur Beurteilung Staatlicher Subventionen, in : Finanzpolitik, hrsg. Recktenwald, a.g.e., s. 322; Schmolders, G. : Finanzpolitik, a.g.e. s. 214 vd., 249 vd.; Hansmeyer, K. H. : Finanzielle Staatshilfen für die Landwirtschaft, 1963; Haller, H. : Maliye Politikası, a.g.e., s. 304 vd.; Bulutoğlu, K. : a.g.e., s. 208; Hansmeyer, H. K. : Subventionen als wirtschafts politische, Instrument, in : Finanzpolitik, hrsg. Recktenwald, a.g.e., s. 319; Wessels, Th. : Art. Subventionen, in : Handwörterbuch der Betriebswirtschaft, 3. Aufl. Bd. 3, Stuttgart 1960, s. 321; Boehme, H. : Preissubventionen, Ein Beitrag zur Theorie der Ausgabeninzidenz, Finanzwissenschaftliche Forschungsarbeiten, N.F.H. 20, Berlin 1959.

yaşamak için gerekli en az gelirin altında olan ailelerin bazı piyasalardan daha fazla tüketimlerini sağlamak için, bu malların fiyatlarını — piyasada teşekkül ettiklerine kıyasla — sübvansiyonlar yardımı ile ucuzlatabilir. Hiç şüphesiz, sübvansiyon genel bir fiyat indirimi şeklinde uygulanırsa, fiyatları ucuzlatılan malları bütün halk tabakaları (orta ve yüksek gelir grupları dahil) satın alabilirler. Böylece, sübvansiyonların yeniden dağıtıcı etkisi zayıflar²². Eğer sübvansiyonlar ile sadece düşük gelir sahiplerinin reel gelirlerinin artırılması isteniyorsa, ilgili malların satın alınmasında geçerli karnelerin yardımı muhtaç çevrelere dağıtılması gerekir²³. Ancak, burada da, müteşebbislerin sübvansiyonların finansmanında kullanılan vergilerin ne derece yansıttıkları ve böylece sübvansiyonlardan hangi ölçüde bizzat kendilerinin, hangi ölçüde tüketicilerin yararlandıkları sorunu önem arz etmektedir.

Sübvansiyonlar, iktisadî bakımdan geri kalmış olan ve kârları yaşamaları için yeterli olmayan özel teşebbüslere ve (veya) ekonominin münferit sektörlerine (meselâ, ziraat, madencilik v.s.) ödenabilir^{23a}. Bu çeşit sübvansiyonlar verimli olmayan üretim birim-

22) Almanya'da 1950 yılları başında ihdas edilen "ekmek sübvansiyonu" nun (Konsumbrotsubvantion), tam olarak düşük gelirli ailelere yarar sağlamak yerine, kısmen münferit üretim ve ticaret kademelerinde massedildiği kısmen de — işçi ve memurların kendine özgü ihtiyaç strüktürü dolayısıyla — ucuzlatılmış ekmeğe talebi artan orta ve yüksek gelirli ailelerin yararına olduğu görülmüştür. Bu nedenle, sözü edilen sübvansiyon 1953 yılında kaldırılmıştır. Bu husus için bkz. **Pechtold, L.** : Zum Wohle der Verbraucher, Die Konsumbrotsubventionierung, in : Subventionen in der Bundesrepublik Deutschland.

23) Bkz. **Schmölders, G.** : a.g.e., s. 250; **Bulutoglu, K.** : a.g.e., s. 208:

23a) Özellikle harbi takip eden yıllarda devletin kamusal malî yardımlar ile yatırımları etkilemesi, büyük önem kazanmağa başladı. Hemen bütün sanayi ülkeleri, münferit ekonomi sektörlerinin (bilhassa konut sektörü, ziraat sektörü küçük ve orta işletmeleri kapsayan sanayi sektörü) yatırım faaliyetini teşvik etmek, harbin zararlarını telâfi etmek için ve buna benzer diğer nedenlerle bu araçtan büyük ölçüde yararlandı. Bu husus için bkz. **Wysocki, K. V.** : Öffentliche Finanzierungshilfen, Forschungsberichte des Landes- Nordrhein Westfalen, Nr. 1946, Köln - Opladen 1961; **Oberhauser, Alois V.** : Finanzpolitik und Privat Vermögenbildung, Köln 1963, s. 131 vd.

lerinin çekilmesini şart kılan piyasa ekonomisinin temel prensibi- ne ters düşmekle beraber, sermaye kaybına sebebiyet vermeyen hızlı bir üretim değişikliğini veya rasyonelleşmeği mümkün kıldıkları takdirde bir dereceye kadar gayeye uygun düşerler²⁴. Üreticilere yapılan böyle bir yardım şeklinde sosyo - ekonomik gelir dağılımı, yukarıdan aşağıya doğru oluşur. Çünkü, iktisadî durumu iyi olan üreticiler, iktisadî durumu iyi olmayanların mevcudiyetinin devamı için gerekli olan yardımın finansmanına vergi ödemeleri ile katılırlar. Ancak, bu vergiler müteşebbisler tarafından in'ikas ettirilebildiği nisbette, malî yük, özellikle tüketim meyli yüksek olan alt gelir grubuna mensup kişiler tarafından taşınır.

II. REEL HARCAMALAR VE GELİR DAĞILIMI

Bilindiği üzere, devlet yaptığı reel harcamalar karşılığında istihsal faktörü satın alır. Bu faktörlere devlet tarafından yapılan ödemeler millî gelirin bir kısmını oluşturur²⁵. Bu tür harcamaların gelir dağılımı üzerindeki muhtemel etkisini bir dereceye kadar ifade edebilmek için iki sorunun cevaplandırılması gerekir. Bunlardan biri, devletin karşılığında mal ve hizmet satın aldığı ödemelerin kimlere yapıldığı, diğeri ise satın alınan mal ve hizmetler ile yapılan kamu hizmetlerinden kimlerin yararlandığı ile ilgilidir²⁶.

Kamu harcamalarının konjonktür politikasına yönelik bir araç olarak kullanılmak istenmesi halinde *birinci soru* büyük önem kazanmaktadır. Ekonomide bir durgunluğun veya bir depresyonun hüküm sürdüğü devrelerde reel harcamaların ilk etkileri hakkında yapılabilecek en genel açıklama, devletce yapılan ödemelerin prensip itibariyle önce teşebbüs sahasına, yâni gelir dağıtımını açısından birinci plânda teşvik edilmemesi gereken gelir gruplarına aktığı şeklinde olabilir. Devletin mal ve hizmet satın almak için yaptığı harcamalar, özellikle müteşebbis bekleyişlerinin iyimser olmadığı zamanlarda sadece teşebbüslerin likiditesinin kuvvetlen-

24) Haller, H. : a.g.e., s. 305.

25) Bkz. Yaşa, M. : Kamu Maliyesine Giriş, a.g.e., s. 5.

26) Bkz. Schmölders, G. : Finanzpolitik, a.g.e., s. 247.

mesine yol açar; likiditedeki artış ise, işgücünden ziyade borçların geri ödenmesi için kullanılır. Bu nedenle, böyle bir durumda reel harcamalarının dağılım etkisi gerileyici (ric'î) yönde oluşur^{26a}.

Konjonktürün *normal* olduğu zamanlarda mal ve hizmet satın alınması için yapılan reel harcamaların etkileri ise, bambaşkadır. Bu durumda sadece kâr kısmının teşebbüsde kalmasına karşılık, hasılanın diğer kısmı ücretler ve satın alınan mallar şeklinde hiç değilse, ikinci safhada efektif talebi etkileyici bir unsur olarak iktisadî dolaşıma dahil olur. Ne var ki, devlet hazinesinden yapılan bu ödemelerin bu ikinci safhada belirli gelir gruplarına dağıtımı mümkün değildir. Eğer kamu harcamalarının devlete mal satan müşteriler bakımından söz konusu olan az da olsa görülebilir etkisi ile yetinilirse, mal satın alınması sırasında yapılan kamusal ödemelerin gelirin yeniden dağıtılması hususunda bir dereceye kadar *nötr* olduğu söylenebilir²⁷. Ekonominin istikrar içinde bulunduğu dönemlerde yapılan personel giderleri, yani devletin ödediği maaş ve ücretler için de aynı şey geçerlidir. Gerçi, teorik olarak devletin işgücü istihdamında sosyal bakımdan muhtaç namzetleri tercih etmesi düşünülebilir. Ancak, böyle bir uygulama kalifiye işgücü kullanılmasını gerektiren iş türleri bakımından olumsuz sonuçlara yol açar²⁸.

Reel harcamaların *kişisel gelir dağılımı* üzerindeki etkilerinin açıklanması bakımından cevaplandırılması gereken *ikinci soru*, münferit gelir gruplarının kamu hizmetlerinden yararlanma derecesi (*Nutzen diffusion*) ile ilgilidir²⁹. Bütün toplum üyelerinin kamu hizmetlerinden (örneğin, iç güvenlik ve adalet hizmetleri, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri v.s.)³⁰ eşit olarak yararlandıkları ve

26a) Bkz. **Schmölders, G.**: Finanzpolitik, a.g.e., s. 248; **Siebert - Horst**: Zur Frage der Distributions - wirkung öffentlicher Infrastrukturinvestitionen, in: Theorie und Praxis der Infrastrukturpolitik", Berlin 1970.

27) Bkz. **Schmölders, G.**: Finanzpolitik, a.g.e., s. 248.

28) Bkz. **Schmölders, G.**: Finanzpolitik, a.g.e., s. 249.

29) Bkz. **Türk İ.**: Maliye Politikası, a.g.e., s. 308 vd.

30) Bu hizmetler hakkında etraflı bilgi için bkz. **Bulutoglu, K.**: Kamu Ekonomisine Giriş, a.g.e., s. 142 vd.

söz konusu kamu hizmetlerinin daha ziyade vasıtasız ve artan oranlı vergilerle finanse edildiği varsayımından hareket edilirse³¹, reel harcamaların *gelir dağılımının eşitlenmesi* yönünde etki yaptığı, bir başka deyişle, alt gelir grupları lehine pozitif bir yeniden dağıtım etkisine sahip oldukları söylenebilir. Söz konusu bu etki, aşağıdaki şartların gerçekleşmesi halinde kuvvetlenir³². Bunlardan biri, alt gelir gruplarının üst gelir gruplarına kıyasla daha yüksek bir fayda frekansı ve daha büyük bir marjinal fayda elde etmeleridir. İkincisi, etkileri itibariyle, daha ziyade düşük gelirli lehinne yatar sağlayan harcama türleri yönünde bilinçli bir siyasî müdahalenin yapılmasıdır. Üçüncüsü, bütün toplum üyelerinin kamu hizmetlerinden yararlanması, engelsizce ve ön şarta bağlı olmadan gerçekleşebilmelidir. Faydalandırmama prensibinin (Musgrave'in exclusion principle, Ausschlussprinzip) işlememesi icabeder. Ve nihayet, kâr geliri sahipleri lehine özel hiç bir dağılım etkisinin oluşmaması gerekir³³.

Acaba, bu şartların gerçek hayatta gerçekleşme şansı hangi ölçüde mevcuttur? Genellikle, kamu hizmetlerinden yararlanmanın gelir grupları ile birlikte değiştiğinden şüphe edilmemekle beraber, şimdiye kadar alt gelir gruplarının faydalanma frekansının yukarı gelir gruplarınınkinden daha büyük olduğu hususunda hiç bir kesin delil ortaya konamamıştır. Buna karşılık, *marjinal fayda* alt gelir gruplarında daha yüksek olması mümkündür; çünkü, devlet, önemli ölçüde karşılıksız hizmet sunmaktadır. Gerçi, bu sahada yapılan araştırmaların bugünkü durumu muvacehesinde bu-

31) Aslında kamu hizmetlerinden yararlanma derecesi kamu hizmetlerinin türüne (tam toplumsal kamu hizmetleri, yarı toplumsal hizmetler v.s.) ve bunların piyasadan satın alınan özel mal ve hizmetler ile ikame ya da tamamlayıcı nitelikte olup olmadıklarına göre değişebileceği için, her kamusal hizmetin ayrı ayrı incelenmesi gerekir. Bunun için bkz. **Siebert, H.**: a.g.a.; **Weiher, John C.**: The Allocation of Police Protection by Income Class, "Urban Studies", Vol. 8, 1971.

32) Bu husus için bkz. **Jürgensen, H.**: Bemerkungen zu Wochstums - und Verteilungseffekten privater und öffentlicher Investitionen, in: Wirtschaftskreislauf and Wirtschaftswachstum, Hrsg. E. Schneider, Tübingen 1966, s. 96.

33) Bkz. **Jürgensen, H.**: a.g.e., s. 96.

rada da bir genelleme yapmak doğru değildir. Örneğin, tüketime yönelik alt yapı ile ilgili *ulaşım yatırımları*, dayanıklı tüketim mallarının (otomobil) kullanılmasına bağlıdır. Bu sebeple, orta ve yukarı gelir grupları daha avantajlı durumdadırlar. Keza, *savunma harcamalarının* faydası ile gelir ve servet seviyesi arasında pozitif bir korelasyonun mevcut olduğu düşünülebilir. Görülüyor ki, her iki saba da reel harcamaların yeniden dağıtım etkisi *yukarı gelir gruplarının lehine* oluşmaktadır.

Gelir dağılımının yukarıya doğru olmasının bir başka nedeni, gelişmiş sanayi ekonomilerinde öncelikle *özel sektöre* yakın olan siyasî baskı gruplarının kamu harcamalarının seviye ve bileşiminin belirlenmesinde oldukça kuvvetli bir ağırlığa sahip olmalarıdır³³. Gerçi, *Downs*³⁴ ve *Harding*³⁵'in pragmatik teoriler çerçevesinde yer alan "oy maksimizasyonu" hipotezine göre, modern demokrasilerde siyasî amaçları ve dolayısıyla kamu harcamalarının seviye ve bileşimini belirleyen doğrudan doğruya seçmenler değil, *siyasî partilerdir*. Siyasî partiler için *temel amaç*, iktidarı almak için her şeyden önce çoğunluk oyuna sahip olmak, yâni "oyları maksimize" etmektir. Bu sebepten, partiler, mümkün olduğu kadar geniş kütlelerin tasavvurlarına uygun programlar ile seçime girmek zorundadırlar. Eğer yukarıda sözü edilen iki müellif tarafından tasvir edilen bu mekanizma işleyseydi, kamu harcamalarının siyasî ve sosyolojik dağılımının³⁶ esas itibarıyla düşük gelirli sınıfların lehine olduğunu söylemek anlamlı olabilirdi. Ancak, daha önce de ifade edildiği üzere, kamu giderleri hakkındaki kararlarda iktidarda kendini fiilen en iyi temsil ettiren çıkar gruplarının refah fonksiyonu dikkate alındığı için, özel sektörü teşvik edici kamu hizmetleri birinci plânda yer alırlar. Böylece, kâr gelirleri lehine pozitif bir yeniden dağıtım ortaya çıkar. *K. Schmidt*, kamu harca-

34) **Downs, A.** : An Economic Theory of Democracy, New York 1957.

35) **Harding, F. O.** : Politisches Modell zur Wirtschaftstheorie, Freiburg, Br. 1959.

36) "Oy maksimizasyonu hipotezi" nin en fazla eleştirilen yönü, kamu harcamalarının belirlenmesinde sadece *siyasî* ve *sosyolojik* faktörlerin, dikkate alınması, buna karşılık iktisadî büyüme ve ekonomideki yapısal değişiklikler gibi *iktisadî* unsurların ihmal edilmesidir.

malarının bileşim ve seviyesinin gelecekteki gelişme eğilimini çıkar grupları, partiler ve seçmenler arasındaki ilişkilere dayanarak açıklama yönünde yaptığı bir araştırmada, *çıkâr gruplarının refah fonksiyonunu* gözeten kamu giderlerinin bunların dilek ve tercihlerine bağlı olmayan kamu giderlerinin aleyhine artmakta olduğu görüşünü savunmuştur³⁷.

Karşılıksız olarak sunulan kamu hizmetlerinin kişiler arasındaki refah farkını azaltabilmesi için *Jürgensen* tarafından ileri sürülen üçüncü şarta, yâni hiçbir engelle karşılaşmadan herkesin kamu hizmetlerinden yararlanabilme şartına gelince; devlet hizmetlerinden yararlanmada siyasî engellerden ziyade *sosyal - psikolojik* nitelikte olanların yenilmesi gerekir. Alt gelir grupları, özellikle eğitim ve bir dereceye kadar sağlık hizmetlerinden yararlanmada çekimser davranmaktadırlar. Çünkü, bu gibi hizmetlerden yararlanma kaçınılması imkânsız bazı özel tamamlayıcı harcamaların yapılmasına ve (veya) ücret kayıplarna ("kişilerin eğitim görürken çalışma ve gelir elde etme imkânından vazgeçmek zorundadırlar")³⁸ yol açarlar. Kaldı ki, yüksek gelir grubuna mensup kişiler kamu hizmetlerinin yararları hakkında daha iyi bilgiye sahip olduklarından fakirlere kıyasla daha fazla fayda sağlayabilirler³⁹. Bu sebeple, kamu hizmetlerinin eşit olarak (siyasî bakımdan) sunulması mutlaka eşit ölçüde yararlanma için yeterli olmamakta, aksine bazı bakımlardan yüksek gelir gruplarının avantajlı durumunda olmasına yol açmaktadır.

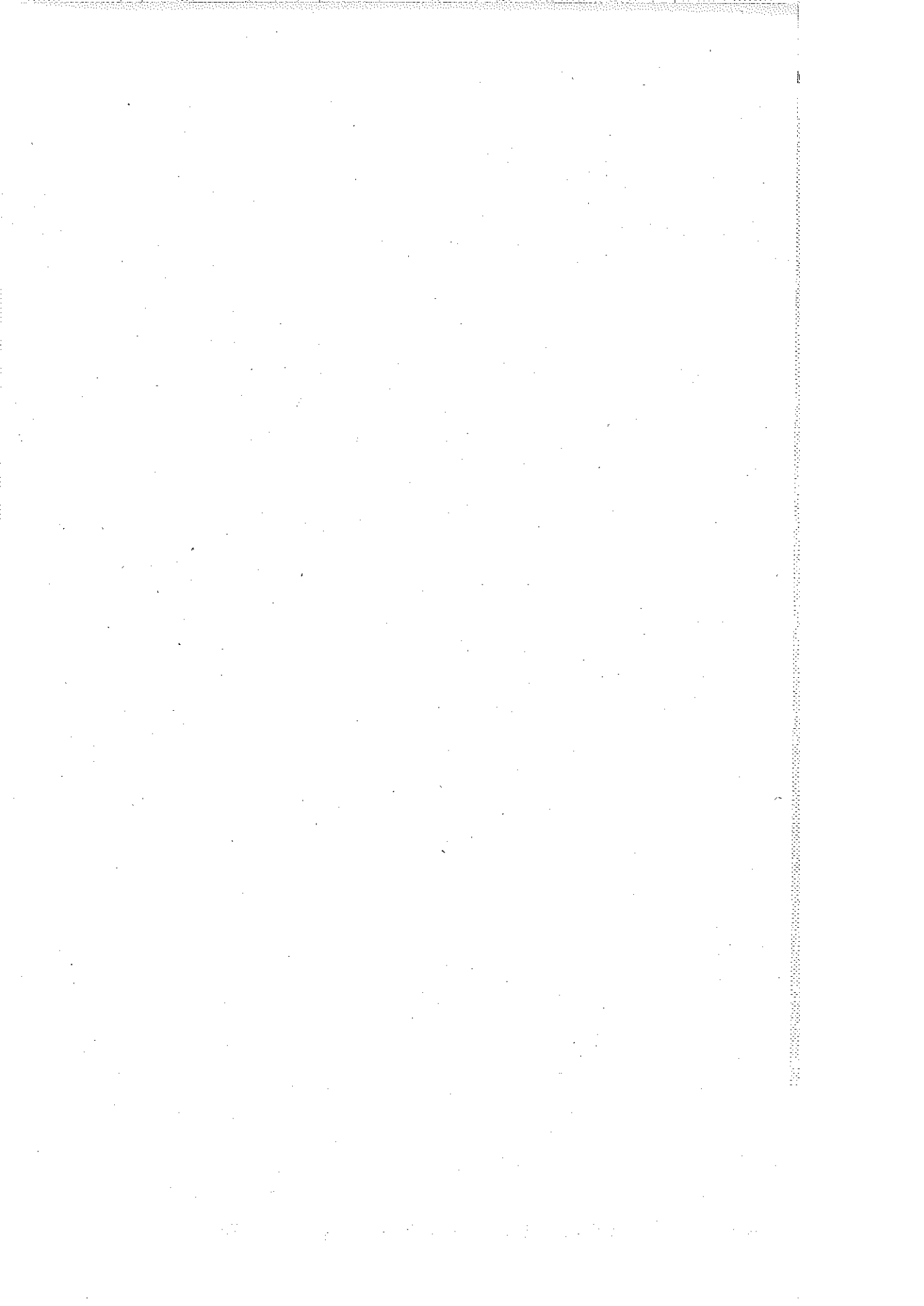
Nihayet, gerçekçi bir yaklaşımla reel harcamalarda *kâr gelirleri lehine özel bir dağılım etkisinin* olduğu söylenebilir. Ulaşım hizmetlerine ilişkin yatırımların büyük kısmı, doğrudan doğruya özel müteşebbislere yarar sağlar. Bunun için, mal naklinde verimliliği teşvik eden alt yapı yatırımlarını düşünmek yeterli-

37) Bunun için bkz. **Schmidt, K.**: Öffentliche Ausgaben im demokratischen Gruppenstaat. Finanzarchiv, Bd. 25 (1966), s. 238.

38) **Bulutoglu, K.**: Kamu Ekonomisine Giriş, a.g.e., s. 184.

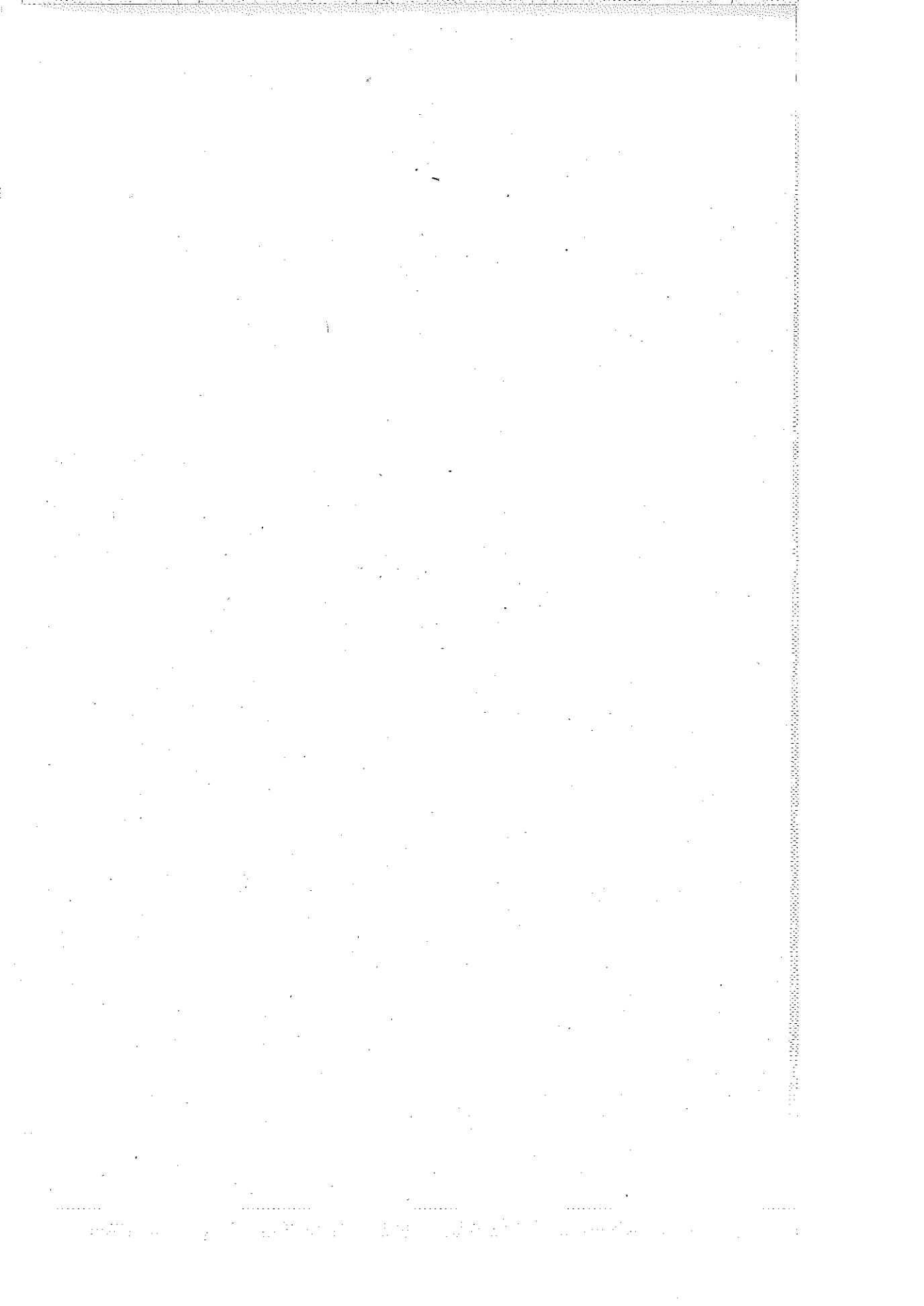
39) Bazı kamu hizmetleri, meselâ değerlendirilmiş hizmetler — Merit Goods — grubuna dahil olan tiyatro fakirin kişilerin ihtiyaç strüktürüne yabancı olduğu için, bu tür hizmetlerden zenginler nisbeten daha fazla fayda elde ederler.

dir. Keza, eğitim, sağlık ve araştırma hizmetlerinde de *dış kazançlar* meydana gelmektedir. Eğer devlet bu hizmetleri yapmamış olsaydı, bizzat özel teşebbüsün devletin yerine geçmesi, zorunlu olacaktı. Ancak, bu şekilde gerçekleştirilen verimlilik artışlarının ücret artışları ve (veya) fiyat indirimleri şeklinde tüketicilerin de yararına olabileceğini düşünmek gerekir.

MALIYE ENSTİTÜSÜ KONFERANSLARI

- 1) UMUMİ FİHRİST**
- 2) MÜELLİFLER İNDEKSİ**
- 3) MEVZU İNDEKSİ**
- 4) ENSTİTÜ YAYINLARI**

UMUMİ FİHRİST

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
1	Aydın Yalçın	Bütçe ve İktisat Politikamız	I	1 — 8
2	Memduh Yaşa	Türk Gelir Vergisine Mütөөallik Bazı Meseleler	I	9 — 21
3	M. O. Dikmen	Liberal, Bitaraf ve Müdahaleci Vergi Politikaları	I	23 — 39
4	B. N. Feyzioğlu	Muamele Vergisi, Gelir Vergisi- nin Yerini Tutabilir mi?	I	41 — 57
5	Suat Başar	Vergi Kazasının Mahiyeti	I	59 — 72
6	Ekrem Özelmas	İktisadi Devlet Teşekküllerinin Mürakabesi	I	73 — 82
7	Besim Üstünel	Gelir ve Servet Vergilerinin İk- tisadi Tesirleri	I	83 — 91
8	Rasim Saydar	Vergi Hukukumuzda Malî İшти- rakler	I	93 — 102
9	Mübün Başar	Vergi Hukukunda Tefsir	I	103 — 112
10	Basri Bora	Kıymet Esasına İstinad Eden Ye- ni Gümrük Tarifemiz	I	113 — 125
11	Recep Turgay	Türkiye'de Gelir Vergisi Tatbikati		
12	Esat Tekeli	Bizde Vergi Hukuku ve Vergi Kazası	I	154 — 161
13	Tahsin Yıldırım	Türk Gümrük Vergisinin Matrahı	II	1 — 12
14	Recep Turgay	Gelir Vergisinde Esnaf Muaflığı- nın Genel ve Özel Şartları ...	II	13 — 39
15	M. O. Dikmen	Asgari Geçim Haddi Üzerinde Düşünceler	II	41 — 64
16	A. Memduh Yaşa ...	Muamele Vergilerinde Teklif Saf- hası	II	65 — 80
17	Talip Güran	5815 sayılı Kanunun 2 nci mad- desinin B Bendinin Tahlil ve Tenkidi	II	81 — 100
18	B. N. Feyzioğlu	Bütçe Birliği ve Konsolide Büt- çe Hesapları	II	101 — 116
19	Mübün Başar	Vergi Hukuku Bakımından Za- rarların Mahiyeti	II	117 — 142
20	Esat Tekeli	Vergi Hukuku İle İlgili İki Mesele	II	129 — 142

Sıra No. su	Konferansçı	M e v z u	Cilt	Sahife
21	Suat Keskinoğlu ...	İşletme Ekonomisinde Bütçe Mef- humu Hakkında	II	143 — 158
22	M. N. Anıl	Mütekâmil Bir Gümrük Sistemine Olan İhtiyacımız	II	159 — 186
23	Hikmet Sağcı	Modern Bütçe ve Muhasebe Te- lâkkileri Muvacehesinde Türk Devlet Muhasebesinin Durumu	II	187 — 202
24	Mehmet Akmansu ...	Gümrük Tarifelerinde İndirim Sağlama Konusunda Milletler- arası Çalışmalar ve 1956 Tarife Müzakereleri	II	203 — 213
25	Selâhaddin Tuncer ...	İktisadî Kalkınma ve Masraf Po- litikası	III	1 — 24
26	Sabahaddin Teoman	1957 Malî Yılında Yürürlüğe Gi- ren Vergi ve Mükellefiyetlerin Prensip ve Mahiyetleri Hak- kında Açıklamalar	III	25 — 49
27	Sahir Erman	Hileli Vergi Suçları Hakkında Bazı Düşünceler	III	51 — 71
28	M. O. Dikmen	Mütehavvil Gelirler ve Yıllık Vergileme Devresi	III	73 — 102
29	B. N. Feyzioğlu	Bütçe ve İktisadî Plân	III	103 — 126
30	Talip Güran	5815 Sayılı Kanununun 2 nci Mad- desi C. Bendinin Tahlil ve Ten- kidi	III	127 — 140
31	A. Memduh Yaşa ...	Müşterek Piyasa ve Doğurduğu Malî Meseleler	III	141 — 152
32	Gıyas Akdeniz	Türk Gelir Vergisine Göre Ticarî Kazanç Kavramı	III	153 — 165
33	Muhlis Ete	Türkiye'de Devlet Bütçesi Dışında Kalan Devlet İşletmelerinin Tâ- bi Oldukları Murakebe Şekil- leri	III	167 — 190
34	Kenan Bulutoğlu ...	Fransız Plânlamasında Yatırım- ların Finansman Yolları	III	191 — 205
35	Esat Tekeli	Türkiye'de İlk Bütçe	III	207 — 211
36	Selçuk Egemen	Blokaj ve Deblokaj Mekanizması	III	213 — 218
37	Esat Tekeli	Vergi Politikaları ve Türkiye'de Vergi Politikası	IV	1 — 11
38	Selâhattin Tuncer ...	İktisadî Kalkınmada Ämme Kre- disinin Rolü ve Ehemmiyeti ...	IV	13 — 58

Sıra No. su	Konferansı	Mevzu	Cilt	Sahife
39	Ahmet Kılıçbay	İktisat İlminin Gelişmesi Karşı- sında Maliye Politikasının Aldı- ğı İstikamet	IV	59 — 64
40	M. C. Kutadgu	Türk Gelir Vergisi Sisteminde Menkul Sermaye İratları Sto- pajı ve Tatbikatı	IV	65 — 85
41	Ralph Turvey	İktisatçı Görüşü İle Vergileme ...	IV	87 — 91
41a	Ralph Turvey	The Economist's Approach To Taxation - Some Introductory Notes	IV	93 — 98
42	H. Eichler	İktisat İlmî Öğrenimi Çerçevesi İçinde Hususî Hukuk Sistemi	IV	99 — 108
42a	H. Eichler	Das System Des Privatrechts im Rahmen Des Wirtschaftswis- senschaftlichen Studiums	IV	109 — 119
43	O. N. Torun	Devletlerarası Borçlar	IV	121 — 146
44	İ. Küçükömer	Para Politikası Gâyelerini Ger- çekleştirmekte Neden Muvaf- fak Olmayabilir?	IV	147 — 156
45	B. Keyder	Zirai Sektörde Vergilendirme ...	IV	157 — 171
46	K. Bulutoğlu	Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksi- yon: Poujade Hareketi	IV	173 — 197
47	Süleyman Barda	Enflasyon ve Vergi Politikası ...	IV	199 — 228
48	Kemal Tosun	Mevzuatımızda Maliyet Rejimi...	IV	227 — 248
49	M. O. Dikmen	Zirai Kazançların Vergilendiril- mesi, Sâbit Ortalama ve Zarar Nakli	V	1 — 21
50	Memduh Yaşa	Devlet Faaliyetinin ve Âmme Masraflarının Optimal Seviyesi	V	23 — 24
51	Tahsin Yıldırım	Gümrük Kanununun Tâdili Me- selesi	V	35 — 53
52	Mübin Başar	Veraset ve İntikâl Vergisi Hak- kında Düşünceler	V	55 — 83
53	Recep Turgay	Türkiye'de Zirai Kazançlar Nasıl Vergilendirilmelidir?	V	87 — 114
54	Sadun Aren	Devlet Borçlarının Sınırları Me- selesi	V	115 — 121
55	Âkif Erginay	Vergi Hukukunun Mevzu ve Muhtariyeti	V	123 — 131
56	B. N. Feyzioğlu	Millî Muhasebenin Vazife ve Fonksiyonları	V	133 — 150
57	Rudolf Stucken	Der Wandel in der Haushaltslage und Haushalts Politik Der Bundesrepublik	V	151 — 162

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
57a	Rudolf Stücken	Federal Almanya Cumhuriyetinin Bütçe ve Bütçe Politikasında Değişiklik	V	163 — 173
58	S. Tuncer	İktisadi Kalkınma ve Âmme Va- ridatı	V	175 — 204
59	Sahir Erman	Vergi Usul Kanununda Yer Alan Ceza Hukuku Kaideleri	V	205 — 226
60	Gıyas Akdeniz	Türkiye'de Bina İratlarının Ver- gilendirilme Şekilleri	V	227 — 232
61	M. Orhan Dikmen ...	Müşterek Pazar ve Türkiye	VI	1 — 22
62	Mesut Erez	Devlet Yatırımları ve Fevkalâde Kazançların Vergilendirilmesi	VI	23 — 32
63	Kenan Bulutoğlu ...	Ağustos Devaluation'u, Dış Tica- ret Açığı ve Bütçe Politikası ...	VI	33 — 66
64	Gülten Kazgan	Geri Kalmış Memleketlerde Ka- pital Birikimi ve Vergi Politi- kası	VI	67 — 82
65	Ahmet Zühtü İşıl ...	Mali Politika İmkânlarının Ger- çekleşebilme Hudutları	VI	83 — 98
66	Gıyas Akdeniz	Türkiye'de Yatırımlar ve Vergi Politikası	VI	99 — 108
67	Hakkı Musaballı ...	Gelir Vergisinde Servet Beyanı	VI	109 — 118
68	Sadun Aren	Yatırım İndirimi ve İktisadi Po- litika	VI	119 — 123
69	Haydar Kazgan	İtalyan Vergi Sisteminde Yatırım İndirimi	VI	125 — 138
70	Selâhaddin Tuncer ...	Türkiye'de Âmme Varidatının Durumu ve Meseleleri	VI	139 — 168
71	M. Zeki Kuruca ...	Yatırım İndirimi ve Maliye Poli- tikası	VI	169 — 188
72	Mükerrem Hiç	Reevalüasyon Kavramı ve Ree- valüasyonun Vergi Adaleti Üze- rindeki Akisleri	VI	189 — 200
73	Mesut Erez	Vergi Hukukumuzda Mücbir Se- bepler, Ağır Hastalık Hali	VII	1 — 7
74	Mübin Başar	Gelir Vergisi	VII	9 — 20
75	Haydar Kazgan	Devlet Hizmetlerinin Finansmanı ve Devlet Sektöründe Fiyat Politikası	VII	21 — 45
76	H. Van Dyke	A New Dimension in Foreign As- sistance	VII	47 — 56
76a	H. Van Dyke	Dış Yardımda Yeni Ölçü	VII	57 — 66

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
77	Kenan Bulutoğlu ...	Türk Vergi Sisteminde Reform Meselesi	VII	67 — 101
78	Nasuhi Bursal	Amortisman ve Vergi Arasındaki Münasebetler	VIII	103 — 118
79	P. Dertilis	L'Association De La Grèce Au Marché Commun	VII	119 — 123
79a	P. Dertilis	Yunanistan'ın Müsterek Pazara Katılması	VII	124 — 128
80	Halil Nadaroğlu	Teoride ve Pratikte Parafiskalite	VII	129 — 156
81	Selâhaddin Tuncer ...	Servet Vergileri	VII	157 — 178
82	Salih Tuğ	İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı	VII	179 — 195
83	Nuri Karacan	Monopol Halinde Verginin İn'ikâsı	VII	197 — 219
84	A. Başer Kafaoğlu ...	Kalkınmanın Sosyal Açısı ve Vergi Reformu Komisyonu Raporu	VII	221 — 236
85	Ali Şakir Aġanoġlu	Vakıflar Genel Müdürlüğü Çalışmaları	VIII	1 — 13
86	M. N. Kodamanoġlu	Nüfus Yapımız Açısından Eğitim Sistemimiz ve Malî Meseleleri	VIII	15 — 32
87	Haydar Kazgan	Plânlı Devrede Devlet İşletmeciliğinin Çalışma İlkeleri	VIII	33 — 49
88	Tayfur Tarhan	Türkiye'de Devlet Muhasebesi ve Muzaaf Usul	VIII	51 — 61
89	İsmail Türk	Türkiye'de Bütçe Reformuna Niçin İhtiyaç Vardır? Türkiye'de Bütçe Reformu Nasıl Olmalıdır?	VIII	63 — 90
90	M. Orhan Dikmen ...	Kalkınma Plânında Yatırımların Finansmanı	VIII	91 — 107
91	Selâhaddin Tuncer ...	Türkiye'de Varidat Bütçesi Tahminleri İle Millî Gelir Arasındaki Münasebetler	VIII	109 — 128
92	Kenan Bulutoġlu ...	Kalkınma Plânımız ve Finansmanı	VIII	129 — 141
93	Nuri Karacan	Vasıtalı - Vasıtasız Vergiler ve Fiyatlar Genel Seviyesi	VIII	143 — 160
94	Sevim Görgün	Tarım Sektörünün Vergilendirilmesi ve Arazi Vergileri	VIII	161 — 168
95	Recep Turgay	Türkiye'de Malî Kazanın Bugünkü Durumu	VIII	169 — 193
96	Kemal Tosun	Devlet Maliyesinde Reorganizasyon ve Rasyonalizasyon Problemi	VIII	199 — 219

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
97	Gıyas Akdeniz	Türkiye'de Devlet Fonksiyonlarının Gelişme Seyri ve Devlet Faaliyetlerinin Finansmanında Bazı Problemler	IX	1 — 18
98	Âkif Erginay	Anayasamızın Malî Hükümleri ...	IX	19 — 28
99	O. Fikret Arkun	Vergi Kanunlarına Göre İktisadî Kıymetlerin Değerlendirilmesi	IX	29 — 43
100	Mübin Başar	"Yatırımlar Finansman Fonu Teşkil ve Tasarruf Bonoları İhracı Hakkında Kanun" Üzerinde Düşünceler	IX	45 — 54
101	Selâhattin Tuncer ...	Yaşayan Servet Vergilerinden Örnekler	IX	55 — 84
102	Nezih H. Neyzi	Petrol Sanayiinde Vergi ve Finansman Meselesi	IX	85 — 110
103	N. Tanyolaç	İlmî ve Teknik Araştırmaların Finansmanı	IX	111 — 128
104	Memduh Yaşa	Türkiye Dış Borçlarının Takip Ettiği Gelişme	IX	129 — 144
105	Bedî N. Feyzioglu ...	Bütçedeki Genellik (Umumiyet) Prensibi	IX	145 — 159
106	Haydar Kazgan	Ücret Artışları, Vergi Tesiri ve Servet Teşekkülü	IX	161 — 170
107	Halil Nadaroğlu	Malî Tevzin, Bazı Kamu Gelirlerinin Paylaşılması	IX	171 — 184
108	Kenan Bulutoğlu ...	Bölge Kalkınması ve Devlet Hizmetleri Arzı	IX	185 — 194
109	Mesut Erez	Plânlı Kalkınma ve Vergi Sistemimizin Islahı Mevzuunda Sarfedilen Gayretler	X	1 — 24
110	Orhan Güreli	Mahallî İdareler Maliyesinin Islahı hakkında Görüş ve Düşünceler	X	25 — 48
111	Nuri Eren	Az Gelişmiş Memleketlerin Milletlerarası Finansmanı	X	49 — 58
112	Haydar Kazgan	Plânlı Ekonomilerde Devlet İşletmelerinin En İyi Cesameti Meselesi	X	59 — 73
113	Gıyas Akdeniz	1933 Türk Borcu Tahvillerinin İtfası	X	75 — 82
114	Nuri Karacan	İktisadî Gelişmeyi Gerçekleştirme Aracı Olarak Milletlerarası Sermaye Hareketleri	X	83 — 100

Sıra No. su	Konferansçı	M e v z u	Cilt	Sahife
115	Selâhattin Tuncer ...	Yeni Anayasaya Göre Bütçenin Tasdiki ve Bu Sistemin Tenkidi	X	101 — 118
116	Arif Nemli	Hızlandırılmış Amortisman ve Yatırım İndirimi	X	119 — 141
117	Sadullah Aygün	İhracatta Vergi İadesinin Özellikleri	X	143 — 151
118	Sevim Görgün	Gelişen Bir Ekonomide İhtiyari İç Devlet Borçlarının Rolü ve Borç İdaresi	X	153 — 162
119	B. N. Feyzioğlu	Muhasebei Umumiye Kanunu Tasarısı Üzerinde Düşünceler ...	X	163 — 175
120	Kemal Tosun	Devlet İdaresinde Koordinasyon Hakkında Bazı Mütalâalar	X	177 — 189
121	James Murray	Financing The United Nations	XI	1 — 9
121a	James Murray	Birleşmiş Milletlerin Finansmanı	XI	11 — 19
122	Beysan Keyder	Sabit Kıymetlerin Reevalüasyonu	XI	21 — 23
123	F. Ervardar	Memleketimizde Vergi Kaçakçılıkları ve Vergi Mürakabesi ...	XI	35 — 49
124	Özhan Eroğuz	Sermaye Kazançlarının Vergilendirilmesi	XI	51 — 59
125	Orhan Güreli	Vergi Reformları - Ortalama Kâr Haddi Müessesesi - Gider Bildirimi Esası - Uzlaşma - Ceza İndirimleri	XI	61 — 72
126	Halil Nadaroğlu	Vergi Kontrolünde Gider Esası Müessesesi	XI	73 — 81
127	Gaston Leduc	Quelques Aperçus Sur la Situation des Finances Publiques dans les Etats Africains D'expression Française	XI	83 — 93
127a	Gaston Leduc	Resmî Dil Fransızca Olan Afrika Devletlerinde Maliyenin Durumu Hakkında Bazı Mütalâalar	XI	95 — 104
128	Halil Şahin	İhracatta Vergi İadesi	XI	105 — 143
129	İ. Sadi Tmaztepe ...	Özel İdarelerin Fiskalitesi	XI	145 — 165
130	İlhan Özer	Türkiye'de Veraset ve İntikâl Vergisi Tatbikatı	XI	167 — 181
131	Zeki Kuruca	Türk Vergi Sisteminde Asgari Vergilendirme Usulleri, "Asgari Mükellefiyet Sistemi"	XI	183 — 196
132	M. Ali Canoğlu	Muhasebede Normalizasyon	XI	197 — 223
133	Hakkı Musaballı	Çağdaş Gider Vergileri	XII	1 — 8

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
134	P. - L. Réynaud	Psychologie Economique et Finances Publiques	XII	9 — 17
134a	P. - L. Réynaud	İktisadî Psikoloji ve Maliye	XII	19 — 26
135	Erdoğan Alkin	Makro - Ekonomik Bir Büyüme Modelinde Vergi Fonksiyonları	XII	27 — 35
136	Gaston Leduc	Le Fiscalité Agricole dans les Pays en Voie de Développement	XII	37 — 48
136a	Gaston Leduc	Gelişme Yolundaki Memleketlerde Ziraî Vergileme	XII	49 — 56
137	Vural Ergun	Servet Bildirimi ve Türkiye'deki Uygulaması	XII	57 — 86
138	İlhan Onur	Gelir Vergisinde Müterakkilğin Ölçülmesi	XII	87 — 100
139	Selâhattin Tuncer ...	Merkez Bankasının Hazineye Kısa Vâdeli Avansları	XII	101 — 116
140	Galip Dolun	Mali Kaza	XII	117 — 128
141	İlhan Özer	Devlet Alacaklarının Tahsili	XII	129 — 145
142	Haydar Kazgan	Türkiye'de Yaygın Küçük Firma Politikasının İktisadî ve Mali Neticeleri	XII	147 — 155
143	F. Ervardar	Vergi Tatbikatımıza Ait Bazı Problemler	XII	157 — 170
144	Yenal Öncel	Türkiye'nin 1966 ve Daha Önceki Yıllara Ait Bütçeleri ve Tatbikatı (Mukayeseli Analiz)	XII	171 — 182
145	Paul Senf	Probleme Einer "Fiscal Policy" In der Bundesrepublik Deutschland	XIII	1 — 17
145a	Paul Senf	Batı Almanya'da Maliye Politikasının Problemleri	XIII	19 — 32
146	Esat Çam	Milletlerarası Mali Meseleler ...	XIII	33 — 46
147	Beysan Keyder	Yatırım Birlikleri	XIII	47 — 58
148	M. Ali Canoğlu	Ekonomide Muhasebenin ve Hesap Uzmanının Rolü	XIII	59 — 80
149	Galip İdil	Gelir Vergisinde Beyan Esasının Tetkiki ve İlk Tarhiyat Esasının Teklifi	XIII	81 — 93
150	Zeki Kuruca	Kalkınmaya Uygun Vergi Politikası	XIII	95 — 133
151	Halil Şahin	İhracatta Vergi İadesi Rejimi Uygulaması ve Sonuçları	XIII	145 — 157
152	Mustafa Yuluğ	Sovyetler Birliği Vergi Sistemi		
153	Hayri Öncel	Darphane ve Damga Matbaasının Reorganizasyonu	XIII	159 — 176

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
154	Erdoğan Alkin	Kamu Yatırımlarının Çeşitli Kamu Kesimleri Arasında Dağılımı	XIII	177 — 184
155	V. R. La Garrigue ...	L'évolution Generale de l'aide Française Au Developpement Economique Depuis 1964	XIII	185 — 211
155a	V. R. La Garrigue ...	Fransa'nın Ekonomik Gelişme Yardımlarının 1964 ten beri Gösterdiği İnkişaf	XIII	213 — 232
156	Arif Nemli	Anonim Şirketlerin Dağıtılmayan Kârları	XIII	233 — 261
157	C. A. Colliard	Aspects Jurudiques et Financiers de la Planification Française	XIV	1 — 20
157a	C. A. Colliard	Fransız Plânlamasının Hukukî ve Malî Yönleri	XIV	21 — 37
158	Hüsamettin Kılıç ...	Ortak Pazar	XIV	39 — 87
159	Paul Senf	Sind Budgetdefizite und Budgetüberschüsse Als Solche Instrumente der Finanzpolitik?	XIV	89 — 102
159a	Paul Senf	Bütçe Açık ve Fazlaları Maliye Politikasının Birer Aletleri midirler?	XIV	103 — 114
160	Özen Özoymak	Uzlaşma Müessesesi	XIV	115 — 142
161	John Karsky	Western European Integration ...	XIV	143 — 152
161a	John Karsky	Batı Avrupa Entegrasyonu	XIV	153 — 162
162	Mustafa Yuluğ	Türkiye'de Tarım Kesiminde Vergi Yüğü	XIV	163 — 174
163	İ. Al Shoureiki	La Politique Economique Libre en Moyen - Orient	XIV	175 — 180
163a	İ. A. Shoureiki	Orta Doğuda Serbest İktisat Politikası	XIV	181 — 186
164	Nail Çelenoğlu	Vergi Hukukunda Delil Sistemi	XIV	187 — 192
165	Mario Bandini	Agriculture and Community Development in Southern Italy in Comparison with the other Mediterranean Countries	XIV	193 — 197
165a	Mario Bandini	Güney İtalyada Ziraat ve Cemaat Kalkınması ve Diğer Akdeniz Memleketleriyle Mukayesesi ...	XIV	199 — 203
166	F. Ervardar	Vergi Uygulamasıyla İlgili Bazı Meseleler	XIV	205 — 260
167	M. Orhan Dikmen ...	Wirtschaftliche Entwicklung und Besteuerung	XIV	261 — 271
167	M. Orhan Dikmen ...	İktisadî Gelişme ve Vergileme ...	XIV	273 — 282

Sıra No. su	Konferansı	Mevzu	Cilt	Sahife
168	Erdoğan Alkin	Kamu Yatırım Harcamalarının Çeşitli Bölgeler Arasında Dağılışı	XIV	283 — 307
169	G. Schmölders	Finanzpsychologie	XV	1 — 10
169a	G. Schmölders	Mali Psikoloji	XV	11 — 18
170	Gıyas Akdeniz	Vergi Kanunları ve Vergi Anketleri	XV	19 — 32
171	Ugo Sorbi	Struttura e Imposizione Fiscale Nell'agricoltura in Italia: Qualche Lineamento di Sintesi	XV	33 — 52
171a	Ugo Sorbi	İtalya'da Tarım Vergileri Sistemi	XV	53 — 70
172	Sahir Erman	Principi di Diritto Penale Nel Diritto Fiscale Turco	XV	71 — 72
172a	Sahir Erman	Türk Vergi Hukukunda yer alan Ceza Hukukuna ait Prensipler	XV	73 — 88
173	Ernest S. Griffith ...	The Budgeting Process in the United States	XV	89 — 100
173a	Ernest S. Griffith ...	Amerika Birleşik Devletlerinde Bütçeleme Usulü	XV	101 — 112
174	Orhan Güreli	Tarım Kazançlarının Vergilendirilmesindeki Son Gelişmeler ...	XV	113 — 132
175	Süleyman Barda ...	Problemes de Financement dans Les Transports Modernes et Situation en Turquie	XV	133 — 174
175a	Süleyman Barda ...	Modern Ulaştırma Finansman Meselesi ve Türkiye'de Durum	XV	175 — 212
176	Tacettin Güven	Vergi Yükünün Gerçek ve Tüzel Kişiler Bakımından Dağılışı	XV	213 — 236
177	André Armengaud ...	Les Difficultés Economiques du Marché Commun	XV	237 — 243
177a	André Armengaud ...	Ortak Pazarın İktisadi Zorlukları	XV	245 — 250
178	M. Ali Canoğlu	Muhasebe Sistemleri ve Usulleri	XV	251 — 276
179	Zeki Karaca	Türkiye'deki Vergi Kaçakçılığı Hesabı Üzerine Bir Deneme ...	XV	277 — 294
180	Salih Turhan	Gelir Vergisinde Peşin Ödeme ...	XV	295 — 306
181	Tadao Yamaguchi ...	The Fiscal Policy in Relation to Economic and Social Development after 1945 in Japan	XVI	1 — 22
181a	Tadao Yamaguchi ...	1945 den sonra Japonya'da İktisadi ve Sosyal Kalkınma ile İlişkin Takip Edilen Maliye Politikası	XVI	23 — 42

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
182	Orhan Güreli	Gayrimenkul Sermaye İratlarının Vergilendirilmesi	XVI	43 — 70
183	Ugo Sorbi	Aspetti e Tendenze Della Riforma Tributaria in Italia	XVI	71 — 78
183a	Ugo Sorbi	Anahatlarıyla İtalya'da Vergi Reformu	XVI	79 — 86
184	Sevim Görgün	Devlet Borçlarının İdaresinde Faiz Problemi	XVI	87 — 94
185	C. Lowell Harriss ...	The Use of Government Finances to Control Inflation	XVI	95 — 109
185a	C. Lowell Harriss ...	Enflasyon Kontrolünde Âmme Maliyesinin Kullanılması	XVI	111 — 125
186	Recep Turgay	İkrazatçıların Gelir ve Gider Vergileri Açısından Durumları ...	XVI	127 — 142
187	Günter Schmölders...	Zehn Jahre Sozialökonomische Verhaltensforschung in Köln ...	XVI	143 — 152
187a	Günter Schmölders...	Köln'deki on yıllık İktisadi ve Sosyal Davranış Araştırması ...	XVI	153 — 161
188	Beysan Keyder	İşletmelerde Sermaye İhtiyacı ve Sermaye Temini	XVI	163 — 173
189	Richard Kerschagl ...	Die Finanzverfassung und Steuersystem der Republik Österreich	XVI	175 — 194
189a	Richard Kerschagl ...	Avusturya Cumhuriyetinin Mali Anayasası ve Vergi Sistemi ...	XVI	195 — 211
190	Ahmet Harmancı ...	Türkiye'de Küçük Ticaret ve San'at Erbabının Vergi Durumu	XVI	213 — 230
191	V. N. Bandera	Motivation of Foreign Investors and Tax Incentives Offered by the host Countries	XVI	231 — 244
191a	V. N. Bandera	Yardım Alan Ülkeler Tarafından Sağlanan Vergi Kolaylıkları ve Dış Yardımcıların Uyarılması	XVI	245 — 260
192	Nuri Karacan	Mali Aracı Müesseseler, Mali Piyasalar ve Büyüme	XVI	261 — 277
193	Alan Peacock	Some Problems in The Measurement of the Redistributory Effects of the Government Budget	XVII	1 — 8
193a	Alan Peacock	Hükümet Bütçesinin Dağılım Üzerindeki Tesirlerinin Ölçülmesinde Karşılaşabileceğimiz Muhtelif Meseleler	XVII	9 — 17

Sıra No. su	Konferansçı	Me v z u	Cilt	Sahife
194	Fuat Andıç	Some Practical Aspects of Income Distribution and Redistribution	XVII	19 — 26
194a	Fuat Andıç	Gelir Dağılımının Pratik Bazı Yönleri ve Yeniden Dağılımı ...	XVII	27 — 34
195	Carl S. Shoup	Need and Prospects for Tax Harmonization Among the Present Six Members of the E.E.C.	XVII	35 — 47
195a	Carl S. Shoup	A.E.T.'nin Altı Üyesi Arasında Vergi Ahenkleştirmesi İhtiyacı ve Geleceği	XVII	49 — 60
196	Salih Şanver	İşletme Vergiciliği	XVII	61 — 84
197	Tadao Yamaguchi ...	Some Economic Analysis of Influences of Government Expenditures on the National Economy	XVII	85 — 92
197a	Tadao Yamaguchi ...	Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Tesirlerinin İktisadî Analizi	XVII	93 — 100
198	İlhan Özer	Gelirlerin İdareler Arası Dağılımı ve Türkiye'deki Son Gelişmeler	XVII	101 — 137
199	Barry N. Siegel	Public Expenditure and Economic Growth: Some Theoretical Reflections	XVII	139 — 150
199a	Barry N. Siegel	Ämme Masrafları ve İktisadî Büyüme Hakkında Bazı Teorik Düşünceler	XVII	151 — 161
200	Hayri Öncel	Fransa'da İktisadî ve Malî Plânlama	XVII	163 — 177
201	Kotaro Ikeda	Die Finanzpolitik Japans am anfang der 30 er Jahre — Ein Wendepunkt in der Geschichte der Finanzpolitik Japans — ...	XVII	179 — 189
201a	Kotaro Ikeda	1930 Seneleri Başlangıcında Japon Maliye Politikası — Japon Maliye Politikası Tarihinde Bir Dönüm Noktası —	XVII	191 — 200
202	Mehmet Haskırış ...	Gelir ve Kurumlar Vergilerinde Yatırım İndirimi	XVII	201 — 224
203	C. Lowell Harriss ...	Objectives of Fiscal Policies: Looking at Goals	XVII	225 — 244
203a	C. Lowell Harriss ...	Vergi Politikasının Hedefleri: Gayelere Bakış	XVII	245 — 265
204	Vedat Davut Özgözen	Türk Malî Yargı Sistemi	XVII	267 — 293

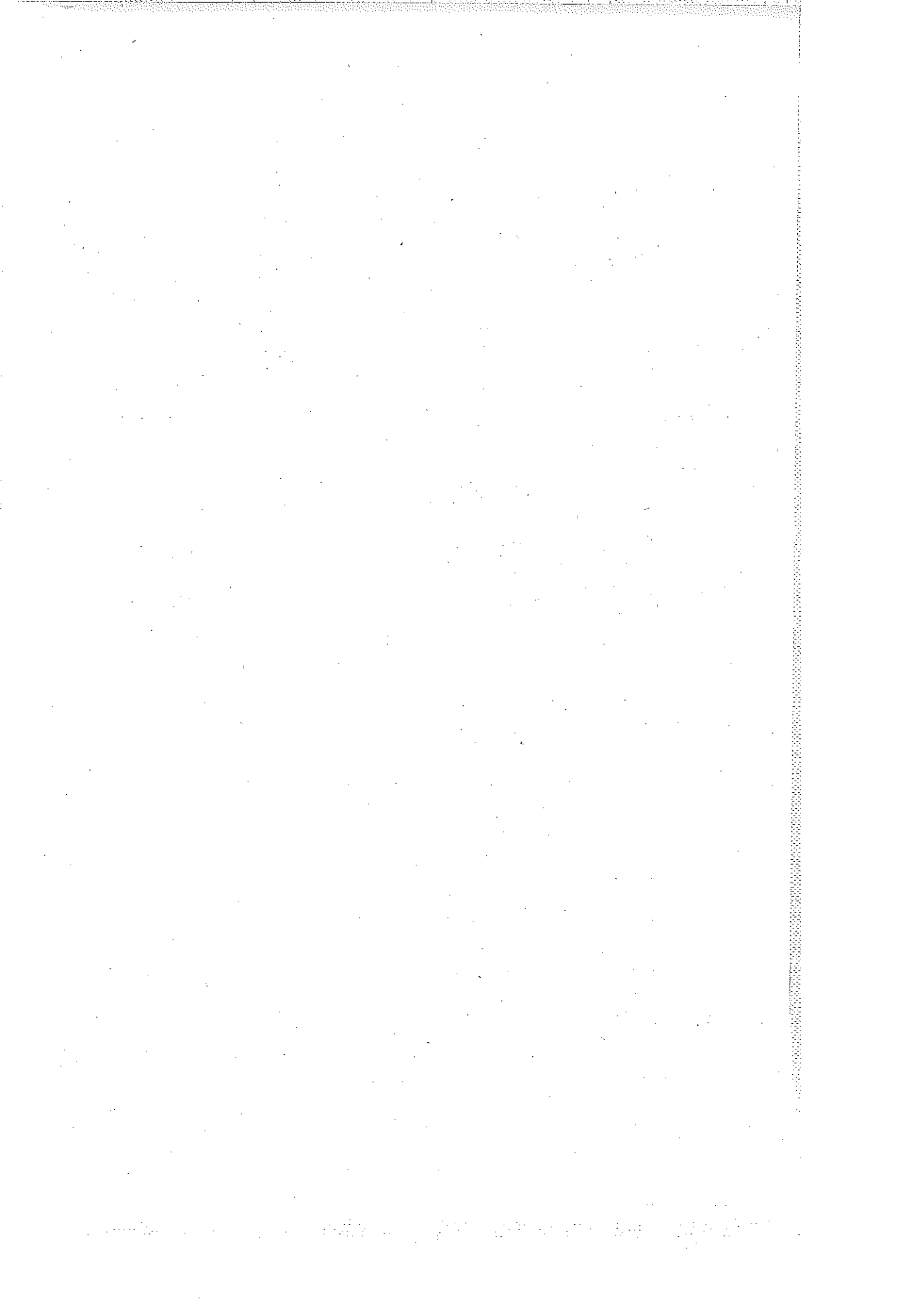
Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
205	Carl S. Shoup	Tax Harmonization with Respect to Future New Members of the E.E.C.	XVII	1 — 14
205a	Carl S. Shoup	Avrupa Ekonomik Topluluğunun Gelecekteki Yeni Üyeleri Açısından Vergi Ahenkleştirmesi	XVIII	15 — 28
206	Ahmet Bayrak	Vergi Hukukunda İspatlama İle İlgili Sorunlar	XVIII	29 — 47
107	C. Lowell Harriss ...	Government Expenditures: Some Economic Issues	XVIII	49 — 58
207a	C. Lowell Harriss ...	Kamu Harcamaları İle İlgili Bazı İktisadî Meseleler	XVIII	59 — 68
208	Rüştü Erimez	Yedek Akçeler	XVIII	69 — 116
209	Cesare Cosciani	L'imposta Sul Valore Aggiunto	XVIII	117 — 134
209a	Cesare Cosciani	Katma Değer Vergisi	XVIII	135 — 153
210	Zeki Kuruca	Kalkınmaya Uygun Maliye İdaresi	XVIII	155 — 186
211	Helmut Arndt	Planung und Marktwirtschaft in Entwicklungslaendern	XVIII	187 — 203
211a	Helmut Arndt	Gelişmekte Olan Ülkelerde Plânlama ve Piyasa Ekonomisi ...	XVIII	205 — 220
212	Kısmet H. Erkiner ...	Hileli Vergi Suçu	XVIII	267 — 282
212a	Kısmet H. Erkiner ...	Le Delit de Fraude Fiscale	XVIII	267 — 282
213	Kenan Bulutoğlu ...	Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Oluşumu, Ücret Haddi ve İktisadî Gelişme	XVIII	283 — 306
213a	Kenan Bulutoğlu ...	Capital Formation, Wage Rates and Economic Development in Underdeveloped Countries ...	XVIII	307 — 330
214	Necmi Karakullukçu	Milletlerarası Vergi Anlaşmaları	XVIII	331 — 370
215	Esat Çam	Müşterek Pazar ve Türkiye	XVIII	371 — 388
215a	Esat Çam	Le Marché Commun et la Turquie	XVIII	389 — 498
216	Ahmet Harmancı ...	Fikir ve San'at Mahsulleri ve Bunların Vergi Kargısındaki Durumu	XVIII	409 — 410
217	C. Lowell Harriss ...	Business Taxation and Economic Development	XIX	1 — 22
217a	C. Lowell Harris ...	İşletmelerin Vergilendirilmesi ve İktisadî Kalkınma	XIX	23 — 44
218	Gıyas Akdeniz	Az Gelişmiş Memleketler ve Vergi Adaleti	XIX	45 — 59
219	Fritz Neumark	Wirtschaftsentwicklung, Wirtschaftsstabilität und Fiskalpolitik	XIX	61 — 82

Sıra	No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
219a	Fritz Neumark	.....	İktisadî Gelişme, İktisadî İstikrar ve Maliye Politikası	XIX	83 — 101
220	Hayri Öncel	.....	Maliye Politikası		
221	Harley H. Hinrichs		Game Theory and the Rational Tax Evader	XIX	123 — 132
221a	Harley H. Hinrichs		Oyun Teorisi ve Rasyonel Vergi Kaçakçısı	XIX	133 — 143
222	M. Ali Canoğlu	.....	Vergi Mevzuatımızda Maliyet	XIX	145 — 167
223	Mirosław Orłowski	...	Polish Fiscal System: System of Management of National Economy	XIX	169 — 175
223a	Mirosław Orłowski	...	Polonya Mali Sistemi: Millî Ekonominin Sevk ve İdaresi	XIX	177 — 182
224	İlhan Özer	.....	Gider Vergileri Reformu	XIX	183 — 223
225	Rüştü Erimez	.....	Bilançoların Yeniden Değerlenmesi	XIX	225 — 264
226	Yücel Edil	.....	Vergi Strüktürlerinin Uluslararası Rekabete Etkileri	XIX	265 — 299
227	Ahmet Harmanlı	...	Ortalama Kâr Hadleri ve Tatbikatı	XIX	301 — 332
228	Fehamettin Ervardar		Vergilendirme İle İlgili Muhtelif Meseleler	XIX	333 — 363
229	C. Lowell Harriss	...	Land Taxation and Economic Development	XX	1 — 20
229a	C. Lowell Harriss	...	Toprağın Vergilendirilmesi ve İktisadî Gelişme	XX	21 — 37
230	Turhan Tükenmez	...	Sermaye Şirketlerinin Dağıtılmayan Kazançları ve Hissedarların Vergilendirilmesi	XX	39 — 64
231	Werner Sichel	.....	On the Oligopoly Market Type	XX	65 — 75
231a	Werner Sichel	.....	Oligopol Piyasa Tipi Üzerine	XX	77 — 88
232	İlhan Özer	.....	Devlet Gelirlerinde Gelişmeler	XX	89 — 107
233	Mirosław Orłowski	...	Polish Fiscal System: State Budget and Financial Balance Sheet in Economic Planning	XX	109 — 133
233a	Mirosław Orłowski	...	Polonya Mali Sistemi: İktisadî Plânlamada Devlet Bütçe Mali Bilançosu	XX	135 — 157
234	M. Ali Canoğlu	.....	Vergi Mevzuatımızda Amortismanlar	XX	159 — 182
235	Hideo Nakamura	...	Foreign Aspect of Japanese Taxes	XX	183 — 210
235a	Hideo Nakamura	...	Japon Vergi Sisteminin Dış Veçhesi	XX	211 — 244
236	Hayri Öncel	.....	Türkiye'de Tekel Rejiminin Reformu	XX	245 — 270

Sıra No. su	Konferansçı	Me v z u	Cilt	Sahife
237	M. Yahya İslâmcıoğlu	Türkiye'de Gider Vergileri Sistemi ve Geleceği	XX	271 — 309
238	Numan Özsoy	Türkiye'de Yabancı Sermayeye İlişkin Malî Meseleler	XX	311 — 342
239	Ramazân Göçmen ...	Beyana Dayanan Vergilerde Başarı Şartları	XX	343 — 364
240	Kismet H. Erkiner ...	Malî ve İktisadî Buhran Halleri ile İlgili Mevzuat ve Hürriyetler Rejimi	XX	365 — 400
241	Orhan Arıkan	Program ve Bütçeden Program Bütçeye	XXI	1 — 14
242	Gıyas Akdeniz	Finansman Kanunu ve Düşündürdükleri	XXI	15 — 39
243	Fehamettin Ervardar	Vergi Olaylarımız	XXI	41 — 85
244	İlhan Özer	Ekonomik Gelişme Dönemleri İçinde Vergi Bünyesinde Değişmeler	XXI	87 — 111
245	Mehmet Bayram ...	İşletme Vergisi ve Tatbikatı ...	XXI	113 — 138
246	Cengiz Altuğ	Gayrimenkullerin Vergilendirilmesi	XXI	139 — 161
247	Bahri Kandaş	Finansman Kanunu ve Uygulama Sonuçları	XXI	163 — 183
248	Turhan Tükenmez ...	Net Servet Vergisi	XXI	185 — 200
249	Wolfgang Juretzek...	Die Harmonisierung der Umsatzsteuern in der Europäischen Gemeinschaft	XXI	211 — 217
249a	Wolfgang Juretzek...	Avrupa Ekonomik Topluluğunda Muamele Vergilerinin Harmonizasyonu	XXI	219 — 224
250	Wolfgang Juretzek...	Die Mehrwertsteuer in der Bundesrepublik Deutschland - System und Erfahrungen	XXI	225 — 250
250a	Wolfgang Juretzek...	Federal Almanya'da Katma Değer Vergisi - Sistem ve Tecrübeler	XXI	251 — 275
251	Hans Ficker	Les Aspects Juridiques de la Co-operation Transnationale des Entreprises au Sein de la Communauté	XXI	277 — 292
251a	Hans Ficker	Teşebbüslerce Ortak Pazar Çerçevesinde Yapılan Uluslararası İşbirliğinin Hukukî Veçheleri	XXI	293 — 306
252	Zeki Kuruca	Türkiye'de Nüfus Artışı ve Kamu Harcamaları	XXI	307 — 323

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
253	Bahri Kandaş	Uzun Devrede Türkiye'nin İktisadi Büyümesi	XXII	1 — 43
254	İlhan Özer	Vergi İdaresi	XXII	45 — 83
255	Bülent Çaycık	Nakit Bütçeleri ve İşletme Sermayesi Değerlendirmelerinin Önemi ve Kuruluşlara Sağladığı Faydalar	XXII	85 — 106
256	Turhan Tükenmez ...	Türk Deniz Ticaret Politikasının Ekonomik ve Mali Yönden Değerlendirilmesi	XXII	107 — 126
257	Fehamettin Ervardar	Niçin ve Nasıl Bir Vergi Reformu Gereklidir?	XXII	127 — 142
258	Galip Dolun	Emlâk ile İlgili Vergilendirmelerde, Rayiç Değer ve Beyan Esasları ile Ceza Uygulaması	XXII	143 — 153
259	İ. Sadi Tınaztepe ...	Vergi İhtilâfları	XXII	155 — 184
260	Vural Arıkan	Türk Vergi Hukukunda Karşı-lıklar	XXII	185 — 199
261	Karl Häuser	The Role of a Capital Market in a Market Economy	XXII	201 — 212
261a	Karl Häuser	Piyasa Ekonomisinde Sermaye Piyasasının Rolü	XXII	213 — 223
262	Burhan Şenatalar ...	Fayda - Maliyet Analizinin Kapsamı - Fayda ve Maliyet Kavramları	XXII	225 — 255
263	Pietro Nasini	Harmanisation Fiscale au sein Des Communautés Europeennes	XXII	257 — 297
263a	Pietro Nasini	Avrupa Ekonomik Topluluğunda Vergi Ahenkleştirilmesi	XXII	299 — 333
264	Douglas Dossier	The Theoretical Aspects of Tax Harmanisation	XXII	335 — 361
264a	Douglas Dossier	Vergi Ahenkleştirilmesinin Teorik Yönleri	XXII	363 — 384
265	İzzettin Önder	Pareto Dengeleri Açısından Bölünmezlik ve Dışsallık Kavramları	XXIII	1 — 12
266	Hüsnü Kızılyalılı ...	Tasarruf ve Yatırımlar Konusunda Plânlı Dönemin Başarısının Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi	XXIII	14 — 36
267	Özer Ertuna	Sermaye Piyasasında Yeni Geişmeler	XXIII	37 — 54
268	V. Rouquet la Garrigue	Energie, Croissance et Crise ...	XXIII	55 — 64

Sıra No. su	Konferansçı	M e v z u	Cilt	Sahife
268a	V. Rouquet La Garrigue	Enerji, Büyüme ve Kriz	XXIII	65 — 73
269	Turan Yazgan	Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Gelir Dağılımına Et- kisi	XXIII	75 — 98
270	Tarık Kıvanç	Plânlı Dönemde Yatırımlar ve Yatırım Politikası	XXIII	99 — 112
271	İ. Doğan Kargül	Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Ticaret ve Maliye Politikası ...	XXIII	113 — 142
272	Tuncer Bulutay ...	Türkiye'nin 1923 - 1972 Dönemin- deki İktisadî Büyümesi Üzerine Düşünceler	XXIII	143 — 208
273	Nihat Falay	Plânlama - Programlama - Büt- çeleme Sistemi (PPBS) nin Genel Eleştirisi	XXIII	209 — 225
274	S. Yenal Öncel	Katma Değer Vergisi ve Uygula- ma Esasları	XXIII	227 — 247
275	Salih Turhan	Vergileme ve İktisadî Büyüme ...	XXIII	249 — 264
276	Salih Turhan	Kamu Harcamaları ve Gelir Da- ğılımı	XXIII	265 — 279

MÜELLİFLER İNDEKSİ (*)

1 — M. Orhan Dikmen	I, II, III, V, VI, VIII, XIV
2 — Memduh Yaşa	I, II, III, V, IX
3 — Bedi Feyzioğlu	I, II, III, V, IX, X
4 — Aydın Yalçın	I
5 — Suat Başar	I
6 — Ekrem Özelmas	I
7 — Besim Üstünel	I
8 — Rasim Saydar	I
9 — Mübin Başar	I, II, V, VII, IX
10 — Basri Bora	I
11 — Recep Turgay	I, II, V, VIII, XVI
12 — Esat Tekeli	I, II, III, IV
13 — Tahsin Yıldırım	II, V
14 — Talip Güran	II, III
15 — Suat Keskinoğlu	II
16 — Mustafa Nuri Anıl	II
17 — Hikmet Sağcı	II
18 — Mehmet Akmansu	II
19 — Selâhattin Tuncer	III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XII
20 — Sabahaddin Teoman	III
21 — Sahir Erman	III, V, XV
22 — Gıyas Akdeniz	III, V, VI, IX, X, XV, XIX, XXI
23 — Muhlis Ete	III
24 — Kenan Bulutoğlu	III, IV, VI, VII, VIII, IX, XVII
25 — Selçuk Egemen	III
26 — Ahmet Kılıçbay	IV
27 — M. Cevdet Kutadgu	IV
28 — Ralph Turvey	IV
29 — Hermann Eichler	IV

(*) Müellif isimleri karşısındaki rakamlar, yazının bulunduğu ciltlerin seri numarasını göstermektedir.

30 — Osman N. Torun	IV
31 — İdris Küçükömer	IV
32 — Beysan Keyder	IV, XI, XII, XVI
33 — Süleyman Barda	IV, XV
34 — Kemal Tosun	IV, VIII, X
35 — Sadun Aren	V, VI
36 — Akif Erginay	V, IX
37 — Rudolf Stucken	V
38 — Mesut Erez	VI, VII, X
39 — Gülten Kazgan	VI
40 — Ahmet Işıl	VI
41 — Hakkı Musaballı	VI, XII
42 — Zeki Kuruca	VI, XI, XIII, XV, XVIII, XXI
43 — Mükerrerem Hiç	VI
44 — Haydar Kazgan	VI, VII, VIII, IX, X, XII
45 — H. V. Dyke	VII
46 — Nasuhi Bursal	VII
47 — P. Dertilis	VII
48 — Halil Nadaroğlu	VII, IX, XI
49 — Salih Tuğ	VII
50 — Nuri Karacan	VII, VIII, X, XVI
51 — Arslan Başer Kafaoğlu	VII
52 — Nuri Kodamanoğlu	VIII
53 — İsmail Türk	VIII
54 — Tayfur Tarhan	VIII
55 — Ali Şakir Ağan oğlu	VIII
56 — Sevim Görgün	VIII, X, XVI
57 — O. Fikret Arkun	IX
58 — Necmi Tanyolaç	IX
59 — Nezih H. Neyzi	IX
60 — Nuri Eren	X
61 — Orhan Güreli	X, XI, XV, XVI
62 — Arif Nemli	X, XIII
63 — Sadullah Aygün	X
64 — James Murray	XI
65 — Fehamettin Ervardar	XI, XII, XIV, XIX, XXI, XXII
66 — Özhan Eroğuz	XI
67 — Gaston Leduc	XI, XII
68 — Halil Şahin	XI, XIII
69 — İ. Sadi Tınaztepe	XI, XXII
70 — İlhan Özer	XI, XII, XVII, XIX, XX, XXI, XXII
71 — M. Ali Canoğlu	XI, XIII, XV, XIX, XX

72 — P. L. Réyraud	XII
73 — Erdoğan Alkin	XII, XIII, XIV
74 — Vural Ergun	XII
75 — İlban Onur	XII
76 — Galip Dolun	XXI, XXII
77 — Yenal Öncel	XII, XXIII
78 — Paul Senf	XIII, XIV
79 — Esat Çam	XIII, XVIII
80 — Galip İdil	XIII
81 — Mustafa Yuluğ	XIII, XIV
82 — Hayri Öncel	XIII, XVII, XIX, XX
83 — V. Rouguet La Garrigue	XIII, XXIII
84 — C. A. Colliard	XIV
85 — Hüsamettin Kılıç	XIV
86 — Özen Özoymak	XIV
87 — John Karsky	XIV
88 — İbrahim Al Shoureiki	XIV
89 — Nail Çelenoğlu	XIV
90 — Mario Bandini	XIV
91 — Günter Schmölders	XV, XVI
92 — Ugo Sorbi	XV, XVI
93 — Ernest S. Griffith	XV
94 — Tacettin Güven	XV
95 — André Armengaud	XV
96 — Salih Turhan	XV, XXIII
97 — Tadao Yamaguchi	XVI, XVII
98 — C. Lowell Harriss	XVI, XVII, XVIII, XIX, XX
99 — Richard Kerschagl	XVI
100 — Ahmet Harmancı	XVI, XVIII, XIX
101 — Vladimir N. Bandera	XVI
102 — Alan Peacock	XVII
103 — Fuat Andıç	XVII
104 — Carl S. Shoup	XVII, XVIII
105 — Salih Şanver	XVII
106 — Barry N. Siegel	XVII
107 — Kotaro Ikeda	XVII
108 — Mehmet Haskırış	XVII
109 — Vedat Davut Özgözen	XVII
110 — Ahmet Bayrak	XVIII
111 — Rüştü Erimez	XVIII, XIX
112 — Cesare Cosciani	XVIII
113 — Helmut Arndt	XVIII

114 — Kismet H. Erkiner	XVIII, XX
115 — Necmi Karakullukçu	XVIII
116 — Fritz Neumark	XIX
117 — Harley H. Hinrichs	XIX
118 — Miroslaw Orłowski	XIX, XX
119 — Yücel Edil	XIX
120 — Turhan Tükenmez	XX, XXI, XXII
121 — Werner Sichel	XX
122 — Hideo Nakamura	XX
123 — M. Yahya İslâmciođlu	XX
124 — Numan Özsoy	XX
125 — Ramazan Göçmen	XX
126 — Orhan Arıkan	XXI
127 — Mehmet Bayram	XXI
128 — Cengiz Altuğ	XXI
129 — Bahri Kandıđ	XXI, XXII
130 — Wolfgang Juretzek	XXI
131 — Hans Ficker	XXI
132 — Bülent Çaycık	XXII
133 — Vural Arıkan	XXII
134 — Karl Häuser	XXII
135 — Burhan Şenatalar	XXII
136 — Pietro Nasini	XXII
137 — Douglas Dosser	XXII
138 — İzzettin Önder	XXIII
139 — Hüsnü Kızıyallı	XXIII
140 — Özer Ertuna	XXIII
141 — Turan Yazgan	XXIII
142 — Tarık Kıvanç	XXIII
143 — İ. Doğan Kargül	XXIII
144 — Tuncer Bulutay	XXIII
145 — Nihat Falay	XXIII

MEVZU İNDEKSİ

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
I — Umumi Maliye Teorisi ve Tatbikatı				
31	A. Memduh Yaşa ...	Müşterek Piyasa ve Doğurduğu Mali Meseleler	III	141 — 152
39	Ahmet Kılıçbay	İktisat İlminin Gelişmesi Karşısında Maliye Politikasının Aldığı İstikamet	IV	59 — 64
65	Ahmet Zühtü İşıl ...	Mali Politika İmkânlarının Gerçekleşebilme Hudutları	VI	83 — 98
80	Halil Nadaroğlu	Teoride ve Pratikte Parafiskalite	VII	129 — 156
96	Kemal Tosun	Devlet Maliyesinde Reorganizasyon ve Rasyonalizasyon Problemi	VIII	199 — 219
97	Gıyas Akdeniz	Türkiye'de Devlet Fonksiyonlarının Gelişme Seyri ve Devlet Faaliyetlerinin Finansmanında Bazı Problemler	IX	1 — 18
127a	Gaston Leduc	Resmî Dili Fransızca Olan Afrika Devletlerinde Maliyenin Durumu Hakkında Bazı Mütalâalar	XI	95 — 104
134a	P. L. Réynaud	İktisadî Psikoloji ve Maliye	XII	19 — 26
138	İlban Onur	Gelir Vergisinde Müterakkilğin Ölçülmesi	XII	87 — 100
145a	Paul Senf	Batı Almanya'da Maliye Politikasının Problemleri	XIII	19 — 32
169a	G. Schmölders	Mali Psikoloji	XV	11 — 18
265	İzzettin Önder	Pareto Dengeleri Açısından Bölünmezlik ve Dışsallık Kavramları	XXIII	1 — 13
275	Salih Turhan	Vergileme ve İktisadî Büyüme	XXIII	249 — 264
276	Salih Turhan	Kamu Harcamaları ve Gelir Dağılımı	XXIII	265 — 279

II — Devlet Gelirleri, Vergi Politikası

2	Memduh Yaşa	Türk Gelir Vergisine Müteallik Bazı Meseleler	I	9 — 21
---	-------------------	---	---	--------

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
3	M. O. Dikmen	Liberal, Bitaraf ve Müdahaleci Vergi Politikaları	I	23 — 39
4	B. N. Feyzioğlu	Muamele Vergisi, Gelir Vergisinin Yerini Tutabilir mi?	I	41 — 57
7	Besim Üstünel	Gelir ve Servet Vergilerinin İktisadî Tesirleri	I	83 — 91
10	Basri Bora	Kıymet Esasına İstinad Eden Yeni Gümrük Tarifemiz	I	113 — 123
11	Recep Turgay	Türkiye'de Gelir Vergisi Tatbikatı	I	127 — 153
15	M. O. Dikmen	Asgarî Geçim Haddi Üzerinde Düşünceler	II	41 — 64
16	A. Memduh Yaşa ...	Muamele Vergilerinde Teklif Safhası	II	65 — 80
22	M. N. Anıl	Müttekâmil Bir Gümrük Sistemine Olan İhtiyacımız	II	159 — 186
24	Mehmet Akmansu ...	Gümrük Tarifelerinde İndirim Sağlama Konusunda Milletlerarası Çalışmalar ve 1956 Tarife Müzakereleri	II	203 — 213
26	Sabahaddin Teoman	1957 Malî Yılında Yürürlüğe Giren Vergi ve Mükellefiyetlerin Prensipleri ve Mahiyetleri Hakkında Açıklamalar	III	25 — 49
28	M. O. Dikmen	Mütehavvil Gelirler ve Yıllık Vergileme Devresi	III	73 — 102
37	Esat Tekeli	Türkiye'de Vergi Politikası ve Türkiye'de Vergi Politikası	IV	1 — 11
41	Ralph Turvey	İktisatçı Görüşü ile Vergileme ...	IV	87 — 91
45	B. Keyder	Ziraî Sektörde Vergilendirme ...	IV	157 — 171
46	K. Bulutoğlu	Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksiyon: Poujade Hareketi	IV	173 — 197
47	Süleyman Barda ...	Enflasyon ve Vergi Politikası ...	IV	199 — 226
49	M. O. Dikmen	Ziraî Kazançların Vergilendirilmesi, Sâbit Ortalama ve Zarar Nakli	V	1 — 21
53	Recep Turgay	Türkiye'de Ziraî Kazançlar Nasıl Vergilendirilmelidir?	V	87 — 114
58	S. Tuncer	İktisadî Kalkınma ve Âmme Varidatı	V	175 — 204
62	Mesut Erez	Devlet Yatırımları ve Fevkalâde Kazançların Vergilendirilmesi	VI	23 — 32
64	Gülten Kazgan	Geri Kalmış Memleketlerde Kapital Birikimi ve Vergi Politikası	VI	67 — 82

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
66	Gıyas Akdeniz	Türkiye'de Yatırımlar ve Vergi Politikası	VI	99 — 106
69	Haydar Kazgan	İtalyan Vergi Sisteminde Yatırım İndirimi	VI	125 — 138
69	Selâhattin Tuncer	Türkiye'de Ämme Varidatının Durumu ve Meseleleri	VI	139 — 168
71	M. Zeki Kuruca	Yatırım İndirimi ve Maliye Politikası	VI	169 — 188
72	Mükerrem Hiç	Revalüasyon Kavramı ve Revalüasyonun Vergi Adaleti Üzerindeki Akisleri	VI	189 — 200
74	Mübin Başar	Gelir Vergisi	VII	9 — 20
77	Kenan Bulutoğlu	Türk Vergi Sisteminde Reform Meselesi	VII	67 — 101
83	Nuri Karacan	Monopol Halinde Verginin İn'ikası	VII	197 — 219
84	A. Başer Kafaoğlu	Kalkınmanın Sosyal Açısı ve Vergi Reformu Komisyonu Raporu	VII	221 — 236
93	Nuri Karacan	Vasıtalı - Vasıtasız Vergiler ve Fiyatlar Genel Seviyesi	VIII	143 — 160
94	Sevim Görgün	Tarım Sektörünün Vergilendirilmesi ve Arazi Vergileri	VIII	161 — 168
101	Selâhattin Tuncer	Yaşayan Servet Vergilerinden Örnekler	IX	55 — 85
102	Nezih H. Neyzi	Petrol Sanayiinde Vergi ve Finansman Meseleleri	IX	85 — 110
106	Haydar Kazgan	Ücret Artışları, Vergi Tesiri ve Servet Teşekkülü	IX	161 — 170
116	Arif Nemli	Hızlandırılmış Amortisman ve Yatırım İndirimi	X	119 — 141
117	Sadullah Aygün	İhracatta Vergi İadesinin Özellikleri	X	143 — 151
122	Beysan Keyder	Sabit Kıymetlerin Reevalüasyonu	XI	21 — 33
128	Halil Şahin	İhracatta Vergi İadesi	XI	105 — 143
131	Zeki Kuruca	Türk Vergi Sisteminde Asgarî Vergilendirme Usulleri, "Asgarî Mükellefiyet Sistemi"	XI	183 — 196
133	Hakkı Musaballı	Çağdaş Gider Vergileri	XII	1 — 8
136a	Gaston Leduc	Gelişme Yolundaki Memleketlerde Ziraat Vergileme	XII	49 — 56
137	Vural Ergun	Servet Bildirimi ve Türkiye'deki Uygulaması	XII	57 — 86
141	İlhan Özer	Devlet Alacaklarının Tahsili	XII	129 — 145

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
143	F. Ervardar	Vergi Tatbikatımıza Ait Bazı Problemler	XII	157 — 170
150	Zeki Kuruca	Kalkınmaya Uygun Vergi Politikası	XIII	95 — 133
151	Halil Şahin	İhracatta Vergi İadesi Rejimi Uygulaması ve Sonuçları	XIII	135 — 144
152	Mustafa Yuluğ	Sovyetler Birliği Vergi Sistemi ...	XIII	145 — 157
156	Arif Nemli	Anonim Şirketlerin Dağıtılmayan Kârları	XIII	233 — 261
157a	C. A. Colliard	Fransız Plânlamasının Hukukî ve Malî Yönleri	XIV	21 — 37
162	Mustafa Yuluğ	Türkiyede Tarım Kesiminde Vergi Yüğü	XIV	163 — 174
171a	Ugo Sorbi	İtalya'da Tarım Vergileri Sistemi	XV	53 — 70
174	Orhan Güreli	Tarım Kazançlarının Vergilendirilmesindeki Son Gelişmeler ...	XV	113 — 132
176	Tacettin Güven	Vergi Yükünün Gerçek ve Tüzel Kişiler Bakımından Dağılışı ...	XV	213 — 236
181a	Tadao Yamaguchi ...	1945 den Sonra Japonya'da İktisadî ve Sosyal Kalkınma ile İlişkin Takip Edilen Maliye Politikası	XVI	23 — 42
183a	Ugo Sorbi	Anahatlarıyla İtalya'da Vergi Reformu	XVI	79 — 86
185a	C. Lowell Harriss ...	Enflasyon Kontrolünde Âmme Maliyesinin Kullanılması	XVI	111 — 125
189a	Richard Kerschagl ...	Avusturya Cumhuriyetinin Malî Anayasası ve Vergi Sistemi ...	XVI	195 — 211
191a	V. N. Bandera	Yardım Alan Ülkeler Tarafından Sağlanan Vergi Kolaylıkları ve Dış Yatırımcıların Uyarılması	XVI	245 — 260
194a	Fuat Andıç	Gelir Dağılımının Pratik Bazı Yönleri ve Yeniden Dağılımı	XVII	27 — 34
195a	Carl S. Shoup	A.E.T. nin Altı Üyesi Arasında Vergi Ahenkleştirmesi İhtiyacı ve Geleceği	XVII	49 — 60
201	Kotaro Ikeda	1930 Seneleri Başlangıcında Japon Maliye Politikası — Japon Maliye Politikası Tarihinde Bir Dönüm Noktası —	XVII	191 — 200
202	Mehmet Haskırıç ...	Gelir ve Kurumlar Vergilerinde Yatırım İndirimi	XVII	201 — 224
203a	C. Lowell Harriss ...	Vergi Politikasının Hedefleri: Gayelere Bakış	XVII	245 — 265

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
205	Carl S. Shoup	Avrupa Ekonomik Topluluğunun Gelecekteki Yeni Üyeleri Açısından Vergi Ahenkleştirmesi	XIX	45 — 59
209a	Cesare Cosciani	Katma Değer Vergisi	XVIII	135 — 153
210	Zeki Kuruca	Kalkınmaya Uygun Vergi İdaresi	XVIII	155 — 186
218	Gıyas Akdeniz	Az Gelişmiş Memleketler ve Vergi Adaleti	XVIII	15 — 28
219a	Fritz Neumark	İktisadî Gelişme, İktisadî İstikrar ve Maliye Politikası	XIX	83 — 101
220	Hayri Öncel	Maliye Politikası	XIX	103 — 122
221a	Harley H. Hinrichs	Oyun Teorisi ve Rasyonel Vergi Kaçakçısı	XIX	133 — 143
223a	Mirosław Orłowski...	Polonya Malî Sistemi : Millî Ekonominin Sevk ve İdaresi	XIX	177 — 182
224	İlhan Özer	Gider Vergileri Reformu	XIX	183 — 223
226	Yücel Edil	Vergi Strüktürlerinin Uluslararası Rekabete Etkileri	XIX	265 — 299
229a	C. Lowell Harriss ...	Toprağın Vergilendirilmesi ve İktisadî Gelişme	XX	21 — 37
230	Turhan Tükenmez ...	Sermaye Şirketlerinin Dağıtılan Kazançları ve Hissedarların Vergilendirilmesi	XX	39 — 64
232	İlhan Özer	Devlet Gelirlerinde Gelişmeler ...	XX	89 — 107
235a	Hideo Nakamura ...	Japon Vergi Sisteminin Dış Veçhesi	XX	211 — 244
236	Hayri Öncel	Türkiye'de Tekel Rejiminin Reformu	XX	245 — 270
237	M. Yahya İslâmcıoğlu	Türkiye'de Gider Vergileri Sistemi ve Geleceği	XX	271 — 309
238	Numan Özsoy	Türkiye'de Yabancı Sermayeye İlişkin Malî Meseleler	XX	311 — 342
242	Gıyas Akdeniz	Finansman Kanunu ve Düşündürdükleri	XXI	15 — 39
244	İlhan Özer	Ekonomik Gelişme Dönemleri İçinde Vergi Bünyesinde Değişmeler	XXI	87 — 111
245	Mehmet Bayram ...	İşletme Vergisi ve Tatbikatı ...	XXI	113 — 133
246	Cengiz Altuğ	Gayrimenkullerin Vergilendirilmesi	XXI	139 — 161
247	Bahri Kandaş	Finansman Kanunu ve Uygulama Sonuçları	XXI	163 — 183
248	Turhan Tükenmez ...	Net Servet Vergisi	XXI	185 — 209
249a	Wolfgang Juretzek ...	Avrupa Ekonomik Topluluğunda Muamele Vergilerinin Harmonizasyonu	XX	219 — 224

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
250a	Wolfgang Juretzek ...	Federal Almanya'da Katma Değer Vergisi - Sistem ve Tecrübeler -	XXI	251 — 275
256	Turhan Tükenmez ...	Türk Deniz Ticaret Politikasının Ekonomik ve Malî Yönden Değerlendirilmesi	XXII	107 — 126
259	Fehamettin Ervardar	Niçin ve Nasıl Bir Vergi Reformu Gereklidir?	XXII	127 — 142
263a	Pietro Nasini	Avrupa Ekonomik Topluluğunda Vergi Ahenkleştirilmesi ...	XXII	299 — 333
264a	Douglas Dosser	Vergi Ahenkleştirilmesinin Teorik Yönleri	XXII	363 — 384
269	Turan Yazgan	Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi	XXIII	75 — 98
274	Yenal Öncel	Katma Değer Vergisi ve Uygulama Esasları	XXIII	227 — 247

III — Devlet Masrafları

25	Selâhattin Tuncer ...	İktisadî Kalkınma ve Masraf Politikası	III	1 — 24
50	Memduh Yaşa	Devlet Faaliyetinin ve Âmme Masraflarının Optimal Seviyesi	V	23 — 34
86	M. N. Kodamanoğlu	Nüfus Yapımız Açısından Eğitim Sistemimiz ve Malî Meseleleri	VIII	15 — 32
103	N. Tanyolaç	İlmî ve Teknik Araştırmaların Finansmanı	IX	111 — 128
199a	Barry N. Siegel	Âmme Masrafları ve İktisadî Büyüme Hakkında Bazı Teorik Düşünceler	XVII	151 — 161
207a	C. Lowell Harriss ...	Kamu Harcamaları ile İlgili Bazı İktisadî Meseleler	XVIII	59 — 68
252	Zeki Kuruca	Türkiye'de Nüfus Artışı ve Kamu Harcamaları	XXI	307 — 320

IV — Bütçe ve Bütçe Politikası

1	Aydın Yalçın	Bütçe ve İktisat Politikamız	I	1 — 8
18	B. N. Feyzioğlu	Bütçe Birliği ve Konsolide Bütçe Hesapları	II	101 — 116
29	B. N. Feyzioğlu	Bütçe ve İktisadî Plân	III	103 — 126
35	Esat Tekeli	Türkiye'de İlk Bütçe	III	207 — 211

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
57a	Rudolf Stucken	Federal Almanya Cumhuriyetinin Bütçe ve Bütçe Politikasında Değişiklik	V	163 — 173
63	Kenan Bulutoğlu ...	Ağustos Devaluation'u, Dış Ticaret Açığı ve Bütçe Politikası ...	VI	33 — 66
89	İsmail Türk	Türkiye'de Bütçe Reformuna Nihçin İhtiyaç Vardır? Türkiye'de Bütçe Reformu Nasıl Olmalıdır?	VIII	63 — 90
91	Selâhattin Tuncer ...	Türkiye'de Varidat Bütçesi Tahminleri İle Millî Gelir Arasındaki Münasebetler	VIII	109 — 128
105	Bedî N. Feyziöğlü ...	Bütçedeki Genelîk (Umumiyet) Prensipleri	IX	145 — 159
115	Selâhattin Tuncer ...	Yeni Anayasaya Göre Bütçenin Tasdiki ve Bu Sistemin Tenkidi	X	101 — 118
119	B. N. Feyziöğlü	Muhasebei Umumiye Kanunu Tasarısı Üzerinde Düşünceler ...	X	163 — 175
144	Yenal Öncel	Türkiye'nin 1966 ve Daha Önceki Yıllara Ait Bütçeleri ve Tatbikatı (Mukayeseli Analiz)	XII	171 — 182
159a	Paul Senf	Bütçe Açık ve Fazlaları Maliye Politikasının Birer Aletleri midirler?	XIV	103 — 114
173a	Ernest S. Griffith ...	Amerika Birleşik Devletlerinde Bütçeleme Usulü	XV	101 — 112
193a	Alan Peacock	Hükümet Bütçesinin Dağılım Üzerindeki Tesirlerinin Ölçülmesinde Karşılaşabileceğimiz Muhtelif Meseleler	XVIII	9 — 17
233a	Mirosław Orłowski...	Polonya Mali Sistemi: İktisadî Plânlamada Devlet Bütçe Mali Bilançosu	XX	135 — 157
241	Orhan Arıkan	Program ve Bütçeden Program Bütçeye	XXI	1 — 14
255	Bülent Çaycık	Nakit Bütçeleri ve İşletme Sermayesi Değerlendirmelerinin Önemi ve Kuruluşlara Sağladığı Faydalar	XXII	85 — 106
273	Nihat Falay	Plânlama - Programlama - Bütçeleme Sistemi (PPBS) nin Genel Eleştirisi	XXIII	209 — 225

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
V — Devlet Borçları				
38	Selâhattin Tuncer ...	İktisadî Kalkınmada Âmme Kredisinin Rolü ve Ehemmiyeti ...	IV	13 — 58
43	O. N. Torun	Devletlerarası Borçlar	IV	121 — 146
54	Sadun Aren	Devlet Borçlarının Sınırları Me-selesi	V	115 — 121
104	Memduh Yaşa	Türkiye'de Dış Borçların Takip Ettiği Gelişme	IX	129 — 144
113	Gıyas Akdeniz	1933 Türk Borcu Tahvillerinin İt-fası	X	75 — 82
118	Sevim Görgün	Gelişen Bir Ekonomide İhtiyarî İç Devlet Borçlarının Rolü ve Borg İdaresi	X	153 — 162
139	Selâhattin Tuncer ...	Merkez Bankasının Hazineye Kı-sa Vâdeli Avansları	XII	101 — 116
184	Sevim Görgün	Devlet Borçlarının İdaresinde Fa-iz Problemi	XVI	87 — 94
VI — Vergi Hukuku				
5	Suat Başar	Vergi Kazasının Mahiyeti	I	59 — 72
8	Rasim Saydar	Vergi Hukukumuzda Mali İшти-rakler	I	93 — 102
9	Mübin Başar	Vergi Hukukunda Tefsir	I	103 — 112
12	Esat Tekeli	Bizde Vergi Hukuku ve Vergi Kazası	I	154 — 161
13	Tahsin Yıldırım	Türk Gümrük Vergisinin Matrahı	II	1 — 12
14	Recep Turgay	Gelir Vergisinde Esnaf Muaflığı-nın Genel ve Özel Şartları	II	13 — 39
17	Talip Güran	5815 sayılı Kanunun 2 nci mad-desinin B Bendinin Tahlil ve Tenkidi	II	81 — 100
19	Mübin Başar	Vergi Hukuku Bakımından Za-rarların Mahiyeti	II	117 — 128
20	Esat Tekeli	Vergi Hukuku İle İlgili İki Me-sele	II	129 — 142
27	Sahir Erman	Hileli Vergi Suçları Hakkında Bazı Düşünceler	III	51 — 71
30	Talip Güran	5815 Sayılı Kanunun 2 nci Mad-desi C. Bendinin Tahlil ve Ten-kidi	III	127 — 140
32	Gıyas Akdeniz	Türk Gelir Vergisine Göre Ticarî Kazanç Kavramı	III	153 — 165

Sıra No. su	Konferansı	Mevzu	Cilt	Sahife
40	M. C. Kutadgu	Türk Gelir Vergisi Sisteminde Menkul Sermaye İratları Stopajı ve Tatbikatı	IV	65 — 85
51	Tahsin Yıldırım	Gümrük Kanununun Tâdili Meselesi	V	35 — 53
52	Mübin Başar	Veraset ve İntikâl Vergisi Hakkında Düşünceler	V	55 — 86
55	Âkif Erginay	Vergi Hukukunun Mevzu ve Muhtariyeti	V	123 — 131
59	Sahir Erman	Vergi Usûl Kanununda Yer Alan Ceza Hukuku Kaideleri	V	205 — 226
60	Gıyas Akdeniz	Türkiye'de Bina İratlarının Vergilendirilme Şekilleri	V	227 — 232
67	Hakkı Musaballı ...	Gelir Vergisinde Servet Beyanı	VI	109 — 118
73	Mesut Erez	Vergi Hukukumuzda Mücbir Sebepler, Ağır Hastalık Hali	VII	1 — 7
81	Selâhattin Tuncer ...	Servet Vergileri	VII	157 — 178
82	Salih Tuğ	İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı	VII	179 — 195
95	Recep Turgay	Türkiye'de Malî Kazanın Bugünkü Durumu	VIII	169 — 198
98	Âkif Erginay	Anayasamızın Malî Hükümleri ...	IX	19 — 28
99	O. Fikret Arkun	Vergi Kanunlarına Göre İktisadî Kıymetlerin Değerlendirilmesi	IX	29 — 43
109	Mesut Erez	Plânlı Kalkınma ve Vergi Sistemimizin İslâhı Mevzuunda Sarfedilen Gayretler	X	1 — 24
123	F. Ervardar	Memleketimizde Vergi Kaçakçılıkları ve Vergi Mürakabesi ...	XI	35 — 49
124	Özhan Eroğuz	Sermaye Kazançlarının Vergilendirilmesi	XI	51 — 59
125	Orhan Güreli	Vergi Reformları - Ortalama Kâr Haddi Müessesesi - Gider Bildirimi Esası - Uzlaşma - Ceza İndirimleri	XI	61 — 72
126	Halil Nadaroğlu	Vergi Kontrolünde Gider Esası Müessesesi	XI	73 — 81
130	İlhan Özer	Türkiye'de Veraset ve İntikâl Vergisi Tatbikatı	XI	167 — 181
140	Galip Dolun	Malî Kaza	XII	117 — 128
149	Galip İdil	Gelir Vergisinde Beyan Esasının Tetkiki ve İlk Tarhiyat Esasının Teklifi	XIII	81 — 93
160	Özen Özoymak	Uzlaşma Müessesesi	XIV	115 — 143
164	Nail Çelenoğlu	Vergi Hukukunda Delil Sistemi	XIV	187 — 192

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
166	F. Ervardar	Vergi Uygulamasıyla İlgili Bazı Meseleler	XIV	205 — 260
170	Gıyas Akdeniz	Vergi Kanunları ve Vergi Anketleri	XV	19 — 32
172a	Sahir Erman	Türk Vergi Hukukunda Yer Alan Ceza Hukukuna ait Prensipler	XV	73 — 88
179	Zeki Kuruca	Türkiye'deki Vergi Kaçakçılığı Hesabı Üzerine Bir Deneme ...	XV	277 — 294
180	Salih Turhan	Gelir Vergisinde Peşin Ödeme ...	XV	295 — 306
182	Orhan Güreli	Gayrimenkul Sermaye İratlarının Vergilendirilmesi	XVI	43 — 70
186	Recep Turgay	İkrazatçıların Gelir ve Gider Vergileri Açısından Durumları ...	XVI	127 — 142
190	Ahmet Harmancı ...	Türkiye'de Küçük Ticaret ve San'at Erbabının Vergi Durumu	XVI	213 — 230
204	Vedat Davut Özgözen	Türk Mali Yargı Sistemi	XVII	267 — 293
206	Ahmet Bayrak	Vergi Hukukunda İspatlama ile İlgili Sorunlar	XVIII	29 — 47
212	Kismet H. Erkiner ...	Hileli Vergi Suçu	XVIII	221 — 265
216	Ahmet Harmancı ...	Fikir ve San'at Mahsulleri ve Bunların Vergi Karşısındaki Durumu	XVIII	409 — 446
227	Ahmet Harmancı ...	Ortalama Kâr Hadleri ve Tatbikatı	XIX	301 — 332
228	Fehamettin Ervardar	Vergilendirme ile İlgili Muhtelif Meseleler	XIX	333 — 363
239	Ramazan Göçmen ...	Beyana Dayanan Vergilerde Başarı Şartları	XX	343 — 364
243	Fehamettin Ervardar	Vergi Olaylarımız	XXI	41 — 85
254	İlhan Özer	Vergi İdaresi	XXII	45 — 83
258	Galip Dolun	Emlâk ile İlgili Vergilendirmelerde, Rayiç Değer ve Beyan Esasları ile Ceza Uygulaması	XXII	143 — 153
259	İ. Sadi Tınaztepe ...	Vergi İhtilâfları	XXII	155 — 184
260	Vural Arıkan	Türk Vergi Hukukunda Karşılıklar	XXII	185 — 199

VII — Devlet Muhasebesi

23	Hikmet Sağcı	Modern Bütçe ve Muhasebe Te-lâkkileri Muvacehesinde Türk Devlet Muhasebesinin Durumu	II	187 — 202
56	B. N. Feyzioğlu	Millî Muhasebesinin Vazife ve Fonksiyonları	V	133 — 150
88	Tayfur Tarhan	Türkiye'de Devlet Muhasebesi ve Muzaaf Usul	VIII	51 — 61

Sıra No. su	Konferansçı	M e v z u	Cilt	Sahife
VIII — Mahalli İdareler Maliyesi				
107	Halil Nadaroğlu	Malî Tevzin, Bazı Kamu Gelirle- rinin Paylaşılması	IX	171 — 184
108	Kenan Bulutoğlu ...	Bölge Kalkınması ve Devlet Hiz- metleri Arzı	IX	185 — 194
110	Orhan Güreli	Mahalli İdareler Maliyesinin İs- lâhı Hakkında Görüş ve Düşün- celer	X	25 — 48
129	İ. Sadi Tınaztepe ...	Özel İdarelerin Fiskalitesi	XI	145 — 165
198	İlhan Özer	Gelirlerin İdareler Arası Dağılımı ve Türkiyedeki Son Gelişmeler	XVII	101 — 137
IX — Devlet Teşebbüsleri				
6	Ekrem Özelmas	İktisadî Devlet Teşekküllerinin Mürakabesi	I	73 — 82
33	Muhlis Ete	Türkiye'de Devlet Bütçesi Dışın- da Kalan Devlet İşletmelerinin Tâbi Oldukları Murakabe Şe- killeri	III	167 — 190
85	Ali Şakir Ağanoglu	Vakıflar Genel Müdürlüğü Çä- lışmaları	VIII	1 — 13
87	Haydar Kazgan	Plânlı Devrede Devlet İşletmecii- liğinin Çalışma İlkeleri	VIII	33 — 49
112	Haydar Kazgan	Plânlı Ekonomilerde Devlet İşlet- melerinin En İyi Cesameti Me- selesi	X	59 — 73
120	Kemal Tosun	Devlet İdaresinde Koordinasyon Hakkında Bazı Mütalâalar ...	X	177 — 189
153	Hayri Öncel	Darphane ve Damga Matbaasının Reorganizasyonu	XIII	159 — 176
X — İktisat Politikası				
34	Kenan Bulutoğlu ...	Fransız Plânlamasında Yatırımla- rın Finansman Yolları	III	191 — 205
36	Selçuk Egemen	Blokaj ve Deblokaj Mekanizması	III	213 — 218
44	İ. Küçükömer	Para Politikası Gâyelerini Ger- çekleştirmekte Neden Muvaf- fak Olmayabilir	IV	147 — 156
61	M. Orhan Dikmen ...	Müşterek Pazar ve Türkiye	VI	1 — 22
68	Sadun Aren	Yatırım İndirimi ve İktisadî Po- litika	VI	119 — 123

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
75	Haydar Kazgan	Devlet Hizmetlerinin Finansmanı ve Devlet Sektöründe Fiyat Politikası	VII	21 — 45
76a	H. Van Dyke	Dış Yardımda Yeni Ölçü	VII	57 — 66
79a	P. Dertilis	Yunanistan'ın Müsterek Pazara Katılması	VII	124 — 128
90	M. Orhan Dikmen ...	Kalkınma Plânında Yatırımların Finansmanı	VIII	91 — 107
92	Kenan Bulutoğlu ...	Kalkınma Plânımız ve Finansmanı	VIII	129 — 141
100	Mübin Başar	"Yatırımlar Finansman Fonu Teşkil ve Tasarruf Bonoları İhracı Hakkında Kanun" Üzerinde Düşünceler	IX	45 — 54
111	Nuri Eren	Az Gelişmiş Memleketlerin Milletlerarası Finansmanı	X	49 — 58
114	Nuri Karacan	İktisadî Gelişmeyi Gerçekleştirme Aracı Olarak Milletlerarası Sermaye Hareketleri	X	83 — 100
121a	James Murray	Birleşmiş Milletlerin Finansmanı	XI	11 — 19
135	Erdoğan Alkin	Makro - Ekonomik Bir Büyüme Modelinde Vergi Fonksiyonları	XII	27 — 35
146	Esat Çam	Milletlerarası Malî Meseleler ...	XIII	33 — 46
147	Beysan Keyder	Yatırım Birlikleri	XIII	47 — 58
154	Erdoğan Alkin	Kamu Yatırımlarının Çeşitli Kamu Kesimleri Arasında Dağılımı	XIII	177 — 184
155a	V. R. La Garrigue ...	Fransa'nın Ekonomik Gelişme Yardımlarının 1964 ten beri Gösterdiği İnkışaf	XIII	213 — 232
158	Hüsamettin Kılıç ...	Ortak Pazar	XIV	39 — 87
161a	John Karsky	Batı Avrupa Entegrasyonu	XIV	153 — 162
163a	İ. Al Shoureiki	Orta Doğuda Serbest İktisat Politikası	XIV	181 — 186
165a	Mario Bandini	Güney İtalyada Ziraat ve Cemaat Kalkınması ve Diğer Akdeniz Memleketleriyle Mukayesesi ...	XIV	199 — 203
167a	M. Orhan Dikmen ...	İktisadî Gelişme ve Vergileme ...	XIV	273 — 282
168	Erdoğan Alkin	Kamu Yatırım Harcamalarının Çeşitli Bölgeler Arasında Dağılışı	XIV	283 — 307
175a	Süleyman Barda ...	Modern Ulaştırımda Finansman Meselesi ve Türkiye'deki Durum	XV	175 — 212
177a	André Armengaud...	Ortak Pazarın İktisadî Zorlukları	XV	245 — 250

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
187a	Günter Schmölders...	Köln'deki On Yıllık İktisadî ve Sosyal Davranış Araştırması ...	XVI	153 — 161
192	Nuri Karacan	Malî Aracı Müesseseler, Malî Piyasalar ve Büyüme	XVII	93 — 100
197a	Tadao Yamaguchi ...	Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Tesirlerinin İktisadî Analizi	XVII	163 — 177
200	Hayri Öncel	Fransa'da İktisadî ve Malî Plân-lama	XVI	261 — 277
211a	Helmüt Arndt	Gelişmekte Olan Ülkelerde Plân-lama ve Piyasa Ekonomisi ...	XVIII	205 — 220
213	Kenan Bulutoğlu ...	Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Oluşumu, Ücret Haddi ve İktisadî Gelişme	XVIII	283 — 306
214	Necmi Karakullukçu	Millîterarası Vergi Anlaşmaları	XVIII	331 — 370
215	Esat Çam	Müşterek Pazar ve Türkiye	XVIII	371 — 388
231a	Werner Sichel	Oligopol Piyasa Tipi Üzerine ...	XX	77 — 88
253	Bahri Kandaş	Uzun Devrede Türkiye'nin İkti-sadî Büyümesi	XXII	1 — 43
261a	Karl Häuser	Piyasa Ekonomisinde Sermaye Piyasasının Rolü	XXII	213 — 223
262	Burhan Şenatalar ...	Fayda - Maliyet Analizinin Kap-samı - Fayda ve Maliyet Kav-ramları	XXII	225 — 255
266	Hüsnü Kızılyallı	Tasarruf ve Yatırımlar Konusunda Plânlı Dönemin Başarısının Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi	XXIII	15 — 36
268a	V. Rouquet La Gar-rigue	Enerji, Büyüme ve Kriz	XXIII	65 — 73
270	Tarık Kıvanç	Plânlı Dönemde Yatırımlar ve Yatırım Politikası	XXIII	99 — 112
271	İ. Doğan Kargül ...	Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Ticaret ve Maliye Politikası ...	XXIII	113 — 142
272	Tuncer Bulutay	Türkiye'nin 1923 - 1972 Dönemin-deki İktisadî Büyümesi Üzerin-deki Düşünceler	XXIII	143 — 208
XI — İşletme				
21	Suat Keskinöglü ...	İşletme Ekonomisinde Bütçe Mef-humu Hakkında	II	143 — 158
48	Kemal Tosun	Mevzuatımızda Maliyet Rejimi ...	IV	227 — 248
78	Nasuhi Bursal	Amortisman ve Vergi Arasındaki Münasebetler	VII	103 — 223
132	M. Ali Canoğlu	Muhasebede Normalizasyon	XI	197 — 223

Sıra No. su	Konferansçı	M e v z u	Cilt	Sahife
142	Haydar Kazgan	Türkiye'de Yaygın Küçük Firma Politikasının İktisadi ve Mali Neticeleri	XII	147 — 155
148	M. Ali Canoğlu	Ekonomide Muhasebenin ve Hesap Uzmanının Rolü	XIII	59 — 80
178	M. Ali Canoğlu	Muhasebe Sistemleri ve Usulleri	XV	251 — 276
188	Beysan Keyder	İşletmelerde Sermaye İhtiyacı ve Sermaye Temini	XVI	163 — 173
196	Salih Şanver	İşletme Vergiciliği	XVII	61 — 84
208	Rüştü Erimez	Yedek Akçeler	XVIII	69 — 116
217a	C. Lowell Harriss ...	İşletmelerin Vergilendirilmesi ve İktisadi Kalkınma	XIX	23 — 44
222	M. Ali Canoğlu	Vergi Mevzuatımızda Maliyet ...	XIX	145 — 157
225	Rüştü Erimez	Bilânçoların Yeniden Değerlenmesi	XIX	225 — 264
234	M. Ali Canoğlu	Vergi Mevzuatımızda Amortismanlar	XX	159 — 182

XII — Hukuk

42	H. Eichler	İktisat İlimi Öğrenimi Çerçevesi İçinde Hususî Hukuk Sistemi	IV	99 — 106
240	Kısmet H. Erkiner...	Mali ve İktisadi Buhran Halleri İle İlgili Mevzuat ve Hürriyetler Rejimi	XX	365 — 400
251a	Hans Ficker	Teşebbüslere Ortak Pazar Çerçevesinde Yapılan Uluslararası İşbirliğinin Hukukî Vecheleri	XXI	293 — 306

MALİYE ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

- 1 — Maliye Enstitüsü Konferansları, I. Seri, 1956.
- 2 — H. Laufenburger : Mukayeseli Maliye, 1956.
- 3 — M. Orhan Dikmen : Asgari Geçim İndirimi, 1956.
- 4 — Maliye Enstitüsü Konferansları, II. Seri, 1958.
- 5 — Maliye Enstitüsü Konferansları, III. Seri, 1958.
- 6 — Maliye Enstitüsü Konferansları, IV. Seri, 1959.
- 7 — A. Hansen : Para Teorisi ve Maliye Politikası, 1959 ve 1961.
- 8 — M. Yaşa : Amme Masrafları, 1959.
- 9 — B. N. Feyzioglu : Millî Muhasebe — Devlet Muhasebesi, 1960.
- 10 — Maliye Enstitüsü Konferansları, V. Seri, 1961.
- 11 — K. Bulutoğlu : Vergi Politikası, 1962.
- 12 — Maliye Enstitüsü Konferansları, VI. Seri, 1962.
- 13 — Maliye Enstitüsü Konferansları, VII. Seri, 1963.
- 14 — Maliye Enstitüsü Konferansları, VIII. Seri, 1964.
- 15 — İ. H. Yeniay : Yeni Osmanlı Borçları Tarihi, 1964.
- 16 — G. Kazgan - H. Kazgan : Türkiye'de Maliye Politikası, 1964.
- 17 — Maliye Enstitüsü Konferansları, IX. Seri, 1964.
- 18 — Maliye Enstitüsü Tercümeleleri, I. Seri, 1965.
- 19 — Maliye Enstitüsü Konferansları, X. Seri, 1965.
- 20 — M. Orhan Dikmen : Türkiye'de Tasarruf Bonoları, 1965.
- 21 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XI. Seri, 1965.
- 22 — Maliye Enstitüsü Tercümeleleri, II. Seri, 1965.
- 23 — J. M. Buchanan : Maliye Teorisi ve Politik İktisat, 1966.
- 24 — Maliye Enstitüsü Haftaları I, Trabzon, 1966.
- 25 — Maliye Enstitüsü Haftaları II, Antalya, 1966.
- 26 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XII. Seri, 1966.
- 27 — J. F. Due : Maliye, 1967.
- 28 — İ. Özer : Vergi İdaresi, 1966.
- 29 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XIII. Seri, 1967.
- 30 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XIV. Seri, 1967.
- 31 — Maliye Enstitüsü Tercümeleleri, III. Seri, 1967.
- 32 — İ. Özer : Tekel, 1967.
- 33 — Ursula K. Hicks : Büyük Şehir İdaresinin Finansmanı, 1968.
- 34 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XV. Seri, 1968.
- 35 — Seymour S. Goodman : Dış Ticaret ve Gelişme Hakkında Denemeler, 1968.
- 36 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XVI. Seri, 1968.
- 37 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XVII. Seri, 1968.
- 38 — Bülend Çaycık : Vergi Sistemimizde Koruma ve Teşvik Esasları, 1968.
- 39 — Kıvanç Ertop : Kıyasî Maliyetler Teorisi Üzerine Bir İnceleme, 1968.
- 40 — İktisadî Gelişme ve Dış Yardım, 1969.
- 41 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XVIII. Seri, 1969.
- 42 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XIX. Seri, 1969.
- 43 — Maliye Enstitüsü Tercümeleleri, IV. Seri, 1969.
- 44 — Bülend Çaycık : Şeker'de Fiskal, Ekonomik Rejim ve Getirilebilecek Yenilikler, 1970.
- 45 — Kadı Ebi Yusuf : Kitabül - Haraç, 1970.
- 46 — Cahit Kayra : Dış Finansman Teknikleri, 1970.
- 47 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XX. Seri, 1970.
- 48 — Adnan Erdaş : Mali İktisat, 1971.
- 49 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XXI. Seri, 1971.
- 50 — Sevim Görgün : Maliye Politikası, 1973.
- 51 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XXII. Seri, 1974.
- 52 — Heinz Haller : Maliye Politikası, 1974.
- 53 — Maliye Enstitüsü Konferansları, XXIII. Seri, 1974.

